

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

FETVÂHANE-BÂB-I FETVÂ'DA GÖREV YAPAN OSMANLI
ULEMASI
-BÂB-I MEŞÎHAT ARŞİVİ ULEMA SİCİL DOSYALARINA GÖRE-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilek GÜVEN

Danışman: Doç.Dr. Murat HANİLÇE

TOKAT-2023

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç.Dr. Murat HANİLÇE danışmanlığında hazırlamış olduğum “Fetvahâne-Bâb-ı Fetva’da Görev Yapan Osmanlı Uleması -Bâb-ı Meşîhat Arşivi Ulema Sicil Dosyalarına Göre-” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

28/08/2023

Dilek GÜVEN

JÜRİ KABUL VE ONAY

Dilek GÜVEN tarafından hazırlanan “Fetvahâne-Bâb-ı Fetva’da Görev Yapan Osmanlı Uleması -Bâb-ı Meşîhat Arşivi Ulema Sicil Dosyalarına Göre-” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 28.08.2023 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Ünvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan): Prof. Dr. Songül KEÇECİ KURT

Üye : Doç. Dr. Murat HANİLÇE

Üye : Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu çalışma süresince her türlü yardımını esirgememiş olan, manevi desteğini her daim hissettiren hem mütevazı hem de beyefendi kişiliğiyle bilgisi ve tecrübesi ile yol gösteren hocam sayın Doç. Dr. Murat HANİLÇE'ye teşekkürlerimi ve minnettarlığımı sunarım. Tezi okuma ve noksanlıklarını giderme noktasında yardımcı olan değerli hocalarım sayın Prof.Dr. Songül KEÇECİ KURT ve Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY'a, bilimsel yardımları için teşekkürü borç bilirim.

ÖZET
FETVAHÂNE-BÂB-I FETVA'DA GÖREV YAPAN OSMANLI ULEMASI
-BÂB-I MEŞÎHAT ARŞİVİ ULEMA SİCİL DOSYALARINA GÖRE-

GÜVEN, Dilek

Yüksek Lisans, Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat HANİLÇE

Ağustos 2023, xi + 157 sayfa

Osmanlı Devleti, kuruluş aşamasından başlayarak hem halkını refah içinde yaşatabilmek hem de adaletli bir yönetime sahip olabilmek için bütün kurumlarının temellerinin sağlam atılmasına, yöneticilerin adil, bilgili ve kendilerini her açıdan yetiştirmiş olmasına önem vermiştir. Devlet işleyişinde yer alan kurumların teşekkülünde kendisinden önceki çeşitli medeniyetler ve devletlerin yönetim anlayışı ve kurumlarından esinlenmiştir. Osmanlı devlet teşkilatına bu kurumların kimi aynen alınırken kimi de bazı değişiklikler yapıp uyarlanarak katılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, toplum ve devlet hayatına giren yönetici sınıflarının ve halkın günlük yaşantısının bir parçası olan dinin kurallarının günlük hayata uygulanması açısından fetva ihtiyacını karşılayan Fetvahâne'de görev yapmış memurları tanıtmaktır. Tez üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, Osmanlı Devleti'nde yönetici sınıflardan (seyfiye, kalemiye ve ilmiye) genel hatlarıyla bahsedilerek bu sınıflarda en üst makamlarda bulunan görevliler hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır. İkinci bölümde, fetva kavramı, fetvahâne ve burada görev yapan memurların vazifeleri izah edilmiştir. Üçüncü bölümde, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Ulema Dosyaları Veri Tabanında yer alan fetvahâne görevlilerinin dosyaları titizlikle okunarak ortaya konan biyografileri sıralanmıştır. Sonuç kısmında çalışmanın genel bir değerlendirmesine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Meşîhat, Fetvahâne, Ulema, Tercüme-i Hal, Sicill-i Ahval Dosyaları.

ABSTRACT

OTTOMAN ULEMS WHO WORKED IN FETVAHÂNE-BÂB-I FETVA ACCORDING TO BÂB-I MEŞÎHAT ARCHIVE ULEMA REGISTRY FILES

GÜVEN, Dilek

Master's Thesis, Department of History

Advisor: Murat HANILÇE

August 2023, xi + 157 pages

Starting from the foundation phase, the Ottoman Empire gave importance to laying the solid foundations of all its institutions and ensuring that the administrators were fair, knowledgeable and educated in every aspect, in order to ensure that its people lived in prosperity and to have a just administration. The formation of institutions involved in the functioning of the state was inspired by the management approach and institutions of various civilizations and states before it. While some of these institutions were incorporated into the Ottoman state organization, some were modified and adapted.

The purpose of this study is to introduce the officials who served in the Fatwahâne, which meets the need for fatwas in terms of applying the rules of religion, which are a part of the daily life of the ruling classes and people who enter the social and state life, to daily life. The thesis consists of three parts. In the first chapter, the ruling classes in the Ottoman Empire (seyfiye, penciliye and ilmiye) were mentioned in general terms and an attempt was made to give information about the officials in the highest positions in these classes. In the second chapter, the concept of fatwa, the fatwa office and the duties of the officials working there are explained. In the third section, the biographies of the fatwahā officials in the Ulema Files Database of the Turkish Religious Foundation Islamic

Research Center (ISAM) are listed by meticulously reading the files. A general evaluation of the study is included in the conclusion section.

Keywords: Meşihat, Fetvahâne, Ulema, Tercüme-i Hal, Sicill-i Ahval Files.

İÇİNDEKİLER

Etik Sözleşme.....	i
Teşekkür	ii
Jüri Kabul ve Onay.....	iii
Özet	iv
Abstract.....	v
İçindekiler.....	vi
Kısaltmalar	xi

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM I: OSMANLI DEVLETİ'NDE YÖNETEN (ASKERİ) SINIFLAR VE BU SINIFLAR İÇİNDE ULEMA (İLMİYE) MENSUPLARI

1.1.SEYFİYE VE MENSUPLARI	7
1.1.1. Sadrazam (Vezir-i Azam)	8
1.1.2. Vezir.....	10
1.1.3. Kaptan-ı Derya (Kapudan Paşa)	11
1.1.4. Beylerbeyi	12
1.1.5. Yeniçeri Agası	13
1.1.6. Subaşı	13
1.1.7. Sancakbeyi (Mîr-i Livâ).....	15
1.2.KALEMİYE VE MENSUPLARI.....	16
1.2.1. Nişancı	16
1.2.2. Reîsü'l-küttâb.....	18
1.2.3. Defterdar	19
1.3.İLMİYE VE MENSUPLARI	21
1.3.1. Kadı	22
1.3.2. Kazasker.....	25
1.3.3. Nakîbü'l-Eşrâf.....	27
1.3.4. Müneccimbaşı	30
1.3.5. Hekimbaşı	31
1.3.6. Padişah Hocaları	33
1.3.7. Müderris	34
1.3.8. Şeyhü'l-İslâm	36

BÖLÜM II: FETVÂHÂNE VE ÇALIŞAN GÖREVLİLER

2.FETVA KAVRAMI VE FETVAHANE.....	40
2.1.FETVÂHÂNENİN KISIMLARI VE BURALARDA VAZİFELİ MEMURLAR	42
2.2.FETVÂ EMİNİ	43
2.3.FETVÂ EMİNİ MUAVİNİ	45
2.4.FETVA ODASI VE ÇALIŞANLARI	45
2.4.1. Sermüsevvid/Reîsü'l-Müsevvidîn	47
2.4.2. Reîsü'l-Müsevvidîn Muâvini.....	48
2.4.3. Şifâhî Cevap Memuru.....	49
2.4.4. Zabıt-ı Dâvâ Memurları	49

2.4.5.Fetvâ Müvezzi	49
2.4.6.Murâfa‘a Memurları	50
2.4.7. Fetvâ Tahrîr Memurları	50
2.4.8. Müsted‘iyât Memurları	50
2.4.9. Dairelerden ve Vilayetlerden Gelen İstiftâlar İçin Görevli Memurlar ...	50
2.4.10. Hâfız-ı Kütüb	51
2.4.11.İstihzâr ve Tahrîr-i Fetvâ Memurları	51
2.4.12.Mukayyid	52
2.4.13.Heyet-i Te‘lîfiyye	52
2.4.14.İstiftâ Muharrirleri	52
2.5. İ‘LÂMÂT ODASI.....	53
2.5.1.İlâmât Müdürü	54
2.5.2.Heyet-i Temyîziyye	54
2.5.3.Heyet-i Tahrîriyye ve Kaydiyye	56
2.6.MÜLÂZİMİN/PUSULA ODASI	58
2.6.1. Başmülâzim/Kalem Müdürü.....	58
2.6.2.Kalem Mümeyyizi	59
2.6.3. İstiftâ Pusulası Yazan Mülâzimler.....	59
2.6.4.Telhîs-i Muharrerât Memurları.....	60
2.6.5.Tatbîk ve Taharrî-i Kuyûd Memurları.....	60
2.6.6.Hulâsâ-i İlâmât Memurları	60
2.6.7.Tebyîz Memurları	61
2.6.8.Evrak ve Harç Memurları	61

BÖLÜM III: MEŞİHAT ARŞİVİNDEKİ BELGELERDE ADI GEÇEN FETVAHANE-BAB-I FETVA’DA GÖREV YAPAN OSMANLI ULEMASI..... 62

3.1. OSMAN NURİ EFENDİ.....	62
3.2. HASAN NAİMİ EFENDİ	62
3.3. ŞEYH ZORKA EFENDİ.....	62
3.4. ÂDEM NURİ.....	63
3.5. AHMET EFENDİ.....	64
3.6. MAHMUD EFENDİ	65
3.7. ABDURRAHMAN EFENDİ	65
3.8. SALİH ZEKİ EFENDİ	66
3.9. ALİ RIZA EFENDİ.....	66
3.10. YUSUF EFENDİ.....	67
3.11. MEHMED RAŞİD EFENDİ	67
3.12. MEHMED ARİF VEHBİ EFENDİ.....	67
3.13. ABDULLAH EFENDİ.....	68
3.14. MEHMED EMİN EFENDİ.....	69
3.15. AHMED HADİ EFENDİ	69
3.16. ABDÜRRAHİM EFENDİ.....	70
3.17. MEHMED ŞÜKRÜ EFENDİ.....	71
3.18. ALİ NAKİB EFENDİ.....	72
3.19. AHMED ESAD EFENDİ.....	73
3.20. SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ	74
3.21. OSMAN ŞÜKRÜ EFENDİ.....	74
3.22. İBRAHİM EDHEM EFENDİ	75

3.23. MEHMED ESAD EFENDİ.....	76
3.24. MEHMED ŞAKİR EFENDİ.....	77
3.25. MEHMED SAMİÜDDİN EFENDİ.....	77
3.26. AHMED HAMDİ EFENDİ.....	78
3.27. MUSTAFA ASİM EFENDİ.....	79
3.28. MUSTAFA ASİM EFENDİ.....	81
3.29. HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ.....	82
3.30. İBRAHİM EVLİYA EFENDİ.....	83
3.31. EYÜB SABRİ EFENDİ.....	85
3.32. MEHMED AKİF EFENDİ.....	86
3.33. MUSTAFA SABRİ EFENDİ.....	87
3.34. ŞERAFEDDİN ŞERİF EFENDİ.....	88
3.35. MEHMED NUREDDİN KAMİL EFENDİ.....	89
3.36. MEHMED FETHULLAH EFENDİ.....	90
3.37. MUSTAFA NEŞET EFENDİ.....	91
3.38. MEHMED FAİK EFENDİ.....	92
3.39. MEHMED ŞEVKETİ EFENDİ.....	93
3.40. MEHMED ZEKİ EFENDİ.....	95
3.41. MUSTAFA LEBİB EFENDİ.....	97
3.42. MEHMED SALİH EFENDİ.....	98
3.43. HACI MAHMUDZÂDE HASAN FEHMİ EFENDİ.....	98
3.44. AHMED CEMALEDDİN EFENDİ.....	99
3.45. MUSTAFA HASBİ EFENDİ.....	100
3.46. MEHMED AZZAM EFENDİ.....	101
3.47. AHMED REMZİ EFENDİ.....	102
3.48. ALİ RIZA EFENDİ.....	104
3.49. AHMED NURİ EFENDİ 55-01.....	105
3.50. HASAN HÜSNÜ EFENDİ.....	106
3.51. İSA ŞEVKİ EFENDİ.....	107
3.52. MEHMED EMİN EFENDİ.....	108
3.53. HASAN HAYRİ EFENDİ.....	109
3.54. ABDULLAH EFENDİ.....	110
3.55. HASAN HULKİ EFENDİ.....	111
3.56. İSMAİL HAKKİ EFENDİ.....	111
3.57. HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ.....	111
3.58. MUSTAFA ACİZİ ASİM EFENDİ.....	112
3.59. MUSTAFA FEHMİ EFENDİ.....	113
3.60. AHMED NECATİ EFENDİ.....	114
3.61. OSMAN RAŞİD EFENDİ.....	114
3.62. ABDULLAH MÜNİB EFENDİ.....	114
3.63. HACI HAFİZ HÜSEYİN NECMEDDİN EFENDİ.....	115
3.64. HAFİZ MUSTAFA SAFVET EFENDİ.....	115
3.65. ABDULLAH EFENDİ.....	115
3.66. OSMAN EFENDİ.....	116
3.67. HASAN EFENDİ.....	116
3.68. AHMED ŞÜKRÜ EFENDİ.....	117
3.69. ABDURRAHMAN AVNİ EFENDİ.....	118
3.70. AHMED NUREDDİN EFENDİ.....	119

3.71. ALİ RECAİ EFENDİ	120
3.72. ABDULLAH EFENDİ.....	121
3.73. DERVİŞ ALİ EFENDİZÂDE MEHMED TAHİR ZEKİ EFENDİ.....	122
3.74. AHMED FEVZİ EFENDİ.....	122
3.75. BAHAEDDİN EFENDİ	123
3.76. MEHMED ZİYAEDDİN EFENDİ	125
3.77. HÜSEYİN HAMİD EFENDİ.....	125
3.78. ABDULLAH KAMİL EFENDİ.....	126
3.79. ÖMER HİLMİ EFENDİ.....	126
3.80. MEHMED SAİD BEY	128
3.81. MEHMED EMİN EFENDİ.....	128
3.82. MEHMED SERVET EFENDİ.....	130
3.83. ALİ AĞA.....	131
3.84. EMİN AĞA	131
3.85. ALİ HİLMİ EFENDİ.....	132
3.86. HÜSEYİN AVNİ EFENDİ	133
3.87. İBRAHİM AĞA	134
3.88. HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ.....	134
3.89. ALİ RIZA EFENDİ.....	135
3.90. HÜSEYİN BEHZAD EFENDİ	135
3.91. MUSTAFA CANİB EFENDİ	136
3.92. MUSTAFA AĞA	137
3.93. ALİ RIZA EFENDİ.....	137
3.94. MEHMED ARİF VEHBİ EFENDİ.....	139
3.95. AHMED REİS EFENDİ.....	140
3.96. MEHMED RAİF EFENDİ.....	141
KAYNAKÇA.....	147
EKLER	155
ÖZGEÇMİŞ	157

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
M.Ş.A	Meşihat Arşivi
C.	Cilt
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İSAM	İslâm Araştırmalar Merkezi
Haz.	Hazırlayan
Ed.	Editör
s.	Sayfa
S.	Sayı
v.b.	Ve benzerleri
v.s.	Ve saire
yay.	Yayınları
nr.	Numara
H.	Hicri
R.	Rûmî
M.	Miladî

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, gerek kültürel açıdan gerek kurumları açısından çeşitli zaman dilimlerinden ve çeşitli medeniyetlerden etkilenecek vücuda getirilmiş bir yapıya sahiptir. Bu da dünya tarihinde önemli bir konuma gelmesindeki en büyük etkenlerden birisidir. Kurumsallaşmada başka devletlerden etkilendiği kadar kendisi de diğer kültürleri ve devletleri etkilemiştir. Padişahların halife sanını uhdelerine almalarıyla İslâm dünyasının önderliğini de üstlenmiştir.¹

Altı yüzyılı aşkın bir zaman diliminde çeşitli inanç ve kültüre sahip olan insanları ve geniş toprakları yöneten Osmanlı Devleti bunu yalnız askeri gücüyle başarmamıştır. Kurumsallaşmada izlediği yöntemlerle başarılı devlet teşkilatlanması ve kurduğu medeniyet bunun en önemli dinamiğidir.²

Osmanlı Devleti’nde kamuya ilişkin tüm iş ve işlemler seyfiye, kalemiye ve ilmiye olarak adlandırılan üç zümre tarafından yürütülmekteydi. Bunlar görevleri ve yetkileri göz önüne alındığında “*ehl-i şer*” ve “*ehl-i örf*” kelimeleriyle anılırlardı. Ülke halkına “*reaya*”, yönetici kesime ise “*askeri*” denirdi. Şeyhülislamın başkanlığını yaptığı ilmiye sınıfı da sadece eğitim alanıyla sınırlı kalmamış; diğer alanlarda da varlığını hissettirmiştir. İlmiye teşkilatının önemli memurları içerisinde kaza müftüsü, fetvahanede görev yapan memurlar ve şeyhülislam; sarayda hekimbaşı, müneccimbaşı ve hünkâr hocaları; eğitimde öğrenciler ve müderrisler; yargıda naibler, kadılar ve kazaskerler sıralanmaktadır.³

Halkının büyük bir kısmının İslam dinine mensup olması hasebiyle Osmanlı toplumu inanılan dini hayatının her alanına hâkim kılan bir yapıya sahip olmuştur. Müslüman bir kişinin doğumundan ölümüne kadar yaşantısının her merhalesine dini bir anlam yüklenmiştir. Ancak bazı durumlarda hayatın getirmiş olduğu sorunların çözümleri şahıslarca gerçekleştirilemeyebilirdi. Kişiler haricinde devlet yönetiminde hem işleyişe hem de toplumun geneline etki edebilecek olayların çözümü de gerekebilirdi. Bu amaçla Hz. Peygamber zamanından beri çeşitli meselelere çözüm bulma yolu olarak fetva

¹ Zekeriye Bülbül, *Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi* (Ankara: Nobel Yayıncılık, Ocak 2009), 5.

² Tufan Gündüz, “Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı”, içinde Önsöz, ed. Tufan Gündüz (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 13.

³ İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilâtı’nda Reform (1826-1876)*, (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2008), 17.

Müslümanların hayatlarının bir parçası olmuştur. Osmanlı Devleti'nde bunu merkezde şeyhülislâm, kazalarda ise müftüler yerine getirmiştir. Şeyhülislâm bu vazifeyi ifa ederken fetvahâne görevlileri olan fetva emini, sermüsevvid, müsevvid ve diğer çalışanlar kendisine çeşitli açılardan yardımcı olmuşlardır.

Vatandaştan padişaha kadar her kesimin büyük ehemmiyet verdiği fetvanın etki alanı sadece günlük yaşanı ya da devlet meseleleriyle sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda kadıların verdikleri hükümlerde de dayanak teşkil etmiştir. Bu da fetvanın hukuk kaynakları arasına girmesi ile sonuçlanmıştır.

Şeyhülislâmlık ve ona bağlı bir birim olarak çalışan fetvahâne hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu araştırmada literatür taraması yapılarak kısaca birinci bölümde yönetici sınıflar hakkında bilgi verilip hiyerarşik olarak en üstteki görevlilerden bahsedildikten sonra ikinci bölümde fetva kavramı, fetvahâne ve fetvahâne çalışanlarının yaptıkları işlere değinilmiştir. Akabinde üçüncü bölümde ise Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Ulema Sicilleri Veri Tabanında yer alan fetvahâne memurlarına ait özlük dosyaları okunup günümüz Türkçesine çevrilerek yazıya geçirilmiştir. Kaynaklar ışığında elde edilen bulgulara göre bu görevlilerin memleketleri, baba isimler, doğum ve ölüm tarihleri, gördükleri eğitimler, aldıkları terfi, nişan ve madalyalar, yaptıkları işler tespit edilerek bunlardan bahsedilmiştir.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmada Fetvahâne'de görev yapan memurların sicil dosyaları incelenip biyografileri çıkarılmıştır. Fetvahânenin bağlı olduğu şeyhülislâmlık makamının ehemmiyetinin anlaşılması Zenbilli Ali Efendi'yle birlikte başlamış; akabinde İbn Kemal, Sadullah Sadi ve Ebussuud Efendi'yle beraber bu makam yükselişe geçmiştir. Özellikle Ebussuud Efendi'den sonra makam kazaskerlik makamından daha üst bir mertebeye gelmiştir.⁴

Zenbilli Ali Efendi'nin yerine getirdiği hac farızası esnasında o dönemin şeyhülislâmı olan Efdâlzâde Hamîdüddin Efendi'nin vefat etmesi üzerine şeyhülislâm

⁴ Yasemin Beyazıt, "Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Şeyhülislâmlığın Değişen Rolü ve Mülâzemet Sistemi (XVI.- XVIII. Yüzyıllar)", *Belleten*, C. 73, S. 267 (2009): 430-431.

olarak ataması yapılmıştır. Fakat kendisi o esnada başka bir yerde bulunduğu için fetva işlerinin yürütülmesi amacıyla Sahn-ı Seman müderrislerinden Molla Karabâli, Molla Kara Seyyidî gibi birkaç müderrisin görevlendirilmesi şeyhülislâm haricinde şahısların da bu vazifeyi ifa etmelerinin bir örneğini teşkil etmiştir. Zenbilli Ali Efendi'nin ihtiyarlaması ve yanısıra sağlığını kaybetmesi üzerine Kanuni Sultan Süleyman her ne kadar onu bu görevden almamışsa da fetva işlerinin yürütülmesi amacıyla yerine bakabilecek kişileri atamasını istemiştir. Bunun üzerine Zenbilli Ali Efendi tarafından bu iş için Muhyiddin Muhammed b. Molla Bahaeddin Efendi görevlendirilmiştir. Bu durum fetvahânenin ilk temellerinin atılmasını sağlamıştır. Ebussuud Efendi'nin kendi şeyhülislâmlığı zamanında Veli Yeğan Efendi'yi fetva kâtibi, onun yanı sıra Abâdî Mehmed Çelebi'yi fetva emini olarak görevlendirmesiyle; akabinde şeyhülislâm Bostanzâde Mehmet Efendi tarafından Antakyalı Ali Efendi'nin fetva emini olarak atanmasıyla birlikte fetvahâne artık bir birim olarak var olmuştur. İlk önceleri kendi kaldıkları hanelerinde görevlerini icra eden şeyhülislâmlara II. Mahmud döneminde yeniçeri ocağının lağvı sonrasında Süleymaniye Camii civarında bulunan Ağakapısı'nda yer tahsis edilmiştir. Devlet tarihi boyunca çeşitli nedenlerle görevden alınmaları vb. nedenlerle 129 şeyhülislâmın görev yapmasına karşılık sadece kendilerine çizilmiş olan çerçevede görev yapan fetva eminlerinin sayısı 69 olarak tespit edilmiştir.⁵

Başlangıça fetva odası ve i'lâmât odası olmak üzere iki iç birimden teşekkül eden fetvahâneye sonradan pusula odası da eklenmiştir. Fetvahânenin işleyişiyle ilgili kuralların, kimlerin müsevvid olarak atanabileceğinin, fetvahâneye memur alım şartları ve şeklinin belirlenmesi amacıyla nizamnameler yürürlüğe konmuştur. 19 Şubat 1875 Nizamnamesi (on iki maddelik Fetvahâne Nizamnamesi) bunun bir örneğini teşkil etmektedir. Fetvahanenin görev kapsamında vatandaşların fetva isteklerine cevap verilmesinin yanında aynı zamanda devletin resmi makamlarınca da istenilen fetvaların yanıtlanması vardır. Bunlar haricinde Şer'i mahkemelerin vermiş oldukları kararların temyizi içinde fetvahâneye başvurulmuştur. Hem fetvaların hem de temyiz kararlarının yazıldığı genel olarak "Fetvahâne-i Âlî Defterleri" diye adlandırılan "Fetva Defterleri,

⁵ Fethat Koca, "Osmanlılarda Meşihat Dairesi İçinde Müstakil Bir Birim Olarak Fetvahâne", *İLAM Araştırma Dergisi*, C. 2, S. 1 (Ocak-Haziran 1997): 137-138.

Temyiz (Karar) Defterleri, İstinâf Defterleri, Tezkire Defterleri, Vâride Defterleri” olmak üzere 196 adet defter fetvahâne de kayıt altına alınmıştır.⁶

Bu kadar yoğun ve önemli çalışmaları olan fetvahâne deki memurların sicil dosyalarının incelenmesi ile yerine getirilen vazifeler, memurların almış oldukları eğitimler ve bunun yanısıra nişan ya da terfileri göz önünde bulundurularak genel manası ile fetvahâne memurlarının mesleki donanımı hakkında fikir edinilmeye çalışılmıştır. Böylece bu görevlilerin biyografileri ortaya konabilmiştir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, ilk olarak Osmanlı Devleti’ndeki sınıflar ve bu sınıflara mensup görevliler hakkında genel bilgi vermektir. Ayrıca fetva kavramı, fetvahâne ve buradaki memurlara yapılan iş ve işlemleri anlatmaktır. Ardından fetvahâne de görev yapmış kişilere ait sicil dosyalarının okunup bu görevlilerin hayatları hakkında bilgi sunmaktır.

Fetvahâne görevlilerinin sicil dosyalarında doğum yerleri, aileleri, aldıkları eğitim, görev yerleri, ifa ettikleri görevler, aldıkları dereceler yer almıştır. Bu duruma istinaden, çalışmada öncelikle yönetici sınıflardan ana hatlarıyla söz edilmiştir. Çünkü bu sınıfların işleyişi ve görevlileri doğrudan veya dolaylı olarak fetva kurumunu ve dolayısıyla burada görev yapan memurları da etkilemiştir. Bunların yanı sıra fetva kavramı, fetvahâne deki odalar, fetva verme işleminin sürecinden bahsedilmiştir. Fetvahânenin şeyhülislâmdan sonra gelen en önemli yöneticisi fetva eminlerinin görevleri açıklanmaya çalışılmıştır. Fetva emininin emri altında fetvahânenin değişik birimlerinde çalışan kişilere ait hal tercümeleri çalışmada yerini almıştır.

Bu çalışma için İSAM Ulema Sicilleri Veri Tabanında yer alan fetvahâne görevlilerine ait tasnif edilmiş tüm sicil dosyaları okunmuştur. Osmanlı Devleti’ne bağlı birçok eyalet, nahiye vb. görev yapan ulemalar hakkında detaylı çalışmalar hazırlandığı halde fetvahâne de görev yapan kişilere ait sicil dosyaları hakkında kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu cihetle çalışmamız, fetvahâne de görev yapan memurların hal tercümeleriyle ilgili bundan sonra yapılacak araştırmalara ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Literatür Taraması

⁶ Saliha Okur Gümrükçüoğlu, “Meşihat Makamının Bir Dairesi: Fetvahâne-i Âlî”, *Din ve Hayat Dergisi*, S. 1439 (İlkbahar 2018): 33-34.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'ndeki seyfiye, kalemiye, ilmiye sınıflarıyla ilgili çeşitli eserler araştırılmış ve incelenmiştir. Her sınıfa mensup üst görevliler Şeyhülislâm, Kadı, Kazasker, Müderris, Nişancı, Defterdar, Yeniçeri Ağası, Subaşı, Beylerbeyi, Sancakbeyi, Kapudan Paşa vs. anlatılmış ve bunlarla ilintili eser ve makalelerden faydalanılmıştır. Sınıflar haricinde Fetva kavramı ve fetvahânenin işleyişi ve burada çalışanlar hakkında bilgi veren eserler taranmıştır.

Sicil dosyalarına göre memurların hayatlarından bahseden birçok tez yapılmıştır. Nasrettin Kabak Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Trabzon Uleması, Mülkiye Aydın Meşihat Arşivi Ulema Sicillerinde Kırkkilise Naibleri, Mustafa Yavuz Kastamonu Medreseleri ve Uleması, Oğuz Ölmez Meşihat Arşivi'ne Göre Osmanlı'nın Son Döneminde Ayntablı İlmiye Sınıfı, Büşra Tamaç Son Dönem Osmanlı Üsküp Uleması (1839-1913), Burcu Akça Eyiler 20. Yüzyıl'da Batum Uleması (Meşihat Arşivine Göre), Harun Yılmaz Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Giresun Uleması (1879-1909), Ramazan Yetik Son Devir Harput (Elazığ) ve Dersim (Tunceli) Uleması, Kader Dikbaş Tokat ve Amasyalı Son Devir Osmanlı Uleması, Mehmet Fatin Okulu Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Urfa Sancağı Uleması (1850-1923), İlhami Yurdakul Osmanlı Devleti'nde Şer'i Temyiz Kurumları Fetvahâne-i Ali, Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iyye ve Mahkeme-i Temyiz-i Şer'iyye Dairesi bu tezlere örnektir.

Bu tezlerden başka, değişik yazarlara, konu ve sınıflara ait İslâm ansiklopedisindeki maddeler başta olmak üzere, Cenk Reyhan'ın seyfiye ve kalemiye sınıflarıyla ilgili makaleleri, Ayhan Işık'ın nakîbü'l-eşrâflıkla ilgili makaleleri, Ferhat Koca, Talip Ayar ve Saliha Okur Gümrükçüoğlu'nun fetva ve fetvahâne ile ilgili makaleleri; Mehmet Ali Ünal'ın Osmanlı Müesseseleri kitabı, İlhami Yurdakul'un 1826-1876 yılları arasında Osmanlı İlmiye Merkez Kurumundaki Reform adlı kitabı, İlber Ortaylı'ya ait Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi ile Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek adlı eserleri, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, Şükrü Karatepe'nin Osmanlı Siyasi Kurumları Klasik Dönem adlı eseri, Esra Yakut'a ait Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din ile Talip Ayar tarafından kaleme alınan Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği (1826-1922) kitabı; Kubbealtı Lügatı, James W. Redhouse tarafından hazırlanan "Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye" sözlüğü, Mehmet Zeki Pakalın'a ait Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüklerinin I. ve II. Ciltleri; Talip Ayar'ca hazırlanan Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği (1826-1922) Doktora Tezi,

Esra Yıldız'ın Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Şeyhülislamlığın Bürokratik Yapısı Doktora Tezi, Onur Kuru'ya ait Osmanlı Hukuku Yürürlük ve Bilgi Kaynakları Arasında Fetva Yüksek Lisans Tezi ve Seda Örsten'in Osmanlı Hukukunda Fetva Yüksek Lisans Tezi ile İSAM Ulema Sicilleri Veri Tabanında yer almakta olan şahıs sicil dosyaları çalışmamızın temel kaynakları arasındadır. Çalışılan konuyla ilgili belgelerin orijinal görüntüleri de fakir sahibi olunmasını sağlamak amacıyla çalışmanın son kısmına eklenmiştir.

**FETVAHÂNE-BÂB-I FETVA'DA GÖREV YAPAN OSMANLI
ULEMASI**
-BÂB-I MEŞÎHAT ARŞİVİ ULEMA SİCİL DOSYALARINA GÖRE-
BÖLÜM I

**OSMANLI DEVLETİ'NDE YÖNETEN (ASKERİ) SINIFLAR VE BU
SINIFLAR İÇİNDE ULEMA (İLMİYE) MENSUPLARI**

Osmanlı Devleti hem kendi devlet varlığını sürdürmek hem de vatandaşlarının hayatlarının maddi ve manevi açıdan her türlü ihtiyacını karşılayarak düzenli bir şekilde devamı için toplum yapısında yönetici (askeri sınıf) ve reaya (yönetici olmayan halk) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Reaya üretici konumundadır ve vermekle yükümlü oldukları vergileri öder. Padişah ve diğer yönetici grubu ise ülkede var olan şer'i kanunlara göre hak ve hukuka riayet edilmesini, adaleti ve vatandaşların huzurlu ve rahat bir hayat sürmesini sağlamakla mükelleftir. Osmanlı Devleti'nin yönetici sınıfı seyfiye, kalemiye ve ilmiyeden oluşmaktadır.⁷ Aşağıda kısaca bu sınıflardan ve başlıca görevlilerinden bahsedilmiştir.

1.1.SEYFİYE VE MENSUPLARI

Seyfiye, kalemiye ve ilmiye olarak tasnif edilen Osmanlı yöneten sınıfından biri olan seyfiyeye Fatih Sultan Mehmed'ce hazırlatılan Kanunnâme'de “*evvela seyfiyye ve ümera'nın vezir-i a'zâm başıdır. Cümlelerin ulusudur ve oturmada ve durmada ve mertebede vezir-i a'zâm cümleden mukaddemdir.*” şeklinde yer verilmiştir.⁸ Bu sınıfın yönetim üzerinde etkinliğinin en ağır bastığı devirler Fatih Sultan Mehmed'in padişahlığı ile Bâbüâlî'nin kurulduğu zaman arasındaki dilimdir.⁹

Kökenleri, öğrenimleri ve kendilerine verilen görevlere göre “*ehl-i şer*” ve “*ehl-i örf*” olarak adlandırılan bu sınıf mensuplarından “*ehl-i şer*” olanlar Müslüman aileye mensup, medrese eğitimi ve icazeti olan ulemaya verilen isimdir. Her ne kadar ilk dönem belgelerinde yer almasa da XVI. yüzyıl itibarıyla resmî belgelerde “*ehl-i örf*” olarak da adlandırılan seyfiye sınıfı mensupları genellikle kul kökenli¹⁰ Enderun ya da

⁷ Mehmet Akif Terzi, *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*, (Ankara: Sistem Ofset, 2012), 155.

⁸ Cenk Reyhan, “Osmanlı Devleti'nde Siyasal İktidar ve Seyfiye Sınıfı: Vezir-i A'zamlık Örneği”, *OTAM*, S. 31 (Bahar 2012): 212-213.

⁹ Reyhan, “Osmanlı Devleti'nde”, 218.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügatı, “Kul”, <http://lugatim.com/s/kul>.

Acemioğlanları Mekteplerinde eğitim alan, sipahi olarak görev aldıktan sonra zamanla ilerleyerek sadrazam dahi olabilen yönetim kademesindeki kişilerdir.¹¹

Osmanlı devlet geleneğinde devlette yönetici durumundakilere bazı ayrıcalıkların tanınması uygulaması sürdürülmüştür. Bahsedilen görevliler vergi muafiyeti, kazasker tarafından yargılanma ve devletçe sunulmuş olan diğer imkânları kullanma imkânlarına sahip olmuşlardır. Her ne kadar olumlu anlamda pek çok imkâna sahip olsalarda bu zümrenin özellikle savaş esnasında yaptığı hatalardan dolayı idam edilme riski çok yüksekti. Bunun haricinde sürgüne gönderilme, görevinden el çektirilme, malına el konulması ya da kalebentlik gibi cezalarlada karşı karşıya gelmişlerdir. Ehl-i örf ve ehl-i şer farkı Tanzimat’la birlikte ortadan kalkmış ve bu ikisi tek statüde toplanmıştır.¹²

1.1.1.Sadrazam (Vezir-i Azam)

Sadrazamlık, Türk devlet geleneğinde ve Selçuklular’da var olan başvezirlik makamının Osmanlı yönetim hayatındaki yansıması olarak varlığını sürdürmüş bir oluşumdur. Padişah’tan sonra devletin en önemli yönetici konumudur. Belgelerde XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar daha çok “vezir-i a’zam” şeklinde kullanımı yaygın iken daha sonraları “sadr-ı âlî” ve “sadr-ı a’zam” olarak ifade edilmiştir. Sadrazamlar vazifelerini önceleri Paşakapısı, daha sonra Sadâret Dairesi ve en sonunda Bâbîâlî’ de sürdürmüşlerdir.¹³

Vezir olmadan bu makamda görevlendirilmek mümkün olmadığı için öncesinde bu göreve aday olan kişilere “vezâret”¹⁴ beratı verilerek, akabinde kişi sadrazam olarak vazifelenirdi. Bu makamın alameti mühr-ü hümayundur. Padişahın mührünü vermesi sadrazamın göreve atanmasını, mührünü geri alması ise görevden alındığını ifade etmektedir.¹⁵ Vezir-i azam ve vezirlik müessesesinde görevlendirilenler ilk dönemler ilmiye sınıfı mensupları ve Türklerden olmuştur. Fatih Sultan Mehmed zamanında Çandarlı Halil Paşa’nın idamı ve yerine devşirme kökenli Zağonos Paşa’nın bu göreve getirilmesiyle farklı kökenlerden kişilerin bu görevlere atanmasının yolu açılmıştır.¹⁶

¹¹ Mehmet İpşirli, “Ehl-i Örf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 10, TDV Yayınları, İstanbul 1994, 519-520.

¹² İpşirli, “Ehl-i Örf”, *DİA*, X, 519.

¹³ Mehmet İpşirli, “Sadrazam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, TDV Yayınları, İstanbul 2008, 414-415.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügati, “Vezâret”, <http://lugatim.com/s/vezaret>.

¹⁵ İpşirli, “Sadrazam”, *DİA*, XXXV, 415.

¹⁶ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi* (Ankara: Cedit Neşriyat, Şubat 2010), 22.

Sadrazam aynı zamanda Divan'daki tüm vezirlerin başıdır, yani birinci vezirdir.¹⁷ 16. yüzyıl sonlarına değin Sadrazamlık makamı herhangi bir nedenle boş kaldığında yerine Kubbealtı vezirlerinden biri atanırken, bu yüzyıldan sonra valiler de sadrazam olarak atanmaya başlamıştır. Sadrazamların yazılı olan emirleri “*buyrultu*”, sözlü emirleri ise “*emr-i sâmi*” olarak adlandırılmaktaydı ve görev müddetleri azledilmelerine kadardı. Görevleri gereği vezir-i azamlar şikâyetleri inceledikleri İkinci Divanına; Anadolu ve Rumeli Kazaskeriyle birlikte davalara baktıkları Cuma Divanına; İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılarıyla beraber Çarşamba Divanına katılırlardı. Gerektiği zamanlarda bunlar haricinde kuşluk vaktinde divan kurup davaları da incelemekle mükellef tutulmuşlardır.¹⁸ Bu vazifelerinin yanında padişah mührünü taşıyan sadrazam, padişahın da onayını alarak (serdar-ı ekrem olarak savaşa katıldığı durumda onaya gerek olmaksızın) iç-dış siyasetin düzenli bir şekilde takip edilerek sürdürülmesi, ekonomik, hukuki ve askeri alanlardaki işlerin devletin kanunlarına göre uygulanması, devlet görevlilerinin tayinlerinin yapılması, gerekli görüldüğü hallerde memurların görevlerine son verilmesinden sorumludur.¹⁹ Savaş zamanlarında idam, görevden el çektirme ya da sürgüne gönderme gibi geniş yetkileri olan sadrazamlar “*serdar-ı ekrem*” ünvanıyla orduya hükmederlerdi. Sefer sırasında padişahı temsilen ferman yazıp uygulama hakkına sahiptiler.²⁰

Sadrazamlar, belgeleri kendisine ait olan ve “*pençe*” olarak adlandırılan imzaları ile onaylayarak, “*telhis*” ve “*takrir*” denilen ve padişaha bildirilmesi gereken konuların özet olarak hazırlandığı yazıları yazma işini de yerine getirirlerdi. İlk önce sadrazamlar genellikle ilmiye sınıfından atanırken İstanbul'un fethiyle birlikte budurum değişmiş ve çeşitli sınıflardan sadzam görevlendirmeleri başlamıştır. Sadrazamların geliri has²¹, harâc²², pişkeş²³, âdet-i ağnâm²⁴ ve hediyelerden oluşmaktadır.²⁵ Devlet yönetiminde önemli bir yeri bulunan sadrazamların azillerine neden olan en önemli faktörler ise

¹⁷ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi* (Isparta: Fakülte Kitapevi, 2015), 65.

¹⁸ Osman Kaşıkçı, “Osmanlı Devleti'nde Vezir-i Azam (Sadrazam)”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 2 (2015): 113-115-116.

¹⁹ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 63.

²⁰ İpşirli, “Sadrazam”, *DİA*, XXXV, 417-418.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügati, “Has”, <http://www.lugatim.com/s/has>.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügati, “Harâc”, <http://www.lugatim.com/s/harac>.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügati, “Pişkeş”, <http://www.lugatim.com/s/pişkeş>.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügati, “Âdet-i Ağnâm”, <http://www.lugatim.com/s/ağnam>.

²⁵ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 64-65.

ihthiyarlamak, insanlarla sosyal ilişkileri iyi olmamak, beceriksizlik ya da savaşlarda hezimete uğramaktır. Bu makamın son bulması ise 4 Kasım 1922’de Ahmet Tevfik Paşa’nın sadrazamlıktan istifa etmesiyle gerçekleşmiştir.²⁶

1.2.1.1.2.Vezir

Paşa, lala, nâzır, vekil, âsaf da denilen vezirler, birinci vezir olan sadrazama görevinde yardımcı olan devlet adamlarıdır. İlk veziri Alâeddin Paşa olan Osmanlı Devleti’nde XIV. yüzyıl itibariyle bu makama genellikle ulema ya da kadıların tercih edildiği görülmektedir. Zamanla asker menşeli ve ulema menşeli vezirler arasında güç çekişmeleri başlamıştır. Sadrazam Çandarlı Halil ile Şehabettin Paşa arasında yaşanan çekişmenin Çandarlı Halil Paşa’nın idam edilmesiyle son bulmasının akabinde kul kökenli askerlerden vezirlik makamına görevlendirmeler yapılması çok mühim değişimlere kapı aralamıştır. Kalemiye ve ilmiyeden görevlendirmeler devam etse de özellikle klasik dönem vezirleri kul sistemine dâhil olanlardan tercih edilmiştir.²⁷

Klasik dönemde dört olan vezir sayısı ihtiyaca binaen zamanla artmıştır. Hatta XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’ne bağlı mesafe olarak uzak olan yerlerin valilerine de yönetme konusunda faydalı olacakları düşüncesiyle vezir ünvanı verilmiştir. Aynı yüzyılda nişancı, defterdar ve yeniçeri ağası için de bu unvan kullanılmıştır.²⁸

Osmanlı divanındaki vezir sayısı ilk dönemlerde birdir. XV. yüzyıl itibariyle vezir sayısındaki değişimle birlikte birinci vezir, vezir-i azam ya da sadrazam olarak ifade edilmeye başlanmıştır. İstanbul dışında vazifelendirilen vezirler “*serdar*” olarak ünvanlandırılarak birçok yetkiyle donatılmışlardır. Önemli eyatlara ise vezir rütbesini taşıyan beylerbeyleri atanmıştır. Vezirlerin yargılama yapma, ceza verme, halkın istek ve sorunlarını dinleyip çözüme kavuşturma ve sadrazamın savaşa katılması durumunda ikinci vezirin onun yerine vekâleten bakarak devlet işlerini yürütme gibi vazifeleri bulunmaktaydı.²⁹ Ayrıca savaş esnasında ordu kumandanı olarak da görevlendirilmekteydiler.³⁰

²⁶ İpşirli, “Sadrazam”, *DİA*, XXXV, 415-419.

²⁷ Halil İnalcık, “Vezir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 90.

²⁸ İnalcık, “Vezir”, *DİA*, XLIII, 91-92.

²⁹ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 65.

³⁰ Abdullah Demir, “Osmanlı Hukukunda Devletin Yapısı”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 3,S.1 (2016): 7.

Vezirler, padişaha bir şey arz etmek istemeleri halinde bunu sadrazama söyler; sadrazam tarafından görüşme talebi padişaha iletilirdi. Vezirle alakalı bir konu olduğunda sadrazam, şeyhülislam ve iki kazasker bir araya gelerek görüşüp sonuca bağlardı. Genellikle sadrazamın görevinin herhangi bir nedenle sona ermesi durumunda ikinci vezir sadrazamlık makamının en güçlü adayı kabul edilirdi. Fakat bazen uygulamada bu durum gözetilmeksizin alt dereceli başka vezirler atandığı olmuştur. 1836 yılında nezaretlerin teşekkülü ile zamanla otoritelerini kaybeden vezirler nazır veya vekil olarak adlandırılmaya başlanmışlardır.³¹

1.1.3.Kaptan-ı Derya (Kapudan Paşa)

Kökeni İtalyanca “*capitán*” olan kapudanın Osmanlı donanmasının komutanı için kullanımı XV. yüzyıl ortalarına denk gelmektedir. İlk dönemlerde sancakbeyi konumunda olan donanma komutanlarına Barbaros Hayrettin Paşa’nın Cezayir beylerbeyi olarak görevlendirilmesinden sonra ““*mîrimîrân-ı deryâ, mîrimîrân-ı cezâyir, kapudan*“, XVIII. yüzyıl itibarıyla de “*kapudân-ı deryâ*” denmeye başlanmıştır. XVII. yüzyılda vezir rütbesi ile, XVIII. yüzyılda ise üç tuğlu vezir rütbesiyle kapudan görevlendirmeleri yapılmaktaydı.³² Akdeniz, Cezayir ve adalara bağlı olan yerlerin komutanlığı kapudan paşanın görev sorumluluğu alanındabulunmaktaydı. Bunlar haricindeki yerlerde direkt olarak divana bağlı olarak görev yapan kaptanlıklar vardı.³³

Denizileriilgilendiren tüm konularda mesuliyet sahibi olan kaptan-ı derya, hüküm yazıp tuğra çekme hakkına sahipti. Kendisine bağlı olarak çalışan görevlilerin tayin ve terfilerinden sorumlu olmakla beraber aynı zamanda tersanelerin de komutanlığını yapardı. Gemi yapımı için gerekli olan malzemeler ve masrafların defterlere kaydedilmesini sağlar, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd eyaletine ait timar ve zeametlerle ilgili işlemlerin takibini yapardı. Savaşa katılmadığı zamanlarda tersanede kalarak gemi yapımını takip ve kontrol edip, varsa denizlerle ilgili davalara bakıp diğer işlerini buradan yürütürdü. Savaşa gidiş ve dönüşlerde Yalı Köşkü’nde padişahın kabul edip hil’at giydirdiği kaptan-ı deryaya görevi esnasında donanmada tersane kethüdası, tersanede olmadığında ise tersane ağası vekâlet ederdi.³⁴ 1867’de Bahriye Nezareti’nin kurulmasıyla

³¹ İnalcık, “Vezir”, *DİA*, XLIII, 91-92.

³² İdris Bostan, “Kapudan Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, 354.

³³ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 98.

³⁴ Bostan, “Kapudan Paşa”, *DİA*, XXIV, 355.

birlikte kaptan-ı deryalık makamı birçok yetkisini kaybederek yalnızca donanma komutanlığı konumuna sahip olarak kalmıştır.³⁵

1.1.4.Beylerbeyi

“*Mîr-i mîrân, Emirü'l-ümerâ, valî*” olarak da adlandırılan ve eyaletlerin yönetiminden askeri ve idari olarak sorumlu olan görevlilerdir. İlk dönemlerde ekseriyeti Türklerden görevlendirilen beylerbeyleri, zamanla daha çok devşirmelerden seçilmeye başlanmıştır. Göreve atandıklarında tahvil kalemince hazırlanan menşur (berat) verilen beylerbeyleri yükselerek vezir ve sadrazam olabilmişleridir.³⁶

İlk beylerbeyi Orhan Gazi'nin oğlu olan Şehzade Süleyman'dır. İlk zamanlarda sayısız bir olan beylerbeyliği zamanla toprakların genişlemesi üzerine Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği olarak ikiye çıkarılmış, fetihlerin devamı ile bu sayı giderek artmıştır. Paşa ünvanına sahip olan ve eyaletlerde her türlü emniyetten sorumlu olan beylerbeyi, Paşa Sancağı denilen merkez sancakta ikamet ederdi. Bazı beylerbeyleri vezir rütbesiyle atanırdı.³⁷

Rumeli beylerbeyi diğer beylerbeyliklerinden daha önemli bir konumda kabul edilmekteydi. İlk dönemlerde uzunca bir müddet olan görev süresi zamanla kısaltılarak bir yıla kadar indirilen beylerbeyleri, bulundukları eyaletlerin askeri zümresinin ve halkının emniyetinden, düzenin sağlanmasından, adaletsizliğin engellenmesinden, emredildiğinde eyaletindeki birlikleri komutanı olarak sefere katılmaktan ve timarların tevcihinden sorumluydu. Ayrıca beylerbeyinin kendisine ait olan ve timarlarla ilgili ayrıntılı bilgiler içeren defterleri de bulunmaktaydı. Teşekkül zamanı tam olarak bilinmeyen ve beylerbeyi tarafından kendi yaşadığı konakta toplanan Eyalet Divanı'nda (Beylerbeyi Divanında) eyaleti ilgilendiren hazine, timar, adaletle ilgili konular görüşülür, halkın verdiği dilek ve şikâyetlerden oluşan arzuhaller okunup çözüme kavuşturulurdu.³⁸ Aynı zamandan divan-ı hümayun üyesi olan ve merkezi Edirne ve arasıra Sofya olan Rumeli beylerbeyi İstanbul'da bulunduğu vakitlerde divana katılırdı.³⁹

³⁵ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 101.

³⁶ Mehmet İpşirli, “Beylerbeyi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, TDV Yayınları, İstanbul 1992, 69.

³⁷ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 233-234.

³⁸ İpşirli, “Beylerbeyi”, *DİA*, VI, 70-71-72.

³⁹ Demir, “Osmanlı Hukukunda”, 10.

1.3.1.1.5.Yeniçeri Ağası

Her devlet gibi Osmanlı Devleti de tarih sahnesinde var olma savaşında siyasî, idarî ve askerî açıdan dönemindeki diğer devletlerden daha güçlü olmayı istemiş ve bunun için disiplinli bir orduya sahip olmayı hedeflemiştir. Bu amaçla Yeniçeri Ocağı'na büyük önem vermiştir. Doğrudan padişaha bağlı olan yeniçerilerin kumandanına “*Yeniçeri Ağası*” denilmekle birlikte yeniçeri ağası protokolde sadrazamdan daha önde bulunmaktaydı.⁴⁰1451 yılına değin yeniçeri ocağında yetişen askerlerden seçilen yeniçeri ağaları zamanla sekbanbaşılardan atanmaya başlanmıştır. Yeniçeri ağası savaşa katıldığında onun yerine getirdiği görevleri vekâletensekbanbaşı yürütmüştür. Yeniçeri ağasından sonra Sekbanbaşı, ondan sonra da Kul Kethüdası yeniçerilerin ilk üç büyük yöneticisi konumundaydı.⁴¹

Yeniçeri ağası başkanlığında topladığı “*Ağa divanı*” nındayeniçeri ocağıyla ilgili her türlü faaliyeti değerlendirdi. Yeniçerilere verilen cezalar ya da idamların yerine getirilmesinde gizlilik esasına riayet edilmiştir.⁴²Devşirme yapılması gerektiği durumlarda yeniçeri ağası bunu divan-ı hümayuna sayısıyla birlikte bildirir ve devşirme sağlanması amacıyla devlet yönetimi tarafından bir görevli atanırdı.⁴³Kapıkulu askerlerinin kumandanı olan yeniçeri ağası vezir rütbesini aldığı zaman divanı hümayuna katılırdı. Kendisi aynı zamanda askerlerle ilgili davaları yürütürdü. Eğer dava hukuk alanına giriyorsa davayı bakması için kadıya yönlendirir, askeri ve disiplin davalarını ise kendisi sonuca bağlardı. 1826’da yeniçeriliğin kaldırılmasıyla yeniçeri ağalığı da son bulmuştur.⁴⁴

1.1.6.Subaşı

Eski Türk devletlerinde “*sü-başı*” olarak geçmektedir. “*Sü*” Türkçe bir kelime olup asker manasını taşımaktadır. Karahanlılarda ordunun idaresinden “*sü başlamak*” diye bahsedilmiştir ve “*kumandan*” anlamına gelen subaşının kaynağı budur. OsmanlıDevletiyenikazanılan toprakların korunması amacıyla kanunnameler ve

⁴⁰ Hakan Akküz, “Yeniçağda Osmanlı Devleti’nde Yeniçerilerin Siyasal ve Sosyal Etkinliği (Fatih, Bâyezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman Dönemleri)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 7, S.4 (Aralık 2021): 664-665.

⁴¹ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 79.

⁴² Kemal Beydilli, “Yeniçeri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 456.

⁴³ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 77.

⁴⁴ Demir, “Osmanlı Hukukunda”, 10.

yasaknamelerle çalışma usul ve yetkileri belirlenen subaşılar atamıştır. İlk dönem subaşıları atandıkları şehirleri korumakla vazifelendirilmişlerdi.⁴⁵

Karacahisar'ın Osman Bey tarafından alınmasıyla birlikte kardeşi Gündüz Bey buraya subaşı olarak görevlendirilmiştir. Fatih Kanunnamesi'nde “*mîrî ve timar*” subaşılarından bahsedilmektedir. Kadının sorumluluğu altında bulunanmîrî şubası görev yaptığı yerdeki toplumsal hayatı, toplumsal ahlakı ve kamu düzenini sağlamak, gün içinde “*kol gezerek*”⁴⁶ çarşıların ve sokakların temizliğini, gece olduğunda ise “*asesbaşı*”⁴⁷ eşliğinde güvenliğin sağlanması amacıyla “*kol gezmekle*” yükümlüdür. Sipahilerin sancakbeyi haricindeki en mühim subayı olan timarlı subaşılar ise bulundukları yerde idari amir sıfatını taşımışlardır.⁴⁸

Atanan subaşılar, suç işleyenlerin yakalanıp adalete teslim edilmesi, asayişin sağlanmasına yönelik işler, Yörüklerden vergilerin tahsil edilmesi, taşrada devşirmelerin belirlenmesi ve defterekaydedilmesi, vb. görevlendirilmişlerdir. Taşradaki subaşılarını beylerbeyi ya da sancakbeyi atarken, İstanbul subaşısı sadrazam tarafından atanmıştır. Bazı subaşılar taşrada bulunan ve yerleşik hayata geçmeyen göçebe toplulukların başında bulunur ve bunların kale ya da köprü yapımında çalışmasına nezaret ederdi. İstanbul subaşısına İstanbul'un yiyecek-içecek ve barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanması, mevcut meyhanelerin denetimi, ilaç imalatı, doktorların teftişi, yük taşımada yararlanılan hayvanlara ne kadar yük yüklenileceği, ayakkabı üretiminde kurallara uyulup uyulmadığının kontrolü, dilenmenin engellenmesi, yıkılacak kadareskimiş olan her türlü yapının tespit edilmesi, hanelerde yangın ihtimaline karşı hane başına merdiven ve su fıçısı bulundurulmasının kontrolü, zindanlarda nizamın sağlanması gibi görevler yüklenmiştir. En mühim vazifesi ise XVII. yüzyılın ikinci yarısında hazırlanmış olan kapıkulu kanunnamesiyle hazine ve sancak-ı şerifi korumak olarak belirlenmiştir.⁴⁹

⁴⁵ Mücteba İlgürel, “Subaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yayınları, İstanbul 2009, 447.

⁴⁶ Şehir ve kasabalarda güvenliği sağlama amacıyla görevli memurların çarşı, pazar ve mahalle aralarında dolaşmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, 289.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügatı, “Asesbaşı”, <http://lugatim.com/s/asesbaşı>.

⁴⁸ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 254-255.

⁴⁹ İlgürel, “Subaşı”, *DİA*, XXXVII, 447.

Tanzimat döneminde devlet kurumlarında yaşanan değişikliklerden subaşılik da yavaş yavaş etkilenmeye başlamış ve nihayetinde XX. yüzyıl başlarına gelindiğinde bu teşkilata son verilmiştir.⁵⁰

1.1.7.Sancakbeyi (Mîr-i Livâ)

Günümüz tuğgeneralı ile aynı sevideki Osmanlı askeri görevlilerdir.⁵¹Eyaletlere bağlı alt bir birim olan ve kaza, nahiye ile köyleri kapsayan sınırlara sahip sancakların yöneticisidirler.⁵²Osman Bey zamanında Karacahisar'ın Osmanlı Devleti topraklarına katılmasıyla birlikte Orhan Gazi babası tarafından buraya sancakbeyi olarak görevlendirilmiştir. Bu görevlendirme askeri bir hüviyet taşımaktadır. Sancakbeyleri emirleri altındaki birliklere göre “Atlı (müselleme)Sancakbeyi, Yaya (piyade) Sancakbeyi ve Tımarlı Sipahi Sancakbeyi” olarak anılmışlardır. Her üç grubun başına ise “Bey” denilmiştir. Zamanla yaya ve müselleme sancakbeyliklerinin son bulmasıyla geriye sadece Tımarlı Sipahi Sancakbeyliği kalmıştır. Klasik dönem itibarıyla askeri yönden daha etkili olan bu görev XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra mülkî-idârî yönleriyle ön plana çıkmaya başlamıştır.⁵³

Sancakbeyleri görevli oldukları sancağa ait merkez kazada kalırdı. Kendisine bağlı diğer kazalar ile nahiyelerde ise onun adına vergileri toplayan zaîm, voyvoda ve subaşı tarafından kendisine vazifesinde yardımcı olunmaktaydı. Ekseriyeti Enderun kökenli olan ve subaşı, alaybeyi, dizdar, sipahi gibi görevlilerin emri altında hizmet ettikleri sancakbeyleri, güvenliği sağlamaktan ve sipahi-reaya ilişkilerinin kanunlara uygun olarak devam ettirilmesinden sorumluydu. Genelde atandıkları yerde bir ila üç yıl arasında görev yapan sancakbeyleriayrıca savaş durumlarında bağlı bulunduğu beylerbeyi emri altında sefere katılmak zorundaydı. II. Mahmud'un saltanatı zamanında sancaklar önemini kaybetmeye başlayarak 1921'de TBMM'nin kararıyla tamamen kaldırılmış ve yerini vilayetler almıştır.⁵⁴

⁵⁰ İlgürel, “Subaşı”, *DİA*, XXXVII, 448.

⁵¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2006), 117.

⁵² İlhan Şahin, “Sancak”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, 98.

⁵³ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 240-241.

⁵⁴ Şahin, “Sancak”, *DİA*, XXVI, 98-99.

1.4.1.2.KALEMİYE VE MENSUPLARI

Fetihlerle birlikte sürekli büyüyen sınırlar, iç ve dış siyaset, fethedilen yerlerin maddi zenginliklerinin öğrenilerek kayıt altına alınması, devlet kurumlarının işleyişinde düzen ve birliğin sağlanması amacı ilk dönemlerden itibaren kalemiye sınıfının teşekkül etmesini gerekli kılmıştır. Osmanlı Devleti öncesinde Türk Devletlerinde “*tuğrai/yazıcı*” gibi isimlerle anılan görevler Osmanlı Devleti ile “*kalemiyye/küttab*” olarak bürokrasi içindeki yerini almıştır.⁵⁵

Fatih Sultan Mehmed’in kanunnamesinde çeşitli devlet görevlilerinin unvanları ve yaptıkları işler hakkında bilgiler olmasına rağmen kalemiye tabiri kullanılmamıştır. İlk dönemlerde medrese eğitimi almış olanların ekseriyeti oluşturduğu, akabinde devlet görevlilerinin yanında iş öğrenmek amacıyla çalışıp yükselerek bu sınıfa girildiği görülmüştür. Ayrıca Mekteb-i Maârif-i Adliye, Dârülmaârif, Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiye, Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi’nde bu sınıfa eleman yetiştirmek amaçlanmıştır. Kendilerine özgü kıyafetleri olan bu sınıf mensuplarının adlarının yanına “*efendi*” eklenerek hitap edilmiştir.⁵⁶Bu sınıfın devletin yazışma kurallarının oluşmasında, dil, tarih ve sanat alanlarında yeni kazanımların elde edilmesinde rolleri olmuştur. Osmanlı tarihi olaylarını, kronikleri, devletin işleyişi ve kurumlarına ait birçok eseri de kaleme almışlardır.⁵⁷

1.2.1.Nişancı

Farsça “*nişan*” kelimesinden türeyen “*nişancı*” padişahın tuğrasını çekmekle vazifeli, divan-ı hümayun mensubu devlet görevlisidir. Nişancılık yalnız Osmanlı Devleti’ne has bir görev olmayıp, diğer Türk-İslam devletlerindede değişik adlarla var olmuştur. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti’nde “*tuğraî*”, Memluklerde “*kâtibü’s-sır (nâzirü’l-inşâ)*”, İlhanlılarda “*uluğ bitigci*” bunun örnekleridir. Osmanlı Devleti’nde “*tuğraî, tuğrakeş-i ahkâm, muvakki’ ve tevki*” gibi isimler verilen nişancıya, lüzum görüldüğü takdirde yeni bir kanun oluşturulmasında fikir beyan edecek derece kanunlara hâkim biri olması nedeniyle aynı zamanda “*müftî-i kânun*” da

⁵⁵ Cenk Reyhan, “Türkiye’de Modernleşmenin Kökenleri: Kalemiyye Sınıfı”, *Amme İdare Dergisi*, C. 31, S.4 (Aralık 1998): 3-4.

⁵⁶ Mehmet İpşirli, “Kalemiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, 248.

⁵⁷ İpşirli, “Kalemiye”, *DİA*, XXIV, 249.

denilmiştir.⁵⁸Padişahın imzası olarak kabul edilen tuğrayı çektiklerinden dolayı nişancılık görevi aynı zamanda “*Tuğra-yı Şerif Hizmeti*” olarak da adlandırılmıştır.⁵⁹

Kuruluş tarihi net olarak tespit edilemeyen nişancılığın resmi olarak adının geçtiği ilk belge Fatih Kanunnâmesi’dir. Bu kanunnamede nişancının Dîvân-ı Hümayunda yerinin defterdarın yanı olduğundan bahsedilmiştir.⁶⁰Dîvân-ı Hümayun kâtipleri ve reîsülküttâb nişancının sorumluluğunda görev yapan devlet memurlarıdır.⁶¹Nişancının kendisine yapmakla mükellef olduğu işlerinde yardımcı olan kâtiplerle birlikte fermanların tuğralarının çekilmesi, ülke içi ve dışı siyasi işve işlemlerinin sürdürülmesi, tahrir defterlerinin tutulması, defterdar evraklarının son denetiminin gerçekleştirilmesi gibi birçok vazifesi bulunmaktadır.⁶²Bunların yanısıra divandaki yazışmaları yürütür, tahrir işlemlerini yerine getirir⁶³, diğer ülkelerce yazılmış olan Arapça ve Farsça mektupları padişaha arz edilmek üzere çevirir, padişahların mektuplarını kalemealırdı. Fakat XVI. yüzyılda artık bu vazifeyi Reîsü'l-küttâblar yürütmeye başlamıştır.⁶⁴

Fethedilen yerlere nişancı tarafından gönderilen “*muharrir-i mıntika (defter emini)*” “o bölgede “*vilayet kâtibi*”nin yardımıyla arazinin yapısını, yetişen ürünleri, vergi vermekle yükümlülere mufassal ve mücmel defterlere yazarak kayıt altına almaktaydılar. Akabinde nişancı tarafından tuğra çekilen mufassal defterlerden bir tanesi fethedilen vilayette, diğeri ve mücmel defterler merkezde bulunan defterhânedeki muhafaza altına alınırdı.⁶⁵XVIII. yüzyıla gelindiğinde nişancının yerine getirdiği vazifelerin bir kısmı hâcegân⁶⁶sınıfına mensup görevlilere; tuğra çekme ise “*tuğrakeş*” olarak nitelenen memurlara aktarılmıştır. 1836 yılına gelindiğine kaldırılan nişancılığın iş ve işlemleri Defter Eminliği tarafından takip edilmeye başlanmıştır. Mühim fermanlara tuğra çekme

⁵⁸ Erhan Afyoncu, “Nişancı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, TDV Yayınları, İstanbul 2007, 156.

⁵⁹ Aybars Pamir, “Nişancı ve Hukuki Statüsü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 59, S.4 (2010): 696-697.

⁶⁰ Murat Akgündüz, “Osmanlı Devleti’nde Nişancılık Müessesesi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4 (1998): 225-226.

⁶¹ Afyoncu, “Nişancı”, *DİA*, XXXIII, 157.

⁶² Reyhan, “Türkiye’de Modernleşmenin”, 9.

⁶³ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 66-67.

⁶⁴ Pamir, “Nişancı ve Hukuki”, 701-702.

⁶⁵ Akgündüz, “Osmanlı Devleti’nde”, 227.

⁶⁶ Divan-ı hümayun katipleridir. Mehmet İpşirli, “Hacegan”, *TDV Ansiklopedisi*, C.14, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 430.

Bab-ı âli ve bunun dışında kalanlara tuğra çekme Tuğranüvis’lerce yapılmıştır. Ancak 1838’de bu ayırım kaldırılarak tüm tuğra çekme işlemleri Bab-ı âli’ ye aktarılmıştır.⁶⁷

1.2.2.Reîsü’l-küttâb

Kâtiplerin amiri konumunda olan Reîsü’l-küttâb’ın temsil ettiği makama “*riyâset/riyâset-i küttâb*” isimleri de verilmiştir. Nişancının sorumluluğunda görev yapan reîsü’l-küttâb ve onunla çalışan kâtipler Divan-ı Hümayun’da arzuhallerin okunması, fermanların gözden geçirilmesi, tımar tahsisi için belge hazırlanması, tımar ve zeametlerin beratlarının yazıya dökülmesi, merkez tarafından uygun görülen tayinlerin defterlere kaydedilmesi ve ruûs tezkiresi oluşturulması ile vazifelendirilmişlerdir. XVII. yüzyılda bu görevlere sadrazam adına telhis hazırlamak, elçilerle yapılacak müzakerelerle ilgili işleri takip etmek, savaşta ordunun ihtiyaçları belirleyip hazır etmek, asker alımı ve bahşişler gibi konularda sadaret kethüdasıyla birlikte çalışmak da eklenmiştir.⁶⁸

Reîsü’l-küttâbın emrinde Beylik Şubesi, Tahvil Şubesi, Ruûs Şubesi ve Âmedî Kalemi hizmet vermektedir. Bunlardan Beylik (Divan) şubesi tahvil ve ruûs şubelerinin üstü konumundadır. Tahvil kesedarı tarafından yönetilen tahvil şubesinde “*nişan/ kese*” olarak da nitelendirilen ve vezir, beylerbeyi, molla dereceli kadılar, sancak beyleri, alay beyleri, Kırım Hanları, Mekke-i Mükerreme emirleri, Eflak-Boğdan voyvodaları, Divan-ı hümayun tercümanlarına ait olan beratlar; Ruûs kesedarı sorumluluğunda görev yapan Ruûs şubesinde vezir, beylerbeyi ve sancak beyi haricindeki üst makam devlet görevlilerinin, kale muhafızları, kale dizdarlıkları, kale erlerinin vb. ruûsları; başında âmedci bulunan, kâtiplerine “*halife*” denilen Âmedî Kalemi’nce devletin iç ve dış meselelerine ait bazı gizli ve önemli yazıları hazırlanmaktadır.⁶⁹

Beylik Divanı evrakları korumakla yükümlü kisedarın emri altında çalışan kâtiplerin bulunduğu “*mühimme kalemi*”; kanunların yazıldığı, gerekli görüldüğünde açıklamasının yapıldığı, devlet belgelerinin kanunlara uygun olup olmadığını denetleyen “*kanunu kalemi*”; anlaşmazlıkları çözen ve çeşitli işlerle ilgili rapor hazırlayan “*ilâmcı kalemi*” olmak üzere üç kısımdan oluşmaktaydı. Bunlar haricinde reîsü’l-küttâba bağlı

⁶⁷ Pamir, “Nişancı ve Hukuki”, 704.

⁶⁸ Recep Ahışalı, “Reîsülküttâb”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, 546.

⁶⁹ Ahışalı, “Reîsülküttâb”, *DİA*, XXXIV, 547.

olarak görev yapan “*teşrifatçıdaïresî*” protokol ile ilgili iş ve işlemlerden sorumluydu. “*Vakanüinis*” kalemi ise Osmanlı tarihini yazan görevlilerden oluşmaktaydı.⁷⁰

Sadrâzâmın padişaha yazacağı telhis ve takrirleri, yabancı devlet adamlarına gönderilecek olan mektup müsveddelerini, antlaşmaları, yabancı tüccarlarla ilgili belgeleri hazırlamak, Osmanlı Devleti’nin yabancı ülkelerdeki elçilerinden gelen raporların şifrelerini çözümllemek ve bu raporları cevaplandırmakda yine amedi kalemince yapılmaktaydı.⁷¹

1.2.3.Defterdar

Köklü bir geçmişe sahip olan Osmanlı Devleti’nde birçok görev ve kurumun temeli eski Türk ve İslam devletlerine kadar gitmektedir. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları’nda “*müstevfi/ sâhib-idîvân-ı istîfâ*”; İlhanlılarda “*defterdârî-i memalik*” denilen defterdarlık da bunlardan birisidir. Bâb-ı Defterî olarak da adlandırılan ve kuruluş zamanı tam olarak bilinmeyen defterdarlık, zamanla devletin sınırlarının genişlemesine paralel olarak mali iş ve işlemlerin çoğalmasıyla birlikte sayıca artmıştır. Fatih Kanunnamesi’nde “*başdefterdar/defterdarlar*” kelimelerinin kullanılması bunu göstermektedir.⁷²

Osmanlı Devleti mali teşkilatlanmasında Bizanslılar, Abbasiler, İranlılar ve İlhanlılardan esinlenmiştir. Ayrıca maliyenin başındaki kimseyi ifade etmek için kullanılan “*defterdar*”ı Osmanlı Devleti İlhanlı Devleti’nden almıştır.⁷³ Devletin ilk maliye kurumu I. Murad döneminde Çandarlı Kara Halil ve Karamanlı Kara Rüstem tarafından teşekkül ettirilmiştir. İlk defterdarın I. Murad’ın son yılları ya da Yıldırım Bâyezid zamanında görevlendirilmiş olabileceği öngörülmektedir.⁷⁴

Defterdarlık günümüz Maliye Bakanlığı’na benzer bir işleve sahipti ve devlete ait mali-ekonomik iş ve işlemlerin yürütülmesinden sorumluydu. Defterdar vazifesini Topkapı Sarayı’nda bulunan “*defterdar kapısı*” olarak adlandırılan yerde gerçekleştirilen divanda yapmaktaydı.⁷⁵ Bunun haricinde kendi ikamet ettiği yerde de mali meselelerle

⁷⁰ Ortaylı, *Türkiye Teşkilât*, 215-218-219.

⁷¹ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 68.

⁷² Mübahat S. Kütükoğlu, “Defterdar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, TDV Yayınları, İstanbul 1994, 94.

⁷³ Ortaylı, *Türkiye Teşkilât*, 223.

⁷⁴ Yahya Demirkanoglu, “Tarihi Süreç İçerisinde Defterdarlığın Yetki ve Görevlerinde Yaşanan Daralmalar”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3 (Ocak 2012); 42.

⁷⁵ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 66.

alakalı davaları dinleyerek hüküm verebilirdi.⁷⁶ Kuyruklu imza atma hakkına sahip olan defterdarın emrinde muhasebe, mukâtaa, mevkûfat, vâridât, kıla' tezkirecilîği ve tezkire-i ahkâm kalemleri hizmet vermekteydi.⁷⁷ Defterdar devletin sahip olduğu malların alım ve satım işleri, yıllık gelir ve giderlerini hazırlayarak padişaha arz eder, haftada dört gün Divan toplantısına katılır ve salı günleri padişahın huzunda bilgilendirme yapardı. Toplantı sonucunda maliye defterlerinin sadrazam mührüyle mühürlenmesi de yine defterdarca yerine getirilirdi.⁷⁸

Başdefterdara icraat ve tahsil işlerinde direkt bağlı olarak görev yapan beş memur vardı. Bunların ilki sayıları altmış olan, mübaşirlerle birlikte çalışan, vergi borçlarını takip edip ödenmesini sağlayan, ödenmediği takdirde hapis ile cezalandırma yetkisi olan “*baş-bâkikulu*”dur. İkincisi icra memuru olarak cizye borçlarının takip ve tahsilini yapan “*Cizye baş-bâkikuludur.*” Üçüncüsü tahsilât işlemleriyle ilgilenen ve paranın ayarını kontrol edip, altın ve gümüşü tartan dört veznedarı emrinde bulunduran “*veznedarbaşı*”dır. Dördüncü ve beşinci ise hazine ile ilgili işlerin defterlerine bakan “*sergi nazırı*” ile “*sergi halifesi*”dir.⁷⁹

Devletin sınırlarının giderek büyümesi zamanla iki ayrı defterdarlık ihtiyacını doğurmuştur. Bunlar Başdefterdarlık olarak anılan Rumeli ve Anadolu’da mali işlerle ilgilenen Anadolu defterdarlıklarıdır. Daha sonra bu iki defterdarlığa Yavuz Sultan Selim’in Doğu Anadolu ve Suriye’yi fethinden sonra buralarda merkezi Halep olan Arap ve Acem defterdarlığı da katılmıştır. Akabinde ise Kanuni Sultan Süleyman zamanında yalılar ve İstanbul’daki mukataalarla ilgili işlemleri takip için “şikk-ı sâni”, Tuna yalı haslarına bakan ve kısa bir dönem varlığını sürdüren “şikk-ı sâlîs” defterdarlıkları kurulmuştur.⁸⁰

XVIII. yüzyıl itibariyle şikk-ı evvel Rumeli defterdarını, şikk-ı sani Anadolu defterdarını, şikk-ı salis diğer defterdarları ifade etmek için kullanılmıştır. Eyaletlerdeki defterdarlıklar ise kenar defterdarlığı olarak ifade edilmiştir. Yavuz Sultan Selim

⁷⁶ Alican Mert, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Defterdarlık ve Günümüz Yansımaları”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S.1 (2020): 201.

⁷⁷ Kütükoğlu, “Defterdar”, *DİA*, IX, 95.

⁷⁸ Mert, “Osmanlı İmparatorluğu’nda”, 199-201.

⁷⁹ Yılmaz Yurtseven, “Klasik Dönem Osmanlı Maliye Teşkilatı ve Sistemi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 3-4 (2002):113.

⁸⁰ Kütükoğlu, “Defterdar”, *DİA*, IX, 94.

tarafından Halep’te kurulan Arap ve Acem defterdarlığı II. Selim zamanında Halep, Diyarbakır, Erzurum, Şam, Trablusşam olarak ayrılmış; III. Murad zamanında Karaman ile Sivas defterdarlıkları ve değişik eyaletlerde başka defterdarlıklar da kurulmuştur.⁸¹1841 yılına gelindiğinde defterdarlık tarafından yerine getirilen tüm iş ve işlemlerin Maliye Nezareti’ne aktarılmasıyla bu kurumun işlevi son bulmuştur.⁸²

1.5.1.3.İLMİYE VE MENSUPLARI

Ehl-i şer’ olarak da adlandırılan bu sınıfın⁸³üyeleri “ulemâ-yı rüsûm” olarak adlandırılmaktaydı ve bu sınıfın Arapçayı bilmesi zorunluluktur.⁸⁴Müslüman ve Türk olan ilmiye mensupları medrese eğitimini tamamlayarak icazet (diploma) almalarının ardından eğitim, fetva ve yargı sahalarının birisinde ya da tamamında hizmet verebilmekteydi.⁸⁵

İlmiye sınıfının yetişmesinde en büyük rolü medreseler üstlenmiştir. İznik Medresesi’yle birlikte başlayan Osmanlı medrese eğitimi, Sahn-ı Seman ve Süleymaniye medreselerinin açılmasıyla birlikte en muazzam şeklini almıştır. Medreselerin derecelendirilmesinde eğitimde kullanılan ders kitaplarının ismi ve müderrislerin yevmiyeleri esas alınmış, XVII. yüzyılda 12 kademeli derecelendirme yöntemi kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁶Medresler derecelerine göre aşağıdan yukarıya doğru olmak üzere İbtidâ-i Hâric, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Hâric, Hareket-i Dâhil, Mûsılâ-i Sahn, Sahn-ı Semân, İbtidâ-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Mûsılâ-i Süleymâniye, Hâmise-i Süleymâniye, Süleymâniye, Dâru’l-hadîs olarak tasnif edilmiştir.⁸⁷

XVI. yüzyılın sonuna değin ilmiye sınıfının idaresinden, görevlilerin atanmasından, bu sınıfça yerine getirilen iş ve işlemlerin kontrolünden kazaskerler sorumlu iken XVII. yüzyıl başından itibaren görevli atamalarının tamamı şeyhülislâm tarafından belirlenmeye başlamıştır. Atanmasının uygun görüldüğü kişi şeyhülislâmca sadrazama teklif edilir, sadrazamda bunu padişaha arz eder ve padişahın kabulü ile sadrazam

⁸¹ Yurtseven, “Klasik Dönem, 112.

⁸² Kütükoğlu, “Defterdar”, *DİA*, IX, 94.

⁸³ Terzi, *Türk Devlet Geleneğinde*, 156.

⁸⁴ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi Medeniyet Tarihi 2* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004), 144-145.

⁸⁵ Efkan Uzun, “Osmanlı Tarihi I (1299-1774) Siyasi Tarih-Kültür ve Medeniyet” içinde *Osmanlı Devleti’nde İlmiye, Eğitim, Adliye ve Vakıf Teşkilatı*, ed. Selim Hilmi Özkan (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019), 393-394.

⁸⁶ Uzun, “Osmanlı Tarihi I (1299-1774) Siyasi Tarih-Kültür ve Medeniyet”, 397-398.

⁸⁷ Cihan Kılıç, “Osmanlı İlmiye Teşkilatında Müderrislerin Merâtibi (1245/1829 Tarihli Tarîk Defterine Göre)”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 65 (Mayıs 2019): 266.

tarafından da kabul edildiğini belirten bir yazı ile şeyhülislama gönderilir ve süreç bu şekilde tamamlanmış olurdu.⁸⁸

İlme ve ilim adamlarına büyük önem veren Osmanlı Devleti'nde II. Murad'ın padişahlığı zamanında Molla Fenari ve ailesine hükümdar tarafından verilmiş olan ayrıcalıklar zamanla ilmiye sınıfına mensup herkesi kapsar şekilde yaygınlaşmıştır. Buda istenmeyen durumların ortaya çıkmasıyla neticelenmiştir. Giderek ilmiyede bozulmalara zemin hazırlamıştır.⁸⁹

1.3.1.Kadı

Kökleri Osmanlı öncesine uzanan kadılık kurumunu temsil eden kadılar, aslen devletlerin hükümdar ya da padişahlara ait olan yargılama yetkisinin ülkelerin sınırlarının genişliği ve adalet bekleyen insan sayısının çokluğu nedeniyle hükümdarlar yerine bu vazifeyi yapması için vekaleten atanan kişilerdir. Hz. Ömer tarafından Medine ve Basra'ya kadıların görevlendirilmesi bunun örneklerindendir. Kadı atamaları diğer İslam devletlerinde de devam etmiştir. Emevilerde eyalet valilerince, Abbasilerde “*kaadiyu'l-kudât*” tarafından kadı tayinleri yapılmıştır.⁹⁰

Yüzlerce yıl ayakta kalan, üç kıtada varlığını sürdüren, inandığı dinin gereği olarak adalet anlayışını yönetimin en aşağıdan en yukarısına kadar hâkim kılan bir devlet anlayışını benimseyen Osmanlı Devleti'nde, farklı inançlara sahip olan toplumun hukukla beraber ilme dayalı bir sosyal var oluş ve gelişim göstermesi hedeflenmiştir.⁹¹Bu amaçla ilme ve hukuka çok önem verilmiş, bu iki alanda oldukça donanımlı yöneticilerin iş başına getirilmesine azami dikkat gösterilerek adaletin sağlandığı kurum olan şer'i mahkemelere kadılar atanmıştır. Aynı zamanda kazaların da adalet ve yönetiminden sorumlu olan kadılar, kimsenin tesiri altında kalmadan özgür ve objektif olarak işlerini yapabilmesi amacıyla sadece padişah ve divana hesap vermekle yükümlü tutulmuşlardır. İlk kadı görevlendirilmesi Osman Gazi döneminde gerçekleştirilmiştir.⁹²

⁸⁸ Uzun, “Osmanlı Tarihi I (1299-1774) Siyasi Tarih-Kültür ve Medeniyet”, 399.

⁸⁹ Uzun, “Osmanlı Tarihi I (1299-1774) Siyasi Tarih-Kültür ve Medeniyet”, 396.

⁹⁰ Ortaylı, *Türkiye Teşkilât*, 64.

⁹¹ Şeniz Anbarlı Bozatay ve Konur Alp Demir, “Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S.10 (Haziran 2014):71-72.

⁹² Anbarlı Bozatay ve Demir, “Osmanlı Adli”, 75-76.

Adaletle verilen önem devletin ik yıllarından itibaren kendisini göstermiştir. Kadı olacak kişilerin eğitilmesi amacıyla Orhan Gazi döneminde ilk medresler teşekkül ettirilmiştir. Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Devleti'nin ilk kadıları Bursa, İznik ve Edirne'ye görevlendirilmişlerdir.⁹³ Osmanlı Devleti'nin ilk kadısı Kadı Dursun Fakih'tir.⁹⁴

Kadı olarak atanabilmek için Müslüman olmak, adaletli olmak, evlilik içinde doğmuş bir çocuk olmak (nesebinin sahih olması),⁹⁵erkek olmak, reşid olmak, temyiz gücüne sahip olmak, işitme ve görme engeli bulunmamak,⁹⁶ medrese tahsili görmüş olmak, icazet almak,⁹⁷hür olmak ve görevini layıkıyla yapamabilmesi açısından hukuksal anlamda yeterli donanımına sahip olmak şarttır.⁹⁸Kadılar kazalar, sancaklar ve eyaletlerde görevlendirilirlerdi. Kazalarda görev yapma müddeti 20 ay ile sınırlandırılmıştır. Bu süre dolduğunda mevcut kadının görevi sona ermiş sayıldığından sırada bekleyen diğer kadı adayı bu göreve atanırdı. Hizmet müddeti bir yıl olan önemli yerler ile sancak kadılığına “*mevleviyyet/eyalet kadılığı*” da denilmektedir. Hariç ya da Dâhil medrese müderrisi olanlar 50 akçe, Sahn-ı Seman müderrisleri ise 500 akçe ile kadı olarak atanma hakkına sahipti.⁹⁹

Kadılar kazalarda 20 ay süre ile vazife başında bulunduktan sonra ardından İstanbul'a giderek yeniden vazife başına geçmek için sıra beklerdi. Bu arada ondan kalan boş yere başkası atanırdı. Tekrar atanmak için beklenen bu “zamana “*zaman-ı infisali*”, eğer tekrar atanması iki yılı bulursa “*zaman-ı ittisali*” denmiştir.¹⁰⁰Küçük şehirlerde görev yapan kadılar nâib; büyük şehirlerde görev yapan kadılar Mahreç, Bilâd-ı Hamse, Haremeyn ve İstanbul kadıları olarak sınıflandırılmıştır. Mahreç kadıları İzmir, Selanik, Yenişehir Fener, Hanya, Kudüs, Halep, Trabzon, Sofya, Galata, Eyüp ve civarını içine

⁹³ Ortaylı, *Türkiye Teşkilât*, 262.

⁹⁴ İbrahim Abdülazim, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Şer'iyeye Mahkemeleri”, *KHM Dergisi*, C. 2, S. 2 (2022): 580.

⁹⁵ Anbarlı Bozatay ve Demir, “Osmanlı Adli”, 80.

⁹⁶ Ortaylı, *Türkiye Teşkilât*, 265.

⁹⁷ Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden*, 128.

⁹⁸ Abdullah İslamoğlu, “Osmanlı Devleti'nde Kadılık Kurumunun Tarihsel Gelişim Süreci”, *Adalet Dergisi*, S. 62-63 (2019/1-2): 71.

⁹⁹ İsmail Yakıt, “Osmanlı İlmiye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6 (1999): 22.

¹⁰⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 94-95.

alan Havass-ı Refîa, Bilâd-ı Hamse kadıları Mısır, Şam, Bursa, Edirne ve Filibe, Haremeyn kadıları Mekke ve Medine kadılarıdır.¹⁰¹

Önceleri Anadolu ya da Rumeli kazaskerinin talep etmesi ve bu talebi padişahın uygun görmesiyle yapılan kadı atmaları ilerleyen yıllarda, özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren, kazaskerin talebi ve sadrazamın kabul etmesiyle yapılmıştır. Kadılar başlangıçta camilerde vazifelerini ifa etmişlerse de daha sonraları ikamet ettikleri yerde görevlerini yerine getirmişlerdir.¹⁰² İstanbul şehrinde kadılık İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüp olmak üzere dört kısma ayrılmakla birlikte İstanbul kadısına aynı zamanda “*İstanbul Efendisi*”de denmiş ve diğer kadılıklardan daha mühim kabul edilmiştir. Nahiyelede ise kadılara yardımcı olannaibler görev yapmaktadır.¹⁰³

XVI. yüzyılda Anadolu kazaskeri olmak isteyenlerin önce İstanbul kadılığı görevini ifa etmeleri mecburi kılınmıştır. Kadılar, esnafın denetlenmesi, ölçü ve tartı kontrolü ve bunlarda hile yapanların falakaya yatırılması, boyunlarına tahta gülle geçirilip dolaştırılmak suretiyle teşhir olunması, para kontrolü, fuhuş yapan kadınların takibi, sağlık işleri, yangına karşı önlemler, meyhanelerin halkın ikamet ettiği yerlere ve cami etrafına kurulmasının engellenmesi, işçilerin yevmiyelerinin ödenmesi, kayıkçıların denetimi, ayakkabı yapımının kanunlara uygun olarak gerçekleştirilmesi, yakacakların fiyatlarının belirlenmesi, hırsızlığa ve dilencilığe karşı önlemler alınması, yabancı ülkelere çıkarılacak malların denetlenmesi, savaş durumlarında asker sevki ile ilgili kendi görev alanına giren iş ve işlemler vb. görevleri yürütmekteydi.¹⁰⁴

Kadılar idari amir sıfatıyla kendi emrinde olan kamu görevlilerinin yardımıyla bulunduğu yeri yönetme, güvenliğini sağlama, esnafı denetleme, okul, cami, vakıf ve kütüphaneleri denetleme, eğer ortada bir savaş durumu varsa bulunan bölgeden asker, askerin ihtiyacı olan yiyecek-giyecekleri sağlama, yeniçeri ocağına katılması amacıyla belli ailelerin sorumluluğunda bulunan oğlan çocuklarının durumlarını takip etme, Hristiyan olan vatandaşların davalarına bakma gibi işlere bakardı. Belediye amiri sıfatıyla; kazaların temizliği, halkın ihtiyaçlarının karşılanması için pazarların kurulması,

¹⁰¹ Yakıt, “Osmanlı İlmiye Teşkilatı”, 23.

¹⁰² Kadir Caner Doğan, “Osmanlı Devleti Klasik Çağında Kadılık Kurumu ve Fonksiyonları”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, C. 6, S.4 (2019): 37.

¹⁰³ İslamoğlu, *Osmanlı Devleti’nde*, 70.

¹⁰⁴ Yakıt, “Osmanlı İlmiye Teşkilatı”, 24-27.

satışa sunulmuş her şeyin fiyatının belirlenmesi, ölçü ve tartının denetlenmesi gibi konulara da eğilirdi. Adli amir sıfatıyla; bulundukları kazadaki şer'i mahkemelerde yargılama işini gerçekleştirip karar vermekle de sorumluydu.¹⁰⁵

Günümüz noterlerinin yaptığı hizmeti de kadılar yerine getirirdi.¹⁰⁶ Mahkemede hüküm verirken Hanefi mezhebinin esaslarına uymak zorundaydılar.¹⁰⁷ Savaşa giden ordunun kullanacağı yolların tamiri, gıda temini kadının sorumluluk alanında idi. Doğal afetler meydana geldiğinde ilk müdahale kadı gözetiminde yapılırdı. Şehirlerdeki meyhanelerin açılması ya da kapatılması gibi konular da kadının uhdesindeydi.¹⁰⁸

Padişah Abdülmecid döneminde kadılık görevini ifa edecekleri eğitmek amacıyla şeyhülislâm Meşrebzâde Hafîdi Arif Efendi tarafından ilk olarak üç yıl süre ile daha sonraları ise dört yıl eğitim veren “*Muallimhâne-i Nüvvâb*” kurulmuştur. Zamanla “*Mekteb-i Nüvvâb*”, “*Mekteb-i Kuzât*” ve en sonunda “*Medresetü'l-Kuzât*” olarak ismi değişen okulda öğrenci olmak için 20 ile 35 yaş aralığında bulunmak, dini ilimler, tarih, coğrafya ve matematik gibi derslerden gerçekleştirilecek olan yazılı sınavda başarı elde etmek şartı aranmaktaydı.¹⁰⁹

Yerine getirmekle yükümlü oldukları işlerde naib, mahalle imamı, subaşı, asesbaşı, ases, kale dizdarı, müftü ve mahkeme kâtiplerinin yardımlarından faydalanan kadılar, akli melekelerini, duyma-görme ve konuşma yetilerini kaybederse, kanunları ihlal ederse, yolsuzluk yaparsa görevine son verilirdi.¹¹⁰ Kadılık görevinin kaldırılması 1924 yılında 469 sayılı Mehakim-işer'iye'nin İlgasına ve Mehakim Teşkilâtına Ait Ahkâm Muaddil Kanun'la gerçekleştirilmiştir.¹¹¹

1.3.2.Kazasker

Anadolu Selçuklu Devleti'nde “*kadiu'l-kuzât/kadiu'l-leşker*” adıyla bilinen kurum Osmanlı Devlet teşkilatında kazaskerlik adıyla yerini almıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk kazaskeri I. Murad zamanında Bursa Kadılığı yapmış olan Çandarlı Kara Halil

¹⁰⁵ Anbarlı Bozatay ve Demir, “Osmanlı Adli”, 78-79.

¹⁰⁶ İslamoğlu, “Osmanlı Devleti'nde”, 67.

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye*, 83.

¹⁰⁸ Ortaylı, *Türkiye Teşkilât*, 269.

¹⁰⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye*, 28.

¹¹⁰ Anbarlı Bozatay ve Demir, “Osmanlı Adli”, 83.

¹¹¹ Anbarlı Bozatay ve Demir, “Osmanlı Adli”, 86.

Hayrettin Paşa'dır¹¹². Ordu içindeki davalara bakmasından dolayı görevde bulunduğu kurum “*kadıaskerlik*” olarak anılmıştır.¹¹³

Günümüzle kıyaslandığında Yargıtay, Danıştay ve Adalet Bakanı'nın yerine getirmekle yükümlü olduğu işleri yapan devlet görevlisidir. İki sene olan kadıaskerlik süresi XVI. yüzyıl itibariyle bir sene olarak sınırlandırılmıştır. Divan-ı Hümayun üyesi olan kazaskerler, görevlerini yerine getirir kentez kireci, ruznâmçeci, matlapçı, tatbikçi, mektupçu, kethüda ve çeşitli görevler yapan diğer memurlardan faydalanmışlardır. İlk etapta kazasker atamaları sadrazamanın padişaha sunmasıyla gerçekleştirilirken, XVII. yüzyıla gelindiğinde bu usul değiştirilerek atama şeyhülislam tarafından yapılmaya başlanmıştır. Protokol açısından Rumeli kazaskerliği Anadolu kazaskerliğinin önündedir.¹¹⁴

Kazaskerler kazalarda çözüme kavuşturulamayan hukuki meseleleri Divanda sonuçlandırır. Divanın kararları kesinlik arzettiği için kazaskerlerin *şer'î ve örfî* hukuka hâkim olmasına çok dikkat edilmiştir.¹¹⁵ Divanda davalara bakma yetkisi Rumeli kazaskerine verilmiş olmakla beraber gerekli görüldüğü takdirde sadrazamanın izni ile Anadolu kazaskerine de bu yetki verilirdi.¹¹⁶ Kazaskerin yanında dava sırasında sorulan sorular ve verilen cevaplarla davanın tüm gidişatını yazarak kaydeden “*vekâyi kâtipleri*” görev yapmaktaydı.¹¹⁷ Padişah savaşa gittiğinde kazaskerler padişaha eşlik etmekteydiler. Padişahın savaşa katılmadığı durumlarda ise ordu içinde doğan sorunları çözmek üzere “asker kadıları” görevlendirilmiştir.¹¹⁸

Kazaskerlik görevine 500 akçe ücretli mevleviyet kadıları atanırken XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle İstanbul kadılığı yapanlar önce Anadolu kazaskerliğine ardından da Rumeli kazaskerliğine atanmaya başlamışlardır. Aynı yüzyıldaderece olarak şeyhülislamdan önde gelen kazaskerler Ebusuud Efendi'nin şeyhlislam olmasıyla birlikte daha geri plana düşmüştür¹¹⁹ ve daha önce kadıların ve müderrislerin tamamının görevlendirilmeleri kazasker tarafından yerine getirilirken bu tarihten sonra mülazımların

¹¹² Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 65-66.

¹¹³ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 171.

¹¹⁴ Yakıt, “Osmanlı İlmiye Teşkilatı”, 28-29-30-31.

¹¹⁵ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 66.

¹¹⁶ Yurdakul, *Osmanlı İlmiye*, 94.

¹¹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye*, 154.

¹¹⁸ Şükrü Karatepe, *Osmanlı Siyasi Kurumları Klasik Dönem* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 126.

¹¹⁹ Yakıt, “Osmanlı İlmiye Teşkilatı”, 29-30.

defterlere kaydedilmesi, 20 ila 40 akçe arasında ücretleri değişen medrese hocalarının ve mevleviyet derecesi altındaki kadıların tayinlerinin yapılması vazifesini ifa etmişlerdir.¹²⁰

Osmanlı belgelerinde “*sadreyn efendiler/sadr-ı Rumeli/sadr-ı Anadolu*” olarak da adlandırılan kazasker sayısı Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar bir iken daha sonra Rumeli ve Anadolu kazaskerliği olmak üzere ikiye yükseltilmiş, Yavuz Sultan Selim zamanında Arap ve Acem kazaskerliği kurularak bu makama İdris-i Bitlisî atanmıştır. Fakat bir süre sonra bu kazaskerlik Anadolu kazaskerliğine bağlanarak varlığına son verilmiştir.¹²¹Ebussud Efendi Rumeli kazaskeri olarak tayin edildiği vakit ruznamçe defterleri düzenlenmeye başlamıştır. Bu defterler göreve atananların kayıtlarının olduğu “*hareket/tayin*” ruznamçeleri ve medrese eğitimini tamamlayarak hocasının icazetiyle ilmiye sınıfına girmek isteyenlerin kaydedildiği “*mülazemet*” ruznamçesi olmak üzere iki farklı şekilde tutulmuştur.¹²²1914 yılına gelindiğinde¹²³İstanbul’da bulunan Anadolu ve Rumeli kazaskerlik mahkemeleri şeyhülislamın isteği üzerine birleştirilerek başına Anadolu kazaskeri İsmet Efendi atanmıştır.¹²⁴

1.3.3.Nakîbü’l-Eşrâf

Kanunlarında ve müesseselerinde dini kuralları temel alan Osmanlı Devleti’nde din ve din adamları mühim sayılmıştır. Özellikle Hz. Peygamber’in soyundan gelen seyyid ve şeriflere ayrı bir hürmet gösterilmiştir. Bu saygının ifadesi ve gereği olarak seyyid ve şerifler için nakîbü’l-eşrâflık adı altında bir kurum oluşturulmuştur.¹²⁵Hz. Muhammed’in soyunu Hz. Ali ile evlenen kızı H.z. Fatma devam ettirmiştir. Bu evlilikten doğan peygamber torunlarından Hz. Hüseyin’in nesebinden olanlar “*seyyid*”, Hz.

¹²⁰ Cihan Kılıç, “Osmanlı Devlet Teşkilâtında Yargının İdari Denetimi: Kadıasker Teftiş Örneği”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2 (Aralık 2019): 334-335.

¹²¹ Ercan Alan, “Kadıasker Ruznamçe Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli’de Kaza Teşkilatı ve Kadılar”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 23 (2013-1): 54.

¹²² Levent Kuru, “Yasemin Beyazıt, “Kadıasker Atama Ruznâmçelerinden “Çivizâde Mehmed Efendi Ruznamçesi”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 2 (Aralık 2018): 420.

¹²³ Yakıt, “Osmanlı İlmiye Teşkilatı”, 30.

¹²⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye*, 160.

¹²⁵ Murat Sarıcık ve İsmail Katgı, “Osmanlı Devleti’nde Nakîbü’l-Eşrâflık Müessesesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1 (2012): 175-176.

Hasan'ın nesebinden gelenler ise “şerif” olarak ifade edilmiştir.¹²⁶ Anne-baba her iki tarafın kökeni Hz. Ali'ye bağlıysa bu kişilere “seyyidü's-sâdât” denmektedir.¹²⁷

Nakîbü'l-Eşrâflık kurumsal olarak karşımıza ilk Abbasilerde çıkmakla birlikte, diğer Türk -İslam devletlerinde de varlığını sürdürerek Osmanlı Devleti'ne intikal etmiştir. Yıldırım Bâyezid tarafından atanan Seyyid Ali Natta Osmanlı Devleti'nin ilk nakîbü'l-eşrâfidır. Ankara Savaşı'nın başlamasıyla bu kurumun çalışmaları askıya alınmış, Fatih Sultan Mehmed döneminde faaliyetlerine son verilmiş, II. Bâyezid'in Seyyid Mahmud'u tekrar bu göreve getirmesiyle yeniden canlandırılmıştır.¹²⁸ Nakîbü'l-Eşrâflar vazifelerini ilk zamanlarında şahsi ikametgâhlarında yerine getirirken 1826 senesi itibariyle Ağakapısı'nda sürdürmeye devam etmişler,¹²⁹ daha sonra II. Abdülhamid'in saltanatı zamanından itibaren Yıldız Sarayı etrafına kendilerine bu görev için tahsil edilen bir konakta sürdürmüşlerdir.¹³⁰

Nakîbü'l-Eşrâf olarak atanabilmek için mutlaka seyid olunması şart koşulmuştur. Bu kişilerin kendilerinin ve ailelerinin toplumdan saygı gören kişiler olmaları, bazihallerde kadılık edeceği için İslam hukukuna hâkim olması gerekmektedir.¹³¹ Nakîbü'l-eşrâflar seyid ve şeriflerin iş ve işlemleriyle ilgilenir, bu soydan gelenlerin doğum ve ölüm kayıtlarını tutar, meslek seçiminde bu soya uygun seçim yapılması için öncülük eder, kadınların evliliklerinde denklik usulüne riayet edilmesini sağlamaya çalışırdı. Bayramlarda ve savaşlarda dua etmek, tahta çıkan yeni padişaha kılıç kuşandırmak ve sahte seyid/şeriflik iddiasında bulunanlara karşı gerekli önlemleri almak gibi görevlere de sahipti. Seyyidlik ve şerifliğin alameti olarak yeşil sarık takan Nakîbü'l-eşrâflar yazışmalarda sadrazam ile doğrudan temas halinde olur, araya başka makamlar girmezdi.¹³²

¹²⁶ M. Sadık Akdemir, “Osmanlı Devleti'nde Ispartalı Nakîbüleşraflar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 37 (2016/2): 172.

¹²⁷ Ayhan Işık, “Nakîbüleşraflık Müessesesi'nin Tarihi Serüveni”, *Din ve Hayat Dergisi*, S.23 (Ekim 2014): 61.

¹²⁸ Hacı Yılmaz, “Osmanlı'da Nakîbü'l-Eşraflık Kurumu ve Eyâlet-i Rum'da Seyyitler Defteri”, (IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu, (Ankara, 18-20 Ekim 2018), 728.

¹²⁹ Ayhan Işık, “Kızılbaşlıkla İtham Edilen Bir Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Mahmut Efendi'nin Hayatı ve Şeceresi”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 2 (Aralık 2021): 387.

¹³⁰ Ayhan Işık, “Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi ve Meşihat Arşivindeki Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 8 (2014/4): 231.

¹³¹ Işık, “Nakîbüleşraflık Müessesesi'nin”, 62.

¹³² Yılmaz, “Osmanlıda Nakîbü'l-Eşraflık Kurumu”, 729-731.

Bu mukaddes soydan gelenlerin “*emir sarığı*” da denilen yeşil sarığı takması zorunlu idi. Bunun tek istisnası seyyid ya da şeriflerden birinin şeyhülislâmolarak görevlendirilmesi idi. Bu vazifeye getirilen kişi beyaz sarık kullanırdı. Seyyid ya da şeriflerden birinin suç işlemesi halinde yeşil sarık başından alınarak öpülür, suçu işleyen dayakla cezalandırılır ve akabinde yeşil sarık kendisine tekrar verilirdi.¹³³ Zaman zaman seyyid olmadığı halde bu iddiada bulunan ve “*müteseyyid*” denilen yalancı seyyidler ortaya çıkmaktaydı.¹³⁴ Bu tür durumların yaşanmasının önüne geçmek amacıyla seyyidlerle ilgili bilgilerin kaydedildiği “*nakib ceridesi/şecere-i tayyibe defteri/sâdât defteri/nakibül-eşraf defteri*” tutulmuştur. Meşihat Arşivinde bu defterlerden 47 adet bulunmaktadır.¹³⁵ Bu defterlere seyyidlerin adları, neseb geçmişi, soy kütüğü, ahlaki durumları, çocukları ve ev adresleri kaydedilirdi. Nakibü’l-eşraf defter tutma haricinde seyyidler arasında meydana gelen problemleri çözer, yetim olanların mali haklarını güvence altına alır, seyid vakıflarını denetleyerek payların dağıtımını yapardı.¹³⁶

Vergiden muaf tutulmaları, padişahların hediyeleri, hazineden alınan ödenekler gibi devlet tarafından birçok ayrıcalık ve hak tanınmış olan seyyid ve şeriflerin sayıca çoğalmasında birtakım sorunlara neden olmuştur. Bunlardan faydalanmak isteyen sahte seyid ve şerifler, seyid olduğu halde ahlaken uygun karşılanmayan eylemlerde bulunanlar nedeniyle nakibü’l-eşrafılık kurumu ortaya çıkmıştır. Nazır-ı Sâdât olarak adlandırılan bu görev Seyyid Mahmud zamanında nakibü’l-eşraf olarak değiştirilmiştir. İstanbul dışında yaşanan Hz. Peygamber soyunun hizmetiyle ilgilenen “nakibü’l-eşraf kaymakamları” atanmıştır.¹³⁷

Bir kişinin seyid adledilebilmesi için bazı kriterler vardır. Seyyid olduğunu dile getiren şahısın nakibü’l-eşrafın başkanlığında oluşturulan “*nikâbet meclisinde*” bunu kanıtlanması gerekmektedir. Bunun için yaşadığı yerde kendisinin seyid olarak bilindiğine dair şahitler sunması şart koşulmuştur. En azından ailesinden birine ait Peygamber soyundan geldiğinin kanıtı olarak verilmiş olan “*sidâyet hüccetini*” göstermesi lazımdır. Bu hüccetler iki adet düzenlenerek biri seyyide diğeri ise sâdât defterine kaydedilmek

¹³³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlimiye*, 163-168.

¹³⁴ Savaş Yılmaz, “16. Yüzyılda Osmanlı’da Dinî Değerler ile Sosyal Yapının Korunmasında Nakibü’l-Eşrafılık Makamı”, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 9 (2021): 224-225.

¹³⁵ Mehdi Çiftçi “Ankaralı Nakibüleşraf ve Meşihat Arşivi’ndeki Nakibüleşraf Defterleri”, *Journal of Islamic Research*, C. 32, S. 3 (2021):699.

¹³⁶ Işık, “Nakibüleşrafılık Müessesesi’nin Tarihi”, 62.

¹³⁷ Yılmaz, “Osmanlı’da Nakibü’l-Eşrafılık Kurumu”, 728-729.

üzere alınırdı. Hücetlere seyyidlerin isimleri, ana-baba isimleri, şahit isimleri, ev adresleri ve tarih yazılırdı.¹³⁸

İstanbul'da bulunan Nakîbü'l-Eşrâf ya da taşrada kendisine vekâlet eden Nakîbü'l-eşrâf kaymakamlarının kaldıkları evlerde gerektiğinde ceza verilecek kişilerin hapsedilmesi için odalar bulunmaktaydı.¹³⁹ Genellikle borçlarını ödemeyen seyyidlerin cezalarını çekmeleri için hapsedildiği odalar nakîbü'l-eşrâf başçavşunun sorumluluğu altındaydı.¹⁴⁰ Nakîbü'l-Eşrâflar yaptıkları vazife dolayısıyla devletten yirmi beş akçeden başlayarak yıllar içinde artan maaş almıştır.¹⁴¹

Ölümlerine kadar bu vazifeyi yerine getiren Nakîbü'l-Eşrâflar olduğu gibi görevden alınan ya da kendi isteğiyle görevi bırakanlar da bulunmaktadır. Bazı Nakîbü'l-Eşrâflar hem bu makama bakmışlar hem de kadılık, şeyhülslâmlık gibi görevleri de beraberinde yürütmüşlerdir. Hilafetin kaldırılmasıyla bu müessese de son bulmuştur.¹⁴²

1.3.4. Müneccimbaşı

İslam devletleri ilmin her dalını değerli görmüş, araştırmaya, incelemeye ve bilime katkıda bulunmaya büyük önem vermiştir. Astronomi de bunlardan birisidir. Bu devletler Şam, Bağdat, Semerkant ve daha birçok şehirde rasathaneler kurarak, değerli astronomlar ile geçmişteki ve kendi zamanlarında elde edilen bilgileri harmanlayarak hem içinde bulundukları zamana ışık tutmuş hem de sonraki nesillere ilmi birikimler bırakmışlardır. Osmanlı Devleti geçmişten gelen bu ilmi mirasa sahip çıkarak astronomi ile ilgili çalışmalara destek olmuş, gerekli kurumları kurmuştur.¹⁴³ Bu amaçla 15.yüzyıldan 16. yüzyıla geçerken “müneccimbaşılık” müessesesi teşekkül ettirilmiştir. Birçok müneccimin görev yaptığı bu kuruluşta yönetim aynı zamanda ilmiye sınıfı üyesi olan müneccimbaşı tarafından sağlanmıştır.¹⁴⁴

Yapılacak işlerin, iyi gitmesine katkısı olduğuna inanılan eşref saatlerinde yapılması amacıyla, bu saatler müneccim başınca tespit edilmiştir. Savaş, barış, evlilik,

¹³⁸ Işık, “Nakîbüleşraflık Müessesesi'nin Tarihi”, 62-63.

¹³⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlılar'da Nakîbü'l-Eşrâflık”, *Marife Dergisi*, S. 3 (2004/4):435.

¹⁴⁰ Işık, “Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâflık”, 231.

¹⁴¹ Uzunçarşılı, “Osmanlılar'da Nakîbü'l-Eşrâflık”, 434.

¹⁴² Çiftçi “Ankaralı Nakîbüleşraflar”, 699.

¹⁴³ Salim Gündüz, “Osmanlı Astronomi Müesseseleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 2, S.4. (2004): 411

¹⁴⁴ Hülya Yeşilyaprak, “Kandilli'nin Teleskopları”, (Türkiyedeki Teleskoplarla Bilim Sempozyumu, İstanbul, 2012), 59.

sünnet, şehzadelerin doğumları, padişahların saraydan ayrılıp başka yerlere gitmeleri hep bu saate göre tertip edilmeye çalışılmıştır.¹⁴⁵Bunların haricinde müneccimbaşılar takvim hazırlamakla da mesul tutulmuşlardır. “*Müneccimbaşı takvimleri*” olarak adlandırılan bu takvimler el yazısı ile yazılır, 5 ila 28 sayfa arasında değişir, değişik renkte mürekkepler kullanılarak iki bölümden oluşacak şekilde hazırlanırdı. İlk kısmı “*ahkâm-ı sâl/tali-i sâl*” denilen ve hazırlandığı yıl içinde padişaktan devlet adamlarına, halktan sanatçılara kadar hepsinin başlarına gelebilecek olan olayları, aynı yılın doğa olaylarını, savaş, isyan, ölüm ve o yıl doğacakların çeşitli takvimlere göre durumlarını içerirdi. İkinci kısım 13 sayfa olan Celali takvimdir.¹⁴⁶

Kaynaklara göre ilk müneccimbaşılık yapan kişi Seydî İbrahim b. Seyyid’dir. Müneccimbaşıların vazifeye getirilmeleri ya da el çektirilmeleri hekimbaşı tarafından yapılırdı. Kendisine yardımcı olarak “*şakird/kâtip/müneccimler*” bulunur, bunlar yükselerek müneccimbaşı olabilirdi. Ayrıca İstanbul’da faaliyet gösteren, camilerdeki odalarda hizmet eden ve namaz vakitlerini belirleyen “*muvaqqithanelere*” sınavla görevlilerin atanması, İstanbul Rasathanesi ve Mekteb-i Fenn-i Nücûm’un sorumluluğu kendisine verilmiştir.¹⁴⁷Osmanlı tarihi boyunca 37 adet müneccimbaşı hizmet etmiştir. Bu kurum 1924 senesinde Müneccimbaşı Hüseyin Hilmi Efendi’nin vefatının ardından onun yerine atama yapılmaması nedeniyle kaldırılmış; yerine 1927 yılında Baş Muvakkitlik makamı kurulmuştur.¹⁴⁸

1.3.5.Hekimbaşı

İnsan hayatının kutsallığına istinaden tüm devletler hem yöneticilerinin hem de vatandaşlarının sağlıklarını korumak ve gerektiğinde tedavi edilmesi amacıyla sağlık kurumları oluşturmuşlardır.¹⁴⁹Osmanlı Devleti’nin kurumsal olarak miraslarını alıp yaşattığı eski Türk devletlerinde de insan sağlığı değerli görülmüştür. Hekimbaşılık, İslam öncesi Türk devletlerinde “*Otacı İligi*”, Müslümanlar tarafından kurulan devletlerde “*Reisü’l-Ettibâ*”, Selçuklularda “*Reisü’l-Hükemâ*” adıyla var olmuştur.

¹⁴⁵ Raşit Gökdemir, “Osmanlı Memleketinde Müneccimler ve Müneccimbaşı Hüseyin”, *Yeni Türk Dergisi*, C. 7, S. 78 (Haziran 1939): 231.

¹⁴⁶ A. Necati Akgür, “Bilim Tarihi Müneccimbaşı Takvimlerinde Tarihleme Yöntemleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.80 (Ekim 1992): 99-100.

¹⁴⁷ Gündüz, “Osmanlı Astronomi”, 415-418.

¹⁴⁸ Yeşilyaprak, “Kandilli’nin Teleskopları”, 60.

¹⁴⁹ Nuray Demir Öztürk, “XVI. Yüzyıl Osmanlısında Bir Hekimbaşı Talimde Hangi Kitapları Okutur?”, *Karabük Türkoloji Dergisi*, C. 4, S.4 (2021): 1.

Osmanlı Devleti'nde bu müesseseye “*Ser-etibbâ, Reîsü'l-etibbâ*” denmiştir.¹⁵⁰ Altyapısının ilk kez Fatih Sultan Mehmed zamanında oluşturulduğu düşünülen¹⁵¹ sağlıkla ilgili bu kurumun, tam anlamıyla yapılaşması II. Bâyezid zamanında Mehmed Muhyiddin İzmitî ile olmuştur. Hekimbaşının görevlendirilmesi şeyhülislam tarafından yapılmıştır. Vazifelerini yapmaları için gerekli olan kitaplar devletçe “*İç Hazine*”den sağlanmıştır. Hekimbaşı olan kişinin herhangi bir nedenle vazifesinin sona ermesinden sonra bu kitaplar yeni hekimbaşına bırakılmıştır.¹⁵²

Hekimbaşı Baş Lâlâ'ya bağlı olarak çalışmıştır. Bu bakımdan padişah ve ailesine hazırlanan ilaçlara hem hekimbaşı hem de baş lâlâ mühür vurmuştur. Ardından bu ilaçlar hanedan üyeleri tarafından kullanılmıştır.¹⁵³ Padişahın yemeğinin hazırlanmasının her aşamasında rolü olan hekimbaşı, padişah yemek yerken onu beklerdi. Bunun yanı sıra şehzadelerin sünnet operasyonu hekim başı tarafından yapılırdı.¹⁵⁴ Hekimbaşılar bunların yanı sıra padişah ve onun soyundan gelenlerin sağlık kontrollerini yapmak, gerektiğinde yabancı hekimleri muayene için çağırmak, iştah ve güç verici yiyecek ve içecekler hazırlamak, saraydaki tüm hekim, cerrah ve göz hekimlerinin başkanlığını yapmak, eczacılıkla uğraşanları sınavlara tabi tutarak yeterliliklerini ölçmek gibi görevleri yerine getirmişlerdir.¹⁵⁵ Eğer padişah ya da onun soyundan gelen birinin hastalığını hekimbaşı iyileştiremezse Beyoğlu'nda bulunan yabancı uyruklu hekimler hekimbaşı ile saraya gelerek muayene etmekle görevlidirler. Padişahın ölmesi ve başka bir padişahın tahta çıkması halinde hekimbaşının görevi son bulurdu. Bununla birlikte padişah hâl edilirse, yani tahttan zorla indirilirse hekimbaşı değişmezdi.¹⁵⁶

Topkapı Sarayı'nda Baş Lala Kulesi'nde (Hekimbaşı Kulesi) ikamet eden hekimbaşılar ilmiye sınıfı mensubu olmaları hasebiyle aynı zamanda kadı, müderris ya da başka vazifelerde de bulunabilmişlerdir.¹⁵⁷ Hekimlerin İstanbul sınırlarında özel bir

¹⁵⁰ Demir Öztürk, “XVI. Yüzyıl Osmanlısında Bir Hekimbaşı”, 3.

¹⁵¹ Gamze Yazıcıoğlu, “Arşiv Kaynakları Işığında Hekimbaşılık Müessesesi ve Görevleri”, (3. Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu, İstanbul, 2017), 63.

¹⁵² Demir Öztürk, “XVI. Yüzyıl Osmanlısında Bir Hekimbaşı”, 3-4.

¹⁵³ Ferda Albek, “Hekimbaşı Odası ve Başlala Kulesi”, (38. Tıp Tarihi Kongresi, Ankara, 1-6 Eylül 2002), 607.

¹⁵⁴ Yazıcıoğlu, “Arşiv Kaynakları Işığında Hekimbaşılık Müessesesi ve Görevleri”, 65-66.

¹⁵⁵ Ali Haydar Bayat, “Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar”, *Kubbealtı Akademi Memuası*, S.4 (Ekim 1982/11. Yıl): 46-47.

¹⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 367.

¹⁵⁷ Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz (Edt.), *Osmanlılarda Sağlık*, Esen Ofset, İstanbul 2006: 86.

muayene açmasına hekimbaşı tarafından izin verilmiştir. Osmanlı Devleti’nde tıp öğrencilerinin belirlenmesinden, göreve atanmalarından, ilaç yapımının denetiminden ve bu ilaçların dağıtılmasından hekimbaşı sorumludur. Ayrıca hastalık nedeniyle emeklilik isteyenleri muayene ederek bunu bildiren evrak hazırlamak da görevleri arasındadır.¹⁵⁸

Yazışmaları araya başka makam girmeksizin direkt sadrazamla yapan hekimbaşılık kurumu 1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılmasıyla son bulmuştur.¹⁵⁹ Hekimbaşılar her sene Nevruz’da çeşitli baharat ve malzemelerden oluşan macun hazırlayarak padişah ve diğer saray erkânına sunarlar, karşılığında ise hediye ile taltif edilirdi. Bunun haricinde ilkbaharda “*ot gecesi*” olarak adlandırılan geceye özgü olarak yılda bir kez Helvahane’de nane, havlıcan, gül ve gelincik macunlarının yapılmasına nezaret ederdi.¹⁶⁰ Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşı tarafından “*tabîb-i rûhânî-i hassa*” adı verilen, hastaları manevi yönden tedavi etmeye çalışan, dua okuyan tabiblerde vazifelendirilmiştir.¹⁶¹

1.3.6. Padişah Hocaları

Devletler varlıklarını sürekli kılabilme kamacıyla güçlü yöneticiler yetiştirmeye ayrı bir önem atfetmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda yönetici adayı olan kişilerin çocukluklarından başlayarak ilmi açıdan tam donanımlı hocalardan eğitim almasına özen göstermişlerdir. İslam devletlerinden birisi olan Emeviler zamanında halifenin evlatlarına donanımlı hocalar tarafından eğitim verilmiştir. Benzer şekilde Selçuklularda “*melik*” adı verilen şehzadeler yönetim beceri kazanmaları için eyaletlerde yönetici olarak görevlendirilmişlerdir. Selçuklu şehzadelerine bu görevlerinde “*atabey*” adı verilen hocaları refakat etmiştir. Osmanlı Devleti’nde de şehzadeler hocalar tarafından yetiştirilmiştir. Bu hocalara “*Hünkâr hocası/hâce-i pâdişâhî/hâce-i şehriyârî*” denmiştir. Eldeki belgelerden edinilen bilgilere göre ilk hünkâr hocası Çelebi Mehmed’in hocası Amasyalı Sofi Bâyezid’dir.¹⁶²

¹⁵⁸ Yazıcıoğlu, “Arşiv Kaynakları Işığında Hekimbaşılik Müessesesi ve Görevleri, 68-70.

¹⁵⁹ Ali Haydar Bayat, “Osmanlı İmparatorluğunda Hekimbaşı ve Hekimbaşılik”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.59 (1989): 56.

¹⁶⁰ Albek, “Hekimbaşı Odası ve Başlala Kulesi”, 608.

¹⁶¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray*, 368.

¹⁶² Murat Akgündüz, “Osmanlı Padişahlarını Yetiştiren Hocalar: Muallim-i Sultâniler”, *İstem Dergisi*, S.9 (Yıl 5, 2007):49.

Şehzadenin tahta çıkmasıyla birlikte, eğer daha önceden verilmemişse, hocası kazaskerlik payesi alır, ardından da “hâce-i sultânî” ilan edilirdi. Görevleri gayri resmi olmakla birlikte bu makama gelenler azledilemezlerdi. Derin bilgilerinden dolayı bazı padişah hocaları sadece bu görevi yürütmekle kalmamış; yanı sıra şeyhülislâmlık da yapmışlardır. Her iki vazifeyi birden ifa eden hocalar “câmi’ü’r-riyâseteyn” olarak adlandırılan Sâdeddin Efendi, Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi ve Hasan Fehmi Efendi’dir.¹⁶³

Fatih Sultan Mehmed zamanında hazırlanan kanunnameye göre padişah hocaları vezir ve kazaskerden daha öncelikli bir konumda sayılmıştır. Bayramlaşmalarda padişahın, hocası karşısında ayağa kalkması gerektiğinden bahsedilmektedir.¹⁶⁴ Padişahların hocalarına gösterdikleri saygıdan ve hocaların padişah nezdindeki nüfuzundan dolayı bazı hocalar devlet yönetimine karışmış ve siyasetle de uğraşmıştır. Hocalara geçimlerini sağlamaları için devletçe maaş bağlanmıştır.¹⁶⁵ Fatih Sultan Mehmed en çok hocası olan padişaktır.¹⁶⁶

1.3.7.Müderris

İlme ve ilim adamlarına çok büyük önem veren Osmanlı Devleti’nin eğitim alanında en mühim kurumları medreselerdir. Müderrisler medreselerde ders vermekle yükümlü hocalardır.¹⁶⁷ Osmanlı Devleti’nin ilk medresesini Orhan Gazi İznik’te yaptırmış ve bu medreseye ilk müderris olarak Şerefüddin Davud-i Kayserî’yi atamıştır.¹⁶⁸ Sıbyan mektebi ile eğitim-öğretim hayatına başlayan bir erkek çocuk 12 ila 15 yaşları arasında medrese eğitimine başlar ve “softa” olarak adlandırılırdı.¹⁶⁹ Medreselerde eğitim dili Arapçaydı.¹⁷⁰

Bir öğrenci Hâşiye-i Tecrid Medresesi’nde eğitime başlayıp Hâriç ve Dâhil medreselerinde eğitime devam edip en son Sahn-ı Seman veya Sahn-ı Süleymaniye Medresesi’nde eğitimini tamamladıktan sonra icazetname almaktaydı. Bu aşamadan

¹⁶³Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi Medeniyet Tarihi* II. Cilt (İstanbul. Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., Mart 2017), 149.

¹⁶⁴ Akgündüz, “Osmanlı Padişahlarını Yetiştiren”, 52-53.

¹⁶⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray*, 359-362.

¹⁶⁶ Uzun, “Osmanlı Tarihi I (1299-1774) Siyasi Tarih-Kültür ve Medeniyet”, 408.

¹⁶⁷ Yakıt, “Osmanlı İlmiye Teşkilatı”, 19-20.

¹⁶⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye*, 2.

¹⁶⁹ Rümeyza Kars, “Osmanlı Devleti’nde İlmiye Mensuplarına İlişkin Yozlaşmanın Mühim Medreselerindeki Yansımaları (1600- 1800)”, *Mecmua Dergisi*, S. 10 (Yıl 5, Güz 2020): 350.

¹⁷⁰ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 131.

sonra kadılık yadamüderislik yapmak isteyen kişi “*nevbet*” olarak adlandırılan görev alma sırasını beklerdi. Almak istediği görevin yerine göre Anadolu ya da Rumelikazaskerlerince tutulan “*matlab/ruzname*”ye adını yazdırırdı. Bu şekilde kayıt defterlerinin düzenli bir şekilde tutulması Ebussuud Efendi’nin Rumeli kazaskerliği yaptığı dönemde gerçekleşmiştir. Hâşiye-i Tecrîd Medresesi’ne atandıklarında günlük 20-25 akçe ücretle vazife yapmaktaydılar.¹⁷¹

Derslerde münazara yöntemi kullanılmaktaydı. Müderris atamaları XVI. yüzyıl ortasına kadar kazaskerin padişaha teklifiyle gerçekleştirilirken bu tarihten sonra şeyhülislam ve sadrazam aracılığıyla olmuştur.¹⁷²40 akçeli müderrislerin tayini kazasker tarafından teklif edilirken 50 akçe ve üzeriyevmiyeli müderrislerin tayinleri şeyhülislamın teklifi ile yapılmıştır. Kazaskerin yaptığı görevlendirmeler Rûznâmçe Defteri; şeyhülislamın yaptığı görevlendirmeler ise Rûus Defteri ve Tarîk Defterinde kayıt altına alınmıştır.¹⁷³

Medrese hocalarına derslerde yardımcı olan öğrencileri bulunmaktaydı. Bunlar “muid” olarak adlandırılmaktadır. Muidler müderrislerin dersleri bittikten sonra aynı dersleri diğer öğrencilere tekrarlatır, anlamayanlara anlatır, disiplinin sağlanmasında görev alırlardı.¹⁷⁴Muidler ellili medreselerin daha altındaki dereceli medreselere atanırlardı.¹⁷⁵En yüksek müderrislik olan Darü’l-hadis’i bitirenler ise mahreç mevleviyetlerinden birinde kadı olarak göreve başlatılırdı. Kadılık haricinde Süleymaniye müderrisi olarak atanırlardı.¹⁷⁶

Aynı medreseye atanmak isteyen birden fazla müderris adayının olması durumunda bu kişiler sınava tabi tutulurlardı. Kendilerine herhangi bir konu verilerek o konuda sözlü ve yazılı olarak bilgi ve yorumları sorulurdu. Heyet tarafından verilen cevaplar incelenir ve kimin atanacağına bu yöntemle karar verilirdi. Bu sınavlar genelde camilerde yapılmakla birlikte kazaskerde bu sınavlarda heyet içinde yer alırdı. Müderrisler eğer isterlerse müderrisliği bırakarak kadılık yapabilirlerdi. 20-30 akçe

¹⁷¹ Uzunçarşılı, “Osmanlı Devleti’nin İlmiye”, 45-56.

¹⁷² Yakıt, “Osmanlı İlmiye Teşkilatı”, 21.

¹⁷³ Kılıç, “Osmanlı İlmiye Teşkilatında”, 267-269.

¹⁷⁴ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 134.

¹⁷⁵ Türkiye Gazetesi Yayınları Ansiklopedi Tertip Grubu, *Osmanlı Devlet Teşkilatı 2* (İstanbul: İhlas Gazetecilik A.Ş., 2006), 198.

¹⁷⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye*, 38.

günlük ücret alan müderrisler kaza kadılığına, 50 akçe ücretli müderrisler 150 akçe ücretli sancak kadılığına, Sahn ve altmışlı müderrisler mevleviyet kadılıklarına geçebilmektedir.¹⁷⁷

Müderrisler medreselerde sadece ilim sahasında hizmet vermemiş, aynı zamanda hüsn-i hat, hitabet gibi sanatsal ağırlıklı dersler de vererek birçok hattatın ya da hatibin devlete kazandırılmasına vesile olmuşlardır.¹⁷⁸ Devletin ilime ve ilim adamlarına verdiği büyük önem dolayısıyla ilimiyemensuplarına askerlik ve vergi muafiyeti sağlanmıştır. İdam ile cezalandırılma olayları nadirdir. Genellikle hapis, görevden alınma ya da sürgünle cezalandırılmaları, ilim adamlarının çocuklarının medrese eğitim almamış olsa dahi görev alabilmeleri gibi ayrıcalıkları da vardır. Fakat zamanla bu ayrıcalıklar ilmiye sınıfında bozulmalara sebebiyet vermiştir.¹⁷⁹ 1933 senesinde hayat bulan üniversite reformuyla birlikte müderrislik unvanı artık kullanımdan kaldırılmıştır.¹⁸⁰

1.3.8.Şeyhü'l-İslâm

Kelime manası “*yaşlı, bilge, reis*” demek olan şeyh ile İslâm kelimesinin teşekkülü olan şeyhülislâm terimi İslam dünyasında X.asrın ikinci yarısında kullanılmaya başlanmıştır. XI. yüzyılda Horasan’daki Şafii mezhebine mensup kişiler kendi yöneticileri için bu unvanı kullanmışlardır. Memlûklerde fıkıh ilminde derin bilgileri olanlar için de kullanılan şeyhülislâm kelimesini Evliya Çelebi müftüleri anlatırken de tercih etmiştir.¹⁸¹

XI. yüzyıl itibariyle dini anlamda bilgileri derin olanlar ve dini yaşantıları topluma örnek olanlar için “*fahrü'l-islâm, bürhânü'l-islâm, zeynü'l-islâm*” gibi tabirlerin öne çıktığı İslâm coğrafyasında şeyhülislâm da yine bu bağlamda kullanılmıştır. Mesela İslam dünyasının önde gelen isimlerinden İbn Teymiyye’ye şeyhülislâm denilmiştir. Bu tabirin resmi bir hüviyet kazanması Osmanlı Devleti ile olmuştur.¹⁸² Şeyhülislâmlığın devlet teşkilatında yer alması II. Murad zamanına denk gelmektedir. Bu göreve Fahreddin-i Acemi tayin edilmiştir. Her ne kadar ondan önce fetva veren devlet görevlileri olsa da

¹⁷⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye*, 63-64-66.

¹⁷⁸ Ansiklopedi Tertip Grubu, *Osmanlı Devlet Teşkilatı* 2, 184.

¹⁷⁹ Kars, “Osmanlı Devleti’nde İlmiye Mensuplarına İlişkin”, 349.

¹⁸⁰ Burcu Akça Eyiler, “20. Yüzyıl’da Batum Uleması (Meşihat Arşivine Göre)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi 2019).

¹⁸¹ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislam”, *TDV Ansiklopedisi*, C.39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, s. 91.

¹⁸² Karatepe, *Osmanlı Siyasi Kurumları*, 156.

şeyhülislâm olarak sadece Fahreddin-i Acemî anılmıştır. Fatih kanunamesinde “*ulemanın başı*” olarak ifade edilen bu makam XVI. yüzyıla kadar divan üyesi ve yargılama yetkilerine sahip olan kazaskerden daha aşağı statüde kalmıştır. Bu yüzyıl itibarıyla kazaskerlikten daha önemli hale gelmiştir. Şeyhülislâmları göreve tayin ya da görevden alma yetkisi vezir-i azam tarafından kullanılmıştır. Bunun yanı sıra vezir-i azamların görevden el çektilmesinde, idamında fetva alınarak bu iki makam arasında yönetime olan konumları açısından bir eşitlik oluşturulmak istenmiştir. Şeyhülislâmlar hem ulemanın başı olarak ilmiye teşkilatının yönetiminden hem de fetva işlerinden sorumludurlar.¹⁸³

Şeyhülislâmların görev yaptıkları yer “*Müfti ’l-enâm*” olarak anılmış, zamanla buna “*meşihat/meşihat-ı İslamiye*” de eklenmiştir. Giderek önemi artan bir makam haline gelen şeyhülislâmlık XIX. asırdaki idarî düzenlemelerin ardından kabine üyeleri arasına dâhil edilmiştir.¹⁸⁴ Makama atanmak için Ebussuud Efendi zamanında Rumeli kazaskerliği yapmış olmak şartı getirilmiştir. Bu makama süresiz olarak görevlendirme yapılır, eğer şeyhülislâm kendisi isterse vazifesinden ayrılırdı. Fakat bununistisnası Kanuni Sultan Süleyman döneminde Çivizâde Mehmed Efendi’nin padişahça görevinden alınmasıdır.¹⁸⁵ İlmine çok güvenilen ve şahsiyetlerine büyük saygı gösterilen şeyhülislâmlar arasından Ahîzâde Hüseyin, Hocasâde Mesud ve Seyyid Feyzullah Efendi siyasete karışma ve sahip oldukları makamın etkinliğini kötüye kullanma gerekçesiyle idam edilmişlerdir.¹⁸⁶

Bir kişi bu makama atanacağı zaman kendisiyle beraber vezir-i azam da padişah huzurunda bulunur ve “*ferve-i beyzâ*” denilen samur kürk giydirdi. Protokol açısından vezir-i azamdan önde gelmekteydi. İstanbul’da ikamet eder ve kazalara müfû atalamalarını yapardı. Müderrislerin atamaları ve kadıların kontrolü de şeyhülislâmın görevleri arasındadır.¹⁸⁷ Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinde müftü olarak adlandırılmışlardır.¹⁸⁸ Şeyhülislâm aynı zamanda Fetva teşkilatında amiridir. Osmanlı Devleti’nde fetva verme görevini yerine getiren ilk kişi Şeyh Edebalı’dır. Padişahların

¹⁸³ Karatepe, *Osmanlı Siyasi Kurumları*, 157-158.

¹⁸⁴ İpşirli, “Şeyhülislam”, *DİA*, XXXIX, 92.

¹⁸⁵ Ümit Kılıç, “Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı”, içinde *İlmiye Teşkilatı*. Ed. Tufan Gündüz (Ankara: Grafik Yayınları, 2012), 305.

¹⁸⁶ İpşirli, “Şeyhülislam”, *DİA*, XXXIX, 93.

¹⁸⁷ Kılıç, “Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı”, 305.

¹⁸⁸ Bülbül, *Osmanlı Müesseseleri*, 117-118.

savaşa katılmaları halinde şeyhülislâmda padişahla beraber seferekatılarak çadırına üç tuğ dikilir, padişahın savaşa gitmeyip onun yerine serdar-ı ekrem olarak sadrazamın katıldığı savaflara ise şeyhülislâm katılmazdı.¹⁸⁹

Padişahların tahttan idirilmesinde şeyhülislâm fetvası şarttır. XVI. yüzyıl sonları Hariç ve dâhil müderrislikleri, orduda görev yapan kadılar, vilayetlerde, sancaklarda ve kazalarda görev yapcak müftüler ve diğer din hizmetlilerinin ataması şeyhülislâmca yapılmıştır.¹⁹⁰ Reisü'l-ulema olarak da anılan şeyhülislâmlar sadece dini konularda değil devleti ilgilendiren savaş, barış gibi ehemmiyetli konularda, padişahın vereceği kararların dine uygunluğunda, yeni bir kanun hazırlanması esnasında Hanefi mezhebine göre fikrini beyan ederdi.¹⁹¹

Sadrazamın padişaha teklifi ve onunda bu teklifi kabulüyle ataması yapılan şeyhülislâmlaragörevden alındıklarında bunu bildirmek üzere çavuşbaşı; padişah nezdinde çok kıymetli olan şeyhülislâmlara ise reisülküttab görevlendirilmiştir.¹⁹² Şeyhülislâmlar ilk başlarda ikamet ettikleri konaklarındaki selamlıkta devlet hizmetlerini yürütmüşler,¹⁹³ 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrasında şeyhülislâmlık, kazaskerlik ve İstanbul kadılığı Ağakapısı'na aktarılmıştır.¹⁹⁴ Şeyhülislâmın emri altında fetvahânenin başında bulunan ve fetva işleriyle uğraşan fetva emini; hukuki ve dini konularla ilgili iş ve işlemlerin yönetimle alakalı olan kısımlarını ve memurların tayin evraklarının takibini yapan telhisçi; meşihatta yazılmış olan buyruklar, tayin evrakları, ruus evrakları ve icazetnamelerin yazıldığı kısmın başında bulunan vegünümüzle kıyaslanığında yazı işleri müdürü görevi yapan mektupçu görev yapmaktaydı.¹⁹⁵

Tanzimat Fermanı'nın yayımlanması, Adliye Nezareti'nin kurulması, medreselerin Maarif Nezareti'ne bağlanması gibi gelişmeler şeyhülislâmın yetkilerinin azlmasına yol açmıştır. Cumhuriyet tarihinde 3 Mart 1924'te hilafet kaldırılarak

¹⁸⁹ Ansiklopedi Tertip Grubu, *Osmanlı Devlet Teşkilatı* 2, 262-265.

¹⁹⁰ Kılıç, "Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı", 306.

¹⁹¹ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, 118.

¹⁹² İpşirli, "Şeyhülislam", *DİA*, XXXIX, 92-93.

¹⁹³ İlhami Yurdakul ve Bilgin Aydın, "Şeyhülislam Kurumunun Tarihçesi, Kaynaklar ve İlgili Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 12, S. 23, (2014): 380.

¹⁹⁴ İpşirli, "Şeyhülislam", *DİA*, XXXIX, 95.

¹⁹⁵ Bülbül, *Osmanlı Müesseseleri*, 119.

şeyhülislâmlığın yerini Diyanet İşleri Reisliği almıştır.¹⁹⁶ Osmanlı Devleti'nin son şeyhülislâmı Mehmed Nuri Efendi''dir.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Ünal, Osmanlı Müesseseleri, 118-119.

¹⁹⁷ Kılıç, "Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı", 305.

BÖLÜM II

FETVÂHÂNE VE ÇALIŞAN GÖREVLİLER

1.6.2.FETVA KAVRAMI VE FETVAHANE

Fetva kelimesi Arapça “*fetâ*” kelimesinden türemiştir.¹⁹⁸Fetasözlükte “*yiğit, genç*”, fetva ise “*açıklamak, genç olmak*” manasına gelmektedir.¹⁹⁹Fetva terim olarak bir konunun dini hükmünün saptanması ve bunun açıklanmasıdır. Fetva verme “*ifta*”, fetvayı veren kişi “*müftü*”, fetva isteme ya da sorma “*istiftâ*”, fetva isteyen ya da soruyu soran şahıs “*müsteftî*” olarak adlandırılmıştır.²⁰⁰Fetva kavramı İslam’ın ilk yıllarına kadar gitmektedir. Müslümanlar hem dini hem de hukuki meseleleri olduğunda Hz. Peygamber’e danışmışlar, onun vefatından sonra ise dini bilgilere hâkim olan ve güvenilen müctehitlere ve müftülere müracaat etmişlerdir. Bu da zaman içinde ifta teşkilatının yavaş yavaş teşekülünü hazırlamıştır. Bu oluşum birçok devlette müftülük, şeyhülislamlık, kadılık gibi değişik adlarla bulunmuştur.²⁰¹

Osmanlı Devleti’nin ilmi sahadaki mühim görevlileri olan şeyhülislam ve onların kazalardaki temsilcileri olan müftüler fetvalarıyla hem kadıların vazifelerinde yardımcı olup yol göstermişler hem de fetva mecmualarıyla bilgi kaynakları oluşturarak Osmanlı hukukunun temeline katkıda bulunmuşlardır.²⁰²

Şeyhülislam özel “hukuk-i hususiye” ve genel “hukuk-i umumiye” olmak üzere iki tür fetva vermişlerdir. Umumi fetvalar yönetim tarafından istenen fetvalar olma özelliğini taşımaktadır. Bunlar savaş, barış, asilerin katli, gayri müslümlerin devlete baş kaldırması vb. durumlarında istenilen fetvalardır. Hususi fetvalar şahıslar tarafından istenen, uzunluğu dokuz parmak ve genişliği dört parmak olacak şekilde kâğıt üzerine ince yazılarla yazılarak “*vardır/yoktur, gelir/gelmez, caizdir/caizdeğildir, meşrudur/meşru değildir*” şeklinde kısa olabileceği gibi gerektiği hallerde yazılı cevap şeklinde ve yanısıra ayrıca sözlü olarak da açıklanabilirdi. Hüküm vermede ana referans Hanefi

¹⁹⁸ Muhittin Eliaçık, “Manzum Fetvaların Dil Özellikleri”, VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 24-28 Eylül 2012, Ankara 2020, s. 1457.

¹⁹⁹ Ramazan Korkut vd., İslam ve Yorum V, I. Cilt (Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası, Eylül 2021), 376.

²⁰⁰ Orhan Çeker, “İfta ve Bir Fetva Defteri Örneği”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 6, (1996): 35.

²⁰¹ Koca, “Osmanlılarda Meşihat”, 135.

²⁰² Nâsî Aslan, “Osmanlı Hukunun Oluşumunda Fetva ve Kaza Münasebeti”, Dini Araştırmalar, C. 2, S.4 (Mayıs-Ağustos 1999):99.

fıkhiydi.²⁰³Bunun nedeni bir bölgede hangi mezhep ağırlıklı olarak yaygınlaşmışsa oradaki fıkıh ilmi ve fetva vermede de o mezhebin dini görüşlerinin egemen olarak kabul edilmiş olmasıdır. Osmanlı Devleti'nde bilhassa Anadolu'da hâkim olan Hanefi mezhebinin kuralları kanunlarınve yargının temelini teşkil etmiştir.²⁰⁴

Fetva işlemi şu sıradagerçekleşirdi: Fetva isteyen kişi öncelikle pusula odasına başvururdu. Pusula odası, fetva istenen konuyu net ve anlaşılır bir soru kalıbı ile yazarak bunu fetva odasına teslim ederdi. Fetva odasında yanıt olarak düşünülen fetva metni yazılır ve yazılmış olan bu metin Şeyhülislâm'a sunulurdu. Şeyhülislâma gönderilen cevabi metin imzalanarak fetvaodasına gönderilir, burada ilgili deftere olduğu gibi kaydedilerek fetva isteminde bulunan şahıslara teslim edilirdi. Bu hizmet karşılığında soru sahibinden yedi akçe ücret alınırdı. Bu ücret fetva emini ve kalem heyeti arasında paylaşıldı.²⁰⁵

Şer'îye Mahkemelerinden verilen i'lâm ve hüccetlerin temyizi şu aşamalardan geçerdi: Mahkemece meşihat makamına gönderilmiş bulunan dosya meşihat makamınca Fetvahâne'ye havale edilirdi. Burada dosyanın kurallara uygun olup olmadığı kontrol edildikten sonra bir usulsüzlük bulunmamışsa fetva emini ve ilamat müdürünce dosya onaylanırdı.Bir dosyadaki evrakların maddi hata barındırıp barındırmadıklarının tespiti amacıyla,bu evraklar 21 Ekim 1862 tarihinden itibarenFetvahane haricinde bulunan ve mahkeme kadılarına verilen ilam ve hüccetlerin temyiz edildiği Meclis-i Tetkikât-ı Şer'îye adlı bir meclise havale edilmeye başlanmıştır.Fetvâhane tarafından onaylanmayarak bozulan ilamlar buraya gönderilmezdi. Fetvahâne'ye gelmiş bulunan kararlarda bilgi hatası ya da yargılanmayla bağdaşmayan bir durumun tespiti halinde bu evraklar tekrar gözden geçirilmesi amacıyla ilgili mahkemelere geri gönderilirdi. Kadı verdiği kararın doğruluğunda direnirse i'lâm Fetvahâne'ce yeniden kontrol edilip incelenerekayıntılı gerekçesi ile mahkemeye ikinci kez iletilirdi.²⁰⁶

²⁰³ Ansiklopedi Tertip Grubu, *Osmanlı Devlet Teşkilatı* 2, 266-267.

²⁰⁴ Türkiye Gazetesi Yayınları Ansiklopedi Tertip Grubu, *Osmanlı Devlet Teşkilatı 1* (İstanbul: İhlas Gazetecilik A.Ş., 2006), 357.

²⁰⁵ Saliha Okur Gümrükçüoğlu, "Cerîde-i İlmiyye'de Yer Alan Kararlar Çerçevesinde Fetvahânenin Yargı Kararlarını Bozma Sebepleri", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S.4 (Nisan 2012-Eylül 2012): 107.

²⁰⁶ Okur Gümrükçüoğlu, "Cerîde-i İlmiyye'de Yer Alan", 107-108.

1.7.2.1.FETVÂHÂNE’NİN KISIMLARI VE BURALARDA VAZİFELİ MEMURLAR

Arapça bir kelime olan “*fetva*” ve Farsça “*oda, ev*” manasına gelen “*hâne*” kelimelerinin birleşimi olan fetvahâne sözlük manası itibariyle “*fetva verilen yer*” demektir. İlk dönemlerde fetva vermekle yükümlü müftüler ülkenin sınırlarının küçük olması ve sosyal hayatın karmaşıklık içermemesi, sade olması hasebiyle sözlü ya da yazılı olarak en kısa sürede fetva istemlerine yanıt verirken zamanla sınırların genişlemesi, soruların artması nedeniyle fetva isteyenlere hemen cevap verilememiş ve yığılmalar başlamıştır. Bu duruma çare bulmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Örneğin, XVI. yüzyılda Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi ikamet ettiği evin peneresinden aşağı sarkıttığı sepetle fetva istemlerini alır ve yazarak yine aynı sepetle aşağısarkıtarak teslim ederdi. Sepeti aşağıya sarkıtarak soruları cevaplaması nedeniyle “Zenbilli” Ali Efendi olarak anılmıştır. Fetvahânenin birim olarak Ebussuud Efendi’nin Veli Yeğân Efendi’yi fetva kâtibi, Abâdî Mehmed Çelebi’yi fetva emini, Şeyhülislam Bostanzade Mehmed Efendi’nin Antakyalı Ali Efendi’yi fetva emini olarak görevlendirmesiyle ortaya çıkmıştır.²⁰⁷

Fetva istemlerine yazılı ya da sözlü olarak yanıt verilen Fetvahâne’nin yönetimi fetva eminine aittir. Fetva emini Şeyhülislâm’a sorulan suallerin yanıtlarını hazırlar, şer’i mahkemelerce gönderilmiş olan ilamları araştırır ve kontrolden geçirirdi.²⁰⁸ XIX. yüzyıla kadar şeyhülislâmlar görevlerini ikametgâhlarında yürütmüşlerdir. Kendisine bağlı memurlar ile fetva eminleri de görevlerini şeyhülislâmın ikametgâhında ifa etmişlerdir. Haliyle şeyhülislâmın değişmesiyle bu makama bağlı birimlerin de değiştiği mekân değişmiştir. Bu durum şeyhülislâmlık kurumunun ve bağlı birimlerin işleyişinin sürekliliği açısından olumsuzluk arz etmiştir. 1826 yılında yeniçeri ağasının resmi çalışma yeri olan Ağa Kapısı’nın şeyhülislam ve onun maiyetindekilere tahsis edilmesiyle yerleşik çalışma düzenine geçilmiştir ve Fetvahâne’nin kendine ait düzenli ve sürekli bir çalışma ofisi olmuştur. II. Mahmud döneminde bu mekân Fetvahâne olarak adlandırılmıştır.²⁰⁹

²⁰⁷ Koca, “Osmanlılarda Meşihat”, 135-136-137-138.

²⁰⁸ Esra Yakut, *Şeyhülislâmlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, Mayıs 2005), 32.

²⁰⁹ Talip Ayar vd., “İslam Tarihi ve Medeniyeti 15, İslam Medeniyeti II”, (İstanbul: Siyer Yayınları, Eylül 2019), 164-167.

İlk başlarda fetva odası ve i'lâmât odasından oluşan fetvaheneye zamanla pusula odası da eklenerek fetva emini başkanlığında bu üç odada bulunan görevlilerle birlikte fetva istemlerine cevap verilmeye çalışılmıştır.²¹⁰

1.8.2.2.FETVÂ EMİNİ

İlk dönemlerde sözlü ya da yazılı fetva istemleriyle ilgili tüm yapılması gerekenler şeyhülislâmlar tarafından yerine getirilmiştir. Ancak zamanla şeyhülislâmın hem şahsi hem de resmî vazifeleri nedeniyle her daim makamında bulunamayışı, fetva almak isteyen kişilerin artması gibi nedenlerden dolayı bu işleri onun adına yürütecek bir görevlinin atanması elzem hale gelmiştir. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla fetva emini görevlendirilmiştir.²¹¹Bu şekilde ilk görevlendirme Zenbilli Ali Efendi tarafından Muhyiddin Efendi'nin vazifeye getirilmesi ile olmuştur.²¹²Bu vazifeyi ilk yerine getirenler fetva emini terimiyle ifade edilmemişlerdir. Mehmed Muhyiddin Efendi yaptığı işlere bakılarak yaşadığı çağdan çok zaman sonra ilk fetva emini sayılmıştır. Bir süre sonra da fetva emini tabiriyle ifade edilen görevliler atanmıştır.²¹³Fetvâ eminlerine “*emin-i fetvâ/emînü*”²¹⁴“*l-fetvâ/fetvâ emâneti/emânet-i fetvâ/fetvâ emânet-i aliyyesi*”de denilmiştir.²¹⁴Fetva eminlerinin ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman döneminde atandığı öne sürülmektedir.²¹⁵

Fetva eminlerinin atanması şeyhülislâmın bir tezkire ile padişaha sunması ve padişah tarafından bu önerinin kabul edilmesiyle gerçekleşirdi.²¹⁶Fetva emini Şeyhülislâmlığa bağlı olan fetvahânenin yöneticisi konumundadır.²¹⁷Fetva eminleri bazen sadece tek başlarına bazen de yardımcıları ile birlikte fetvaların hazırlanması, hazırlanacak fetvalarda dayanak teşkil edecek referansların tespit edilmesi, mahkemelerce verilmiş

²¹⁰ Okur Gümrükçüoğlu, “Meşihat Makamının Bir Dairesi”, 33.

²¹¹ Talip Ayar, “Osmanlı Dönemi Fetva Hizmetlerinde Etkin Bir Birim: Fetvahane”, *Bilimname Dergisi*, C. XXI, (2011/2): 159.

²¹² Hasan Fehmi Topal, “19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Şeyhülislamlık Kurumu Bab-ı Meşihat”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Yıldız Teknik Üniversitesi, 2015).

²¹³ Ayar, “Osmanlı Dönemi Fetva Hizmetlerinde”, 157.

²¹⁴ Talip Ayar, “Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği (1826-1922)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Ankara Üniversitesi, 2011).

²¹⁵ Yurdakul, *Osmanlı İlimiye Merkez*, 55.

²¹⁶ Talip Ayar, “Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği”, 134.

²¹⁷ Abdullah Rüştü Kişi, “Meşihat’ten İstanbul Müftülüğü’ne Kurum ve Unvanlar Lügatçesi”, *Din ve Hayat Dergisi*, S. 24(Şubat 2015): 63.

kararların yeniden incelenmesi (temyiz), fetvahâne memurlarının tayin, maaş vb. konularıyla ilgilenmek vazfilerini yerine getirmişlerdir.²¹⁸

Fetva eminleri İ'lâmat odasınca hazırlanmış olan ilamlarda uyuşmazlık olması durumunda i'lâmat müdürü, reîsü'l-müsevvidîn ve fetvâ emîni muavini ile toplanarak karar verirdi. Herhangi bir karar verilememesi halinde fetva eminin aldığı karara riayet edilirdi.²¹⁹Fetva eminlerinin görevlendirilmesinde güvenilir olmasına, fıkıh ilmine ve diğer dini ilimlere hâkim olmasına dikkat edilirdi. Bu kadar ilme sahip olmasına dikkat edilen fetva eminlerinden daha sonra şeyhülislâm olarak tayin edilenler olmuştur.²²⁰

XVI. yüzyıldan sonra şeyhülislâmlar, verdikleri tüm fetvaları şahsen gözden geçirip kontrol etme işini fetva eminlerine devretmişlerdir. Böyle ağır bir yükümlülüğün güvenilirlik teslim edidiği fetva eminleri arasından Ataullah Mehmed Efendi, Yenişehirli Abdullah Efendi ve Vassaf Abdullah Efendi gibi bazı görevliler şeyhülislâm olarak atanmışlardır.²²¹

Fetvahânenin işleyişinin sürdürülmesi için gerekli her türlü malzemenin temini, memurların özlük hakları, yükselmeleri, görev dağılımlarını yapılması ve fetvahânedeki çalışmaya aday olan yeni memurların değerlendirilmesi, boşalan kadrolara fetva emininin teklifi ve şeyhülislâmın kabulüyle yeni tayinlerinyapılması fetva emininin yerine getirmekle mesul olduğu diğer görevlerdi.²²² Burada yerine getirilen tüm işlemler onun gözetimi altında sürdürülmekteydi. Fetva emini, fetva odasındaki fetvayla alakalı işleri denetler ve elverişli olduğuna kanaat getirdiği fetvaları şeyhülslama arz ederdi. Bunun yanı sıra İlamat Odası'nca gönderilmiş bulunan evrakları inceler, münasip olduğunu düşündüklerine “yazıla” işareti koyarak imzalar, ardından evrakın bir nüshasının yazılmasıyla birlikte evrakı mühür vurarak onaylardı.²²³

²¹⁸ Talip Ayar, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Fetva Eminliği*, İslam Tarihi ve Medeniyeti 15, İslam Medeniyeti II, Osmanlı Dönemi Medeniyeti, Siyer Yayınları, ed. Seyfettin Erşahin, s.167-169

²¹⁹ Emine Arslan, “*Nukûllü Fetva Mecmûaları ve Mehmed Fıkhî'nin El-Ecvibetü'l-Kâni Adlı Eserinin Bunlar Arasındaki Yeri*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Marmara Üniversitesi, 2010).

²²⁰ Mehmet Zeki Pakalın, “Fetva Emîni”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, 621.

²²¹ Seda Örsten, “*Osmanlı Hukukunda Fetva*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Ankara Üniversitesi, 2005).

²²² Talip Ayar, “Osmanlı Devlet Teşkilatında Fetvâ Eminlerinin Görevleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 38 (2012): 410.

²²³ Koca, “Osmanlılarda Meşihat”, 140- 141.

Fetva eminleri bu görevleri haricinde dini günler ve gecelerin belirlenmesi, kütüphaneleri teftiş etme, memurlara göreve başlarken and içtirme, mecelle komisyonundaki çalışmalara katılma, ölen memurların geriye kalan ailelerine ödenecek ücreti belirleme,²²⁴ Meclis-i İntihâb-ı Hükâm-ı Şer'iyeye Komisyonu üyeliği gibi işlerde yapmaktaydı.²²⁵ Bu kadar mühim görevler üstlenen fetva emini fetvahâne de şeyhülislâmdan sonra gelen en yetkili ikinci kişidir.²²⁶ Fetva verme hakkı şeyhülislâma ait iken fetvayla ilgili iş ve işlemlerin her aşamasının kontrol ve yürütülmesi fetva emininin sorumluluğundaydı. Tarih boyunca toplam 69 adet fetva emininin görev yaptığı Osmanlı Devleti'nin son fetva emini Muğlalı Ali Rıza Efendi'dir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar bu görev sürdürülmüştür.²²⁷

1.9.2.3.FETVÂ EMİNİ MUAVİNİ

Fetva eminine vazifesini yerine getirirken kendisine iş ve işlemlerde yardımcı olan görevlidir.²²⁸ Fetva isteminde bulunulduğunda fetvaları hazırlamak, mahkeme ilamlarını inceleyip kontrol etmek²²⁹ ve lüzum görüldüğü takdirde evrakalara mühür basmakla görevliydi.²³⁰ Devlet Salnameleri'nden anlaşıldığı kadarıyla Fetvahâne'nin kuruluşundan epey bir zaman sonra fetva emini muavini ataması yapılmıştır. Bu göreve ilk atama H 1325/1907 senesinde Mehmed Rebî Efendi'yle başlamıştır. R.1330 (M. 1914) senesinde, fetvâ emini muavini görevini ifa edenlerin sayısı iki olmuştur.²³¹ Bu göreve ilim sahibi ve fıkıh ilmine hâkim kişiler atanmıştır.²³²

1.10. 2.4.FETVA ODASI VE ÇALIŞANLARI

İlk kurulduğu zaman mübeyyizlerin çalışmakta olduğu bu birim²³³ her çeşit yazıya aktarılmış ya da sözlü olarak beyan edilmiş fetva istemlerini yanıtlamakla

²²⁴ Onur Kuru, “Osmanlı Hukuku Yürürlük ve Bilgi Kaynakları Arasında Fetva”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Erciyes Üniversitesi, 2019).

²²⁴ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme*, 50.

²²⁵ Esra Yıldız, “Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Şeyhülislamlığın Bürokratik Yapısı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (İstanbul Üniversitesi, 2021).

²²⁶ Onur Kuru, “Osmanlı Hukuku Yürürlük ve Bilgi Kaynakları”, 46-49-50.

²²⁷ Seda Örsen, “Osmanlı Hukukunda Fetva”, 58.

²²⁸ Kişi, “Meşihat'ten İstanbul Müftülüğü'ne”, 64.

²²⁹ Pakalın, “Fetva Emni Muavini”, *Osmanlı Tarih Deyimleri I*, 621.

²³⁰ Talip Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Emniliği (1826-1922)*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 86.

²³¹ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Emniliği*, 85-86.

²³² Pakalın, “Fetva Emni Muavini”, *Osmanlı Tarih Deyimleri I*, 621.

²³³ Hasan Fehmi Topal, “19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Şeyhülislamlık”, 61.

yükümlüydü.²³⁴Burası mahkemeler tarafından fetva istenilmesi amacıyla davaların bir kopyasının gönderildiği, bu gönderilen evrakların sermüsevvidler tarafından tarih bilgisinin yazıldığı, hazırlanan yanıtların cevab-i şifahi memurları tarafından kişilere anlatıldığı ve evrakın ya da davanın nihayetinin fetva eminine bildirildiği kısımdı.²³⁵Fetva vermede kullanılan genel geçer soru kalıplarından kullanılmasının uygun olanlarının seçilip şeyhülislâmca verilen fetvaların yazıya geçirildikten sonra deftere kaydedilmesi de bu oda da sağlanırdı.²³⁶

Oda fetva eminine bağlı olmakla birlikte sermüsevvid sorumluluğunda vazife yapmaktaydı. Fetva istemiyle başvuranlar yanıtlarını yazılı olarak almak yerine sözlü olarak öğrenmek istediğinde buraya direkt olarka başvururdu.²³⁷Fetva istenilen meseleyi iyice tahkik ettikten sonra şeyhülislâm şahsi el yazısıyla “*caizdir/caiz değildir, vardır/yoktur*” şeklinde yazıp imzalayarak bu evrakı fetva odasına sevk ederdi.²³⁸

Bu oda 24 Temmuz 1914’te düzenlenen nizamname ile Te’lif-i Mesâil ve Taharrî-i Mesâil olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Te’lif-i Mesâil, fetva istenilen konularda fıkıh kitaplarına bakıp incelemek, dört mezhebin fıkıh ilmine dair kitaplarını kaynak olarak kullanılmak üzere araştırmak ve faydalanılacak şekilde bir araya toplamak, daha önce verilmiş yazılı ya da sözlü fetvaları örnek olarak kullanılması amacıyla fetva kitabı haline getirmek, daha önceden verilmiş olan vakıf gelirleri ve miri arazi fetvalarını güncel kanunlara göre yeniden düzenlemek işiyle sorumlu tutulmuştur. Yürütülen tüm iş ve işlemlerle ilgili üç ayda bir fetva emaneti kısmını ayrıca bilgilendirmeleri zorunluydu.²³⁹

Bu şubede aile hukuku kapsamına giren meselelerle alakadar olan “heyet-i ilmiye” ya da “heyet-i fıkhiyye”; diğeri de “muhîtü’l-fetâvâ” ismi verilen fetvâ mecmûalarının ve lâyiğâlarının iş ve işlemleriyle ilgilenmek üzere vazifelendirilen “heyet-i telifiyye” adında iki şube vardır. Te’lif-i mesâil şubesine bakıldığında genel anlamda şu görevleri yerine getirmekle mesul tutulmuşlardır: Evlenme, boşanma ve bu konularla bağlantılı olan her şeyi toplayıp bunlardan dergi hazırlanması, basılı ya da el yazması Türk dilinde

²³⁴ Okur Gümrükçüoğlu, “Meşihat Makamının Bir Dairesi”, 33.

²³⁵ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme*, 58.

²³⁶ Ferhat Koca, “Fetvahane”, *TDV Ansiklopedisi*, C.12, TDV Yayınları, İstanbul 1995, 498.

²³⁷ Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği*, 83.

²³⁸ Mustafa Gürbüz, “*İslam Hukuk Tarihinde Kanun Yolu Olarak Temyiz Mahkemesi ve Osmanlı Devleti’deki İşleyişi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Ankara Üniversitesi, 2006).

²³⁹ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 58-59.

hazırlanmış fetva kitaplarını kaynak olarak kullanarak “muhîtü’l-fetâvâ” isimli fetva dergisinin teşekkülü, daha önceden vücuda getirilmiş fetvalarda inceleme ya da düzeltme gerekenlerde gerekli müdahalelerin yapılarak bunların yeniden dergi şeklinde hazırlanarak bunların Muhîtü’l-fetâvâ’ya eklenmesidir.²⁴⁰

Taharrî-i Mesâil, fetva istenen konuya sürekli kullanılan soru kalıplarıyla²⁴¹ nasıl bir fetva verileceğini etraflıca inceleyip araştırmak ve sualleri devletin kanunları dâhilinde yanıtlamakla yükümlü tutulmuştur. Ayrıca verilen fetvaların defterlere kaydedilmesi ve onaylanmasını da bu kısım yapmıştır. Yaptıkları çalışmalarla ilgili Fetva emanetine her ay düzenli olarak bilgi vermişlerdir.²⁴²

Fetva odasında Sermüsevvid (Reisü’l Müsevvidin), Reisü’l Müsevvidin Muavini, Şifahi Cevap Memuru, Zabt-ı Dava Memurları, Fetva Müvezzii, Murafa’a Memurları, Fetva Tahrir Memurları, Dairelerden ve Vilayetlerden Gelen İstiftalar İçin Görevli Memurlar, Müstediyyat Memurları, İstihzar ve Tahrir-i Fetva Memurları, Hafız-ı Kütüb, Mukayyid, Heyet-i Telifiyye, İstifta Muharrirleri çalışmaktaydı.²⁴³

2.4.1.Sermüsevvid/Reisü’l-Müsevvidîn

Müsevvid Fetvahâne’de yazı işleri görevlisidir. Fetvaların yazıya geçirilmesinden sorumludur.²⁴⁴ Fetva istemlerini yazıya dökerek ilk nüshalarını meydana getiren müsevvidler, hazırladıkları evraklarda fetva isteyenlerin sorularını kurallara uygun şekilde yazmak, kuşku ifadelerin yazımda yer almamasını ve kısa ve öz bir şekilde yanıtların hazırlanmasını sağlardı. Bu kadar ayrıntılı bir işi yapmak bilgi birikimini de beraberinde getirmiştir. Müsevvidlerin çoğunluğu müderrislerden meydana gelmekteydi. Müsevvidlik daha sonraları birinci, ikinci ve üçüncü sınıf müsevvidlikler olarak sınıflara bölünmüştür.²⁴⁵

Sermüsevvid Fetva odasında görev yapan müsevvidlerin amiridir.²⁴⁶ Bu göreve seçilebilmek için fıkıh bilgisi ve çalışma süresinin uzunluğu dikkate alınmıştır.²⁴⁷ Sermüsevvidin mevleviyet kadılığına geçmesi durumunda onun yerine

²⁴⁰ Emine Arslan, “Nukûllü Fetva Mecmûaları” 31-32.

²⁴¹ Onur Kuru, “Osmanlı Hukuku Yürürlük ” 49.

²⁴² Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 59.

²⁴³ Onur Kuru, “Osmanlı Hukuku Yürürlük ” 49.

²⁴⁴ Halis Demir, “Hukûkî Belge Hazırlama Uzmanlarından Birisi Olarak Müsevvid”, *Eskiye Dergisi*, S.49 (Haziran 2023):543-544.

²⁴⁵ Emine Arslan, “Nukûllü Fetva Mecmûaları” 27-28.

²⁴⁶ Koca, “Osmanlılarda Meşihat”, 141.

²⁴⁷ Kişi, “Meşihat’ten İstanbul Müftülüğü’ne”, 64.

ikinci müsevvid, ikinci müsevvidin bu göreve uygun bulunmaması halinde ya da fihhi anlamda bilgisini kanıtlamış olan diğer müsevvidlerden birisi atanırdı.²⁴⁸ 19 Şubat 1875 senesinde yayımlanan Fetvahâne Nizâmnâmesi ile fetvahanede kaç adet müsevvid görevlendirileceği ve başmüsevvid olarak tayin edilecek memurda aranılan özelliklerden bahsedilmiştir.²⁴⁹

Sermüsevvid İstanbul ya da taşra mahkemelerinden davalarda kullanılmak üzere fetvâ istemek amacıyla gelmiş bulunan dava nüshalarına tarih yazar,²⁵⁰ evrakın ayrıntılı bir şekilde gözden geçirilmesini sağlardı. İhtiyaç hâsıl olması halinde emri altındaki diğer görevlilerin fetva istenen meseledeki fikirlerine başvurur ve bir karara bağladıktan sonra fetvâ eminine iletirdi. Ardından sonucu kâtibe sözlü bir şekilde beyan eder, fetvâyı yazıya döktürerek yapılması uygun bulunan değişiklikleri de yazıya aktararak fetvânın en son halini fetvâ eminine sunardı. Fetvânın Meşihat Makamı'na imza altına alınmasının akabinde fetva isteyen kişiye iletilmesi işini yürütürdü. Vilayetler, kurumlar, İlâmât Odası ve şahsi başvurularla hükmü öğrenilmek istenen fetvâların mahiyetini, Fetvâ Odası'ndaki görevlilere incelettirerek diğer memurlarla birlikte konuşarak sonuca varmaya çalışır ve bundan fetvâ eminini haberdar ederdi. Varılan sonucun şer'î açıdan yapılacak olan kısımlarını yazıya döktürür, fetvâ emini ve heyet-i iftâiyeye ait olan mühürle mühürledikten sonra yanıtı ait olduğu yere yollardı. Ayrıca bazen odadaki diğer memurlarla konuyu istişare ederek fetvâ eminden izin alınmadan tüm sorumluluğu üstüne almak suretiyle yanıtlardı.²⁵¹

2.4.2.Reîsü'l-Müsevvidîn Muâvini

Reîsü'l-müsevvidîn'in yardımcısıdır. Yazıya dökülecek olan fetvâların menşeyini istiftâ pusulasıyla kıyaslayarak sorun olmadığı görülenlere “muvafıktır, yazıla” şerhini düşerek imza altına alır, sakıncası bulunanları ise yeniden gözden geçirilmesi amacıyla geri verirdi. İşlemleri hallolarak imza altına alınmış fetvâları fetva isteminde bulunan kişilere teslim ederdi.²⁵² Fetvahâne görevlilerinin yevmiyelerini pay eder, verilen yevmiyenin 1/4'ünü aşmamak suretiyle, reîsü'l-müsevvidince kâfi görülen ölçüde,

²⁴⁸ Koca, "Fetvahaneye", *DİA*, XII, 498.

²⁴⁹ Gümrükçüoğlu, "Meşihat Makamının Bir Dairesi", 33.

²⁵⁰ Yakut, *Şeyhülislamın Yenileşme Döneminde*, 58.

²⁵¹ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 86-87.

²⁵² Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 87.

Fetvahâne'den borç almış olanların ya da bu kişilere kefil olanların yevmiyesinin içinden alarak reîsü'l-müsevvide verirdi.²⁵³

2.4.3.Şifâhî Cevap Memuru

Şifâhî lügatta “karşılıklı konuşma, sözlü olarak ifade etme” manasına gelmektedir.²⁵⁴ Fetva istemek için öncelikle Pusula Odası'na başvurarak buradan istiftâ pusulası alan kişilerin evraklarının istenen amaca uygun olup olmadığına bakar, ardından müsevvidlerle beraber verilebilecek şer'i yanıtları karara bağlayarak²⁵⁵, fetva istemiyle başvuruda bulunan ilgili kişiye bunları anlatır ve işlem sonucunu ve verilebilecek fetvayı fetva eminine sunardı.²⁵⁶ Fetvaları kısa ve öz bir biçimde yazıp tarih ibaresi düştükten sonra aylık periyotlarla zarflarda saklardı.²⁵⁷

2.4.4.Zabt-ı Dâvâ Memurları

Zabt-ı Dava Memurları kendilerine teslim edilen tutanakları incelerdi. Bu tutanaklar üzerinde fikir yürütürlerdi. Tutanaklardaki konuyla ilgili şer'î esasları bularak²⁵⁸ kendi yargılarını pusulaya yazıp imzalarlardı. Hangi tarihte geri verilecekse bu tarihi pusulaya not düşerlerdi. Pusulayı reîsü'l-müsevvidin veya onun muavinine verip lüzum görülmesi halinde onlarla karşılıklı bilgi alışverişinde bulunarak uygun bir karar vermeye çalışılırlardı. Yazdıkları pusulaları aylık periyotlarla zarflarda saklardı.²⁵⁹

2.4.5.Fetvâ Müvezzi

Resmî kurumlarda evrakların dağıtım işlerine bakan görevlilere “müvezzi” denmektedir. İşlemleri tamamıyla nihayete ermiş fetvaları, fetva isteyen şahıslara iade eden bu memur,²⁶⁰ Fetvahâne'ye gelmiş olan davalara ait nüshalarda yer alan konuları inceler, bunlarla ilgili yapılması lüzum görülen iş ve işlemleri sermüsevvid ya da alakalı şahıslara ileterek fikir alışverişinde bulunurdu. Ayrıca yazılmış diğer fetvaları okuyarak bu fetvaların verilmesinde kaynak olarak kullanılan kitapları, verilen fetvanın

²⁵³ Talip Ayar, “Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği”, 94.

²⁵⁴ James W. Redhouse, “Şifahi”, *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, 460.

²⁵⁵ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 87.

²⁵⁶ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde, Devlet ve Din*, 58.

²⁵⁷ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 87.

²⁵⁸ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 58.

²⁵⁹ Talip Ayar, “Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği”, 95.

²⁶⁰ Kişi, “Meşihat'ten İstanbul Müftülüğü'ne”, 64.

dinen uygun olup olmadığını araştırarak ser-müsevvide teslim ederdi. Fetvahâne görevlilerine ait maaş hesaplarına bakarak ücret dağıtımını yerine getirirdi.²⁶¹

2.4.6.Murâfa‘a Memurları

Dava evraklarının bir nüshasını gözden geçirir, mahkemece uygun görülen kararda kuşku yerler olup olmadığını araştırır, İlâmât Odası’ndan fetva istemi amacıyla teslim edilmiş olan senedât-ı şer’iyyeyi ayrıntılarıyla irdeleyip şer’i açıdan hükmünü araştırarak ortak bir karar aldıktan sonra bunu sermüsevvide bildirmekle yükümlü olan görevlilerdir.²⁶²

2.4.7.Fetvâ Tahrîr Memurları

Tahrir lügat manası olarak düzenlemek, rötuş yapmak, yazım hatalarını ortadan kaldırmak gibi anlamlara gelmektedir.²⁶³Şifâhî cevap memurunca düzenlemiş bulunan istiftâ pusulalarına gerekli kaidelere uyarak kitaplardan fetva verilebilmesi için gerekli incelemeyi gerçekleştirirler, dinen farz veya vacip olan ya da mirasla ilgili konuları inceleyerek düzeltilmesi gereken yerlere müdahale eder ve kaleme aldıkları fetvaları fetvâmüvezzi’i efendiyetelim ederlerdi.²⁶⁴

2.4.8.Müsted‘iyât Memurları

Fetva istemi amacıyla gönderilen belgeleri dikkatlice okuyup konuyu şer’i açıdan araştırarak vardıkları neticeyi yazıya döküp imza altına alırlardı.²⁶⁵İhtiyaç hissedilmesi halinde reîsü’l-müsevvidîn ve onun muaviniyle birlikte fikir alışverişinde bulunurlardı. Yazıya aktarılan evrakları aylık periyotlarla zarflarda saklardı.²⁶⁶

2.4.9.Dairelerden ve Vilayetlerden Gelen İstiftâlar İçin Görevli Memurlar

İstiftâlügatta “fetva istemek” anlamına gelmektedir.²⁶⁷Bu görevi yerine getiren memurlar elviye-i müstakilleden²⁶⁸ İstanbul’da bulunan kurumlardan ve vilayetlerden gönderilen fetva belgelerini ayrıntılarıyla incelerlerdi.²⁶⁹Konunun özüne uygun şer’i

²⁶¹ Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği*, 88.

²⁶² Talip Ayar, “Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği”, 96.

²⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügatı, “tahrir”, <http://www.lugatim.com/s/tahrir>.

²⁶⁴ Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği*, 89.

²⁶⁵ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 58.

²⁶⁶ Talip Ayar, “Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği”, 97.

²⁶⁷ Redhouse, “İstiftâ”, *Müntahabât-ı Lügât-ı*, 187.

²⁶⁸ Osmanlı Devleti mülki teşkilâtında vâililere bağlı olmayıp doğrudan doğruya Dâhiliye Vekâleti’ne bağlı olan bağımsız mutasarrıflar idâresindeki livâlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügatı, “Elviye-i Müstakille”, http://lugatim.com/s/elviye_mustakille.

²⁶⁹ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 58.

delilleri bulurlardı. Kendi fikirlerini de yazılı olarak beyan edip imza altına alarak reîsü'l-müsevvidîn ya da muavinine teslim ederlerdi. İhtiyaç duyulması halinde ilgililerle fikir alışverişinde bulunurlardı. Yazıya aktarılmış olan evrakları aylık periyotlarla zarflarda saklardı.²⁷⁰

2.4.10.Hâfız-ı Kütüb

Muhafaza etmek, saklamak, zarar gelmemesi için sakınmak manasına gelen hâfız ile kitap kelimesinin çoğulu olan kütüb kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşan hâfız-ı kütübsözlükte kütüphane görevlisi olarak geçmektedir.²⁷¹Bu görevliler fetvahane dairesinde mevcut olan kitapların ilgili defterlere kaydından mesuldüler.²⁷²

Kitapların deftere kaydı dışında korunması, diğer görevliler tarafından işlemlerde kaynak olmak üzere istenilen kitapların onlara teslim edilmesi, kitapların işlemlerinin bitip bitmediğinin takip edilerek geri alınıp yerlerine iadesin, kitapların burada saklanması ve fetvahane dairesi haricine çıkarılmasına izin verilmemesinden sorumludurlar.²⁷³

Fetvahâne Kütüphanesi günümüz İstanbul Müftülüğü'nün giriş kapısının sol yanına düşen iki katlı binanın ikinci katında bulunmaktadır. 1996 senesi verilerine göre burada 460 adedi el yazması olmak suretiyle toplam 3585 kitap mevcuttur. Ekseriyeti fetva kitapları ile fetva vermede delil teşkil eden fikhî eserlerden oluşmaktadır. Bir alt kat Meşîhat Arşivi'dir. Meşîhatte işlem görmüş her türlü belge, yazılı ya da sözlü fetvaya ait bilgiler burada muhafaza edilmektedir.²⁷⁴

2.4.11.İstihzâr ve Tahrîr-i Fetvâ Memurları

İstihzâr ve Tahrîr-i Fetvâ Memurları fetva verilmiş evrakların asıllarına göre kaleme alınan nüshaları ve fetva vermede faydalanılan kaynakları reîsü'l-müsevvidîn muavinine teslim ederlerdi.²⁷⁵Lüzum görülmesi halinde şifâhî cevap memuruna da okuturlardı. Ayrıca “Yazıla” ibaresi not düşülen fetva nüshalarını tekrar yazıya aktararak

²⁷⁰ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 89.

²⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügati, “Hâfız-ı Kütüb”, <http://lugatim.com/s/hafiz-ikutub>.

²⁷² Koca, “Osmanlılarda Meşîhat”, 142.

²⁷³ Talip Ayar, “Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği”, 318.

²⁷⁴ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 90.

²⁷⁵ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 58.

reîsü'l-müsevvidîn muavinine verirlerdi. Bu şekilde tüm işlemleri tamamlanan fetva belgesini tarih belirtmek suretiyle saklardı.²⁷⁶

2.4.12.Mukayyid

Sözlükte mukayyid “herhangi bir deftere kayıt yapan görevli” manasına gelmektedir.²⁷⁷İstenen herhangi bir fetva ve bu fetvayla ilişkili belgelerin defterlere kaydından sorumludurlar. Bu görevine ilaveten Cerîde-i İlmiyye İdaresi’nce fetvalarla ilgili herhangi bir evrak istendiğinde bir nüshasını göndermek; Reîsü'l-müsevvidîn ile muavinince sevk edilen belgeleri gideceği kısma teslim etmek, fetva heyetinde bulunması gereken nakil ve mütalaa pusulalarına tarih düşerek saklanmasını sağlamakla vazifelidirler.²⁷⁸

2.4.13.Heyet-i Te'lîfiyye

Heyet-i Te'lîfiyye, Fetvâ eminince kendilerine sevk edilen evrak ve belgeleri dikkatlice araştırıp inceler ve üzerinde ayrıntılarıyla düşünerek fikir birliğine vardıkları kararları yazıya geçirerek imzalarlar, fikir ayrılığına düştükleri durumlarda ise her görevli tek tek vardığı yargıyı yazarak imzalar ve akabinde bu evrakı fetva eminine sunarlardı.²⁷⁹Bu heyetin görevi 24 Temmuz 1914 yılında hazırlanan nizamname ile belirlenmişti.²⁸⁰

2.4.14.İstiftâ Muharrirleri

Bu görevliler fetva almak amacıyla gelenlerin maruzatlarını dinleyerek şahsın sorduğu soruyu, adını ve ikamet bilgilerini pusulaya aktarırdı. Bu şekilde hazırlanan istifâ pusulası, sermuharrirce kontrolden geçirilir, pusulada noksanlık olduğu ya da kurallara göre oluşturulmadığı kanaatine varılırsa aynı memura tekrardan yazması amacıyla geri verilirdi. İstenen forma getirilen pusula soru sahibi, şifâhî cevap memuru ya da muavinden birine teslim edilirdi.²⁸¹ Bunlar haricinde hüsn-i hat yazmaları da istenen bu memurlar aralarından bir görevli seçip herhangi bir fıkıh kitabını irdeleyerek sabah saatlerinde genellikle bir saat süren ve odadaki tüm memurların katılımıyla gerçekleşen

²⁷⁶ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 90.

²⁷⁷ Redhouse, “Mukayyid”, *Müntahabât-ı Lügât-ı*, 299.

²⁷⁸ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 90.

²⁷⁹ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 91.

²⁸⁰ Talip Ayar, “Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği”, 99.

²⁸¹ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 91.

toplantılarda bu kitabın içeriğinden ve kendi düşüncelerinden bahsederek karşılıklı fikir alışverişinde bulunurlardı.²⁸²

1.11. 2.5.İ'LÂMÂT ODASI

İlâm kelime olarak “Mahkemelerce verilmiş olan kararları gösterir resmiyet ifade eden evrakları duyurmak”tır. Kelime anlamıyla bağlantılı olarak Fetva eminin amirliğinde²⁸³ İlâmât-ı Şer’iye müdürünün (ilamat-ı şeriye mümeyyizi) sorumluluğu altında bulunan bu odada ilk olarak şer’i mahkemelerden gelmiş bulunan ilamlar ile hüccetler güvenilirliği ve kurallara uygunluğu bakımından araştırılırdı. Sonra bu ilamlar ve hüccetlere fetva emini ve ilâmât müdürünce mühür vurulma işlemi yapılırdı.²⁸⁴ Temyiz edilmesi istenen belgeler heyet-i tahririye ve kaydiye denen çalışanlarca işleme alınırdı. Bu belgelere ait lüzumlu olan kısımların yazımı ilâmât baş mukayyidince yapılmaktaydı. Ardından taharri-i kuyud denilen büro çalışanları bu belgelerden harç bedeli alarak belgeleri sahiplerine geri verirdi.²⁸⁵

Burada görev yapan Heyet-i Temyiziye tarafından daha önceden mahkemelerce verilmiş olan ve temyiz edilmesi istenilen kararlar gözden geçirililerek bu kararlardaki problemlerin ne olduğu anlaşıldı. Sonra taharri-i mesâil adı verilen görevlilerce cevap yazılırdı.²⁸⁶ İlâmât Odası heyet-i temyîziye, heyet-i tahrîriye ve kaydiye olmak üzere iki birimden teşekkül etmekteydi. Heyet-i temyîziyede; mümeyyizler ve mümeyyiz muavinleri, taharrî-i mesâil memurları ile mulahhisolarak adlandırılan görevliler çalışmaktaydı. Buradaki görevliler belgeleri içerik bağlamında derinlemesine gözden geçirirlerdi. Heyet-i tahrîriye ve kaydiyede; evrak memuru, ilâmât başmukayyidi, taharrî-i kuyûd memurları ve hüccet mukayyidi adı verilen çalışanlardan oluşmaktaydı. Burada ilâmların kayıt altına alınması ve mühürlenmesi yapılmaktaydı.²⁸⁷

İlamat odası genelinde İlâmât-ı Şer’iye Müdürü, İlâmât-ı Şer’iye Mümeyyizi, Taharri-i Mesâil Memuru, Mümeyyiz Muâvini, Birinci, İkinci ve Üçüncü Sınıf Mümeyyiz, ilâmât umûr-ı tahrir memuru, ilâmât umûr-ı tahrir muavini, müsevvid, cevap memur muavini, ilâmât hulâsa memuru, cevap memuru, ilâmât-ı istinaf mukayyidi,

²⁸² Ayar, “Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği”, 99.

²⁸³ Ayar, “Osmanlı Dönemi Fetva Hizmetlerinde”, 170.

²⁸⁴ Koca, “Fetvahâne”, *DİA*, XII, 498.

²⁸⁵ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 59.

²⁸⁶ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 59.

²⁸⁷ Ayar, “Osmanlı Dönemi Fetva Hizmetlerinde”, 170.

ilâmât-ı istinaf muavini, ilâmât-ı temyiz muavini, müsevvid mülazımı ,müsevvid-i müdavimi, ilâmât mukayyidi, Hüccet Mukayyidleri çalışmaktaydı.²⁸⁸

2.5.1.İ'lâmât Müdürü

İlâmat odasının amiridir.²⁸⁹İ'lâmât müdürüne “ilâmât mümeyyizi/ ilâmât-ı Şer’iye müdürü²⁹⁰ya da ilâmât-ı şer’iye mümeyyizi”de denmiştir.²⁹¹İ'lâmât Odası’ndaki tüm iş ve işlemlerin kontrolünü yaparak aksaklığa meydan verilmeden odadaki işleyişin devamının sürdürülmesinden mesuldür. Bunların yanısıra heyet-i temyîziyece tetkikten geçirilen belgeyi, birinci sınıf mümeyyizlerle birlikte görüşmelerinin ardından, fetvâ eminine götürerek fetva eminin verdiği yanıtı göre evrakın neticesi kayıtlara geçirilirdi. İ'lâmât müdürü yazılmasında sakınca olmadığı görüşüne varılan belgeye “yazıla” işareti koyar ya da bunun yerine imza atar ve mühürlerdi. Müdürlük yanında Meclis-i İntihâb-ı Hükâm-ı Şer’ üyeliği, Encümen-i İntihâb-ı Memûrîn-i İlmiyye üyeliği ve Meclis-i Mecelle âzâlığı da yapmışlardır.²⁹²

2.5.2.Heyet-i Temyîziyye

Bir müdür, iki nefer birinci sınıf mümeyyiz, iki nefer ikinci sınıf mümeyyiz, iki nefer üçüncü sınıf mümeyyiz, hepsi aynı sınıf olan altı nefer mümeyyiz muavini, bir adet taharrî-i mesâil memuru, umûr-ı tahrîriye memuru ve bir nefer mülahhisten ibarettir.²⁹³

2.5.2.1.Mümeyyizler ve Mümeyyiz Muavinleri

Mümeyyiz “devlet kurumlarındaki kalem görevlilerinin yardımcısı²⁹⁴, onlar tarafından oluşturulan evrakları gözden geçirin ve düzenleyen kamu çalışanıdır.”²⁹⁵Görev yerleri Heyet-i temyîziye olan mümeyyizler vazifelerini iki kısımda toplanarak ifa ederlerdi. Birinci sınıftan üç, ikinci sınıftan üç ve üçüncü sınıftan üç mümeyyiz ve ikişer muavinden teşekkül eden heyet-i temyîziyyenin ilk kısmında ikinci sınıf bir mümeyyiz ve bir muavin çalışırdı.

²⁸⁸ Esra Yıldız, “Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Şeyhülislamlığın”, 33.

²⁸⁹ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 59.

²⁹⁰ Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatında*, 59.

²⁹¹ Mehmet Zeki Pakalın, “İ'lâmât-ı Şer’iye Mümeyyizi”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II.*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993,51

²⁹² Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği*, 92-93.

²⁹³ Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği*, 93-94.

²⁹⁴ Redhouse, “Mümeyyiz”, *Müntahabât-ı Lügât-ı*, 324.

²⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügatı,” Mümeyyiz”.

Birinci kısım görevlileri Yemen, Halep, Beyrut, Elâzığ, Hüdâvendigâr, Sivas, Edirne ve Kosova ile bunlara bağlıyerlerdeki şer'îmahkemelerin gönderdiği hüccetleri, birinci kısımda vazifelendirilmiş olan diğer üçüncü sınıf mümeyyiz ve muavin Hicaz, Basra, Erzurum, Van, Ankara, Kastamonu, Selânik, İzmit Livâsı ile buralara bağlı olan yerlerdeki şer'î mahkemelerin gönderdiği hüccetler ve temyiz belgelerini kontrol ederdi.²⁹⁶

İkinci kısım ikinci sınıf mümeyyiz ve muavininden oluşur; Trablusgarp, Suriye, Diyarbakır, Konya, Aydın, Yanya, İşkodra, , Kudüs, Zor, Biga, Çatalca, Cebel-i Lübnan evliye-i müstekillesiyle ile buralara bağlı olan yerlerdeki şer'î mahkemelerin gönderdiği hüccetleri, ikinci kısımda görevlendirilmiş olan diğer üçüncü sınıf mümeyyiz ve muavini Musul, Bağdat, Trabzon, Bitlis, Adana, Cezayir-i Bahr-i Sefid (Ege-Akdeniz Adaları), Manastır Vilayetleri ile Bingâzî ve buralara bağlı yerlerde şer'î mahkemelerden gönderilen hüccetler ve temyiz evrakının kontrolünü sağlardı. Bunlar dışındaki iki muavin ise İstanbul'daki şer'î mahkemelerden sevk edilen hüccet ve temyiz belgelerini kontrol ederek imzalar. Tüm muavinler kontrolden sonra evrakların alt kısmına fikirlerini beyan eden şerhler düşerdi.²⁹⁷

Birinci sınıf mümeyyizler ayrıntılı ve her yönüyle tetkik ettikleri evrakları imzalayarak ilamat müdürüne sunar, bunun haricinde müdüre ilamat odasının diğer iş ve işlemlerinde yardımcı olurlardı. İkinci sınıf mümeyyizler kontrolden geçirdikleri evraklar hakkında edindikleri görüşleri içerir yazılar yazarak imzalar ve akabinde bunları birinci sınıf mümeyyizlere teslim ederdi. Üçüncü sınıf mümeyyizler tıpkı ikinci sınıf mümeyyizlerde olduğu gibi kontrolden geçirdikleri evraklar hakkında edindikleri görüşleri içerir yazılar yazarak imzalarlardı. Daha sonra bunları ikinci sınıf mümeyyizlere teslim ederlerdi.²⁹⁸

2.5.2.2.Taharrî-i Mesâil Memuru

Görevleri heyet-i temyîziye ve fetvâ emanetince gerekli görülen meselelerde inceleme yapmak, Arapça kelime ve terimleri anlaşılır hale getirmek, şer'î ilâmları kısaca yazmaktır.²⁹⁹Bunların haricinde hüccetlerle ilgili araştırmalarda bulunur ve daha sonra bu

²⁹⁶ Ayar, "Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği", 103.

²⁹⁷ Ayar, "Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği", 103-104

²⁹⁸ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 94-95.

²⁹⁹ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 95.

hüccetleri üçüncü sınıf mümeyyizlere teslim ederdi.³⁰⁰ Taharrî-i Mesâil Memurları Fetvahane'ye gönderilen tüm ilâmları içerik yönünden derinlemesine gözden geçirmişlerdir.³⁰¹

2.5.2.3.Mülahhis

Mülahhisler, Fetvâhâne'de kaleme alınan tüm yazıların taslağını çıkarır, bazı şer'î ilâmları kısa ve öz bir şekilde yazar ve lüzum görülmesi halinde hüccetleri incelerlerdi.³⁰² Lüzum görüldüğü takdirde bunların yanı sıra senedat-ı şeriyeleri de gözden geçirirlerdi.³⁰³

2.5.3.Heyet-i Tahrîriye ve Kaydiye

Temyiz edilmesi için Fetvahane'ye gelen şer'î senetleri kayıt altına alan görevlilerdir.³⁰⁴ Burada bir evrak memuru ve ona işlerinde yardımcı olan üç görevli, bir ilâm mukayyidive ona yardım için vazifelendirilmiş üç çalışan, dört mübeyyiz, bir taharrî-i kuyûd memuru ile iki yardımcı görevli, bir hüccet mukayyidi ve onun yardımcısı hizmet vermiştir.³⁰⁵

2.5.3.1.Evrak Memuru

Evrak memurunun görevi Meşihat Makamı'na gönderilen her türlü evrak, belge, dilekçe ve yazışmaların Evrak Odası'nda bulunan defterlere kaydını girmekti. Kurallar dâhilinde kayıt işleminin ardından belgeleri inceler ve bunun yanı sıra araştırılması lüzumlu olan belge olup olmadığını kontrol ederek böyle bir belgenin mevcut olması halinde derkenar yazmak suretiyle ilâmât müdürüne mühürleterek evrakı işlem yapılacak kısma verirdi.³⁰⁶

Kendisince alınan evrakta hangi konudan bahsedildiğine dair net bir belge ya da ibare bulunmaması halinde evrakın başka bir suretinin olup olmadığına ve mührü bakardı. Ardından “mührü mutabıktır”, “kaydı vardır” veya “kaydı yoktur” yazan bir pusula evrak iliştilerle heyet-i temyîziyyeden alakalı bölüme, evveliyatında bir suretine rastlanması halinde ise kayıt bilgileri müdüre sunulurdu. İşlemleri bu halde tamamlanmış olan evrak

³⁰⁰ Mustafa Gürbüz, “İslam Hukuk Tarihinde Kanun Yolu Olarak”, 76.

³⁰¹ Ayar, “Osmanlı Dönemi Fetva Hizmetlerinde”, 170.

³⁰² Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 96.

³⁰³ Talip Ayar, “Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği”, 105.

³⁰⁴ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Dönemind*, 59.

³⁰⁵ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 96.

³⁰⁶ Ayar, “Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği”, 106.

fetvâ eminine gösterilerek ardından bir nüshası yazılarak ilâmât mukayyidliğince kayıt işlemi yapılarak ilişigindeki ek ve numaralı kontrolden geçirildikten sonra makbuz defteriyle beraber Evrak Odası'na tekrar verilirdi. Kendisi vazifesini ifa ederken üç memurun yardımından faydalanırdı.³⁰⁷

2.5.3.2.İlâmât Başmukayyidi

İlamat başmukayyidinin görevi, iş ve işlemleriyle ilgilenilen şer'i senetlerin ayrıntıya girmeden ana hatlarıyla tamamının ya da lüzum görülen bölümlerinin kaydedilmesinden mesuldür.³⁰⁸ Kendisi yanında üç memurla birlikte işlemleri yürütür, kaydedilen senetleri evrak memuruna devrederdi.³⁰⁹Görevlerini yerine getirirken bu üç memurdan yardım alırdı.³¹⁰

2.5.3.3.Taharrî-i Kuyûd Memurları

Taharrî- Kuyûd Memurları, İlâmâtbaşmukayyidinin emrine bağlı olarak görev yapmaktaydılar. Hüccetlerin mühürlenmesi,³¹¹ muamelesi bitmiş şer'i senetlerden alınması gereken harçları alarak bu senetlerin sahiplerine geri verilmesiyle ilgili süreçleri takip ederlerdi.³¹²Bu memurlar aynı zamanda şer'i senetlerle ilgili incelemelerde de bulunurlardı. Baş mukayyid tarafından uygun bulunan evrakların mühürlenmesi işlemi iki memur tarafından yerine getirilirdi.³¹³

2.5.3.4.Hüccet Mukayyidleri

İlâmât başmukayyidinin maiyetinde çalışırlardı. Meşîhat Makamı'nca işlem yapmaları için sevk edilmiş ve evrak sahibi şahıs tarafından getirilen şer'i senetlere ekli bir pusulayla numara verip bunları alakalı görevlilere teslim etmekle görevlidirler. Bu vazifelerinin yanında muamelesi sona eren hüccetlerden harç alıp harç pulunu evrakın üstüne yapıştırarak ekli numaralı pusulayı ve işlem yapmış olduğu hücceti şahsa teslim ederdi.³¹⁴Bu odada çalışan diğer bir memur grubu sözlükte “önceden kâğıda aktarılmış olan bir yazıyı yeniden temiz bir kâğıda aktaran” anlamına gelen mübeyyizler ise³¹⁵

³⁰⁷ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 96-97.

³⁰⁸ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 9.

³⁰⁹ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 97.

³¹⁰ Talip Ayar, “Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği”, 107.

³¹¹ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 97.

³¹² Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 59.

³¹³ Mustafa Gürbüz, “İslam Hukuk Tarihinde Kanun Yolu Olarak”, 76.

³¹⁴ Talip Ayar, “Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği”, 107.

³¹⁵ Redhouse, “Mübeyyiz”, *Müntahabât-ı Lügât-ı*, 311.

müsevvidlerce kaleme alınan yazıları fetva eminin gözden geçirmesinin akabinde şeyhülislâma gönderilmesi için,³¹⁶ incelemeden geçirilmiş evrak ve belgelerin müsveddelerini tekrardan yazıp tarih notu düşerlerdi.³¹⁷

1.12. 2.6.MÜLÂZİM/PUSULA ODASI

Fetva emininin amiri olduğu bu odanın yönetimi başmülâzim/kalem müdürü tarafından sağlanırdı.³¹⁸ Aynı zamanda “kalem heyeti” olarak da adlandırılan bu odada İstiftâ Pusulası yazan mülâzimler, kalem mümeyyizi, Telhîs-i Muharrerât Memurları, Tatbîk ve Taharrî-i Kuyûd Memurları, Hulâsâ-i İlâmât Memurları, tebyîz memurları, evrak ve harç memurları görev yapmaktaydı.³¹⁹ Pusula odasında şahıslar tarafından fetva istemek amacıyla yöneltilen sorular Fetva odasına iletilmek üzere ayrıntılı olarak yazılırdı. Pusula Odası, Fetvahane’nin bir nevi başvuru bürosu olarak hizmet görmektedir.³²⁰ Yazıya dökülen fetva istemleri sahibine teslim edilerek fetva odasına gönderilirdi.³²¹ Bu bağlamda pusula odasının fetva odasına bağlı olarak kabul edildiği de olmuştur.³²²

Fetva isteyenlere ait soruların net bir şekilde kaleme alınarak yazılıp fetva alınması amacıyla fetva odasına iletilmesi için ilk adım bu odada atılmaktaydı.³²³ Fetva isteyenlerin Fetva Odası’na başvuruları esnasındaki iş ve işlemlerini yapan Pusula Odası 1910 senesine gelindiğinde fetva isteme usulünde değişiklik yapılarak dilekçe yazmak suretiyle soruların sorulması yoluna gidilmesi hasebiyle kaldırılarak yerine mülâzimin odası aynı görevleri yerine getirmeye devam etmiştir. Bu oda aynı zamanda fetvahânedeki tüm fetva ve belgelerin kayıt altına alınarak arşivlendiği yerdir.³²⁴

2.6.1.Başmülâzim/Kalem Müdürü

Pusula odasının sorumlusu konumundandır. Bu odada gelen tüm evrakların kaydedilip tasnif edilmesinden sonra belgenin ilgili odalara dağıtılmasını, önceden gelen ve bütün işleri bitirilmiş evrakları ait oldukları kurumlara geri gönderilmesini sağlamakla

³¹⁶ Abdullah Rüşti Kişi, “Meşihat’ten İstanbul Müftülüğü’ne Kurum ve Unvanlar Lügatçesi”, *Din ve Hayat Dergisi*, S.24, (Şubat 2015): 64.

³¹⁷ Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği*, 98.

³¹⁸ Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği*, 84.

³¹⁹ Koca, “Osmanlılarda Meşihat”, 141.

³²⁰ Koca, “Fetvahane”, *DİA*, XII, 498.

³²¹ Onur Kuru, “Osmanlı Hukuku Yürürlük”, 48.

³²² Koca, “Osmanlılarda Meşihat”, 141.

³²³ Okur Gümrükçüoğlu, “Meşihat Makamının Bir Dairesi”, 33.

³²⁴ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 59-60.

vazifeliydi.³²⁵ Fetvahânedede bulunan devam cetvellerinin imzalanması ve korunması da vazifeleri arasındaydı.³²⁶ 1920 yılında yayımlanan talimatname ile adı “kalem müdürü” olarak değiştirilmiştir.³²⁷ Ayrıca başmülâzım fetva isteyen kişilere ait olan ve mülâzımlarca yazılan dilekçeleri kontrolden ederek bu dilekçelerin fetva talebinde bulunan şahısların amaçları doğrultusunda yazılıp yazılmadığına dikkat ederdi. Amaç doğrultusunda yazılmayan dilekçeleri tekrar mülâzımlarca düzelttirerek sahibine geri verirdi.³²⁸

2.6.2.Kalem Mümeyyizi

Mümeyyizler daha önce kâtiplerce yazılmış olan her türlü belgeyi kontrolden geçirerek gerekli düzenlemeleri yapan görevlilerdir.³²⁹ Başmülâzımın vazifesini yerine getirmesi konusunda ona yardımcı olan görevlilerdir. Pusula odasına gelen her türlü belgeyi kısaca yazarak eksiklik olup olmadığını kontrol ederdi. Belgelerde eksiklik tespit edilmesi halinde bunun giderilmesi için evrakın kenarına şerh düşerek mühürledikten sonra sahibine geri iade ederdi. Belgelerde herhangi bir sorun olmadığı hallerde onları kayderderek önceden bu evrakın benzeri olup olmadığını bakar ve gerekli işlemlerin yapılması amacıyla ilgili birimlere havale ederdi. Eğer belgenin daha önceleri düzenlenmiş bir benzeri yoksa ilk kayıt olduğuna dair belgenin kenarına not düşer, pusulasını ekler ve heyeti temyiziye havale ederdi.³³⁰

2.6.3.İstiftâ Pusulası Yazan Mülâzimler

Sözlükte istifta, fetva istemeyi ifade etmektedir.³³¹ Pusula ise üzerine kısaca bir yazı yazılmış kâğıttır.³³² Bu mülâzimler fetva almak amacıyla gelen kişilerin isteklerini dikkatlice dinleyerek gerekli şeri terimlerle bunu pusulaya aktarırlardı.³³³ Ayrıca genel kabul gören fıkıh ilmine ait kitapları ve bunlardaki fetvaları inceleyerek günün belli bir vaktinde bu mülâzimlerden biri bir saat kadar incelediği kitapla ilgili anlatımda bulunurdu.³³⁴

³²⁵ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 59.

³²⁶ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 98.

³²⁷ Ayar, “Osmanlı Dönemi Fetva Hizmetlerinde”, 171.

³²⁸ Ayar, “Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği”, 108.

³²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügati, “Mümeyyiz”, <http://lugatim.com/s/mümeyyiz>.

³³⁰ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 98-99.

³³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügati, “İstifta”, <http://lugatim.com/s/istifta>.

³³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Kubbealtı Lügati, “Pusula”, <http://lugatim.com/s/pusula>.

³³³ Ayar, “Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği”, 109.

³³⁴ Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği*, 99.

2.6.4.Telhîs-i Muharrerât Memurları

Telhis sözlükte “bir yazıyı kısaltmak, özetlemek”³³⁵, muharrerat ise Arapça muharrer kelimesinin çoğulu olup “yazılmış olan mektuplar” anlamına gelmektedir.³³⁶ Bu bağlamda Telhîs-i Muharrerât Memurları yazılı olarak gelmiş bulunan fetva istemlerini belirten evraklarının³³⁷ dini kuralara göre neden istendiği ve ne yapılması gerektiği hakkında kısa bir özet çıkarmakla mesuldüler.³³⁸ Bunun yanı sıra fetvahâne kurumuna gelen her türlü yazı ve belgeleri düzenleyerek Fetva Emaneti’ne iştirak edilmesinin sağladıktan sonra bu yazı ve belgeleri mübeyyizlere teslim ederlerdi. Ayrıca yayınlamasında sakınca olmayan bazı fetvaları Cerîde-i İlmiye dergisinde yer alması amacıyla Cerîde-i İlmiye İdaresi’ne gönderirlerdi.³³⁹

2.6.5.Tatbîk ve Taharrî-i Kuyûd Memurları

Tatbîk kelime anlamı itibarıyla “aynı olup olmadığını araştırmak, kıyaslamak” demektir.³⁴⁰ Taharrî “araştırmak, teftiş etmek”,³⁴¹ kuyûd ise “resmî defterlere kaydolunan kağıtlar”dır.³⁴² Tatbîk memurları Fetvahane’ye gelen hüccetleri mühür yönünden inceler, kayıtlarını gerçekleştirerek mühürlü olanlar için “mutabıktır”, olmayanlar içinse “kayı yoktur” notunu düşerek imza atarlardı. Bunun haricinde Fetvahâne’ye önceden kaydı girilmiş olan hüccetleri ise mümeyyizlere ya da kendi amiri konumundakilere iştirak ettirmek suretiyle tebyîz memurlarına teslim ederlerdi.³⁴³

2.6.6.Hulâsâ-i İlâmât Memurları

Heyet-i Temyiziyye’nin tüm iş ve işlemlerini bitirdiği ilâmlar ile şer’î senetleri kısa ve öz bir şekilde ana hatlarıyla yazıp ilgili defterlere kaydettikten sonra³⁴⁴ verilen yanıtları ve yanıt verilme tarihini de bu kayda eklerlerdi.³⁴⁵ Bunlar haricinde ilâmlar ve hüccetlerin hangi mahkemeden ve hangi kadıdan geldiğini de kaydederek icap pusulalarını muhafaza ederlerdi.³⁴⁶

³³⁵ Pakalın, “Telhis”, *Osmanlı Tarih Deyimleri II.*, 449.

³³⁶ Pakalın, “Muharrer”, *Osmanlı Tarih Deyimleri II.*, 568.

³³⁷ Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği*, 99.

³³⁸ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 60.

³³⁹ Ayar, “Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği”, 110.

³⁴⁰ Redhouse, “Tatbîk”, *Müntahabât-ı Lügât-ı*, 479.

³⁴¹ Redhouse, “Taharrî”, *Müntahabât-ı Lügât-ı*, 469.

³⁴² Redhouse, “Kuyûd”, *Müntahabât-ı Lügât-ı*, 225.

³⁴³ Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği*, 99-100.

³⁴⁴ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 60.

³⁴⁵ Talip Ayar, “Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği”, 111.

³⁴⁶ Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği*, 100.

2.6.7.Tebyîz Memurları

Tebyîz sözlükte “yazılmış herhangi bir yazıyı aynen başka bir yere aktarmak” anlamına gelmektedir.³⁴⁷ Fetvahâne’deki tüm evrak, belge ve kurumlar ya da şahıslarla yapılan yazışmaları temize çekerek bir nüshasını hazırlar,³⁴⁸ daha sonrabunları imza altına alınması için müdür ya da mümeyyize sunarlardı.³⁴⁹

2.6.8.Evrak ve Harç Memurları

Bu memurlar tarafından Fetvahane’ye gelen tüm belge ve yazıların alfabetik olarak sıralaması yapılarak ilgili defterlere kaydı yapılır ve belgelerden eğer harç alınmışsa, alındığına dair “harç ilmühaberi” hazırlanırdı.³⁵⁰ İşlemi tamamen biten evraklar onaylanırsa veya noksanlık olduğuna kanaat getirilirse bu duruma dair belgelere işaret konarak iade edilmek üzere tarih yazılırdı. Harç gönderilmemesi durumunda evrakı ya da belgeyi sevk eden mahkemece evrak sahibinden alınmasını belirtir bir yazı evrakın kenarına not düşülerek evrak mühürlenir ve iade edilirdi.³⁵¹

³⁴⁷ Redhouse, “Tebyîz”, *Müntahabât-ı Lügât-ı*, 483.

³⁴⁸ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 60.

³⁴⁹ Ayar, *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği*, 100.

³⁵⁰ Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde*, 60.

³⁵¹ Talip Ayar, “Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği”, 111-112.

BÖLÜM III

MEŞİHAT ARŞİVİNDEKİ BELGELERDE ADI GEÇEN FETVAHANE-BAB-I FETVA'DA GÖREV YAPAN OSMANLI ULEMASI

3.1. OSMAN NURİ EFENDİ

Osman Nuri Efendi, Bab-ı Fetva Evrak Odacısı'dır.³⁵² H. 1307'de (M. 1889/1890) Kastamonu Vilayeti İnebolu Kasabası Ayna Nahiyesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası aynı nahiyedeki Yıldırım Çarşısı'nda esnafılık yapan KeşaplızâdeHasan Efendi'dir. Osman Nuri Efendi ilköğrenimini doğduğu kasabada tamamlamıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır.³⁵³

Çalışma hayatına, bir sene boyunca چراغ (mum yakmak) olarak görevlendirildiği Fetva Müsteşarlığı Odası'nda başlamıştır. Bu görevinin ardından 200 kuruş maaşla Evrak Müdüriyeti Odası'nda istihdam edilmiştir.³⁵⁴ Hakkında farklı zamanlarda davalar açılrsa da hazırlanan Şûrâ-yı Devlet Reis Vekili imzalı H. 16 Şaban 1321 (M. 7 Kasım 1903) tarihli bir evrak ile yargılanmasına gerek görülmediği ve kendisiyle ilgili şikâyetlere rağmen görevinde bırakıldığı belirtilmiştir.³⁵⁵

3.2. HASAN NAİMİ EFENDİ

Hasan Naimi Efendi, Bâyezid Ders-i âmi ve Fetvahâne Müsevvidi'dir. Harput'ta dünyaya gelmiştir. Harputi Hasan Naimi Efendi olarak da bilinmektedir.³⁵⁶ Maaşsız olarak R. 8 Ağustos 1293'te (M. 20 Ağustos 1877) başlamış olduğu müderrislik görevinden sonra R. 1 Temmuz 1294'te (M. 13 Temmuz 1878) 50 kuruş maaşla ders-i âm olmuştur. 22 yıl altı ay iki gün hizmeti bulunmaktadır. R. 21 Kânûn-i evvel 1316'da (M. 3 Ocak 1901) vefat etmiştir.³⁵⁷

3.3. ŞEYH ZORKA EFENDİ

Şeyh Zorka Efendi, Fetva Emmini Muavini'dir. H. 1262'de (M. 1845/1846) Halep'te dünyaya gelmiştir.³⁵⁸ Dosyasından babası ile ilgili bilgilere ulaşamamıştır.

³⁵² Meşihat Arşivi (M.Ş.A.) Numara (nr.): 54/20/5.

³⁵³ M.Ş.A. nr. 54/20/1.

³⁵⁴ M.Ş.A. nr. 54/20/1.

³⁵⁵ M.Ş.A. nr. 54/20/4.

³⁵⁶ M.Ş.A. nr. 221/22/3

³⁵⁷ M.Ş.A. nr. 221/22/3

³⁵⁸ M.Ş.A. nr.72/27/2.

İlköğrenimden sonra Kur'an-ı Kerîm'i ezberlemiştir. Dini ve Arabî ilimleri Şeyh Ahmed Termanini Efendi'den öğrenmiş ve ondan icazet almıştır. Tahsil hayatına Halep'te OsmaniyeMedresesi'nde müderris Şeyh Mustafa Efendi'den ve Hanefî fıkhnı öğrendiği KarnacaMedresesi müderrisi Kal'acı Şeyh Ali Efendi'den ders alarak devam etmiştir.³⁵⁹

Tahsilini tamamladıktan sonra kendisine ilk olarak Halep'te Şâbâniye Medresesi Müderrisliği verilmiştir. Bu görevdeyken aynı zamanda Halep Şer'îye Mahkemesi başkâtipliğini de yürütmüştür. İki yıl sonra Halep Fetva Müsevvidliği'ne tayin edilereksekiz yıl kadar bu görevi ifa etmiştir. Yirmi yıla yakın Şâbâniye Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra³⁶⁰R. 1 Mayıs 1330'da (M. 14 Mayıs 1914) İstanbul'a gelerek Fetvahâne'de Fetva Emanet Muavinliği'nde çalışmaya başlamıştır.³⁶¹ Halep Valisi'nin hakkında yazdığı tezkerede kendisinin bu muavinliğe tayini, sadece bir vilayet ahalisinin değil, bütün Osmanlı memleketlerinin ve dolayısıyla İslâm memleketlerinin menfaatine olacağı ifade edilmiştir.³⁶² Fakat Şeyh Zorka Efendi, R. 4 Eylül1330'da (M. 17 Eylül 1914) Fetva Emanet Muavinliği'nden istifa etmiştir.³⁶³

3.4. ÂDEM NURİ

Âdem Nuri, Fatih Camii Ders-i âmi³⁶⁴ ve Fetvahâne Müsevvidi'dir.³⁶⁵H. 1262'de (M. 1845/1846) Yakova'da (Arnavutluk'ta) dünyaya gelmiştir. Babası esnaftan Mustafa Ağa'dır. İlköğrenimini aynı yerdeki mahalle mektebinde Kur'an-ı Kerim, tecvid, sarf, nahiv dersleri alarak tamamlamıştır. Daha sonra 1280'de (M. 1863/1864) İstanbul'a gelerek Fatih Camii'ndeki Huzûr-ı Hümâyûn Ders-i Şerif MukarrirlerindenPriştineli Hacı İlyas Efendi'nin derslerine devam etmiş ve kendisinden H. Cemâziye'l-âhir 1294'te (M. Haziran/Temmuz 1877) icazet almıştır. Arapça ve Türkçe konuşmaktadır.³⁶⁶

H. 19 Cemâziye'l-âhir 1298'de (M. 19 Mayıs 1881) imtihan ile Fetvahâne Pusula Odası'na girmiştir. R. 1 Ağustos 1305'te (M. 13 Ağustos 1889)İ'lâmatOdası İsti'nâf Mukayyidi İkinci Muavinliği'ne tayin olmuştur. R. 1 Haziran 1306'da (M. 13Haziran 1890) Fetva Odası'na kayıt olmuştur. R. 27 Mart 1307'de (M. 8 Nisan 1891) İ'lâmat-ı

³⁵⁹ M.Ş.A. nr. 72/27/1.

³⁶⁰ M.Ş.A. nr. 72/27/1.

³⁶¹ M.Ş.A. nr. 72/27/3.

³⁶² M.Ş.A. nr. 72/27/2.

³⁶³ M.Ş.A. nr. 72/27/4.

³⁶⁴ M.Ş.A. nr. 2/6/25.

³⁶⁵ M.Ş.A. nr. 2/6/30.

³⁶⁶ M.Ş.A. nr. 2/6/1.

Şer'îye İsti'nâf Mukayyidliği'ne memur olarak görevlendirilmiştir. R. 1 Kânûn-ı evvel 1296'da (M. 13 Aralık 1880) tarik maaşı almaya başlamıştır.³⁶⁷R. 17 Nisan 1316'da (M. 30 Nisan 1900) Trabzon mevleviyyeti verilmiştir.³⁶⁸

Kendisine H. 15 Zilhicce 1297'de (M. 13 Kasım 1880) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği verilmiştir. H. 13 Rebî'u'l-evvel 1306'da (M. 17 Kasım 1888) Hareket-i Hâriç'e, H. 25 Cemâziye'l-âhir 1306'da (M. 26 Şubat 1889) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 13 Cemâziye'l-âhir 1309'da (M. 14 Ocak 1892) Hareket-i Dâhil'e, H. 25 Zilhicce 1310'da (M. 10 Temmuz 1893) Mûsile-i Sahn'a, H. 17 Cemâziye'l-âhir 1309'da (M. 18 Ocak 1892) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 21 Şaban 1311'de (M. 27 Şubat 1894) Mûsile-i Süleymaniye'ye, H. 17 Safer 1316'da (M. 7 Temmuz 1898) Hâmise-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir.³⁶⁹Fetvahâne müsevvıdlığı ve Fatih ders-i âmlığı görevlerini birlikte yürüttüğü esnada R. 28 Teşrîn-i sâni 1330'da (M. 11 Aralık 1914) vefat etmiştir.³⁷⁰

3.5. AHMET EFENDİ

Ahmet Efendi, Fetvahâne Pusula Odası Ketebesi'dir.³⁷¹H. 1264'te (M. 1847/1848) Tirebolu kazasında dünyaya gelmiştir. Babasıesnaflık yapan Salih Ağa'dır. İlim tahsiline doğduğu yerde başlamıştır. Daha sonra İstanbul'a giderek Fatih Camii ders-i âmlarından Hafız Şakir Efendi'nin derslerine katılarak kendisinden icâzet almıştır. H. 1284'te (M. 1867/1868) imtihan olunarak Anadolu kazaskeri silkine kaydolmuştur.³⁷²

R. 16 Temmuz 1286'da (M. 28 Temmuz 1867) 12 ay süre ile Çölabad Kazası'nda, R. 4 Ağustos 1284'te (M. 16 Ağustos 1868) 18 ay süre ile Balâd Kazası'nda, R. 4 Haziran 1287'de (M. 16 Haziran 1871) 18 ay süre ile Ovayüzü Kazası'nda, R. 31 Temmuz 1290'da (M. 12 Ağustos 1874) 18 ay süre ile Sinanlı Kazası'nda, R. 25 Temmuz 1296'da (M. 6 Ağustos 1880) 9 ay süre ile Belviran Kazası'nda, R. 18 Kânûn-ı evvel 1299'da (M. 30 Aralık 1883) 18 ay süre ile Kırşehir Kazası'nda, R. 9 Haziran 1303'te (M. 21 Haziran 1887) 18 ay süre ile Murtazaabad Kazası'nda, R. 30 Teşrîn-i sâni 1306'da (M. 12 Aralık 1890) 18 ay süre ile Seferihisar-Çeşme Kazası'nda görev yapmıştır.³⁷³

³⁶⁷ M.Ş.A. nr. 2/6/1.

³⁶⁸ M.Ş.A. nr. 2/6/10.

³⁶⁹ M.Ş.A. nr. 2/6/10.

³⁷⁰ M.Ş.A. nr. 2/6/27.

³⁷¹ M.Ş.A. nr. 110/26/2.

³⁷² M.Ş.A. nr. 110/26/1.

³⁷³ M.Ş.A. nr. 110/26/1.

İmparatorluğun değişik yerlerinde değişik sürelerde görev yapan Ahmet Efendi, R. 19 Kânûn-i sâni 1298'de (M. 31 Ocak 1883) yapılan imtihan ile kürsü şeyhliğine atanmış, R. 1305'te (M. 1889/1890) Fetvahâne Pusula Odası'nda ve R. 15 Zilkade 1316'da (M. 27 Mart 1899) Fetvahâne Odası'nda görevlendirilmiştir.³⁷⁴

3.6. MAHMUD EFENDİ

Mahmud Lebâbi Efendi, Akka Fetva Müsevvidi'dir.³⁷⁵ H. 1290'da (M. 1873/1874) Beyrut'a bağlı Akka'da dünyaya gelmiştir. Babası tüccar Hacı Abdullah Efendi'dir.³⁷⁶ Annesi Âmine Beytülebbârlı'dır. Orta boylu, ela gözlü, buğday tenlidir. Malatya'nın Balta Mahallesi'ndeki 185 numaralı evde ikamet etmiştir.³⁷⁷ İlk öğrenimini doğduğu yerde tamamlamıştır. İki şهادetnâmeye sahiptir. Tahsiline devam maksadıyla Mısır'a gitmiş ve Câmîü'l Ezher'de altı sene öğrenim görerek icâzetnâme almıştır. Arapça ve Türkçe yazıp konuşmaktadır. Ferâiz-i Şerife'ye ait bir kitabı bulunmaktadır.

Câmîü'l Ezher'de bulunduğu sırada H. Receb 1314'te (M. Aralık/Ocak-1896/1897) Nurulahmedi Camiisi'ne geçici olarak görevlendirilmiştir. H. 29 Şaban 1319'da (M. 11 Aralık 1901) Akka Livası Hacı Mahmud Şeybi Evkâfı Müderrisliği'ne tayin edilmiştir. R. 24 Nisan 1326'da (M. 7 Mayıs 1910) Akka Sancağı Fetva Müsevvidi olmuştur.³⁷⁸

3.7. ABDURRAHMAN EFENDİ

Abdurrahman Efendi, Lazkiye Fetva Müsevvidi'dir.³⁷⁹ H. 1270'te (M. 1853/1854) Beyrut Vilayeti'ne bağlı Lazkiye'nin Sebağın Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Abdülgani Efendi'dir ve H. 1287'de (M. 1870/1871) vefat etmiştir.³⁸⁰ Annesinin ismi Hatice'dir. Müftüzâde Abdurrahman Efendi olarak bilinmektedir. Bir zevcesi vardır. Orta boylu, ela gözlü ve buğday benizlidir. Dosyasından anlaşıldığı kadarıyla doğduğu mahallede 31 numaralı evde iskân etmiştir.³⁸¹ Molla Camii sülalesine mensuptur. İlk öğrenimini Lazkiye'de tamamlamıştır. Arapça ve fıkıh babasından, akli ve nakli ilimleri ise büyük kardeşi Müftühal Abdülkadir Efendi'den öğrenerek ondan icazet

³⁷⁴ M.Ş.A. nr. 110/26/1.

³⁷⁵ M.Ş.A. nr. 120/12/3.

³⁷⁶ M.Ş.A. nr. 120/12/1.

³⁷⁷ M.Ş.A. nr. 120/12/2.

³⁷⁸ M.Ş.A. nr. 120/12/1.

³⁷⁹ M.Ş.A. nr. 118/5/4.

³⁸⁰ M.Ş.A. nr. 118/5/1.

³⁸¹ M.Ş.A. nr. 118/5/2.

almıştır. Akrobalarından Lazkiye müftülüğü yapanlar bulunmaktadır. Arapça konuşup yazmaktadır. Ayrıca Türkçeye de aşinadır.³⁸²

H. 1298'de (M. 1880/1881) Lazkiye Mahkeme-i Şer'îye Başkâtipliği'ne tayin olmuş ve H. 1303 (M. 1885/1886) senesine kadar bu görevde kalmıştır. Daha sonra Maârif-i Müsbite Âzalıği'na atanmıştır. H. 1326'ya (M. 1908/1909) kadar Lazkiye İftâ Dairesi'nde hizmete devam etmiş, R. 17 Mart 1326'da (M. 30 Mart 1910) Lazkiye İftâ Müftü Müsevvidliği'ne görevlendirilmiştir.³⁸³ Daha sonra Müftü müsevvidliğinin lağvı ile açıkta kalmıştır.³⁸⁴

3.8. SALİH ZEKİ EFENDİ

Salih Zeki Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir. H. 1296'da (M. 1878/1879) Eskişehir'e bağlı Alaşehir'de dünyaya gelmiştir. Müsevvidlik görevinin yanı sıra ders-i âmlık ve muallimlik de yapmıştır. R. 18 Mart 1333 tarihli (M. 18 Mart 1917) Takvim-i Vekâyi ile neşr olunan kanunun beşinci maddesi gereğince ders-i âmlık maaşı kesilmemiştir. Dosyasından kendisiyle ilgili başka bilgiye ulaşılamamıştır.³⁸⁵

3.9. ALİ RIZA EFENDİ

Ali Rıza Efendi, Bab-ı Fetva Muhasebe Ketebe'si'dir.³⁸⁶ H. 15 Rebiü'l-evvel 1297'de (M. 26 Şubat 1880) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Fatih Mescidi ders-i âmlarından Kasapzâde İbrahim Şevki Efendi'dir. Öğrenimine Saraçhanebaşı'ndaki Amcazade Hüseyin Paşa Mekteb-i İdâdisi'nde başlamıştır. Daha sonra Fatih Merkez Rüştîyesi'nde üç yıl ilim tahsil etmiştir. Herhangi bir şehadetname almamıştır. Hafızdır. Türkçe okuyup yazmaktadır.³⁸⁷

R. 1 Mart 1300'de (M. 13 Mart 1889) ruûs maaşı almaya hak kazanmışsa da bu maaş R. 1 Eylül 1325'te (M. 14 Eylül 1909) kesilmiştir.³⁸⁸ R. 15 Eylül 1316'da (M. 28 Eylül 1900) Bab-ı Fetva Muhasebe Kalemi'ne tayin olmuştur. R. 1 Mart 1327'de (M. 14 Mart 1911) Mâliye Nezâreti Evrak-ı Nakdiye ve Matbua Kalemi'ne nakil olunmuştur.³⁸⁹

³⁸² M.Ş.A. nr. 118/5/1.

³⁸³ M.Ş.A. nr. 118/5/1.

³⁸⁴ M.Ş.A. nr. 118/5/3.

³⁸⁵ M.Ş.A. nr. 254/15/1.

³⁸⁶ M.Ş.A. nr. 15/8/4.

³⁸⁷ M.Ş.A. nr. 15/8/1.

³⁸⁸ M.Ş.A. nr. 15/8/1.

³⁸⁹ M.Ş.A. nr. 15/8/3.

H. 1 Cemâziye'l-ûlâ 1317'de (M. 7 Eylül 1899) İbtidâ-i Hâriç Edirne Ruûsu'nu almıştır.³⁹⁰

3.10. YUSUF EFENDİ

Yusuf Efendi, Fetva Müsevvidi'dir. H.1280'de (M. 1863/1864) Hemşin'de dünyaya gelmiştir. Müsevvidlik görevi haricinde Medresetü'l-Kuzât ve Süleymaniye Medresesi'nde muallimlik yapmıştır. Haraççı Muhyiddin Mahallesi'nde Çırçır Yenyol Sokağı'nda 2 numaralı hanede iskân etmiştir. Dosyasından kendisi hakkında başka bilgiye ulaşılamamıştır.³⁹¹

3.11. MEHMED RAŞİD EFENDİ

Mehmed Raşid Efendi Fetvahâne Müsevvidi'dir. H. 1253'te (M. 1837/1838) Giresun'da dünyaya gelmiştir. Babası Seyyid Hasan Rıza Abdullah Efendizâde'dir.³⁹² İlim tahsiline doğduğu yerde başlamıştır. Giresun Mektebi Hocası Bekir Efendi'den Kur'an-ı Kerim, tevcid öğrenmiş, Müftüzâde Talip Efendi'den sarf cümlesi ve kitabet dersleri almıştır. H. 1268'de (M. 1851/1852) İstanbul'a gelmiştir. Burada Fatih Medreselerinden Çifte Baş Kurşunlu Medresesi'nde ikamet ederek Giresunlu Mustafa Sıtkı Efendi'den Kudûrî, İsâgûcî ile ilgili bilgileri tahsil etmiştir. Daha sonra hocasının memleketine dönmesi üzerine Divriğili İzzet Efendi'nin derslerine katılmıştır ve kendisinden H. 1284'te (M. 1867/1868) icazet almıştır.³⁹³

H. 1286'da (M. 1869/1870) Edirne Ruûsu almaya hak kazanmış, H. 1287'de (M. 1870/1871) Fetvahâne Pusula Odası'na girmiştir. H. 1291'de (M. 1874/1875) Medine-i Münevvere Niyabet-i Şer'îye'sine tayin olmuş ve burada dört yıl hizmet vermiştir. H. 1296'da (M. 1878/1879) Fetva Odası'na, H. 1298'de (M. 1880/1881) Hâfız-ı Kütüb hizmetine atanmıştır. H. 1304'te (M. 1886/1887) Fetvahâne Müsevvidi olmuştur.³⁹⁴ H. 12 Ramazan 1316'da (M. 24 Ocak 1899) vefat etmiştir.³⁹⁵

3.12. MEHMED ARİF VEHBİ EFENDİ

Mehmed Arif Vehbi Efendi, Bab-ı Fetva Evrak Kalemî Mümeyyizi'dir. H. 1289'da (M. 1872/1873) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Huzûr Ders-i Şerifi

³⁹⁰ M.Ş.A. nr. 15/8/1.

³⁹¹ M.Ş.A. nr. 254/3/1.

³⁹² M.Ş.A. nr. 5/9/1.

³⁹³ M.Ş.A. nr. 5/9/1.

³⁹⁴ M.Ş.A. nr. 5/9/1.

³⁹⁵ M.Ş.A. nr. 5/9/4.

Mukarrirlerinden ve İstanbul payelilerinden Murtaza Efendi'dir. İlköğrenimine ve dini ilimleri öğrenmeye doğduğu yerdeki sıbyan mektebinde başlamıştır. Daha sonra Fatih Cami-i Şerifi ders-i âmlarından Alasonyalı Zeynelabidin Efendi'nin derslerine katılarak kendisinden icazet almıştır. Mahmud Esat Efendi'den Farsça öğrenmiştir. H. 21 Ramazan 1317'de (M. 23 Ocak 1900) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ne atılmıştır. H. 4 Muharremü'l-Haram 1320'de (M. 13 Nisan 1902) aylık 500 kuruş maaşla Bab-ı Vâlâ-yı Fetva Sicill-i Ahvâl İdaresi Kalemi Kitâbeti'ne tayin olmuştur.³⁹⁶

3.13. ABDULLAH EFENDİ

Abdullah Efendi, Bab-ı Fetva Mektubî Kalemi halifelerindendir.³⁹⁷ H. 9 Zilhicce 1286'da (M. 12 Mart 1870) İstanbul'da Fatih civarında Nişancı Mehmed Paşa Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Rumeli Kazaskeri Dürriyade Mehmed Dürri Efendi'dir. İlköğrenimini babasından aldığı bilgilerle tamamladıktan sonra Fatih'te Demirköşe ve Sultan Selim Rüştîyelerinde ilim tahsiline devam ederek şehâdetnâme almıştır.³⁹⁸

Türkçe yazmakla birlikte³⁹⁹ hususi hocalardan Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Daha sonra Fatih ders-i âmlarından Eğinli Hacı İbrahim Hakkı Efendi'nin derslerine katılarak kendisinden icazetname almıştır.⁴⁰⁰ R. 1303'te (M. 1887/1888) 17 yaşındayken Bab-ı Fetva Mektubî Kalemi'ne Mülâzım olarak girmiştir.⁴⁰¹ Abdullah Efendi, babasının Rumeli kazaskerliği yaptığı sırada gayri resmi olarak kethüdâlık yapmıştır. Babasının istifası üzerine kendisi de bu görevini bırakmıştır.⁴⁰² H. 9 Muharrem 1319'da (M. 28 Nisan 1901) Meclis-i Tetkikât-ı Şer'îye âzası olmuştur.⁴⁰³

H. 13 Şaban 1300'de (M. 19 Haziran 1883) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 25 Cemâziye'l-âhir 1306'da (M. 26 Şubat 1889) Hareket-i Hâriç'e, H. 9 Zilhicce 1307'de (M. 27 Temmuz 1890) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 13 Cemâziye'l-âhir 1309'da (M. 14 Ocak 1892) Mûsile-i Sahn'a, H. 5 Rebîü'l-evvel 1310'da (M. 27 Eylül

³⁹⁶ M.Ş.A. nr. 105/18/1.

³⁹⁷ M.Ş.A. nr. 111/8/9.

³⁹⁸ M.Ş.A. nr. 111/8/1.

³⁹⁹ M.Ş.A. nr. 111/8/1.

⁴⁰⁰ M.Ş.A. nr. 111/8/5.

⁴⁰¹ M.Ş.A. nr. 111/8/1.

⁴⁰² M.Ş.A. nr. 111/8/7 ve 111/8/8.

⁴⁰³ M.Ş.A. nr. 111/8/7.

1892) İbtidâ-i Altmışlı'ya,⁴⁰⁴H. 25 Receb 1310'da (M. 12 Şubat 1893) Mûsile-i Süleymaniye'ye⁴⁰⁵ ve H. 25 Zilhicce 1310'da (M. 10 Temmuz 1893) Hâmise-i Süleymaniye'yeterfi etmiştir. H. 6 Zilhicce 1313'te (M. 19 Mayıs 1896) Bilâd-ı Hamse'ye,H.25 Receb 1315'te (M. 20 Aralık 1897) Haremeyn-i Muhtremeyn'e yükselmiştir.⁴⁰⁶H. 14 Zilhicce 1318'de (M. 4 Nisan 1901) İstanbul pâyesi,⁴⁰⁷H. 3 Rebiü'l-evvel 1320'de (M. 10 Haziran 1902) Anadolu Kazaskerliği pâyesi verilmiştir.⁴⁰⁸

3.14. MEHMED EMİN EFENDİ

Mehmed Emin Efendi, Bab-ı Fetva Mektubî Kalemi Ketebesidir.⁴⁰⁹ H. 1293'te (M. 1876/1877) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Kırcaali Kumandanı Mirliwa AhmedZeki Paşa'dır. Öğrenim hayatı imparatorluğun muhtelif bölgelerinde ilim tahsili ile başlamış ve devam etmiştir. İmtihanla Mekteb-i Hukûk-i Şahâne'ye girmiş veii derece ile mezun olmuştur.⁴¹⁰

H. 22 Cemâziye'l-âhir 1312'de (M. 21 Aralık 1894) Fetvahâne Mektubî Kalemi'ne girmiştir. H. 19 Rebiü'l-evvel 1308'de (M. 2 Kasım 1890) İbtidâ-i Hâriç Bursa Müderrisliği'ni almıştır. H. 17 Şevval 1310'da (M. 4 Mayıs 1893) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 29 Muharrem 1314'te (M. 10 Temmuz 1896) Mûsile-i Sahn'a, H. 3 Cemâziye'l-ülâ 1315'te (M. 30 Eylül 1897) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 25 Zilkade 1316'da (M. 6 Nisan 1899) Hareket-i Altmışlı'ya ve 18 Receb 1320'de (M. 21 Ekim 1902) Mûsile-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir. H. 12 Cemâziye'l-âhir 1318'de (M. 7 Ekim 1900) Meşîhat kalemindeki gayretinden dolayı dördüncü rütbeden Mecidî nişanı verilmiştir. H. 26 Şevval 1322'de (M. 3 Ocak 1905) İzmir pâyesi almıştır.⁴¹¹

3.15. AHMED HADİ EFENDİ

Ahmed Hadi Efendi, Fetva Emaneti görevlisidir.⁴¹²H. 1306'da⁴¹³ (M. 1888/1889) İstanbul' da dünyaya gelmiştir.⁴¹⁴Babası Nasuh Efendizâde İbrahim Vehim

⁴⁰⁴ M.Ş.A. nr. 111/8/1.

⁴⁰⁵ M.Ş.A. nr. 111/8/8.

⁴⁰⁶ M.Ş.A. nr. 111/8/7.

⁴⁰⁷ M.Ş.A. nr. 111/8/8.

⁴⁰⁸ M.Ş.A. nr. 111/8/7.

⁴⁰⁹ M.Ş.A. nr. 105/11/4.

⁴¹⁰ M.Ş.A. nr. 105/11/1.

⁴¹¹ M.Ş.A. nr. 105/11/1.

⁴¹² M.Ş.A. nr. 74/21/2.

⁴¹³ M.Ş.A. nr. 74/21/2.

⁴¹⁴ İslâm Araştırmaları Merkezi Ulema Sicil Dosyaları Veri Tabanında yer alan 661_02 Nolu Dosya bilgileri kısmından alınmıştır.

Efendi'dir.⁴¹⁵ Ayrıca Pusula Odasında müsevvidlik de yapmıştır.⁴¹⁶ 2 pozluk 661_02 numaralı dosyasından kendisiyle ilgili başka bir malumata ulaşılamamıştır.

3.16. ABDÜRRAHİM EFENDİ

Abdürrahim Efendi Fatih Ders-i âmi ve Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁴¹⁷ H. 1296'da (M. 1878/1879) Serez'e bağlı Demirhisar kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası Hafız Mustafa Efendi'dir. İlköğrenimine babasından aldığı derslerle başlamıştır. Hafızdır. Serez'de Ahmed Paşa Medresesi'nde de bir müddet ilim tahsil ettikten sonra İstanbul'a giderek Fatih Camii ders-i âmlarından Tokatlı Şakir Efendi'nin derslerine katılarak R. 1327'de (M. 1911/1912) kendisinden icâzetname almıştır. R. 22 Haziran 1330 (M. 5 Temmuz 1914) tarihinde Medresetü'l-Kuzât'tan iyi derece ile mezun olmuştur.⁴¹⁸

R. 23 Temmuz 1327'de (M. 5 Ağustos 1911) daha önce imtihanla kazanmış olduğu ders verme hakkına ait ruhsatnameyi almış ve aynı tarihte Medâris-i Talîye dördüncü sınıf Arapça Müderrisi olarak görevlendirilmiştir. R. 31 Kânûn-ı evvel 1330'da (M. 13 Ocak 1915) Fetvahâne Müsevvid Mülâzımlığı'na, R. 29 Haziran 1331'de (M. 12 Temmuz 1915) Pusula Odası Başmülâzımlığı'na atanmıştır.⁴¹⁹ H. 27 Safer 1336'da (M. 12 Aralık 1917) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır.⁴²⁰ R. 1 Mart 1336'da (M. 1 Mart 1920) İ'lâmat Müsevvidliği'ne tayin edilmiştir. R. 1 Haziran 1336'da (M. 1 Haziran 1920) "Müstahzir ve Muharrîr-i Fetâva" unvanını almıştır.⁴²¹

R. 19 Eylül 1336'da (M. 19 Eylül 1920) Müsted'iyât memuru olarak atanmış, fakat 30 Eylül'de eski görevine iade edilmiştir.⁴²² R. 16 Kânûn-ı sâni 1339'da (M. 16 Ocak 1923) Ceyhan Kazası kadılığına tayin edilmişse de bu göreve gitmediği için istifa etmiş olarak kabul edilmiştir. Abdürrahim Efendi'nin memuriyeti dışında yapmış olduğu Kısm-ı Sâni Birinci Sınıf Lügat ve İştikâk Müderrisliği görevi, R.1 Nisan 1333 tarihli Medâris Kanununa uygun olarak R. 1 Eylül 1333'ten (M. 1 Eylül 1917) itibaren İbtidâ-i Hâriç Medresesi Müderrisliği olarak devam etmiş ve R. 1 Eylül 1334'te (M. 1 Eylül 1918) İlm-

⁴¹⁵ M.Ş.A. nr. 74/21/2.

⁴¹⁶ M.Ş.A. nr. 74/21/1.

⁴¹⁷ M.Ş.A. nr. 10/3/10.

⁴¹⁸ M.Ş.A. nr. 10/3/1.

⁴¹⁹ M.Ş.A. nr. 10/3/1.

⁴²⁰ M.Ş.A. nr. 10/3/2.

⁴²¹ M.Ş.A. nr. 10/3/2.

⁴²² M.Ş.A. nr. 10/3/2.

i Hâl Müderrisliği olarak değiştirilmişse de bu görevinden de R. 1 Eylül 1336'da (M. 1 Eylül 1920) istifa etmiştir.⁴²³

R. 11 Teşrîn-i sâni 1336'da (M. 11 Kasım 1920) tekrar İlm-i Hâl Müderrisliği'ne tayin olmuş fakat bu vazifesi 1 Eylül 1337'de (M. 1 Eylül 1921) Fıkıh Müderrisliği olarak değiştirilmiştir. TBMMHükümeti'nin İstanbul'da kurulması ve dairelerin ilgası (kaldırılması) üzerine Fetvahâne'deki görevinden R. 1 Teşrîn-i sâni 1338'de (M. 1 Kasım 1922) açıkta kalmıştır. R. 15 Şubat 1339'da (M. 15 Şubat 1923) ders-i âmlık maaşı ile yetinmiş ve R. 25 Eylül 1339'da (M. 25 Eylül 1923) ArapçaMüderrisliği'ne tayin edilmiştir. R. 14 Kânûn-ı evvel 1339'da (M. 14 Aralık 1923) İbtidâ-i Hâriç Medresesi Müderrisliği'nden ayrılmış ve R. 17 Kânûn-ı evvel 1339'da (M. 17 Aralık 1923) İbtidâ-i Dâhil Müderrisliği'ne geçmiştir.⁴²⁴

3 Mart 1924'te medreselerin maarife devir ve ilgası üzerine bu görevinden de R. 1 Mayıs 1340'ta (M. 1 Mayıs 1924) açıkta kalmıştır. Daha sonra Adliye Vekâleti kadrosuna geçmiş ve Ödemiş Aza Mülâzımlığı'na tayin edilmiştir. 1929 yılında Ödemiş Asliye Mahkemesi Azası olarak görev yapmıştır.⁴²⁵

3.17. MEHMED ŞÜKRÜ EFENDİ

Mehmed Şükrü Efendi, Bâyezid Cami-i Şerifi Ders-i âmi ve Fetvahâne Müsevvîdi'dir.⁴²⁶ Babası Ataullahzâde Mehmed Emin Efendi'dir. H. 1261'de (M. 1845) yılında Ankara'ya bağlı Kalecik kasabasının Yenice köyünde dünyaya gelmiştir. İlköğrenimine aynı kasabanın sıbyan mektebinde Hatib Hacı Ahmed Efendi'den elifba ve Kur'ân-ı Kerim öğrenerek başlamıştır.

11 yaşında İstanbul'a gelip Köprülü Mehmet Paşa Medresesi'nde ilim tahsil etmiş ve Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiştir. Şer'i ve Arabî ilimleri Fetva Emîni Mehmet Nuri Efendi'den öğrenerek kendisinden icâzet almıştır. Arapça ve Türkçe okuyup yazmaktadır. H. 11 Rebiü'l-evvel 1290'de (M. 9 Mayıs 1873) Umdetü'n-Nesâyih ismiyle telif ettiği eseri Maârif Nezâreti tarafından H. 22 Rebiü'l-âhir 1292 (M. 28 Mayıs 1875)

⁴²³ M.Ş.A. nr. 10/3/4.

⁴²⁴ M.Ş.A. nr. 10/3/4.

⁴²⁵ M.Ş.A. nr. 10/3/5.

⁴²⁶ M.Ş.A. nr. 216/1/22.

tarih ve 69 numara ile basılmıştır. Bu esere ait olan ruhsatname Pertevniyal Valide Sultan Camii Şerifi'nde bulunmaktadır.⁴²⁷

H. Şevval 1289'da (M. Aralık 1872) 29 yaşındayken Bâyezid Cami-i Şerifi'nde ders vermeye başlamıştır. H. Cemâziye'l-âhir 1304'te (M. Şubat/Mart 1887) kendi öğrencilerine icâzetname vermiştir. H. 10 Zilkade 1305'te (M. 19 Temmuz 1888) Aksaray'da Valide Sultan Camii Buhari-i Şerif Dersi Kıraati Memurluğu'na tayin edilmiştir.⁴²⁸H. 1311'de (M. 1893/1894) Huzûr-ı Hümayun Cânib-i Mülûkanesi Ders-i Şerif Muhatablığı Memurluğu'na atanmıştır.⁴²⁹ H. 23 Mart 1311'de (M. 30 Mart 1894) Fetvahâne'ye müsevvid olmuştur.⁴³⁰R. Eylül 1327'de (M. Eylül/Ekim 1911) emekli olmuştur.⁴³¹

H. 4 Receb 1292'de (M. 6 Ağustos 1875) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır.⁴³²H. 4 Receb 1292'de (M. 6 Ağustos 1875) İbtidâ-i Hâriç'e, H. 23 Zilkade 1304'te (M. 13 Ağustos 1887) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 1 Zilkade 1308'de (M. 8 Haziran 1891) Hareket-i Hâriç'e, H. 13 Cemâziye'l-âhir 1309'da (M. 14 Ocak 1892) Hareket-i Dâhil'e,⁴³³H. 13 Şevval 1319'da (M. 23 Ocak 1902) Hareket-i Altmışlı'ya, H. 21 Rebiü'l-evvel 1321'de (M. 17 Haziran 1903) Mûsile-i Sahn'a, H. 1 Zilhicce 1322'de (M. 6 Şubat 1905) Hâmise-i Süleymaniye'ye, H. 21 Rebiü'l-evvel 1321'de (M. 17 Haziran 1903) Mûsile-i Süleymaniye'ye, H. 1334'te (M. 1915/1916) Bilâd-ı Hamse'ye terfi etmiştir.⁴³⁴H. 20 Ramazan 1311'de (M. 27 Mart 1894) dördüncü rütbe Mecidî ve Osmanlı nişanı almıştır.⁴³⁵R. 14 Temmuz 1336'da (M. 14 Temmuz 1920) Bâyezid Camii ders-i âmı iken vefat etmiştir.⁴³⁶

3.18. ALİ NAKİB EFENDİ

Ali Nakip Efendi, Bâyezid Ders-i âmı ve Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁴³⁷H. 1273'te (M. 1856/1857) İnegöl'de dünyaya gelmiştir. Ayna köylüdür. Babası Mehmed

⁴²⁷ M.Ş.A. nr. 216/1/1.

⁴²⁸ M.Ş.A. nr. 216/1/11.

⁴²⁹ M.Ş.A. nr. 216/1/9.

⁴³⁰ M.Ş.A. nr. 216/1/1.

⁴³¹ M.Ş.A. nr. 216/1/16.

⁴³² M.Ş.A. nr. 216/1/1.

⁴³³ M.Ş.A. nr. 216/1/9.

⁴³⁴ M.Ş.A. nr. 216/1/11.

⁴³⁵ M.Ş.A. nr. 216/1/16.

⁴³⁶ M.Ş.A. nr. 216/1/18

⁴³⁷ M.Ş.A. nr. 217/16/7.

Efendi'dir.⁴³⁸ Annesi Hatice hanımdır. Eşinin ismi Zeyneb'dir. Lakabı Efvazâde'dir. Orta boylu, ela gözlü ve buğday tenlidir.⁴³⁹İlköğrenimine nerde başladığı hakkında dosyasında bilgi bulunmayan Ali Nakib Efendi, H. 1303'te (M. 1885/1886) Tosyalı İsmail Sıtkı Efendi'den icâzet almıştır. H. 1304'te (M. 1886/1887) girdiği rûus imtihanını kazanmıştır. H. 1316'da (M. 1898/1899) kendisi otuz kişiye icâzet vermiştir.⁴⁴⁰

32 yaşındayken devlet hizmetine girmiştir. R. 1304'te (M. 1888/1889) ders-i âmlık maaşı almaya başlamıştır.⁴⁴¹R. 1 Kânûn-ı sâni 1307'de (M. 13 Ocak 1892) imtihan ile Fetvahâne Pusula Odası'na girmiştir. R. 10 Ağustos 1308'de (M. 22 Ağustos 1892) İ'lâmat Odası'na nakil olmuştur. R. 1 Haziran 1311'den (M. 13 Haziran 1895) R. Şubat 1316'ya (M. Şubat/Mart 1901) kadar Umur-ı Tahririye Muavinliği'ne bakmıştır.⁴⁴²

R. Mart 1317'de (M. Mart/Nisan 1901) Medine-i Münevvere niyabetinde 17 ay görev yapmış ve sonra İstanbul'a dönmüştür.⁴⁴³H. 21 Rebiü'l-evvel 1308'de (M. 4 Kasım 1890) yükselmiş olduğu İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği, H. 1 Cemâziye'l-âhir 1318'de (M. 26 Eylül 1900) Hareket-i Hâriç'e ve H. 11 Safer 1324'te (M. 6 Nisan 1906) İbtidâ-i Dâhil'e terfi etmiştir.⁴⁴⁴R. 26 Teşrîn-i sâni 1332'de (M. 9 Aralık 1916) vefat etmiştir.⁴⁴⁵

3.19. AHMED ESAD EFENDİ

Ahmet Esad Efendi, Fetvahâne Baş Müsevvidi'dir.⁴⁴⁶ H. 1279'da (M. 1862/1863) Tikveş'te dünyaya gelmiştir. Babası Yusuf Ziyaeddin Efendi'dir.⁴⁴⁷R. 18 Temmuz 1300'de (M. 30 Temmuz 1884) Fetvahâne Fetva Odası'na girmiştir. R. 11 Nisan 1316'da (M. 24 Nisan 1900) Müsevvid olmuştur. R. 16 Teşrîn-i evvel 1313'te (M. 28 Ekim 1897) tarîk maaşı almaya başlamıştır. R. 24 Temmuz 1316'da (M. 6 Ağustos 1900) Meclis-i Mesâlih-i Talebe Azalığı'na atanmıştır. R. 14 Kânûn-ı evvel 1326'da (M. 27 Aralık 1910) FetvâMüvezzinliği'ne tayin edilmiştir. R. 29 Mayıs 1329'da (M. 11 Haziran 1913)

⁴³⁸ M.Ş.A. nr. 217/16/1.

⁴³⁹ M.Ş.A. nr. 217/16/3.

⁴⁴⁰ M.Ş.A. nr. 217/16/1.

⁴⁴¹ M.Ş.A. nr. 217/16/1.

⁴⁴² M.Ş.A. nr. 217/16/5.

⁴⁴³ M.Ş.A. nr. 217/16/1.

⁴⁴⁴ M.Ş.A. nr. 217/16/4.

⁴⁴⁵ M.Ş.A. nr. 217/16/2.

⁴⁴⁶ M.Ş.A. nr. 1/17/1.

⁴⁴⁷ M.Ş.A. nr. 1/17/5.

başmüsevvidliğeterfi etmiştir. R. 25 Nisan 1311'de (M. 7 Mayıs 1895) Bilâd-ı Mahreç'tenİzmir Mevleviyeti'ni zapt etmiştir.⁴⁴⁸

22 Temmuz 1928'de Bakanlar Kurulu kararı ve Mustafa Kemal'in imzası ile "Takdîd-i sîn" kararından istisna kılınarak yaşı dolduğu halde "*vücudu zinde ve ulûm-ı şer'îyede sahib-i ihtisas*" bulunduğu gerekçesi ile vazifesinde devamına karar verilmiştir.⁴⁴⁹

3.20. SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ

Süleyman Sırrı Efendi, Fetvahâne Pusula Odası Müsevvidi⁴⁵⁰ ve Fatih Camii ders-i âmidir.⁴⁵¹ H. 1283'te (M. 1866/1867) Batum'da dünyaya gelmiştir. Babası rençber Ahmed Ağa'dır. Batum'da başlamış olduğu öğrenim hayatına İstanbul'a giderek Sultanyerli Hüseyin Hüsnü Efendi'nin derslerine katılarak devam etmiş ve H. Cemâziye'l-âhir1313'te (M. Kasım/Aralık 1895)icazet almıştır. Türkçe konuşup yazmaktadır ve aynı zamanda Arapça da bilmektedir. Yapılan ruûs imtihanında başarılı olarak H. 16 Şevvâl 1316'da (M. 27 Şubat 1899) Fatih Camii'nde ders vermeye başlamıştır.⁴⁵²R. 1 Eylül 1325'te (M. 14 Eylül 1909) Fetvahâne Fetvâ Odası'na mülâzım olmuştur. R. Kânûn-ı evvel 1326'da (M. Aralık 1910) başmülâzımlığa terfi etmiştir.R. Teşrîn-i evvel 1327'de (M. Ekim/Kasım 1911) müsevvid olmuştur.⁴⁵³

Kendisine H. 17 Rebiü'l-âhir 1321'de (M. 13 Temmuz 1903) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği verilmiştir.⁴⁵⁴H. 11 Safer 1324'te (M. 6 Nisan 1906) Hareket-i Hâriç'e terfi etmiştir.⁴⁵⁵R. 7 Teşrîn-i sâni 1328'de (M. 20 Kasım 1912) görevde olduğu sırada vefat etmiştir. Memuriyet süresi ise 10 yıl, 40 ay ve 62 gündür.⁴⁵⁶

3.21. OSMAN ŞÜKRÜ EFENDİ

Osman Şükrü Efendi, Süleymaniye Camii Ders-i âmi⁴⁵⁷veFetvahâne Müsevvidi'dir.⁴⁵⁸H. 1258'de (M. 1842/1843) Batum Sancağı'nın Gönye Nahiyesi'nin

⁴⁴⁸ M.Ş.A. nr. 1/17/4.

⁴⁴⁹ M.Ş.A. nr. 1/17/3.

⁴⁵⁰ M.Ş.A. nr. 5/15/2.

⁴⁵¹ M.Ş.A. nr. 5/15/5.

⁴⁵² M.Ş.A. nr. 5/15/1.

⁴⁵³ M.Ş.A. nr. 5/15/6.

⁴⁵⁴ M.Ş.A. nr. 5/15/1.

⁴⁵⁵ M.Ş.A. nr. 5/15/5.

⁴⁵⁶ M.Ş.A. nr. 5/15/6.

⁴⁵⁷ M.Ş.A. nr. 5/18/4.

⁴⁵⁸ M.Ş.A. nr. 5/18/6.

Bahya köyünde dünyaya gelmiştir. Babası İmamoğlu lakaplı İdris Efendi'dir. Osman Şükrü Efendi ilk tahsiline doğduğu köyün mektep hocası Zehubanlı Hüseyin Efendi ve babası İdris Efendi'den ders alarak başlamıştır. Burada Kur'an-ı Kerim'i ezberlemesinin yanı sıra tecvid, hadis, ilmihal, kitabet ve sarf ilimlerini tahsil etmiştir. Daha sonra Batum müftüsü Cafer Efendi'den Arapça öğrenmiştir.⁴⁵⁹

H. 1273'te (M. 1856/1857) İstanbul'a gelerek Süleymaniye Camii'nde Fetva Emini Hacı Mehmet Nuri Efendi'nin derslerine katılarak icazet almıştır. Aynı yıl içinde imtihan ile Süleymaniye Camii'nde ders-i âm olarak ders vermeye hak kazanmıştır. H. 1305'te (M. 1887/1888) talebelerine icazet vermeye başlamıştır.⁴⁶⁰

H. 1295'te (M. 1878) imtihanla Fetvahâne Pusula Odası'na nakledilmiş, H. 15 Cemâziye'l-ülâ 1300'de (M. 24 Mart 1883) Fetva Odası'nda görevlendirilmiştir. R. 1 Şubat 1306'da (M. 13 Şubat 1891) 450 kuruş maaşla Müsevvid Mülâzımı olmuştur. H. 22 Şaban 1309'da (M. 22 Mart 1892) 140 kuruş zamlı İ'lâmât-ı Şer'îye Mukayyidliği'nde çalışmaya başlamıştır.⁴⁶¹ H. 4 Receb 1293'te (M. 26 Temmuz 1876) 318 kuruş maaşla İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 21 Şaban 1311'de (M. 27 Şubat 1894) Mûsile-i Sahn'a terfi etmiştir.⁴⁶² R. 1 Mart 1315'te (M. 13 Mart 1899) vefat etmiştir.⁴⁶³

3.22. İBRAHİM EDHEM EFENDİ

İbrahim Edhem Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁴⁶⁴ H. 1267'de (M. 1850/1851) Drama'da dünyaya gelmiştir. Babası çiftçi Veli Efendi'dir. İlk tahsiline memleketinde başlamıştır. Merhum Hafız Mehmed Efendi'den Hurûfî'l-Hecâ, tecvid, fen ve bazı dini ilimleri öğrenmiştir. Türkçe konuşup yazmaktadır. H. 1283'te (M. 1867/1868) İstanbul'a gelerek Otlukçu Yokuşu'nda Abdülhalim Efendi Medresesi'ne kaydolmuştur. H. 1300'de (M. 1384/1385) Hafız Paşa Camii'nde Asitaneli Hacı Hâfız Şakir Efendi'nin derslerine katılarak ondan icazet almıştır. H. Receb 1305'te (M. Mart/Nisan 1888) Fetvahâne'deki imtihanda başarılı olduğundan kendisine şehâdetnâme verilmiştir.⁴⁶⁵

⁴⁵⁹ M.Ş.A. nr. 5/18/1.

⁴⁶⁰ M.Ş.A. nr. 5/18/1.

⁴⁶¹ M.Ş.A. nr. 5/18/3.

⁴⁶² M.Ş.A. nr. 5/18/4.

⁴⁶³ M.Ş.A. nr. 5/18/6.

⁴⁶⁴ M.Ş.A. nr. 6/4/6.

⁴⁶⁵ M.Ş.A. nr. 6/4/1.

Fatih Camii ders-i âmi iken R. Teşrîn-i evvel 1301'de (M. Kasım 1885) maaş almaya başlamıştır. R. Mayıs 1308'de (M. Mayıs/Haziran 1892) Fetvahâne Pusula Odası'na müsevvid olarak tayin edilmiştir. R. 1 Nisan 1307'de (M. 13 Nisan 1891) Fetvahâne'nin Pusula Odası'nda ikinci sınıf memur maaşı almaya hak kazanmıştır. H. 5 Safer 1306'da (M. 11 Ekim 1888) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'nialmıştır.⁴⁶⁶H. 15 Ramazan 1312'de (M. 12 Mart 1895) vefat etmiştir.⁴⁶⁷

3.23. MEHMED ESAD EFENDİ

Mehmed Esad Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁴⁶⁸ H. 1268'de (M. 1851/1852) Şumnu kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası Zarifzâde Ahmed Refik Efendi'dir. Tahsil hayatına doğduğu kasabada başlamış, daha sonra Eski Camii müderrisi Hacı Hüseyin Efendi'den dini ve Arabî ilimleri tahsil ederek H. 1285'te (M. 1868/1869) icazet almıştır. Türkçe konuşup yazmaktadır ve Arapçaya aşinadır.⁴⁶⁹

R. Haziran 1291'de (M. Haziran/Temmuz 1875) Şumnu Rüştîye Mektebi İkinci Muallimliği'ne tayin edilmiştir.⁴⁷⁰R. 5 Ağustos 1294'te (M. 17 Ağustos 1878) Osmanlı Ordusu tarafından Şumnu'nun tahliye edilmesi ile buradan ayrılmak zorunda kalmış⁴⁷¹ve sekiz sene Tırnova müftülüğü yapmıştır.⁴⁷² Daha sonra Sofya müftülüğüne davet edilmiş ve bir müddet sonra buradan istifa ederek İstanbul'a gelmiştir. R. 15 Şubat 1319'da (M. 28 Şubat 1904) Meclis-i Tetkikat-ı Şer'îye Âzalığı'na tayin olmuştur. Bu görev sonrası dokuz ay kadro harici kalmış ve R. 1 Eylül 1325'te (M. 14 Eylül 1909) Fetvahâne müsevvidi olarak görevlendirilmiştir. Üçüncü ve dördüncü rütbeden Mecidi nişanı ile üçüncü rütbeden Osmanlı nişanı almıştır.⁴⁷³R. 18 Mart 1330'da (M. 31 Mart 1914) emekli edilmiştir.⁴⁷⁴Ölüm tarihi sicil dosyasına yansımamıştır.

⁴⁶⁶ M.Ş.A. nr. 6/4/3.

⁴⁶⁷ M.Ş.A. nr. 6/4/4.

⁴⁶⁸ M.Ş.A. nr. 5/8/2.

⁴⁶⁹ M.Ş.A. nr. 5/8/1.

⁴⁷⁰ M.Ş.A. nr. 5/8/1.

⁴⁷¹ M.Ş.A. nr. 5/8/7.

⁴⁷² M.Ş.A. nr. 5/8/1.

⁴⁷³ M.Ş.A. nr. 5/8/1.

⁴⁷⁴ M.Ş.A. nr. 5/8/5.

3.24. MEHMED ŞAKİR EFENDİ

Mehmed Şakir Efendi, Süleymaniye Camii Ders-i âmi⁴⁷⁵ ve Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁴⁷⁶ H. 1266'da (M. 1849/1850) Vize'de dünyaya gelmiştir. Babası debbağ Rüstem Ağa'dır. İlk tahsiline memleketinde başlamış ve H. 5 Şevval 1282'de (M. 21 Şubat 1866) İstanbul'a gelerek Dökmeci-i Ulâ Medresesi'nde ikametle Süleymaniye Camii ders-i âmlarından Çallı Ali Remzi Efendi'den ders görerek H. 1299'da (M. 1881/1882) kendisinden icazet almıştır. H. Zilkâde 1298'de (M. Eylül/Ekim 1881) ruûs imtihanını kazanarak ehliyetnâme almaya hak kazanmıştır. H. 15 Şevval 1299'da (M. 30 Ağustos 1882) Süleymaniye Camii'nde ders vermeye başlamıştır. H. 1313'te (M. 1895/1896) ilk talebelerine icazet vermiştir.⁴⁷⁷ H. Safer 1306'da (M. Ekim/Kasım 1888) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır.⁴⁷⁸

H. Rebiü'l-evvel 1312'de (M. Eylül/Ekim 1894) tarihinde Fetvahâne Pusula Odası'na girmiştir.⁴⁷⁹ H. 25 Şevval 1314'te (M. 29 Mart 1897) Hareket-i Hâriç'e, 21 Rebiü'l-evvel 1321'de (M. 17 Haziran 1903) İbtidâ-i Dâhil'e ve 9 Rebiü'l-evvel 1325'te (M. 22 Nisan 1907) Hareket-i Dâhil'e terfi etmiştir.⁴⁸⁰ R. 8 Kânûn-ı evvel 1324'te (M. 21 Aralık 1908) Fetvahâne Fetva Odası'na, R. 1 Eylül 1325'te (M. 14 Eylül 1909) İ'lâmât-ı Şer'îye Odası'na nakil edilmiştir.⁴⁸¹ R. Nisan 1333'te (M. Nisan 1917) emekli olmuştur. R. 28 Haziran 1334'te (M. 28 Haziran 1918) vefat etmiştir.⁴⁸²

3.25. MEHMED SAMİÜDDİN EFENDİ

Mehmed Samiüddin Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁴⁸³ H. 1254'te (M. 1838/1839) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Fatih ders-i âmlarından Ahışalı Mustafa Efendi'dir. Tahsil hayatına beş yaşında iken Fatih civarında Hafız Paşa Mektebi'nde Kur'an ve dini ilimleri öğrenerek başlamış, dokuz yaşında babasından ders alarak devam etmiştir. Daha sonra H. 1269'da (M. 1852/1853) Priştineli Ahmed Efendi ve H. 1277'de (M. 1860/1861) Yakovalı Ali Efendi'nin derslerine katılarak icazet

⁴⁷⁵ M.Ş.A. nr. 7/12/2.

⁴⁷⁶ M.Ş.A. nr. 7/12/9.

⁴⁷⁷ M.Ş.A. nr. 7/12/1.

⁴⁷⁸ M.Ş.A. nr. 7/12/8.

⁴⁷⁹ M.Ş.A. nr. 7/12/3.

⁴⁸⁰ M.Ş.A. nr. 7/12/8.

⁴⁸¹ M.Ş.A. nr. 7/12/3.

⁴⁸² M.Ş.A. nr. 7/12/5.

⁴⁸³ M.Ş.A. nr. 4/5/10.

almıştır. H. Ramazan 1273'te (M. Nisan/Mayıs 1857) ruûs maaşı almaya başlamıştır.⁴⁸⁴R. 1285'te (M. 1869/1870) Fetvahâne Fetva Odası'na girmiş, R. 1286'da (M. 1870/1871) müsevvid olmuştur. R. 7 Teşrîn-i evvel 1295'te (M. 19 Ekim 1879) Fetvahâne Pusula Odası'nda görevine devam etmiştir.⁴⁸⁵

H. 13 Muharrem 1285'te (M. 6 Mayıs 1868) İstanbul Müderrisliği ruûsuna nail olan Mehmed Samiüddin Efendi, H. 3 Şaban 1289'da (M. 6 Ekim 1872) Hareket-i Hâriç'e, H. 9 Şevval 1292'de (M. 8 Kasım 1875) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 9 Zilkade 1294'te (M. 15 Kasım 1877) Hareket-i Dâhil'e, H. 25 Ramazan 1297'de (M. 31 Ağustos 1880) Mûsile-i Sahn'a, H. Rebiü'l-evvel 1306'da (M. Kasım/Aralık 1888) Sahn'a, H. 9 Zilhicce 1307'de (M. 27 Temmuz 1890) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 23 Rebiü'l-âhir 1310'da (M. 14 Kasım 1892) Hareket-i Altmışlı'ya, H. 1 Zilhicce 1312'de (M. 26 Mayıs 1895) Mûsile-i Süleymaniye'ye, H. 17 Safer 1316'da (M. 7 Temmuz 1898) Hâmise-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir. H. 1 Rebiü'l-evvel 1318'den (M. 29 Haziran 1900) itibaren bir yıl süre ile Kudüs Mevleviyeti görevini îfâ etmiştir.⁴⁸⁶R. 23 Teşrîn-i sâni 1318 (M. 6 Aralık 1902) tarihinde vefat etmiştir.⁴⁸⁷

3.26. AHMED HAMDİ EFENDİ

Ahmed Hamdi Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁴⁸⁸ H. 1252'de (M. 1836/1837) Erzurum Vilayeti'nin Oltu Sancağı'nın Şavşat Nahiyesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Osman Efendi'dir. Aile lakapları Osmanbayraktarzâde'dir. Tahsil hayatına köyünde başlamış, dini ilimler ve Kur'an-ı Kerim'i burada öğrenmiştir. H. 1269'da (M. 1852/1853) Kars'a giderek burada üç sene ilim tahsil etmiştir. Bu üç senenin iki senesini sarf ve nahiv öğrenmeye ayırmıştır. H. 1274'te (M. 1858) İstanbul'a gelmiştir. Süleymaniye Camii'nde Rizeli merhum Osman Efendi'nin derslerine devam etmiş; fakat hocasının vefat etmesi üzerine Koca Mustafa Paşa'da Hâfız Galip Efendi'den ders almaya başlamıştır. Türkçe ve Arapça yazıp konuşabilmektedir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁴ M.Ş.A. nr. 4/5/1.

⁴⁸⁵ M.Ş.A. nr. 4/5/3.

⁴⁸⁶ M.Ş.A. nr. 4/5/5.

⁴⁸⁷ M.Ş.A. nr. 4/5/7.

⁴⁸⁸ M.Ş.A. nr. 4/6/5.

⁴⁸⁹ M.Ş.A. nr. 4/6/1.

28 yaşındayken H. 1278'de (M. 1861-1862) Karaca Şer'îye mümeyyizliğine atanmıştır.⁴⁹⁰ Aynı yıl Sofya, Niş ve Kırca mümeyyizliği yapmıştır.⁴⁹¹ H. 18 Zilkâde 1284'te (M. 12 Mart 1868) Fetvahâne Pusula Odası'na kaydolmuştur. H. 10 Ramazan 1289'da (M. 11 Kasım 1872) Fetvahâne Fetva Odası'na girmiştir. H. 1285'te (M. 1868-1869) Bursa Müderrisliği'ne nâilmiştir. R. 10 Eylül 1292'de (M. 22 Eylül 1876) müsevvid olmuştur. H. Şevval 1291'de (M. Kasım 1874) müsevvid mülâzımı olarak görevine devam etmiştir.⁴⁹² H. 1295-1296 (M. 1878-1879) senelerinde Mekke-i Mükerreme niyabetinde hizmet etmiştir. H. 1301'de (M. 1883-1884) tekrar bu niyabete atanmış, daha sonra aynı civardaki Hudeybiye Sancağı'nda görevlendirilmiştir. Trablusgarp niyabetinde hizmeti esnasında belirli bir süre hastalığı nedeniyle hizmetten ayrılmıştır.⁴⁹³ Ayrıca bir müddet Feriye mümeyyizi olarak hizmet etmiştir.⁴⁹⁴ H. 1304'ten (M. 1886/1887) H. Receb 1305'e kadar (M. Mart/Nisan 1888) Yemen Vilayeti niyabetinde görev yapmıştır.⁴⁹⁵

H. 13 Şaban 1294'te (M. 23 Ağustos 1877) İstanbul Müderrisliği'ne nail olmuş, H. 13 Receb 1302'de (M. 28 Nisan 1885) Hareket-i Hâriç'e, H. 17 Zilhicce 1306'da (M. 14 Ağustos 1889) Hareket-i Dâhil'e terfi etmiştir.⁴⁹⁶ R. 5 Mayıs 1310'da (M. 17 Mayıs 1894) vefat etmiştir.⁴⁹⁷

3.27. MUSTAFA ASIM EFENDİ

Mustafa Asım Efendi, Fetvahâne Birinci Sınıf Müsevvidi'dir.⁴⁹⁸ H. 1271'de (M. 1854/1855) Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın Bolvadin Kazası'nın İshaklı Nahiyesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Gök Ömer Beyzâde ismi ile tanınan Mustafa Efendi'dir.⁴⁹⁹

Tahsiline doğduğu yerdeki sıbyan mektebinde Konyalı Ali Sofu Efendi'den Kur'an-ı Kerim öğrenerek başlamıştır. Daha sonra Konya'ya giderek Simavlı Osman Efendi Medresesi'nde Saraçzade Mehmet Efendi'den Emsile ve diğer bazı ilimleri tahsil etmiştir. Konya ulemasından Velibaşızâde Mehmed Efendi'den ve Bekir Mehmed

⁴⁹⁰ M.Ş.A. nr. 4/6/1.

⁴⁹¹ M.Ş.A. nr. 4/6/4.

⁴⁹² M.Ş.A. nr. 4/6/3.

⁴⁹³ M.Ş.A. nr. 4/6/1.

⁴⁹⁴ M.Ş.A. nr. 4/6/4.

⁴⁹⁵ M.Ş.A. nr. 4/6/2.

⁴⁹⁶ M.Ş.A. nr. 4/6/3.

⁴⁹⁷ M.Ş.A. nr. 4/6/6.

⁴⁹⁸ M.Ş.A. nr. 3/1/27.

⁴⁹⁹ M.Ş.A. nr. 3/1/1.

Efendi'den H. 1281 (M. 1864-1865) yılına kadar ders almış ve H. Rebiü'l-evvel 1283'te (M. Temmuz/Ağustos 1866) İstanbul'a gelmiştir.⁵⁰⁰

İstanbul'a geldikten sonra Sultan Ahmed Medresesi'ne girmiş ve Ayasofya-yı Kebir Medresesi'nde ders-i âm bulunan ve sonradan Dârü'l- Hilâfeti'l- Aliyye (İstanbul) kadılığı şeriatçısı olan Karahisar-ı Sahibli İbrahim Hulusi Efendi'nin derslerine devam ederek ondan mantık, nahiv, hadis, tefsir ve kıraat öğrenmiştir. H. Cemâziye'l-âhir 1300'de (M. Nisan/Mayıs 1883) kendisinden icazet almıştır. Aynı cami ders-i âmlarından olan Yenişehirli Hacı Mustafa Efendi'den Halebî Mültekâ (İbrahim Halebi'ye ait fıkıh kitabı), Bâyezid ders-i âmlarından Ankaralı Osman Efendi'den fıkıh dersi tahsil etmiş ve H. Cemâziye'l-âhir 1296'da (M. Mayıs/Haziran 1879) Mekteb-i Nüvvab'a girerek dört sene sonra buradan mezun olmuştur. Türkçe yazıp konuşabilmektedir.⁵⁰¹

H. 18 Rebiü'l-evvel 1301'de (M. 17 Ocak 1884) Mekteb-i Nüvvab'a fahri müdür muavini olarak atanmıştır. Aynı yılın Cemâziye'l-âhirinde (M. Mart/Nisan 1884) ders-i âmlık imtihanını kazanarak Şevval 1302'de (M. Temmuz/Ağustos 1885) Ayasofya-yı Kebir Camii'nde ders vermeye başlamıştır.⁵⁰² Daha sonra Mekteb-i Nüvvab müdür birinci muavinliğine terfi eden Mustafa Asım Efendi, R. 1325'te (M. 1909) Mekteb-i Nüvvab'taki görevinden ayrılmıştır. R. Teşrîn-i evvel 1325'te (M. Ekim/Kasım 1909) Meclis-i Mesâlih-i Talebe birinci sınıf kâtibi olmuş⁵⁰³ ve R. Kânûn-ı evvel 1326'da (M. Aralık/Ocak 1910) kâtiplikten ayrılıp Fetvahâne müsevvidlerliğine geçmiştir.⁵⁰⁴

H. 13 Rebiü'l-evvel 1307'de (M. 7 Kasım 1889) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır.⁵⁰⁵ H. 13 Cemâziye'l-âhir 1309'da⁵⁰⁶ (M. 14 Ocak 1892) fahri olarak Hareket-i Hâriç'e,⁵⁰⁷ H. 13 Rebiü'l-âhir 1310'da (M. 4 Kasım 1892) İbtidâ-i Dâhil'e,⁵⁰⁸ H. 1 Zilhicce 1312'de (M. 26 Mayıs 1895) Hareket-i Dâhil'e, H. 17 Safer 1316'da (M. 7 Temmuz 1898) Mûsile-i Sahn'a, H. 1 Cemâziye'l-âhir 1318'de (M. 26 Eylül 1900) Sahn'a,⁵⁰⁹ H. 13 Şevval 1319'da (M. 23 Ocak 1902) Hareket-i Altmışlı'ya,

⁵⁰⁰ M.Ş.A. nr. 3/1/1.

⁵⁰¹ M.Ş.A. nr. 3/1/1.

⁵⁰² M.Ş.A. nr. 3/1/1.

⁵⁰³ M.Ş.A. nr. 3/1/19.

⁵⁰⁴ M.Ş.A. nr. 3/1/15-2.

⁵⁰⁵ M.Ş.A. nr. 3/1/10.

⁵⁰⁶ M.Ş.A. nr. 3/1/10.

⁵⁰⁷ M.Ş.A. nr. 3/1/1.

⁵⁰⁸ M.Ş.A. nr. 3/1/28.

⁵⁰⁹ M.Ş.A. nr. 3/1/10.

H. 21 Rebiü'l-evvel 1321'de (M. 8 Haziran 1903) Mûsile-i Süleymaniye'ye, H. 1 Zilhicce 1322'de (M. 6 Şubat 1905) Hâmise-i Süleymaniye'ye ve H. 9 Şevval 1323'te (M. 7 Aralık 1905) Süleymaniye'ye terfi etmiştir.⁵¹⁰ H. 9 Şevval 1316'da (M. 20 Şubat 1899) üçüncü rütbeden Mecîdî ve Osmanî nişanları almıştır.⁵¹¹ Yakalandığı akciğer hastalığı nedeniyle H. Kânûn-ı evvel 1330'da (M. Aralık 1914) vefat etmiştir.⁵¹²

3.28. MUSTAFA ASIM EFENDİ

Mustafa Asım Efendi, Fetvahâne Müsevvîdi'dir.⁵¹³ H. 1277'de (M. 1860/1861) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Anadolu Kazaskerliği pâyelilerinden ve Meclis-i Tetkîkât-ı Şer'îye azasından Ürgüplü Mehmed Tevfik Efendi'dir. Mehmed Tevfik Efendi Güney Hicaz'da vefat etmiştir. Tahsil hayatına Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek ve tecvit öğrenerek başlamıştır. Daha sonra Fatih Rüştîyesi'ne girmiş ve buradan icazet almadan çıkmıştır. Öğrenim hayatına Fatih Camii'nde Karînabadlızâde Ömer Hilmi Efendi'den Arabî ilimleri ve fen ilimlerini tahsil ederek devam etmiş ve ondan icazet almıştır.⁵¹⁴

R. 25 Ağustos 1293'te (M. 6 Eylül 1877) Fetvahâne'ye mülâzemeten girmiştir. R. Kânûn-ı evvel 1296'dan Ağustos 1298'e (M. Aralık-Ocak 1880/Ağustos-Eylül 1882) kadar Karaburun, Torbalı ve Nîf nahiyeleri niyabetlerinde bulunmuştur. Nîf'de on beş gün çalıştıktan sonra görevinden istifa etmiş ve daha sonra tekrar Fetvahâne'deki vazifesine geri dönmüştür.⁵¹⁵ Müsevvîdliğe devam ederken R. 23 Şubat 1303'te (M. 6 Mart 1888) Turgutlu naibi olmuştur.⁵¹⁶

R. Temmuz 1307'den Teşrîn-i sâni 1308'e (M. Temmuz-Ağustos 1891/Kasım-Aralık 1892) kadar Lunkaza (Lonkoza), R. Eylül 1309'dan Eylül 1311'e (M. Eylül-Ekim 1893/Eylül-Ekim 1895) kadar Keskin, R. Temmuz 1314'ten Teşrîn-i evvel 1316'ya (M. Temmuz-Ağustos 1898/Ekim-Kasım 1900) kadar Kavala, R. Mart 1318'den Temmuz 1319'a (M. Mart-Nisan 1902/Temmuz-Ağustos 1903) kadar Biga, R. Mart 1320'den Ağustos 1321'e (M. Mart-Nisan 1904/Ağustos-Eylül 1905) kadar Galata, R. Eylül

⁵¹⁰ M.Ş.A. nr. 3/1/11.

⁵¹¹ M.Ş.A. nr. 3/1/26.

⁵¹² M.Ş.A. nr. 3/1/19.

⁵¹³ M.Ş.A. nr. 8/1/10.

⁵¹⁴ M.Ş.A. nr. 8/1/2.

⁵¹⁵ M.Ş.A. nr. 8/1/2.

⁵¹⁶ M.Ş.A. nr. 8/1/7.

1322'den Temmuz 1324'e (M. Eylül-Ekim 1906/Temmuz-Ağustos 1908) kadar Uşak niyabetlerinde görev yapmıştır.⁵¹⁷

H. Rebiü'l-âhir 1292'de (M. Mayıs-Haziran 1875) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği pâyesi verilmiştir.⁵¹⁸H. 1 Zilhicce 1300'de (M. 3 Ekim 1883) Hareket-i Hâriç'e, H. 17 Rebiü'l-âhir 1303'te (M. 23 Ocak 1886) İbtidâ-i Dâhil'e,⁵¹⁹H. 23 Ramazan 1325'te (M. 30 Ekim 1907) Bilâd-ı Hamse'ye terfi etmiştir.⁵²⁰ H. 28 Muharrem 1307'de (M. 24 Eylül 1899) dördüncü rütbe Mecidî nişanı, H. 5 Receb 1307'de (M. 25 Şubat 1890) dördüncü rütbeden Osmanî nişanı almıştır.⁵²¹R. Eylül 1325'te (M. Eylül-Ekim 1909) İ'lâmat-ı Şer'îye Tatbîk-i Vesâik memurluğuna tayin olmuştur⁵²² ve bu görevi yürütürken R. 16 Şubat 1336'da (M. 16 Şubat 1920) vefat etmiştir.⁵²³

3.29. HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ

Hüseyin Hüsnü Efendi, Bab-ı Fetva Evrak Kalemi halifelerindendir.⁵²⁴H. 1 Cemâziye'l-ülâ 1284'te (M. 31 Ağustos 1867) İstanbul'da Kızıl Mescid Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Meşihat Dairesi dânişmendlerinden Eyyübî Mehmed Nuri Efendi'dir. İlköğrenimine sıbyan mektebinde başlamış, daha sonra rüştiye eğitimi görmüş ve hususi bir hocadan Farsça öğrenmiştir. Fatih ders-i âmlarından Şehrî Hacı Ahmed Râmiz Efendi'den ders alarak eğitim hayatına devam etmiştir. Osmanlıca yazabilmektedir.⁵²⁵

18 yaşında iken R. 15 Teşrîn-i evvel 1300'de (M. 27 Ekim 1884) Fetvahâne Evrak Odası'na maaşsız olarak girmiş,⁵²⁶ 24 kuruş olan ilk maaşını R. Mart 1302'de (M. Mart/Nisan 1886) almıştır.⁵²⁷

Kendisine H. 13 Muharrem 1297'de (M. 27 Aralık 1879) İbtidâ-i Hâriç Bursa Müderrisliği verilmiştir.⁵²⁸H. 25 Rebiü'l-evvel 1299'da (M. 14 Şubat 1882) Hareket-i

⁵¹⁷ M.Ş.A. nr. 8/1/7.

⁵¹⁸ M.Ş.A. nr. 8/1/5.

⁵¹⁹ M.Ş.A. nr. 8/1/2.

⁵²⁰ M.Ş.A. nr. 8/1/5.

⁵²¹ M.Ş.A. nr. 8/1/2.

⁵²² M.Ş.A. nr. 8/1/9.

⁵²³ M.Ş.A. nr. 8/1/10.

⁵²⁴ M.Ş.A. nr. 14/7/16.

⁵²⁵ M.Ş.A. nr. 14/7/1.

⁵²⁶ M.Ş.A. nr. 14/7/2.

⁵²⁷ M.Ş.A. nr. 14/7/1.

⁵²⁸ M.Ş.A. nr. 14/7/4.

Hâriç'e, H. 9 Safer 1300'de (M. 20 Aralık 1882) İbtidâ-i Dâhil'e,⁵²⁹H. 15 Rebiü'l-evvel 1301'de (M. 14 Ocak 1884) Hareket-i Dâhil'e, H. 11 Rebiü'l-âhir 1304'te (M. 7 Ocak 1887) Mûsile-i Sahn'a, H. 25 Receb 1305'te (M. 7 Nisan 1888) Sahn'a, H. 19 Muharrem 1308'de (M. 4 Eylül 1890) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 13 Rebiü'l-evvel 1309'da (M. 17 Ekim 1891) Hareket-i Altmışlı'ya, H. 3 Cemâziye'l-ülâ 1311'de (M. 12 Kasım 1893) Mûsile-i Süleymaniye'ye, H. 29 Zilhicce 1311'de (M. 3 Temmuz 1894) Süleymaniye'ye terfi etmiştir. H. 23 Zilhicce 1318'de (M. 13 Nisan 1901) dördüncü rütbe Mecidî nişanı⁵³⁰ ve H. 23 Şaban 1329'da (M. 19 Ağustos 1911) Mahreç pâyesi almıştır.⁵³¹

3.30. İBRAHİM EVLİYA EFENDİ

İbrahim Evliya Efendi, Fetvahâne Müsteşarı'dır.⁵³²H. 1290'da (M. 1873/1874) Maraş'ta dünyaya gelmiştir. Daha çok Hacı Evliya ismi ile anılmıştır. Babası eski nüvvabdan (naiblerden) Maraşlı Mehmed Raşit Efendi'dir. İlköğrenimini ve rüştiyeyi Maraş'ta tamamlamıştır. Rüştiyeyi pekiyi derece ile R. 2 Mart 1307'de (M. 14 Mart 1891) bitirmiş ve şehâdetnâme almıştır. Daha sonra Mekteb-i Hukuk'a girerek oradan da pekiyi derece ile R. 10 Ağustos 1314 (M. 22 Ağustos 1918) tarihinde mezun olmuştur. Türkçe, Arapça, Farsça okuyup yazabilmektedir ve Fransızca'ya aşinadır.⁵³³

Memuriyet hayatına Beyoğlu İkinci Ceza Mahkemesi'nde başlamış ve burada yaklaşık dokuz ay görev yapmıştır. Ardından İstanbul İsti'nâf Mahkemesi Ceza kısmında üç ay süre ile hizmet ettikten sonra R. Teşrîn-i evvel 1315'te (M. Ekim/Kasım 1899) Cide Bidâyet Mahkemesi Reisliği'ne tayin edilmiştir. H. 8 Şevval 1311 'de (M. 14 Nisan 1894) kendisine İzmir Pâye-i Mücerredî verilmiştir. R. 4 Temmuz 1316'da (M. 17 Temmuz 1900) Karahisar-ı Sahib Sancağı Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi Reisliği'nde görevlendirilmiştir. R. 10 Mayıs 1317'de (M. 23 Mayıs 1901) İstanbul Bidâyet Mahkemesi Azâ yardımcısı olmuştur. R. 21 Kânûn-ı sâni 1318'de (M. 3 Şubat 1903) Mahreç pâyesi almıştır.⁵³⁴

R. 1 Mart 1320'de (M. 14 Mart 1904) İstanbul Nizamiye İcra memurluğuna tayin edilmişse de H. 8 Şaban 1325'te (M. 16 Eylül 1907) yardımcılıkta bulunduğu mahkemenin

⁵²⁹ M.Ş.A. nr. 14/7/1.

⁵³⁰ M.Ş.A. nr. 14/7/11.

⁵³¹ M.Ş.A. nr. 14/7/13.

⁵³² M.Ş.A. nr. 1/5/8.

⁵³³ M.Ş.A. nr. 1/5/1.

⁵³⁴ M.Ş.A. nr. 1/5/1.

âza yardımcılığıyerine resmi olarak âza tayin edilmiştir. H. 6 Cemâziye'l-evvel 1326'da (M. 6 Haziran 1908) terfi ettirilmesi uygun görülerekBeyoğlu İkinci Ceza Dairesi Reisliği'ne tayin edilmiştir. R. 3 Temmuz 1325'te (M. 16 Temmuz 1909)Beyoğlu Bidâyet Mahkemesi İkinci Hukuk Reisliği'ne ve R. 10 Ağustos 1325'te (M. 23 Ağustos 1909) İstanbulİsti'nâf Mahkemesi Azalığına tayin olmuştur. Liyakat ve çalışkanlığı nedeniyle R. 10 Teşrîn-i evvel 1325'te (M. 23 Ekim 1909) Beyoğlu Birinci Hukuk Dairesi Reisliği'ne görevlendirilmiştir.⁵³⁵

R. 10 Kânûn-ı evvel 1326'da (M. 23 Aralık 1910) Evkaf Nezareti Muavini olarak görevlendirilmiş⁵³⁶ veMekteb-i Evkaf'ta R. 1 Haziran 1327'de (M. 14 Haziran 1911) Ahkâm-ı Evkaf dersi muallimi, R. 1 Mart 1328'de (M. 14 Mart 1912) AraziKânunu dersi muallimi olmuştur. R. 23 Nisan 1328'de (M. 6 Mayıs 1912) memleketi olan Maraş'tan mebus seçilince R. 28 Mayıs 1328'de (M. 10 Haziran 1912) EvkafNezareti Muavinliği'nden ayrılmıştırMeclisin hükümetçekaldırmasından dolayı mebusluktanR. 23 Temmuz 1328'de (M. 5 Ağustos 1912) ayrılarak üç gün sonra R. 26 Temmuz1328'de (M. 8 Ağustos 1912) Dersaadet İsti'nâf Mahkemesi Hukuk ve Ticaret Dairesi Reisliği'ne atanmıştır. Aynı yılın 28 Kânûn-ı sânisinde (M. 10 Şubat 1913) yeniden teşkil olunan Şûrâ-yı EvkafReisliği'ne getirilmiştir. H. 22 Muharrem 1332'de (M. 21 Aralık 1913) Evkaf Nezareti Müsteşarlığı'na tayin olmuştur.⁵³⁷

R. 13 Mart 1330'da (M. 26 Mart 1914) ikinci rütbeden Osmanî nişanı almıştır.⁵³⁸R. Eylül 1330'da (M. Eylül/Ekim 1914) İstanbul Pâye-i Refî'i üniformasını giymek içinkendisine tebligat yapılmıştır.⁵³⁹ R. 26 Mart 1330'da (M. 8 Nisan 1914) Meşihat-ı Ulyâ (Şeyh'ül-İslâmlık) Müsteşarı olmuştur.⁵⁴⁰R. 7 Teşrîn-i sâni 1331'de (M. 20 Kasım 1915) Mahkeme-i Temyiz İkinci Reisliği'ne nakledilmiştir.⁵⁴¹

⁵³⁵ M.Ş.A. nr. 1/5/1.

⁵³⁶ M.Ş.A. nr. 1/5/1.

⁵³⁷ M.Ş.A. nr. 1/5/1 ve devam eden sayfa.

⁵³⁸ M.Ş.A. nr. 1/5/1 ve devam eden sayfa.

⁵³⁹ M.Ş.A. nr. 1/5/4.

⁵⁴⁰ M.Ş.A. nr. 1/5/1 ve devam eden sayfa.

⁵⁴¹ M.Ş.A. nr. 1/5/6.

3.31. EYÜB SABRİ EFENDİ

Eyüb Sabri Efendi, Fatih Camii Ders-i âmi⁵⁴² ve Fetvahâne Cevab-ı Şifahî memurudur.⁵⁴³ H. 1272’de (M. 1855/1856) Serez kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası bezzaz esnafından İbrahim Bey’dir. Doğduğu kasabadaki sıbyan mektebinde Salih Efendi’den ders almıştır. Aynı kasabada rüştiyeyi de bitirerek bir miktar Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Ardından H. 1287’de (M. 1870/1871) İstanbul’a gitmiştir. Karagümrük civarında Defterdar İbrahim Efendi Medresesi’ne kayıt olmuş ve akabinde Hafız Paşa Camii ders-i âmlarından Asitaneli Hacı Hâfız Şükrü Efendi’nin derslerine devam ederek kendisinden H. 1300’de (M. 1882/1883) icazet almıştır. H. Receb 1301’de (M. Nisan/Mayıs 1884) yapılan imtihanı kazanarak⁵⁴⁴ R. 1 Nisan 1301’de (M. 13 Nisan 1885) aylık 95 kuruş maaş ile Fatih ders-i âmi olarak göreve başlamıştır.⁵⁴⁵ H. 5 Safer 1306’da (M. Ekim 1888) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği’n almıştır.⁵⁴⁶

H. 1305’te (M. 1887/1888) Fetvâhaneye kaydolmuştur.⁵⁴⁷ R. 1 Kânûn-ı evvel 1307’de (M. 13 Kasım 1891) imhanla Fetvahâne Pusula Odası’na müsevvid olarak girmiş, H. 1 Kânûn-ı sâni 1307’de (M. 13 Ocak 1892) ikinci sınıfa, R. 1 Mart 1311’de (M. 13 Mart 1895) birinci sınıfa terfi etmiştir.⁵⁴⁸ H. 8 Şaban 1313’te (M. 24 Ocak 1896) Fetva Odası’na nakledilmiştir. H. 1 Temmuz 1314’te (M. 13 Temmuz 1898) İ’lâmat-ı Şer’îye Odası’na tayin olmuş ve R. 11 Mart 1316’da (M. 24 Mart 1900) İ’lâmat-ı Şer’îye Temyiz Mukayyidi İkinci Muavinliğine terfi etmiştir.⁵⁴⁹ R. 11 Mayıs 1330’da (M. 24 Mayıs 1914) birinci mümeyyiz olmuştur. R. 28 Kânûn-ı evvel 1320 (M. 10 Ocak 1905) ila R. 17 Kânûn-ı evvel 1322 (M. 30 Aralık 1906) senelerinde Medine niyabetinde bulunmuştur. Daha sonra eski görevine dönmüştür.⁵⁵⁰

Daha öne almış olduğu İstanbul Müderrisliği derecesi H. 25 Şevval 1314’te (M. 29 Mart 1897) Hareket-i Hâriç’e yükseltilmiştir. H. 1 Zilhicce 1322’de (M. 6 Şubat 1905)

⁵⁴² M.Ş.A. nr. 5/12/12.

⁵⁴³ M.Ş.A. nr. 5/12/15.

⁵⁴⁴ M.Ş.A. nr. 5/12/1.

⁵⁴⁵ M.Ş.A. nr. 5/12/11.

⁵⁴⁶ M.Ş.A. nr. 5/12/4.

⁵⁴⁷ M.Ş.A. nr. 5/12/1.

⁵⁴⁸ M.Ş.A. nr. 5/12/3.

⁵⁴⁹ M.Ş.A. nr. 5/12/4.

⁵⁵⁰ M.Ş.A. nr. 5/12/11.

İbtidâ-i Dâhil'e, H. 11 Ramazan 1324'te (M. 29 Ekim 1906) Hareket-i Dâhil'e terfi etmiştir.⁵⁵¹ R. 14 Kânûn-ı evvel 1331'de (M. 27 Aralık 1915) vefat etmiştir.⁵⁵²

3.32.MEHMED AKİF EFENDİ

Mehmed Akif Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁵⁵³ H. 1258'de (M. 1842/1843) Ardanuçkasabasında dünyaya gelmiştir. Babası ticaretle uğraşan Arslanzâde Süleyman Ağa'dır. Memleketindeki sıbyan mektebinde Kur'an-ı Kerim, ilmihal, çeşitli dini ve itikadi ilimleri öğrendikten sonra Ardahan'da müderris Hacı Mehmed Efendi'nin derslerine katılmıştır. H. 1271'de (M. 1854/1855) tarihinde ilim tahsili için İstanbul'a gelmiştir. Fatih Camii'nde Ahışhalı Mehmed Şerif Efendi'nin derslerine katılarak H. 1287'de (M. 1870/1871) icâzet almıştır. Arapça ve Farsça konuşabilmektedir.⁵⁵⁴

R. Eylül 1285'te (M. Eylül/Ekim 1869) Dârü'l-Mualimîn'de imtihan olup Altay Rüştîyesi'nde muallimliğe başlamıştır.⁵⁵⁵ Dört yıl sonra Odabaşı Rüştîyesi Birinci Muallimliği'ne nakledilmiştir. R. 9 Mart 1290'da (M. 21 Mart 1874) Farsça muallimi olmuştur. Aynı yıl içinde Zeyrek Rüştîyesi'ne atanmıştır. R. 9 Eylül 1291'de (M. 21 Eylül 1875) Koca Mustafa Paşa Askerî Rüştîyesi Arapça Muallimi olmuştur.⁵⁵⁶ R. 1 Mayıs 1303'te (M. 13 Mayıs 1887) Fatih Askerî Rüştîyesi Arapça Muallimi olarak görevlendirilmiştir.⁵⁵⁷

Fatih Askerî Rüştîyesi'ndeki Arapça muallimliği R. 8 Mayıs 1312'de (M. 20 Mayıs 1896) istifa etmesi nedeniyle son bulmuştur.⁵⁵⁸ H. 9 Rebiü'l-âhir 1292'de (M. 15 Mayıs 1875) İbtidâ-i Hariç İstanbul Müderrisliği ruûsuna nail olmuştur.⁵⁵⁹ H. 29 Zilkade 1298'de (M. 23 Ekim 1881) Hareket-i Hâriç'e terfi etmiştir.⁵⁶⁰ H. 1 Cemâziye'l-âhir 1318'de (M. 26 Eylül 1900) Galata Mevleviyeti'nde bulunmuştur.⁵⁶¹ H. 1291'de (M. 1874/1875) Fetvahane Pusula Odasına,⁵⁶² H. 28 Şaban 1297'de (M. 5 Ağustos 1880)

⁵⁵¹ M.Ş.A. nr. 5/12/9.

⁵⁵² M.Ş.A. nr. 5/12/11.

⁵⁵³ M.Ş.A. nr. 1/13/19.

⁵⁵⁴ M.Ş.A. nr. 1/13/1.

⁵⁵⁵ M.Ş.A. nr. 1/13/1.

⁵⁵⁶ M.Ş.A. nr. 1/13/17.

⁵⁵⁷ M.Ş.A. nr. 1/13/8.

⁵⁵⁸ M.Ş.A. nr. 1/13/12.

⁵⁵⁹ M.Ş.A. nr. 1/13/11.

⁵⁶⁰ M.Ş.A. nr. 1/13/7.

⁵⁶¹ M.Ş.A. nr. 1/13/1.

⁵⁶² M.Ş.A. nr. 1/13/1.

Fetva Odası'na girmiştir.⁵⁶³R. 1 Haziran 1303'te (M. 13 Haziran 1887) müsevvid olmuştur.⁵⁶⁴

R. 11 Teşrîn-i sâni 1300'de (M. 23 Kasım 1884) Üsküdar Nâibi olmuştur. Beş sene sonra Üsküdar'dan ayrılmıştır.⁵⁶⁵R. Mayıs 1312'de (M. Mayıs/Haziran 1896)Medine-i Münevvere Nâibi olmuşve iki yıl Medine'de hizmet etmiştir. Akabinde tekrar müsevvidliğe dönmüştür. R. 4 Mayıs 1320'de (M. 17 Mayıs 1904) Beşiktaş Kazası'na nâib olarak atanmıştır.⁵⁶⁶R. Kânûn-ı evvel 1324'te (M. Aralık-Ocak/1908-1909) Beşiktaş'tan ayrılmıştır.⁵⁶⁷

Daha önce kazandığı müderrislik ruûsu H. 21 Muharrem 1304'te (M. 17 Mart 1906) İbtidâ-i Dâhil'e yükseltilmiştir. H. 2 Cemâziye'l-âhir 1306'da (M. 3 Şubat 1889) Mûsile-i Sahn'a, H. 1 Zilhicce1312'de (M. 26 Mayıs 1895) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 25 Şevval 1314'te (M. 29 Mart 1897) Hareket-i Altmışlı'ya ve H. 1 Rebiü'l-âhir 1317'de (M. 9 Ağustos 1899) Hâmise-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir.⁵⁶⁸Kendisine dördüncü rütbeden bir adet Mecidîve Osmanî nişanları verilmiştir.⁵⁶⁹ Beşiktaş niyâbetinden ayrıldıktan sonra iki yıl kadar Fetvahâne'demüsevvidlik yapmış ve R. 28 Nisan 1326 (M. 11 Mayıs 1910) tarihinde vefat etmiştir.⁵⁷⁰

3.33. MUSTAFA SAFİ EFENDİ

Mustafa Safi Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁵⁷¹ H. 1264'te (M. 1847/1848) Peklin Kasabası'nda dünyaya gelmiştir. Babası esnaftan Mahmut Efendi'dir. İlköğrenimine yedi yaşındayken doğduğu kasabada başlamıştır. Dini bilgilerin yanı sıra sarf, nahiv, sülûs ve rika hatlarını da öğrenmiştir. Türkçe ve Arnavutça bilmektedir. H. 1287'de (M. 1870/1871) Dersaadet'e gelerek Fatih ders-i âmlarından Elbasanlı Abdülkerim Efendi'nin derslerine katılmış ve ondan icazet almıştır. Girdiği imtihanları kazanarak H. 1298'de (M. 1880/1881) Fatih Camii'nde ders vermeye başlamıştır.⁵⁷²H.

⁵⁶³ M.Ş.A. nr. 1/13/3.

⁵⁶⁴ M.Ş.A. nr. 1/13/15.

⁵⁶⁵ M.Ş.A. nr. 1/13/13.

⁵⁶⁶ M.Ş.A. nr. 1/13/15.

⁵⁶⁷ M.Ş.A. nr. 1/13/16.

⁵⁶⁸ M.Ş.A. nr. 1/13/11.

⁵⁶⁹ M.Ş.A. nr. 1/13/1.

⁵⁷⁰ M.Ş.A. nr. 1/13/15.

⁵⁷¹ M.Ş.A. nr. 4/16/10.

⁵⁷² M.Ş.A. nr. 4/16/1.

15 Receb 1305'te (M. 28 Mart 1888) imtihan ile Fetvahâne Pusula Odası'nda göreve başlamıştır.⁵⁷³

H. 7 Rebiü'l-âhir 1303'te (M. 13 Ocak 1886) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni kazanmıştır. H. 21 Şaban 1311'de (M. 27 Şubat 1894) Hareket-i Hâriç'e, H. 1 Cemâziye'l-âhir 1318'de (M. 26 Eylül 1900) İbtidâ-i Dâhil'e terfi etmiştir.⁵⁷⁴ R. 23 Kânûn-ı evvel 1314'te (M. 4 Ocak 1899) Fetva Odası'na Reis olmuştur.⁵⁷⁵

3.34. ŞERAFEDDİN ŞERİF EFENDİ

Şerafeddin Şerif Efendi, Fatih amii Ders-i âmi⁵⁷⁶ ve Fetvahâne Cevab-ı Şifahî memurudur.⁵⁷⁷ H. 1249'da (M. 1833/1834) Kırım'da dünyaya gelmiştir. Babası Kırımlı Ahmed Efendi'dir. Tahsil hayatına başlamış olduğu Kırım'daki sıbyan mektebinde çeşitli ilimlerin yanı sıra sarf ve nahiv de öğrenmiştir. H. 1279 (M. 1862/1863) senesinin sonlarına doğru İstanbul'a gelerek Fatih'te Devehanı köyünde Feyzullah Efendi Medresesi'nde⁵⁷⁸ eğitimine devam etmiştir. Daha sonra Fatih ders-i âmlarından Şevket Efendi'den sarf, nahiv, mantık, fıkıh, tefsir, Hadis-i Şerif; Yusuf Ziyaeddin Efendi'den kelim, hikmet, Hadis-i Şerif ve fıkıh dersleri tahsil ederek icazet almıştır. H. 1296'da (M. 1878/1879) Hafız İbrahim Efendi'nin Gülistan ve Divan-ı Hafız; Şeyh Mustafa ve Topkapıcı Osman ile Gelibolulu Tarık Efendi'nin Mesnevi-i Şerife derslerine katılmıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça konuşabilmektedir.⁵⁷⁹

H. 1294'te (M. 1877/1878) düzenlenen imtihanda başarılı olarak Fatih Camii'nde derse çıkmaya hak kazanmıştır. H. 1296'da (M. 1878/1879) imtihanla Fetvahâne Pusula Odası'na kaydolmuş ve H. 28 Cemâziye'l-evvel 1300'de (M. 6 Nisan 1883) Fetva Odası'na nakledilmiştir. R. 1 Nisan 1307'de (M. 13 Nisan 1891) müsevvid mülâzımı olmuştur. H. Zilhicce 1297'de (M. Kasım/Aralık 1880) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 13 Rebiü'l-evvel 1306'da (M. 17 Kasım 1888) Hareket-i Hâriç'e, H. 21 Şaban 1311'de (M. 27 Şubat 1894) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 17 Safer 1316'da

⁵⁷³ M.Ş.A. nr. 4/16/5.

⁵⁷⁴ M.Ş.A. nr. 4/16/5 ve aynı sayfanın devamı.

⁵⁷⁵ M.Ş.A. nr. 4/16/9.

⁵⁷⁶ M.Ş.A. nr. 5/1/14.

⁵⁷⁷ M.Ş.A. nr. 5/1/5.

⁵⁷⁸ Diğer adı Feyziye Medresesi'dir.

⁵⁷⁹ M.Ş.A. nr. 5/1/1.

(M. 7 Temmuz 1898) Hareket-i Dâhil'e,⁵⁸⁰terfî etmiştir. H. 11 Kanûn-i sâni 1338'de (M. 11 Ocak 1922) vefat etmiştir.⁵⁸¹

3.35. MEHMED NUREDDİN KAMİL EFENDİ

Mehmed Nureddin Kâmil Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁵⁸² H. 1273'te (M. 1856/1857) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası eski Mahkeme-i Temyîz Birinci Reisi Kastamonulu Ahmed Hilmi Efendi'dir. İlk ve orta öğrenimini Fatih ve Beylerbeyi rüştiyelerinde tamamlamıştır. Fakat şehâdetnâme almamıştır. Rüştiye eğitiminin yanı sıra ayrıca babasından dini, Arabî ilimleri, bir miktar Farsça'yı, Gülistan ve Bostan'ı; hususi hocalardan sarf, nahiv, mantık ve kelim öğrenmiştir. Türkçe konuşup yazmaktadır.⁵⁸³

R. 1 Mart 1290'da (M. 13 Mart 1874) ruûs imtihanını kazanmıştır.⁵⁸⁴H. 25 Rebiü'l-âhir 1298'de⁵⁸⁵ (M. 27 Mart 1881) 25 yaşındayken imtihanla Fetvahâne'ye girmiştir.⁵⁸⁶R. 1 Teşrîn-i evvel 1303'te (M. 13 Ekim 1887) müsevvid olmuştur⁵⁸⁷ ve vefatına kadar bu görevde bulunmuştur.⁵⁸⁸R. 10 Ağustos 1311'de (M. 22 Ağustos 1895) bir yıl boyunca Kudüs mevleviyeti, R. 11 Ağustos 1319'da (M. 24 Ağustos 1903) bir yıl Edirne mevleviyetini elde etmiştir. R. 16 Kânûn-ı sâni 1317 ile 10 Ağustos 1319 (M. 29 Ocak 1902/23 Ağustos 1903) ve R. 1 Haziran 1323 ile 18 Mart 1325 (M. 14 Haziran 1907/31 Mart 1909) tarihleri arasında arpalık maaşı almıştır.⁵⁸⁹

H. 7 Zilhicce 1285'te (M. 21 Mart 1869) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği ruûsu almaya hak kazanmıştır. H. 21 Muharrem 1290'da (M. 21 Mart 1873) Hareket-i Hâriç'e, H. 9 Şevval 1292'de (M. 8 Kasım 1875) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 5 Rebiü'l-evvel 1294'te (M. 20 Mart 1877) Mûsile-i Sahn'a, H. 9 Zilkâde 1294'te (M. 15 Kasım 1877) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 27 Receb 1296'da (M. 17 Temmuz 1879) Hareket-i Altmışlı'ya, H. 25 Ramazan 1297'de (M. 31 Ağustos 1880) Mûsile-i Süleymaniye'ye ve H. 13 Receb

⁵⁸⁰ M.Ş.A. nr. 5/1/5 ve sayfanın devamı.

⁵⁸¹ M.Ş.A. nr. 5/1/10.

⁵⁸² M.Ş.A. nr. 1/16/18.

⁵⁸³ M.Ş.A. nr. 1/16 1.

⁵⁸⁴ M.Ş.A. nr. 1/16/15.

⁵⁸⁵ M.Ş.A. nr. 1/16/3.

⁵⁸⁶ M.Ş.A. nr. 1/16/1.

⁵⁸⁷ M.Ş.A. nr. 1/16/3.

⁵⁸⁸ M.Ş.A. nr. 1/16/15.

⁵⁸⁹ M.Ş.A. nr. 1/16/15.

1302’de (M. 28 Nisan 1885) Hâmise-i Süleymaniye’ye terfi etmiştir.⁵⁹⁰R. 19 Mart 1325’te (M. 1 Nisan 1909) vefat etmiştir.⁵⁹¹

3.36. MEHMED FETHULLAH EFENDİ

Mehmed Fethullah Efendi, Bâyezid Ders-i âmi⁵⁹² ve Fetvahâne Mümeyyizi’dir.⁵⁹³ H. 1295’te (M. 1878) Lâzkiye Sancağı’na bağlı Cebele Kazası’nın Salîb Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. Babası Edhemiye Hanedanı’ndan Muhsin Ali Edîb Efendi’dir. Annesi Emine Hanım’dır. Aslen Hz. Ömer’in soyundan gelmektedir.⁵⁹⁴ Orta boylu, ela gözlü, buğday tenli olup yüzünde çiçek hastalığından kalma bir iz bulunmaktadır.⁵⁹⁵

İlk ve orta öğrenimine doğduğu yerde aklî ve naklî ilimleri öğrenerek başlamıştır. Daha sonra tahsilini tamamlamak üzere önce Mısır’da (Kahire’de) Camiü’l-Ezher’e gitmiş, burada meşhur âlimlerden dört yıl sarf, nahiv, mantık, kelam, fıkıh dersleri alarak H. 22 Safer 1318’de (M. 21 Haziran 1900) icâzetname almıştır. Akabinde İstanbul’a gelerek H. 1321’de (M. 1903/1904) alay müftülüğü imtihanına girerek kazanmış ve Yedinci Ordu’nun içinde bir alayın imamlığına tayin edilmiştir. Fakat görev yapacağı yerin su ve havasının kendi mizacına uygun olmadığı gerekçesiyle bu görevi yapmaktan kaçınarak kabul etmemiştir. Ardından Dârü’l-Fünûn Ulûm-ı Âliyye-i Dîniyye şubesi imtihanına katılarak kazanmış ve iki yıl okuduktan sonra kendi isteği ile öğrenimini yarım bırakmıştır. Tahsil hayatına Bâyezid ders-i âmlarından Kastamonulu Süleyman Efendi’nin derslerine katılarak kendisinden icazet almıştır. H. 1324’te (M. 1906/1907) ruûs imtihanına girerek kazanmış⁵⁹⁶ ve R. 20Ağustos 1323’te (M. 2 Eylül 1907) Bâyezid Camii’nde ders vermeye başlamıştır.⁵⁹⁷ Aynı zamanda Mekteb-i Kûzat’a da girmiş iyi derece ile mezun olmuştur. Arapça bilmektedir ve Türkçe okuyup yazmaktadır.⁵⁹⁸

R. 1 Kânûn-ı evvel 1327’de (M. 14 Aralık 1911) Fetvahâne’ye mülâzım olarak tayin olmuştur. R. 22 Nisan 1329’da (M. 5 Mayıs 1913) baş mülâzımlığa, R. 24 Haziran 1329’da (M. 7 Temmuz 1913) ikinci sınıf müsevvidliğe terfi etmiştir. Bir ay sonra R. 4

⁵⁹⁰ M.Ş.A. nr. 1/16/16.

⁵⁹¹ M.Ş.A. nr. 1/16/15.

⁵⁹² M.Ş.A. nr. 6/2/3.

⁵⁹³ M.Ş.A. nr. 6/2/11.

⁵⁹⁴ M.Ş.A. nr. 6/2/1.

⁵⁹⁵ M.Ş.A. nr. 6/2/2.

⁵⁹⁶ M.Ş.A. nr. 6/2/1.

⁵⁹⁷ M.Ş.A. nr. 6/2/8.

⁵⁹⁸ M.Ş.A. nr. 6/2/1.

Temmuz 1329'da (M. 17 Temmuz 1913) Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesi Raportörlüğü'ne nakledilmiştir.⁵⁹⁹R. 9 Mart 1330'da (M. 22 Mart 1914) Fetvahâne Mümeyyizi olmuştur.⁶⁰⁰

R. 1 Mart 1331'de (M. 14 Mart 1915) Medâris-i Tâliye altıncı, yedinci ve sekizinci sınıfları Mükâleme ve Kitâbet-i Arabiye Müderrisliği'ne atanmıştır. R. 24 Şubat 1337'de (M. 24 Şubat 1921) Fetvahâne Birinci Mümeyyizi olmuştur.⁶⁰¹H. Rebiü'l-evvel 1326'da (M. Nisan/Mayıs 1908) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 27 Şaban 1333'te (M. 10 Temmuz 1915) Mûsile-i Süleymaniye'ye yükselmiştir.⁶⁰²

3.37. MUSTAFA NEŞET EFENDİ

Mustafa Neşet Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁶⁰³H. 1258'de (M. 1842/1843) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Maliye Hazinesi'nde esham muhasebe kalemi halifelerinden Mustafa Raif Bey'dir. Mahlası Neşet Uvez'dir. Eğitim hayatına Fatih Sultan Mehmed Han Camii yakınında Muvakkithane bitişiğinde bulunan Fatih Mektebi'nde Hacı Ömer Efendi'den tecvid, ilmihal, Kurân dersleri alarak ve bazı risaleleri okuyarak başlamıştır. Hafızdır. Vücûh ve Aşere'yi de öğrenmiştir. Fatih ders-i âmlarından Medine-i Münevvere Mahmudiye Medresesi müderrisi Trabzonlu Hasan Sabri Efendi'den Arabî ilimleri, fıkıh ve meânî tahsil ederek kendisinden icâzet almıştır. Hafız Galip Efendi'den fıkıh usulü; hususi hocalardan Farsça ve diğer ilimleri okumuştur. Türkçe, Arapça ve Farsça konuşup yazabilmektedir.⁶⁰⁴

H. 1279'da (M. 1862/1863) Fatih Rüştîye Mektebi Farsça muallimliğine 250 kuruşmaaşla atanmıştır. Sonradan bütün Farsça muallimliklerinin kaldırılması üzerine Kaptan İbrahim Paşa Rüştîyesi Arapça muallim-i sânisı olarak tayin edilmiştir. Buradan da istifası üzerine beş-altı ay kadar açıkta kalmış ve 1287'de (M. 1870/1871) senesinde Fatih Rüştîyesi Farsça muallimliği yapmıştır. H. 1288'de (M. 1871/1872) Fatih Camii'nde ders-i âm olarak kürsüye çıkmış ve H. 1305'te (M. 1887/1888) kendi

⁵⁹⁹ M.Ş.A. nr. 6/2/8.

⁶⁰⁰ M.Ş.A. nr. 6/2/4.

⁶⁰¹ M.Ş.A. nr. 6/2/8.

⁶⁰² M.Ş.A. nr. 6/2/11 numaralı sayfanın ekinde bulunan 7 numaralı ektedir.

⁶⁰³ M.Ş.A. nr. 6/5/7.

⁶⁰⁴ M.Ş.A. nr. 6/5/1.

talebelerine icâzet vermeye başlamıştır. R. Teşrîn-i sâni 1293'te (M. Kasım/Aralık 1877) bu görevinden istifa etmiştir.⁶⁰⁵

R. 10 Haziran 1284'te (M. 22 Haziran 1868) Fetvahâne Pusula odasına kaydolmuş ve R. 31 Kânûn-ı evvel 1295'te (M. 12 Ocak 1880) altı bin kuruş harcırah, 900 kuruş hazineden ve 400 kuruş da Hazine-i Hazret-i Nebvî'den olan maaşla Medine-i Münevvere niyâbetine tayin olmuştur. R. 1 Nisan 1298'de (M. 13 Nisan 1882) İstanbul'a dönmüş ve tekrar Fetvahâne'ye girmiştir. R. 29 Eylül 1302'de (M. 11 Ekim 1886) Fetvâ Musahhihliği'nde görevlendirilmiş; R. 13 Şubat 1305'te (M. 25 Şubat 1890) musahhihlik terk ederek Fetvâ ve Maaşât Müvezziliği'ne atanmıştır. Bu vazifenin yanında R. 1 Mart 1306'da (M. 13 Mart 1890) Teftiş-i Mesahîf-i Şerîfe Meclisi âzası olmuştur.⁶⁰⁶

H. 9 Rebiü'l-âhir 1292'de (M. 15 Mayıs 1875) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 15 Zilkâde 1292'de (M. 13 Aralık 1875) Hareket-i Hâriç'e, H. 9 Zilkâde 1294'te (M. 15 Kasım 1877) Hareket-i Dâhil'e, H. 29 Zilkâde 1297'de (M. 2 Kasım 1880) Mûsile-i Sahn'a, H. 25 Cemâziye'l-âhir 1306'da (M. 26 Şubat 1889) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 17 Zilhicce 1306'da (M. 14 Ağustos 1889) Hareket-i Altmışlı'ya, H. 13 Cemâziye'l-âhir 1309'da (M. 14 Ocak 1892) Mûsile-i Süleymaniye'ye, H. 25 Zilhicce 1310'da (M. 10 Temmuz 1893) Hâmise-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir.

H. 1306'da (M. 1888/1889) Huzur Dersleri Muhatablığı'na tayin olmuş ve aynı tarihte dördüncü rütbeden Mecîdî ve Osmanlı nişanlarını almıştır. H. 1305 (M. 1887/1888) senesi ortalarında Trablusgarb'da Şeyhü'l-Beled Ali el-Kurkunî mirasçıları arasındaki emlakları bölmek için fermanla buraya gitmişse de sulhu temin edemedi geri dönmüş ve mirasçılardan seksen lira harcırah almıştır. Vefatına kadar Huzur Derslerinde bulunmuş⁶⁰⁷ ve H. 1311'de (M. 1893/1894) vefat etmiştir.⁶⁰⁸

3.38. MEHMED FAİK EFENDİ

Mehmed Faik Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁶⁰⁹ H. Rebiü'l-âhir 1263'te (M. Mart/Nisan 1847) Erzurum'da dünyaya gelmiştir. Babası aslen Gürcü olup bakkallık

⁶⁰⁵ M.Ş.A. nr. 6/5/1.

⁶⁰⁶ M.Ş.A. nr. 6/5/1.

⁶⁰⁷ M.Ş.A. nr. 6/5/1.

⁶⁰⁸ İslâm Araştırmaları Merkezi Ulema Sicil Dosyaları Veri Tabanında yer alan 37_01 Nolu Dosya bilgileri kısmından alınmıştır.

⁶⁰⁹ M.Ş.A. nr. 2/1/6.

yapan Hüseyin Yakub Ağa'dır. İlköğrenimini Erzurum'da Gürcü Kapısı'ndaki mektepte tamamladıktan sonra aynı yerde bulunan Esat Paşa Medresesi'ne girerek mantık, tasavvurat ve Arabî ilimleri öğrenmiştir. H. 1287'de (M. 1870/1871) İstanbul'a gelerek Fatih Camii'nde dokuz sene ders görerek icâzet almıştır. Türkçe ve Arapça konuşup yazabilmektedir. Aynı zamanda Farsçaya da aşinadır.⁶¹⁰

R. 1 Teşrîn-i evvel 1293'te⁶¹¹ (M. 13 Ekim 1877) Ders Vekâleti'nde açılan Kürsü Şeyhliğiimtihanına girmiş ve imtihanı kazanarak Selâtin Camileri Cum'a Vâizliği'netayin edilmeye hak kazanmıştır.⁶¹² İlk önce Dolmabahçe Valide Sultan Cumavaizi olmuş ve daha sonra yükselerek H. 25 Receb 1321'de (M. 17 Ekim 1903) Sultan Ahmed Camii kürsü vaizi olmuştur.⁶¹³ R. 1296'da (M. 1880/1881) ruûs imtihanını kazanarak Fatih Camii'ndeders-i âm olarak kürsüye çıkmış, 17 sene burada görev yapmış ve R. 1313'te (M. 1897/1898) öğrencilerine icâzet vermeye başlamıştır.⁶¹⁴

R. Temmuz 1305'te (M. Temmuz/Ağustos 1889) Fetvâhâne'de açılan imtihanı kazanarak Fetvahâne Pusula Odası'na kaydolmuştur. Sonradan yükselerek müsevvidolmuş ve birinci sınıf müsevvidliğe kadar terfi etmiştir. R. 15 Mart 1315'te (M. 27 Mart 1899) Fetva Odası'na dâhil olmuştur.⁶¹⁵ R. 1317'de (M. 1901/1902) Medine-i Münevvere Mahkeme-i Şeriatı niyabetine tayin edilmiş ve burada 21 ay görev yapmıştır. Bu görevi esnasında Şeyhülhareme Osman Paşa'nın (1844-1912) hakaret ve zalimliklerine karşı susmadığı için üç ay süre ile zorla azledilmiştir. Daha sonra İstanbul'a dönerek Fetva Odası'nda göreve başlamıştır.⁶¹⁶ R. 11 Teşrîn-i sâni 1327'de (M. 24 Kasım 1911) tarihinde vefat etmiştir.⁶¹⁷

3.39. MEHMED ŞEVKETİ EFENDİ

Mehmed Şevketî Efendi, Bâyezid Ders-i âmi⁶¹⁸ ve Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁶¹⁹ H. 13 Safer 1294'te (M. 27 Şubat 1877) İstanbul'da Büyük Çarşı'nın Körükçüler Kapısı'nda

⁶¹⁰ M.Ş.A. nr. 2/1/1.

⁶¹¹ M.Ş.A. nr. 2/1/5.

⁶¹² M.Ş.A. nr. 2/1/5.

⁶¹³ M.Ş.A. nr. 2/1/3.

⁶¹⁴ M.Ş.A. nr. 2/1/1.

⁶¹⁵ M.Ş.A. nr. 2/1/4.

⁶¹⁶ M.Ş.A. nr. 2/1/1.

⁶¹⁷ M.Ş.A. nr. 2/1/5.

⁶¹⁸ M.Ş.A. nr. 4/7/27.

⁶¹⁹ M.Ş.A. nr. 4/7/4.

Hüseyin Ağa Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Sudûr-ı İzâm'dan⁶²⁰ ve Huzur Dersleri Mukarrirlerinden Hafız Mehmed Eşref Efendi'dir.⁶²¹ Uzun boylu, ela gözlü ve buğday tenlidir.⁶²²

İlköğrenimine Mercan Mektebi'nde Kur'an-ı Kerim, tecvid, ilmihal ve yazı yazmayı öğrenerek başlamış ve R. 26 Haziran 1302'de (M. 8 Temmuz 1886) şehâdetnâme almıştır. Akabinde Kaptan Paşa Rüştîyesi'ne girip Türkçe, Arapça, Fransızca, tarih, coğrafya, matematik, mantık ve hüsn-i hat derslerini öğrenerek buradan birincilikle şehâdetnâme almaya hak kazanmıştır. Daha sonra Arapça dili ile eğitim veren Dârü't-Tedris'e girerek Arap Edebiyatı, Türkçe, Farsça, Osmanlı Tarihi ve hüsn-i hat tahsil ederek R. 19 Ağustos 1311'de (M. 31 Ağustos 1895) birincilikle şehâdetnâme almıştır. Bu mezuniyetin ardından Şehzade Camii'nde Çarşambalı Hacı Ahmed Efendi'nin derslerine katılarak H. Cemâziye'l-âhîr 1319'da (M. Eylül/Ekim 1901) kendisinden icâzet almıştır.⁶²³

H. 16 Safer 1320 (M. 25 Mayıs 1902) tarihli ders öğretmeye hakkı olduğuna dair ruhsatname almıştır. R. 15 Teşrîn-i evvel 1316'da (M. 28 Ekim 1900) Mekteb-i Nüvvâb'ı birincilikle bitirmiştir. Hususi olarak İngilizce öğrendikten sonra H. 1321'de (1903/1904) Amerikan (Robert) Koleji'ne girmiş ve yedinci sınıfa kadar burada okumuştur. H. 4 Muharrem 1324'te (M. 28 Şubat 1906) Bâyezid Camii'nde bir süre ders-i âmlık yapmış ve H. Şevval 1324'te (M. Kasım/Aralık 1906) Berlin'de Lichterfelde-Vest Enstitüsü'ne giderek burada matematik, tabiat, kimya, tarih, Almanca ve felsefe öğrendikten sonra R. Mayıs 1325'te (M. Mayıs/Haziran 1909) Münih Üniversitesi Felsefe Şubesi'ne geçmiştir. R. 21 Teşrîn-i evvel 1325'te (M. 7 Kasım 1909) İstanbul'a dönmüştür. H. 14 Muharrem 1328'de (M. 26 Ocak 1910) Molla Camii'nde ders vermeye başlamıştır. Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca ve İngilizce bilmektedir.⁶²⁴

R. 7 Ağustos 1329'da (M. 20 Ağustos 1913) Fetvahâne'ye müsevvid mülâzımı olarak girmiştir. R. 18 Teşrîn-i sâni 1329'da (M. 1 Aralık 1913) Dârü'l-Fünûn Ulûm-ı Şer'îye Şubesi Ahlak Müderrisi olmuş ve bir ay çalışıp bu görevinden istifa etmiştir.⁶²⁵

⁶²⁰ Büyük kadınlar, Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri için kullanılan bir tabirdir.

⁶²¹ M.Ş.A. nr. 4/7/1.

⁶²² M.Ş.A. nr. 4/7/2.

⁶²³ M.Ş.A. nr. 4/7/1.

⁶²⁴ M.Ş.A. nr. 4/7/1.

⁶²⁵ M.Ş.A. nr. 4/7/1.

R. 18 Mart 1330'da (M. 31 Mart 1914) müsevvid, R. 10 Kânûn-ı evvel 1330'da (M. 23 Aralık 1914) birinci sınıf müsevvid olmuştur. R. 9 Mart 1332'de (M. 22 Mart 1916) Meşihat Mektupçusu olarak görevlendirilmiştir. R. 14 Ağustos 1334'te (M. 14 Ağustos 1918) Dârü'l-Hikmeti'l İslâmiye azası olmuştur. R. 25 Ağustos 1336'da (M. 25 Ağustos 1920) Süleymaniye Medresesi İlm-i Nefs ve İlm-i Rûh Müderrisliği'ne tayin edilmiştir.⁶²⁶

H. 11 Cemâziye'l-âhir 1306'da (M. 22 Şubat 1889) İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 25 Şevval 1314'te (M. 29 Mart 1897) Hareket-i Hâriç'e, H. 21 Rebîü'l-evvel 1321'de (M. 17 Haziran 1903) Hareket-i Dâhil'e, H. 11 Safer 1324'te (M. 6 Nisan 1906) Mûsile-i Sahn'a, H. 21 Rebîü'l-âhir 1328'de (M. 2 Mayıs 1910) Hareket-i Altmışlı'ya terfi etmiştir.⁶²⁷ Medreselerin ıslahıyla ilgili Medaris-i İslâmiye Islahat Programı adlı bir eseri vardır.⁶²⁸ 3 Ağustos 1934'te vefat etmiştir.⁶²⁹

3.40. MEHMED ZEKİ EFENDİ

Mehmed Zeki Efendi, Bilâd-ı Hamse Payelilerindendir ve Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁶³⁰ H. 15 Ramazan 1251'de (M. 4 Ocak 1836) Edirne'nin Karapınar köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Hafız İsmail Efendi'dir. Köyünde başladığı tahsil hayatına hafız olarak ve babasından sarf ve nahiv dersleri alarak devam etmiştir. Bir miktar Arapça öğrendikten sonra Edirne ve İstanbul camilerinde okutulan dersleri bitirip Hazım Efendi'den icâzet almıştır. Arapça konuşabilmektedir.⁶³¹

H. 1272'de (M. 1855/1856) imtihanla Dârü'l-Muallimîn'e girmiştir. İki seneye yakın buraya devam etmiş ve 80 kuruş maaş almış, akabinde mektebi terk etmiştir. 24 yaşında iken H. 1275'te (M. 1858/1859) imtihanla Kur'a Mümeyyizliği'ne tayin olmuştur. Vazifesine gitmek üzere ordu merkezi olan Erzincan'a, oradan da Tokat'a gönderilmiştir. Yedi ay burada kalmıştır. H. 1 Receb 1280'de (M. 12 Aralık 1863) imtihanla Ruûs-ı Hümayun almıştır. H. 1281'de (M. 1864/1865) Bolu Sancağı Kur'a Mümeyyizliği'ne tayin edilmiştir. Beş ay sonra görevinden ayrılıp H. 1282'de (M. 1865/1866) Huzur Dersleri Muhatablığı'na tayin edilmiş ve H. Şaban 1292'de (M. Eylül

⁶²⁶ M.Ş.A. nr. 4/7/9.

⁶²⁷ M.Ş.A. nr. 4/7/5.

⁶²⁸ M.Ş.A. nr. 4/7/1.

⁶²⁹ M.Ş.A. nr. 4/7/27.

⁶³⁰ M.Ş.A. nr. 8/3/2.

⁶³¹ M.Ş.A. nr. 8/3/2.

1875) Huzur Dersleri Üçüncü Ders Mukarrirliği'ne terfi etmiştir. H. Şaban 1293'te (M. Ağustos/Eylül 1876) ilmî rütbesi Hâmise-i Süleymaniye'ye yükselmiştir.⁶³²

H. 1283'te (M. 1866/1867) Fetvâhâne'ye müsevvid olmuştur. H. 1 Muharrem 1287'de (M.3 Nisan 1870) Medine-i Münevvere Kadısı olmuştur. İki yıl bu görevi ifa ettikten sonra tekrar Fetvâhâne'ye dönmüştür. H. 1290'da (M. 1873/1874) Havass-ı Refia kadılığına, H. 19 Rebiü'l-evvel 1294'te (M. 3 Nisan 1877) Üsküdar Bidâyet Hukuk Mahkemesi Riyaseti'ne tayin edilmiştir. H. 1 Rebiü'l-evvel 1297'de (M. 12 Şubat 1880) Kosova Vilâyeti Adliye Müfettişliği'ne nakledilmiş, daha sonra Manastır ve İşkodra Vilâyetleri Adliye Müfettişliklerinde bulunmuştur.⁶³³

H. 1 Cemâziye'l-âhir 1298'de (M. 1 Mayıs 1881) İzmir niyabetinde görevlendirilmiş fakat görev yeri değiştirilip İstanbul'a gönderilerek H. Rebiü'l-âhir 1301'de fahri olarak Meclis-i Emval-i Eytam azalığı hizmetine verilmiştir. H. 9 Muharrem 1294'te (M. 24 Ocak 1877) Havass-ı Refia kadılık görevi kendisine tekrar verildiği halde o tarihte kendisi aynı zamanda Üsküdar Bidâyet Hukuk Mahkemesi'nde görevli olduğundan bir kişinin iki ayrı görevi aynı zamanda yürütemeyeceğinden atanmamıştır.⁶³⁴

H. 29 Zilkade 1294'te (M. 5 Aralık 1877) Bilâd-ı Hamse'den Edirne pâyesi verilmiştir. H. 1 Muharrem 1304'te (M. 30 Eylül 1886) Medine-i Münevvere mevleviyetine atanmıştır. H. Şaban 1306'da (M. Nisan 1889) Meclis-i Tetkikât-ı Şer'îyye azası olmuştur. H. Rebiü'l-âhir 1306'da (M. Aralık/Ocak 1888/1889) Sadreyn Müsteşar muavini, H. 1 Rebiü'l-evvel 1308'de (M. 15 Ekim 1890) Sadreyn Müsteşarı olmuş ve kendisine Haremeyn-i Muhteremeyn pâyesi verilmiştir. H. 13 Safer 1304'te (M. 11 Kasım 1886) Mecidî nişanı almıştır.⁶³⁵ R. Kânûn-i sâni 1305'te (M. Ocak-Şubat 1890) bir yıl boyunca Anadolu Sadâreti Müsteşar muavini olarak görev yapmıştır. H. 14 Receb 1314'te (M. 19 Aralık 1896) Anadolu Sadâreti'nde çalışmıştır.⁶³⁶ H. 1315'te (M. 1897/1898) vefat etmiştir.⁶³⁷

⁶³² M.Ş.A. nr. 8/3/2.

⁶³³ M.Ş.A. nr. 8/3/2.

⁶³⁴ M.Ş.A. nr. 8/3/2.

⁶³⁵ M.Ş.A. nr. 8/3/2.

⁶³⁶ M.Ş.A. nr. 8/3/5.

⁶³⁷ İslâm Araştırmaları Merkezi Ulema Sicil Dosyaları Veri Tabanında yer alan 51_02 Nolu Dosya bilgileri kısmından alınmıştır.

3.41. MUSTAFA LEBİB EFENDİ

Mustafa Lebib Efendi, Bâyezid Ders-i âmi⁶³⁸ ve Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁶³⁹ H. 1265'te (M. 1848/1849) Ankara'da Hacı Bayram-ı Veli Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası debbağ esnafından Hafız Ali Efendi'dir. Tahsiline doğduğu yer civarlarında bulunan Nerdibanlı İbtidâi Mektebi hocası Hafız İsmail ve Necib Efendi'den huruf-ı heca, Kur'an, tecvid ve dini ilimleri öğrenerek başlamıştır. Akabinde Ankaravî Hafız Ahmed Efendi'den sülüs hattı, Kutahyevî Hacı Abdurrahman Efendi'den talik, Ankaravî Kethüdazâde Ali Efendi'den sarf, Ankaravî Börekçizâde Hacı Kâmil Efendi'den nahv ve kafiye dersleri almıştır. İlim hayatına devam amacıyla H. 1281'de (M. 1864/1865) İstanbul'a gelmiştir. Şehzâde civarında Mimar Kasım Medresesi'ne kaydolmuştur ve burada huzur dersleri mukarrirlerinden Karacasulu Ali Rıza Efendi'nin derslerini katılıp H. 7 Cemâziye'l-ülâ 1298'de (M. 7 Nisan 1881) icâzet, H. 17 Zilkâde 1298'de (M. 11 Ekim 1881) şehâdetnâme almıştır. Türkçe yazabilmektedir.⁶⁴⁰

R. 6 Mart 1301'de (M. 18 Mart 1885) Fetvahâne Pusula Odası'na girmiştir.⁶⁴¹ H. 17 Şaban 1304'te (M. 11 Mayıs 1887) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır.⁶⁴² R. 18 Mart 1302'de (M. 30 Mart 1886) İ'lâmat-ı Şer'iye Odası Umûr-ı Tahririye İkinci Muavini,⁶⁴³ R. 29 Kânûn-ı sâni 1306'da (M. 10 Şubat 1891) Fetva Odası'na nakil ile müsevvid olmuştur.⁶⁴⁴ Nahv ilmine ait olan Avâmil Tuhfesi adlı kitabı tahşiye ederek Avâmil Tuhfesi Tahşiyesi olarak Maârif-i Umûmiye Nezareti'nin 744 numaralı ruhsatnamesiye R. 1 Teşrîn-i sâni 1299'da (M. 13 Kasım 1883) bastırmıştır. Yine nahiv ilminden Molla Camii'nin Kâfiye şerhini Kâfiye Şerhi Tahşiyesi adı ile baktırmak için Maârif-i Umûmiye Nezareti'nden R. 21 Kânûn-i sâni 1306'da (M. 2 Şubat 1891) 957 sayılı ruhsat almıştır.⁶⁴⁵

⁶³⁸ M.Ş.A. nr. 6/1/3.

⁶³⁹ M.Ş.A. nr. 6/1/10.

⁶⁴⁰ M.Ş.A. nr. 6/1/1.

⁶⁴¹ M.Ş.A. nr. 6/1/3.

⁶⁴² M.Ş.A. nr. 6/1/9.

⁶⁴³ M.Ş.A. nr. 6/1/1.

⁶⁴⁴ M.Ş.A. nr. 6/1/3.

⁶⁴⁵ M.Ş.A. nr. 6/1/1.

3.42. MEHMED SALİH EFENDİ

Salih Efendi, Fatih Camii Ders-i âmi⁶⁴⁶ ve Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁶⁴⁷H. 21 Zilkade 1278'de (M. 20 Mayıs 1862) Denizli'de dünyaya gelmiştir. Babası ticaret ve ziraatle uğraşan, R. 1300'de (M. 1884/1885) Denizli'de vefat eden Ahmed Efendi'dir.⁶⁴⁸ Annesi Penbe Hanım'dır. Uzun boylu, siyah gözlü ve beyaz tenlidir.⁶⁴⁹İlköğrenimini doğduğu yerde tamamlamıştır. Daha sonra Ödemiş, Konya ve Kilis'te çeşitli hocalardan dini ve Arabî ilimleri öğrenerek İstanbul'a gelmiş ve Merhum Hafız Şakir Efendi'den H. 1304 yılında (M. 1886/1887) akâid tahsiline başlayarak kendisinden H. 1 Receb 1308'de (M. 10 Şubat 1891) icâzetnâme almıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır. Arapça ve Farsçaya aşinadır.⁶⁵⁰

H. Receb 1300'de (M. Mayıs/Haziran 1883) ruûs imtihanına girerek kazanmış ve maaş almaksızın Fatih Camii'nde ders vermeye başlamıştır. H. Zilkade 1322'de (M. Ocak/Şubat 1905) kendi talebelerine icazet vermiştir.⁶⁵¹R. 1 Kânûn-ı sâni 1308'de (M. 13 Ocak 1893) 95 kuruşluk tarîk maaşı almaya hak kazanmıştır. R. 1 Eylül 1325'te (M. 14 Eylül 1909) Fetvahâne Fetva Odası'na müsevvid olarak görevlendirilmiştir. R. 14 Nisan 1333'te (M. 14 Nisan 1917) emekli olmuştur.⁶⁵²H. 7 Zilhicce 1313'te (M. 20 Mayıs 1896) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrrisliği'ni kazanmıştır. H. 21 Rebî'u'l-evvel 1321'de (M. 17 Haziran 1903) Hareket-i Hâriç'e terfi etmiştir.⁶⁵³R. 7 Haziran 1334'te (M. 7 Haziran 1918) Zeyrek Yokuşu'nda Kilise Camii karşısındaki 48 numaralı evinde vefat etmiştir.⁶⁵⁴

3.43. HACI MAHMUDZÂDE HASAN FEHMİ EFENDİ

Hacı Mahmudzâde Hasan Fehmi Efendi, Fetvahâne Pusula Odası Müsevvidi'dir.⁶⁵⁵ R. 1263'te (M. 1847/1848) Tekirdağ'da dünyaya gelmiştir. Babası Hüseyin Efendi'dir. İlköğrenimini sıbyan mektebinde tamamladıktan sonra H. 1277'de (M. 1860/1861) İstanbul'a giderek medrese tahsiline başlamış, ardından Bâyezid

⁶⁴⁶ M.Ş.A. nr. 8/12/10.

⁶⁴⁷ M.Ş.A. nr. 8/12/12.

⁶⁴⁸ M.Ş.A. nr. 8/12/1.

⁶⁴⁹ M.Ş.A. nr. 8/12/2.

⁶⁵⁰ M.Ş.A. nr. 8/12/1.

⁶⁵¹ M.Ş.A. nr. 8/12/1.

⁶⁵² M.Ş.A. nr. 8/12/6.

⁶⁵³ M.Ş.A. nr. 8/12/1.

⁶⁵⁴ M.Ş.A. nr. 8/12/3.

⁶⁵⁵ M.Ş.A. nr. 95/23/16.

Camii'nde Hacı Ahmed Nazif Efendi'nin derslerine katılarak kendisinden H. 14 Rebiü'l-âhir 1295'te (M. 17 Nisan 1878) icazet, aynı camiide H. Cemâziye'l-ûlâ 1309'da (M. Aralık/Ocak-1891/1892) şehadetnâme almıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır ve Arapçaya da aşinadır.⁶⁵⁶

31 yaşındayken Bâyezid Camii'nde ders-i âmlık yapmaya başlamıştır.⁶⁵⁷ H. 6 Şaban 1313'te (M. 22 Ocak 1896) imtihanla Fetva Odası'na girmiş, yükselerek R. 1 Temmuz 1315'te (M. 13 Temmuz 1899) ikinci sınıf maaşı almaya başlamıştır. R. 28 Mayıs 1316'da (M. 10 Haziran 1900) birinci sınıfa terfi etmiştir. R. 1 Eylül 1325'de (M. 14 Eylül 1909) baş mülâzım, R. 13 Kânûn-ı evvel 1326'da (M. 26 Aralık 1910) Fetva Odası İkinci Sınıf Müsevvidi olmuştur.⁶⁵⁸

H. 21 Şaban 1321'de (M. 12 Kasım 1903) İbtidâ-i Dâhil İstanbul ruûsunu almıştır. H. 21 Zilkade 1321'de (M. 8 Şubat 1904) Mûsile-i Sahn'a terfi etmiştir.⁶⁵⁹ Kendisine dördüncü dereceden Mecidî ve Osmanlı nişanı verilmiştir.⁶⁶⁰ R. 2 Mart 1330'da (M. 15 Mart 1914) emekli olmuş ve R. 1 Temmuz 1330'da (M. 14 Temmuz 1914) vefat etmiştir.⁶⁶¹

3.44. AHMED CEMALEDDİN EFENDİ

Ahmed Cemaleddin Efendi, Fetvahâne Müsevvidi⁶⁶² ve Bâyezid Camii Ders-i âmi'dir.⁶⁶³ H. 1265'te (M. 1848/1849) Vezirköprü Kazası'nda dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Mehmed Salih Ağa'dır. Tahsil hayatına H. 1277'de (M. 1860/1861) doğduğu kasabada Kur'an-ı Kerim, dini ilimler, fen ilimleri ve yazmayı öğrenerek başlamıştır. Ardından H. 1280'de (M. 1863/1864) Vezirköprülü Abdülgânizâde Medresesi'nde Vezirköprülü Mahmud Efendi'den sarf ilmi aldıktan sonra H. 1300'de (M. 1882/1883) İstanbul'a giderek Tetimme-i Sâlise Medresesi'ne girmiştir. Fatih Sultan Camii ders-i âmlarından Hacı Hafız Şakir Efendi'den Arabî ilimleri okuyarak kendisinden icâzet almıştır. Türkçe yazmaktadır.⁶⁶⁴

⁶⁵⁶ M.Ş.A. nr. 95/23/1.

⁶⁵⁷ M.Ş.A. nr. 95/23/1.

⁶⁵⁸ M.Ş.A. nr. 95/23/4.

⁶⁵⁹ M.Ş.A. nr. 95/23/9.

⁶⁶⁰ M.Ş.A. nr. 95/3/1.

⁶⁶¹ M.Ş.A. nr. 95/23/5.

⁶⁶² M.Ş.A. nr. 1/9/4.

⁶⁶³ M.Ş.A. nr. 1/9/1.

⁶⁶⁴ M.Ş.A. nr. 1/9/1.

H. 9 Rebiü'l-evvel 1300'de (M. 18 Ocak 1883) 40 yaşındayken 95 kuruş tarik maaşı almaya hak kazanmıştır.⁶⁶⁵ Girdiği Mekteb-i Nüvvab'da H. 3 Şaban 1305'te (M. 15 Nisan 1888) kendisine dördüncü dereceden Mekteb-i Nüvvab ve Fetvahâne şehadetnâmeleri verilmiştir.⁶⁶⁶ R. 13 Teşrîn-i sâni 1303'te (M. 25 Kasım 1887) Bâyezid Camii'nde derse çıkmıştır.⁶⁶⁷ H. 15 Rebiü'l-âhir 1310'da (M. 6 Kasım 1892) Fetvahâne Pusula Odası'na girerek müsevvîd olmuştur. H. 7 Rebiü'l-evvel 1308'de (M. 21 Ekim 1890) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 1 Cemâziye'l-ülâ 1318'de (M. 27 Ağustos 1900) Hareket-i Hâriç'e terfi etmiştir.⁶⁶⁸ R. 24 Teşrîn-i evvel 1327'de (M. 6 Kasım 1911) vefat etmiştir.⁶⁶⁹

3.45. MUSTAFA HASBÎ EFENDİ

Mustafa Hasbi Efendi, Fetvahâne İ'lâmat-ı Şer'îye birinci mümeyyizidir.⁶⁷⁰ H. 1279'da (M. 1862/1863) Yanya Vilayeti'ne bağlı Ergiri Kasabası'nın Mescid Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası İdris Galib Efendi'dir. Doğduğu kasabada sıbyan mektebi ve üç yıllık rüştiye eğitimini tamamlayarak Yanya'ya gitmiştir. Burada özel hocalardan Rumca öğrenmiştir. H. 1293'te (M. 1876/1877) İstanbul'a gelerek Dârü'l-Hâdis-i Bekir Ağa Baba Mahmud Medresesi'ne kaydolmuştur. Bu medresede Fatih ders-i âmlarından Cumalı Mustafa Hakkı Efendi'nin derslerine katılarak kendisinden fıkıh, hadis, tefsir, mantık, akâid, hikmet, usûl, adâb, va'z ve beyân ilimlerini tahsil etmiştir. Türkçe, Arnavutça ve Rumca konuşup yazmaktadır.⁶⁷¹

27 yaşında iken H. 22 Cemâziye'l-âhir 1306'da (M. 23 Şubat 1889) Fetvahâne Pusula Odası Mülâzemeti'ne girmiştir. H. 27 Muharrem 1310'da (M. 21 Ağustos 1892) İ'lâmat-ı Şer'îyye Odası'na nakledilmiş,⁶⁷² R. 9 Ağustos 1308'de (M. 21 Ağustos 1892) İ'lâmat-ı Şer'îye Odası Mülâzımı olmuştur. R. 1 Eylül 1310'da (M. 13 Eylül 1894) İ'lâmat Odası Mukayyid ikinci muavini, R. 1 Mart 1316'da (M. 14 Mart 1900) Temyîz Mukayyidi ve birinci muavin olarak görevlendirilmiştir. R. 12 Kânûn-ı evvel 1322'de (M. 25 Aralık 1906) İ'lâmat Odası Mukayyidi olarak atanmıştır. R. 20 Mart 1324'te (M.

⁶⁶⁵ M.Ş.A. nr. 1/9/3.

⁶⁶⁶ M.Ş.A. nr. 1/9/1.

⁶⁶⁷ M.Ş.A. nr. 1/9/10.

⁶⁶⁸ M.Ş.A. nr. 1/9/6.

⁶⁶⁹ M.Ş.A. nr. 1/9/10.

⁶⁷⁰ M.Ş.A. nr. 5/19/26.

⁶⁷¹ M.Ş.A. nr. 5/19/1.

⁶⁷² M.Ş.A. nr. 5/19/1.

2 Nisan 1908) bir yıl süre ile Maraş Mevleviyeti'ni almıştır. R. Eylül 1325'te (M. Eylül/Ekim 1909) Mümeyyiz Muavinliği'ne, R. 13 Haziran 1329'da (M. 26 Haziran 1913) İkinci Sınıf Mümeyyizliği'ne ve R. 1 Haziran 1336'da (M. 1 Haziran 1920) İ'lämat Odası Birinci Sınıf Mümeyyizliği'ne atanmıştır.⁶⁷³

H. 11 Cemâziye'l-âhir 1306'da (M. 12 Şubat 1889) İbtidâ-i Hâriç Bursa Müderrisliği'ni almıştır. H. 20 Receb 1308'de (M. 1 Mart 1891) Mûsile-i Sahn'a, H. 11 Safer 1310'da (M. 4 Eylül 1892) Sahn'a, H. 25 Zilkade 1316'da (M. 6 Nisan 1899) İbtidâ-i Altmışlı'ya,⁶⁷⁴ H. 5 Muharrem 1319'da (M. 24 Nisan 1901) Hareket-i Altmışlı'ya,⁶⁷⁵ H. 25 Rebiü'l-âhir 1321'de (M. 21 Temmuz 1903) Süleymaniye'ye terfi etmiştir.⁶⁷⁶ R. 19 Eylül 1336 ile 29 Eylül 1336 tarihleri arasında (M. 19 Eylül 1920/ 29 Eylül 1920) Fetvahâne Kalem Heyeti Müdürlüğü'nü yapmış ve hemen sonrasında İ'lämat Odası Birinci Sınıf Mümeyyizi olmuştur. Bu görevi sırasında R. 11 Şubat 1337'de (M. 11 Şubat 1921) vefat etmiştir.⁶⁷⁷

3.46. MEHMED AZAM EFENDİ

Mehmed Azam Efendi, Fetvahâne Mülâzımı'dır.⁶⁷⁸ H. 1287'de (M. 1870/1871) Yanya Vilayeti'ne bağlı Ergiri'de dünyaya gelmiştir. Babası İşkodra'ya bağlı Akçahisar'da naiblik yapan ve H. 1302'de (M. 1884/1885) vefat eden Bakırzâdelerden Hüseyin Efendi'dir. İlköğrenimine hususi bir sıbyan mektebinde Kur'an-ı Kerim, ilmi hal ve diğer ilimleri tahsil ederek başlamış ve ardından 10-11 yaşlarındayken İstanbul'a gelmiştir. Burada Fetva Emmini muavini olan amcası Hacı Ahmed Reis Efendi'nin derslerine katılmış, amcasının Draç kazasına müderris tayin edilmesiyle birlikte ilim öğrenmeye Atıf Bey'le devam ederek kendisinden icâzet almıştır. Türkçe, Arapça konuşup yazmaktadır. Ayrıca Arnavutça da konuşabilmektedir.⁶⁷⁹

H.1314'te (M. 1896/1897) ruûs imtihanına girmiş ve kazanmıştır. R. 17 Şubat 1313'te (M. 1 Mart 1898) Fetvahâne Mülâzemeti'ne kaydolmuştur. R. 28 Mayıs 1316'da (M. 10 Haziran 1900) Pusula Odası'na nakledilmiş ve ikinci sınıf maaşı almaya

⁶⁷³ M.Ş.A. nr. 5/19/22.

⁶⁷⁴ M.Ş.A. nr. 5/19/10.

⁶⁷⁵ M.Ş.A. nr. 5/19/6.

⁶⁷⁶ M.Ş.A. nr. 5/19/10.

⁶⁷⁷ M.Ş.A. nr. 5/19/22.

⁶⁷⁸ M.Ş.A. nr. 4/2/23.

⁶⁷⁹ M.Ş.A. nr. 4/2/1.

başlamıştır.⁶⁸⁰ H. 1317'de (M. 1899-900) Fatih Camii ders-i âmlığı yapmıştır.⁶⁸¹R. 2 Haziran 1320 ile 11 Şubat 1321 (M. 15 Haziran 1904/24 Ocak 1906) tarihleri arasında Mekke-i Mükerrerme niyabetinde bulunmuştur. H. 25 Ramazan 1322'de (M. 3 Aralık 1904) Mekke Kadısı olan İshak Efendizade Cemaleddin Efendi'nin Mısır kadınlığına atanmasıyla onun yerine belli bir süre bakmıştır.⁶⁸²

R. Nisan 1324'te (M. Nisan/Mayıs 1908) Fetvahâne Pusula odasına tekrardan görevlendirilmiştir.⁶⁸³R. 1 Haziran 1336 (M. 1 Haziran 1920) tarihinde Fetvahâne Mütihazır ve Muharrir-i Fetava memurluğuna tayin edilmiş,⁶⁸⁴R. 24 Nisan 1337'de (M. 24 Nisan 1921) Telhis-i Muharrerat vazifesine terfi etmiştir.⁶⁸⁵H. 17 Safer 1321'de (M. 15 Mayıs 1903) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 11 Safer 1324'te (M. 6 Nisan 1906) Hareket-i Hâriç'e terfi etmiştir.⁶⁸⁶R. 1 Mayıs 1341'de (M. 1 Mayıs 1925) müsevvidlikten emekli olmuş⁶⁸⁷ ve 2 Mart 1926'davefat etmiştir.⁶⁸⁸

3.47. AHMED REMZİ EFENDİ

Ahmet Remzi Efendi, Bâb-ı Fetva Sicill-i Ahvâl Şube Müdürü'dür.⁶⁸⁹H. 18 Ramazan 1266'da (M. 28 Temmuz 1850) Konya'da dünyaya gelmiştir. Babası İstanbul kadılığı payelilerinden İstanbul İstin'af Mahkemesi Cinayet Dairesi İkinci Reisi Bursalı Sıtkızâde Şerif Rüşdü Efendi'dir. Tahsil hayatına babasının H. 1272'de (M. 1855/1856) naiblik yaptığı Harput mahalle mektebinde başlamış, H. 1276 (M. 1859/1860) senesinde babasının Bağdad Kadısı olduğu esnada görev yerine gitmeyip ikamet ettikleri Bursa'da, Bursa eski müftüsü Hacı Abdurrahman Efendi'den ve müftünün damadı Bursa müftüsü Hacı Abdülkerim Efendi'nin oğlundan fen ilimleri ve sarf ilmi öğrenerek devam etmiştir. Hususi hocalardan feraiz ilmini okumuştur. Türkçe, Arapça, Fransızca ve Farsça yazıp konuşmaktadır.⁶⁹⁰

⁶⁸⁰ M.Ş.A. nr. 4/2/1.

⁶⁸¹ M.Ş.A. nr. 4/2/11.

⁶⁸² M.Ş.A. nr. 4/2/1.

⁶⁸³ M.Ş.A. nr. 4/2/1.

⁶⁸⁴ M.Ş.A. nr. 4/2/12.

⁶⁸⁵ M.Ş.A. nr. 4/2/13.

⁶⁸⁶ M.Ş.A. nr. 4/2/24.

⁶⁸⁷ M.Ş.A. nr. 4/2/21.

⁶⁸⁸ M.Ş.A. nr. 4/2/23.

⁶⁸⁹ M.Ş.A. nr. 111/3/16.

⁶⁹⁰ M.Ş.A. nr. 111/3/1.

Babasının H. 1284'te (M. 1867/1868) Erzurum Vilayeti Müfettişi Hâkimliği yaptığı sırada, kendisi 18 yaşındayken, R.14 Kânûn-ı evvel 1283'te (M. 26 Aralık 1867) Erzurum Vilayeti Müfettiş Hükkâmılgı Mâişet Kâtibi olarak atanmıştır. Ardından R. 17 Kânûn-ı sâni 1284'te (M. 29 Ocak 1869) Trabzon, R. 16 Ağustos 1286'da (M. 22 Ağustos 1870) Kastamonu vilayetleri Müfettiş Hükkâmılgı Mâişet Kâtipliklerinde bulunmuştur.⁶⁹¹

R. 11 Nisan 1287'de (M. 23 Nisan 1871) memuriyetinin lağvı ile R. 1 Mart 1290'dan Haziran 1290'a (M. 13 Mart 1874/Haziran-Temmuz 1874) kadar Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Meclis-i İdaresi İkinci Kâtipliği görevini yerine getirmiştir. R. 28 Teşrin-i sâni 1290'dan R. 16 Teşrin-i sâni 1291'e (M. 10 Aralık 1874/28 Kasım 1875) kadar Anadolu Kazaskeri bulunan Sudûr-i İzâm'dan Hüsameddin Efendizâde Hüseyin AğâhEfendi'nin hususi mektupçusu olarak vazifelendirilmiştir.⁶⁹²

R. 4 Mart 1293'te (M. 16 Mart 1877) Makam-ı Meşihat-ı Ulyâ Mektubî Kalemi'ne Mübeyyiz olarak atanmış,⁶⁹³R. 27 Kânûn-ı evvel 1293'ten 1 Şubat 1293'e (M. 8 Ocak 1878/13 Şubat 1878) kadar ilâve memuriyet olarak Meşihat-ı İlmiye Kâtipliği vekâletinde bulunmuş⁶⁹⁴ ve R. 9 Kânûn-ı evvel 1294'te (M. 21 Aralık 1878) Mübeyyiz olmuştur. R. 4 Kânûn-ı evvel 1304'te (M. 16 Aralık 1888) Bâb-ı Vâlâ-yı Fetvâ Sicill-i Ahvâl Şubesi Müdürü olarak atanmıştır.⁶⁹⁵

R. 3 Nisan 1296'te (M. 15 Nisan 1880) ruûs maaşı,⁶⁹⁶R. 1 Kânûn-ı sâni 1299'da (M. 13 Ocak 1884) arpalık namıyla tarîk maaşı almaya başlamıştır. H. 7 Zilhicce 1285'te (M. 21 Mart 1869) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ne nail olmuştur. H. 9 Şevval 1292'de (M. 8 Kasım 1875) Hareket-i Hâriç'e, H.15 Ramazan 1293'te (M. 4 Ekim 1876) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 9 Zilkade 1294'te (M. 15 Kasım 1877) Mûsile-i Sahn'a, H. 27 Receb 1296'da (M. 17 Temmuz 1879) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 25 Ramazan 1297'de (M.31 Ağustos 1880) Mûsile-i Süleymaniye'ye, H. 29 Zilkade 1298'de (M. 23 Ekim 1881) Hâmise-i Süleymaniye'yeterfi etmiştir.⁶⁹⁷

⁶⁹¹ M.Ş.A. nr. 111/3/1.

⁶⁹² M.Ş.A. nr. 111/3/1.

⁶⁹³ M.Ş.A. nr. 111/3/1.

⁶⁹⁴ M.Ş.A. nr. 9/16/1.

⁶⁹⁵ M.Ş.A. nr. 111/3/1.

⁶⁹⁶ M.Ş.A. nr. 9/16/1.

⁶⁹⁷ M.Ş.A. nr. 111/3/14 ve devam eden sayfa.

H. 28 Zilhicce 1299'da (M. 10 Kasım 1882) Mahreç, H. 26 Cemâziye'l-âhir 1306'da (M. 27 Şubat 1889) Bilâd-ı Hamse, H. 15 Zilkade 1308'de (M. 22 Haziran 1891) Haremeyn-i Muhteremeyn payeleri kendisine verilmiştir.⁶⁹⁸H. 6 Ramazan 1298'de (M. 2 Ağustos 1881) dördüncü rütbeden Mecidi, H. 27 Rebiü'l-evvel 1305'te (M. 13 Aralık 1887) dördüncü rütbeden Osmanlı, H. 22 Receb 1307'de (M. 14 Mart 1890) üçüncü rütbeden Mecidi,⁶⁹⁹H. Ramazan 1314'te (M. Şubat/Mart 1897) ikinci rütbeden Mecidi nişanı almıştır.⁷⁰⁰H. 1 Şaban 1316'da (M. 15 Aralık 1898) vefat etmiştir.⁷⁰¹

3.48. ALİ RIZA EFENDİ

Ali Rıza Efendi, Fetvahâne Müsevvidi ve Fatih Camii ders-i âmidır.⁷⁰² H. 1255'te (M. 1839/1840) Ardanuç'ta dünyaya gelmiştir. Babası Timurzâde Mustafa Efendi'dir. İlk öğrenimine doğduğu yerde mahalle mektebinde başlamıştır. H. 1272'de (M. 1855/1856) İstanbul'a gidip Fatih ders-i âmlarından Ahışhalı Hafız Süleyman Efendi'nin derslerine katılarak kendisinden icazet almıştır. Türkçe ve Arapça konuşmakla birlikte yeterli derecede Farsça bilmektedir.⁷⁰³

34 yaşındayken H. 1287'de (M. 1870/1871) imtihanla Kurra-i Şer'îye Mümeyyizi olmuştur. H. 1289'da (M. 1872/1873) Halep'te beş ay, H. 1295'te (M. 1878) Kayseri merkez ve Niğde'de yedi ay görev yapmıştır. Görevlendirildiği Üsküp'te beş ay çalışmış, Antakya'ya tayin edilmesine rağmen gitmemiştir.⁷⁰⁴H. 25 Rebiü'l-evvel 1297'de (M. 7 Mart 1880) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır.⁷⁰⁵

R. 7 Şubat 1298'de (M. 19 Şubat 1883) Fetvahane'ye girmiştir.⁷⁰⁶R. 11 Temmuz 1300'de (M. 23 Temmuz 1884) Mudanya, R. 10 Temmuz 1303'te (M. 22 Temmuz 1887) Kemah, R. 22 Haziran 1310'da (M. 4 Temmuz 1894) Medine-i Münevvere, R. 16 Ağustos 1314'te (M. 28 Ağustos 1898) Gümüşhane, R. 29 Teşrîn-i sâni 1317'de (M. 12 Aralık 1901) Niğde ve R. 22 Mart 1322'de (M. 4 Nisan 1906) Çankırı niyabetlerine atanarak buralarda hizmet vermiştir. Niyabet vazifesinin yanı sıra R. 12 Kânûn-ı evvel

⁶⁹⁸M.Ş.A. nr. 111/3/1.

⁶⁹⁹M.Ş.A. nr. 111/3/14 ve devam eden sayfa.

⁷⁰⁰M.Ş.A. nr. 111/3/1.

⁷⁰¹M.Ş.A. nr. 9/16/9.

⁷⁰²M.Ş.A. nr. 2/8/33.

⁷⁰³M.Ş.A. nr. 2/8/1.

⁷⁰⁴M.Ş.A. nr. 2/8/1.

⁷⁰⁵M.Ş.A. nr. 2/8/12.

⁷⁰⁶M.Ş.A. nr. 2/8/12 ve devam eden sayfa.

1305'ten 7 Şubat 1325'e (M. 24 Aralık 1889/20 Şubat 1910) kadar Fetvahâne Müsevvid Mülâzımı olarak çalışmıştır.⁷⁰⁷ H. 13 Rebiü'l-evvel 1306'da (M. 17 Kasım 1888) Hareket-i Hâriç'e, H. 21 Şaban 1311'de (M. 27 Şubat 1894) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 13 Safer 1316'da (M. 3 Temmuz 1898) Hareket-i Dâhil'e,⁷⁰⁸ H. 9 Zilkade 1325'te (M. 14 Aralık 1907) Mûsile-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir.⁷⁰⁹ R. 4 Teşrîn-i evvel 1334'te (M. 4 Ekim 1918) vefat etmiştir.⁷¹⁰

3.49. AHMED NURİ EFENDİ

Ahmed Nuri Efendi, Fatih Camii Ders-i âmi⁷¹¹ ve Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁷¹² H. 1269'da (M. 1852/1853) Konya Vilayeti'ne bağlı Beyşehir Kazası'nın Doğana (Davgana) köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Hamdibey sülalesinden Seyyid Mehmed Efendi'dir ve R. 1304'te (M. 1888/1889) vefat etmiştir. İlköğrenimine doğduğu yerde başlamıştır. Ardından Konya'ya gitmiş ve Molla Efendi Medresesi'nde Kadınhanlı Arpacızâde Hüseyin Efendi'den sarf, nahiv, mantık ve fıkıh öğrenmiştir. H. 1284'te (M. 1867/1868) İstanbul'a giderek Koğacı Dede Medresesi'ne kaydolmuş ve Fatih ders-i âmlarından İlyas Efendi'nin derslerine katılarak H. 1294'te (M. 1877/1878) kendisinden icazet almıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır.⁷¹³

R. 1304'te (M. 1888/1889) 34 yaşında iken Fetvahâne Pusula Odası'na girmiştir. R. 28 Mayıs 1314'te (M. 8 Haziran 1898) birinci sınıf maaşı almaya başlamıştır.⁷¹⁴ R. 1 Ağustos 1325'te (M. 14 Ağustos 1909) Fetvahâne Mülazemeti'nde baş müsevvid olmuştur.⁷¹⁵ R. 21 Teşrîn-i evvel 1330'da (M. 3 Kasım 1914) müsevvid olarak atanmıştır. H. 15 Zilkade 1297'de (M. 19 Ekim 1880) İbtidâ-i Hâriç İstanbul ruûsu, H. 13 Rebiü'l-evvel 1306'da (M. 17 Kasım 1888) Hareket-i Hâriç İstanbul ruûsunu almıştır.⁷¹⁶ R. 1316'da (M. 1900/1901) dördüncü rütbeden Osmanlı ve dördüncü rütbeden Mecidî nişanı almıştır.⁷¹⁷

⁷⁰⁷M.Ş.A. nr. 2/8/27.

⁷⁰⁸M.Ş.A. nr. 2/8/12.

⁷⁰⁹M.Ş.A. nr. 2/8/15 ve devam eden sayfa.

⁷¹⁰M.Ş.A. nr. 2/8/33.

⁷¹¹M.Ş.A. nr. 8/9/14.

⁷¹²M.Ş.A. nr. 8/9/16.

⁷¹³M.Ş.A. nr. 8/9/1.

⁷¹⁴M.Ş.A. nr. 8/9/1.

⁷¹⁵M.Ş.A. nr. 8/9/11.

⁷¹⁶M.Ş.A. nr. 8/9/16 ve devam eden sayfa.

⁷¹⁷M.Ş.A. nr. 8/9/1.

3.50. HASAN HÜSNÜ EFENDİ

Hasan Hüsnü Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁷¹⁸ H. 1256'da (M. 1840/1841) Karinâbâd'da dünyaya gelmiştir. Babası aynı kasabadaki Hüseyin Çelebi Medresesi Müderrisi Abdulvehhâb Efendi'dir. Tahsil hayatına doğduğu kasabada başlamıştır. Daha sonra H. 1273'te (M. 1856/1857) İstanbul'a gitmiş ve burada Fatih Camii'nde Huzûr-ı Hümâyûn hocalarından baş mukarrir Karinâbâdlı Ali Efendi'den sarf ve bazı diğer ilimleri öğrenerek kendisinden icazet almıştır. Aynı zamanda Üsküdar Mevlevîhânesi postnişini Şeyh Zeki Efendi'den ta'lik yazı hattını öğrenerek icazet almıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır.⁷¹⁹

Babasının 1285'te (M. 1868/1869) vefat etmesi üzerine onun görev yaptığı Hüseyin Çelebi Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır. 10 yıl bu görevde kaldıktan sonra İstanbul'a gitmiştir.⁷²⁰ H. Muharrem 1295'te (M. Ocak/Şubat 1878) Fetvahâne'de göreve başlamıştır.⁷²¹ H. 5 Receb 1297'de (M. 13 Haziran 1880) Ezine niyabetine tayin olmuş, burada iki yıl üç ay görev yaptıktan sonra tekrar İstanbul'a dönerek⁷²² R. 22 Ağustos 1299'da (M. 3 Eylül 1883) Fetvahâne'de İ'lâmat-ı Şer'iyye Umûr-ı Tahririyye İkinci Muavini olmuştur.⁷²³ Ardından birinci muavin olarak görevlendirilmiştir.⁷²⁴ R. 1 Kânûn-i evvel 1298'de (M. 13 Aralık 1882) Mekteb-i Nüvvab'da 244 kuruş maaşla ta'lik hocası olarak çalışmaya başlamıştır.⁷²⁵

R. 24 Kânûn-ı sâni 1299'da (M. 5 Şubat 1884) müsevvid mülâzımı, R. 8 Haziran 1304'te (M. 20 Haziran 1888) müsevvid olarak atanmıştır.⁷²⁶ R. 6 Mart 1320'de (M. 19 Mart 1904) Trabzon mevleviyetinde bulunmuştur.⁷²⁷ R. 1 Eylül 1325'te (M. 14 Eylül 1909) İ'lâmat-ı Şer'iyye Odası birinci sınıf müsevvidliğine yükselmiştir.⁷²⁸ H. 21 Zilkade 1290'da (M. 10 Ocak 1874) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 23 Zilkade 1304'te (M. 13 Ağustos 1887) Hareket-i Hâriç'e, H. 13 Cemâziye'l-âhir 1309'da (M. 14

⁷¹⁸ M.Ş.A. nr. 2/11/4.

⁷¹⁹ M.Ş.A. nr. 2/11/1.

⁷²⁰ M.Ş.A. nr. 2/11/1.

⁷²¹ M.Ş.A. nr. 2/11/4.

⁷²² M.Ş.A. nr. 2/11/1.

⁷²³ M.Ş.A. nr. 2/11/4.

⁷²⁴ M.Ş.A. nr. 2/11/1.

⁷²⁵ M.Ş.A. nr. 2/11/6.

⁷²⁶ M.Ş.A. nr. 2/11/4.

⁷²⁷ M.Ş.A. nr. 2/11/19.

⁷²⁸ M.Ş.A. nr. 2/11/15.

Ocak 1892) Hareket-i Dâhil'e,⁷²⁹H. 25 Şevval 1314'te (M. 29 Mart 1897) Mûsile-i Sahn'a, H. 17 Safer 1316'da (M. 7 Temmuz 1898) Sahn'a, H. 1 Cemâziye'l-âhir 1318'de (M. 26 Eylül 1900) Hareket-i Altmışlı'ya terfi etmiştir.⁷³⁰R. 7 Haziran 1329'da (M. 20 Haziran 1913) emekli olmuştur.⁷³¹

3.51. İSA ŞEVKİ EFENDİ

İsa Şevki Efendi, Fetvahane Müsevvidi'dir.⁷³²R. 18 Nisan 1270'te (M. 30 Nisan 1854) Delvine Kazası'nın Efterâ köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Esmazâde Ahmed oğlu Seyfullah Efendi⁷³³ ve annesi Nesibe Hanım'dır. Orta boylu ve ela gözlüdür.⁷³⁴Eğitim hayatı R. 1277'de (M. 1861/1862) sıbyan mektebinde Kur'an-ı Kerim ve bazı dini ilimleri öğrenerek başlamış, R. 1287'de (M. 1871/1872) Filât Medresesi'nde Debreli Hasan Rıza Efendi'den ders alarak devam etmiştir. R. 1299'da (M. 1883/1884) İstanbul'a giderek Tetimme-i Sâlise Medresesi'ne girmiştir. H. 1310'da (M. 1892/1893) Ahışhalı Ali Rıza Efendi'den icazet almış ve H. 28 Şevval 1310'da (M. 15 Mayıs 1893) Fatih Camii ders-i âmları arasına katılmıştır. Türkçe, Rumca ve Arnavutça konuşup yazmaktadır. Anadili Arnavutçadır.⁷³⁵

R. Kânûn-ı evvel 1301'de (M. Aralık/Ocak- 1885/1886) Aksaray'da Valide Sultan Camii'ne vaiz olarak atanmıştır.⁷³⁶H. 15 Receb 1308'de (M. 24 Şubat 1891) Fetvahâne Pusula Odası'na girmiştir.⁷³⁷R. 1 Haziran 1315'te (M. 13 Haziran 1899) Fetvahâne İ'lâmat Odası'nda çalışmaya başlamıştır.⁷³⁸R. 1 Kânûn-ı evvel 1320'de (M. 14 Aralık 1904) İ'lâmat Mukayyidi İkinci Muavinliği'ne, R. 1 Kânûn-ı sâni 1322'de (M. 14 Ocak 1907) İ'lâmat Mukayyidi Birinci Muavinliği'ne atanmıştır. R. 1 Eylül 1325'te (M. 14 Eylül 1909) Mukayyidliğe terfi etmiştir.⁷³⁹R. 1 Mart 1331'de (M. 14 Mart 1915) Nuruosmaniye Camii'ne, R. 1 Nisan 1333'te (M. 1 Nisan 1917) Fatih Camii'ne vaiz olmuştur.⁷⁴⁰R. 1 Kânûn-ı sâni 1334'te (M. 1 Ocak 1918) İ'lâmat Odası Mümeyyiz

⁷²⁹ M.Ş.A. nr. 2/11/7.

⁷³⁰ M.Ş.A. nr. 2/11/9.

⁷³¹ M.Ş.A. nr. 2/11/19.

⁷³² M.Ş.A. nr. 6/9/22.

⁷³³ M.Ş.A. nr. 6/9/1.

⁷³⁴ M.Ş.A. nr. 6/9/17.

⁷³⁵ M.Ş.A. nr. 6/9/1.

⁷³⁶ M.Ş.A. nr. 6/9/14.

⁷³⁷ M.Ş.A. nr. 6/9/1.

⁷³⁸ M.Ş.A. nr. 6/9/5.

⁷³⁹ M.Ş.A. nr. 6/9/14.

⁷⁴⁰ M.Ş.A. nr. 6/9/13.

Muavini olarak görevlendirilmiştir.⁷⁴¹R. 1 Mart 1334'te (M. 1 Mart 1918) Bâyezid Camii'nde vaizliğe getirilmiştir.⁷⁴²Fetvahâne mümeyyiz muavinliği ve Bâyezid vaizliği yaptığı sırada Aksaray'da Oruç Gazi Mahallesi'nde 26 Kânûn-ı evvel 1335'te (M. 26 Aralık 1919) vefat etmiştir.⁷⁴³

3.52. MEHMED EMİN EFENDİ

Mehmed Emin Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁷⁴⁴ H. 5 Receb 1240'ta (M. 23 Şubat 1825) Ankara'da dünyaya gelmiştir. Babası tüccar Veliyyüddin Efendi'dir. İbtidai mektebini bitirdikten sonra Fatih Camii'nde eski şeyhülislamlardan Amasyalı Halil Efendi'den dini ve Arabî ilimleri öğrenerek kendisinden H. 10 Cemâziye'l-âhir 1278'de (M. 13 Aralık 1861) icazet almıştır. Ayrıca eski Şeyhülislam Hasan Efendi ve Kavalalı Yusuf Efendi'nin de derslerine katılmıştır. Arapça, Farsça okuyup Türkçe konuşup yazmaktadır.⁷⁴⁵

R. 11 Eylül 1273'te (M. 23 Eylül 1857) 300 kuruş maaşla Galata'da Azapkapı'da rüştiye mektebine muallim muavini olarak atanmıştır. R. 1 Teşrîn-i evvel 1274'te (M. 13 Ekim 1858) Fatih Rüştiye Mektebi İkinci Muavini olmuştur. R. 19 Kânûn-ı evvel 1293'te (M. 31 Aralık 1877) muallimlikten istifa etmiş ve birkaç gün sonra Fetvahâne'ye girmiştir.⁷⁴⁶R. 7 Şubat 1298'de (M. 19 Şubat 1883) Fetva Odası Müsevvid Mülâzımı, R. 1 Haziran 1303'te (M. 13 Haziran 1887) Müsevvid olmuştur.⁷⁴⁷

H. 1294'te (M. 1877/1878) senelik yirmi Osmanlı Altını ile Huzur Dersleri Muhatablığı'na tayin edilmiştir.⁷⁴⁸ Fatih Rüştiyesi Farsça Muallimliği'nde sekiz sene görev yapmış ve R. 16 Kânûn-ı evvel 1301'de (M. 28 Aralık 1885) istifa etmiştir.⁷⁴⁹R. 16 Haziran 1311'de (M. 28 Haziran 1895) Trabzon mevleviyyetini almıştır.⁷⁵⁰ Bu görevlerinden başka Azapkapısı Rüştiyesi Muallim muavinliği de yapmıştır. H. 29

⁷⁴¹M.Ş.A. nr. 6/9/14.

⁷⁴²M.Ş.A. nr. 6/9/13.

⁷⁴³M.Ş.A. nr. 6/9/14.

⁷⁴⁴M.Ş.A. nr. 6/10/18.

⁷⁴⁵M.Ş.A. nr. 6/10/1.

⁷⁴⁶M.Ş.A. nr. 6/10/1.

⁷⁴⁷M.Ş.A. nr. 6/10/6.

⁷⁴⁸M.Ş.A. nr. 6/10/1.

⁷⁴⁹M.Ş.A. nr. 6/10/5.

⁷⁵⁰M.Ş.A. nr. 6/10/10.

Rebiü'l-âhir 1280'de (M. 13 Ekim 1863) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır.⁷⁵¹

H. 7 Şevval 1282'de (M. 23 Şubat 1866) Hareket-i Hâriç'e, H. 17 Receb 1284'te (M. 14 Kasım 1867) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 13 Rebiü'l-âhir 1287'de (M. 13 Temmuz 1870) Hareket-i Dâhil'e, H. 17 Şaban 1287'de (M. 12 Kasım 1870) Mûsile-i Sahn'a, H. 17 Zilkade 1293'te (M. 4 Aralık 1876) Sahn'a, H. 9 Zilkade 1294'te (M. 15 Kasım 1877) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 27 Receb 1296'da (M. 17 Temmuz 1879) Hareket-i Altmışlı'ya, H. 1 Zilhicce 1300'de (M. 3 Ekim 1883) Mûsile-i Süleymaniye'ye, H. 13 Rebiü'l-evvel 1306'da (M. 17 Kasım 1888) Hâmise-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir. H. Ramazan 1302'de (M. Haziran/Temmuz 1885) üçüncü rütbe Mecidî, Ramazan 1303'te (M. Haziran/Temmuz 1886) dördüncü rütbe Osmanlı nişanı almıştır.⁷⁵²H.19 Şevval 1316'te (M. 2 Mart 1899) vefat etmiştir.⁷⁵³

3.53. HASAN HAYRİ EFENDİ

Hasan Hayri Efendi, Bab-ı Fetva Mektubî Kalemi İkinci Mümeyyizi'dir.⁷⁵⁴ H. 1279'da (M. 1862/1863) İstanbul'da Beşiktaş'ta Asariye Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Sudûr-ı İzâmdan Rumeli Kazaskeri Dürriyâde Mehmed Dürri Efendi'dir. İlk eğitimine babasından ve Hafız Paşa Mektebi Muallimi Şeyh Hafız İsmail Efendi'den dersler alarak başlamıştır.⁷⁵⁵

H. 1289'da (M. 1872/1873) Fatih Mektebi Rüştîyesi'ne girmiş ve burada dört yıl okuyarak iyi derece ile mezun olup şehâdetnâme almıştır. H. 1294'te (M. 1877/1878) sabahları Fatih Camii ders-i âmlarından Mahkeme-i Teftiş-i Evkâf-ı Hümayûn Müsteşarı Hüseyin Hüsnü Efendi'den kelim, akâid; ikinde vakitlerinde Ruhsayane Camii ders-i âmı Meclis-i Tetkikât-ı Şer'îye ve Tedkikât-ı Müellifât Heyeti azalarından Mehmed Halis Efendi'den fıkıh ve meânî ilimlerini tahsil etmiştir. Türkçe, Arapça konuşup yazmakta ve az miktarda Farsça bilmektedir.⁷⁵⁶

H. Zilkade 1296'da (M. Ekim/Kasım 1879) 17 yaşında iken Bab-ı Fetva Mektubî Kalemi'ne girmiştir. R. 1 Mayıs 1296'da (M. 13 Mayıs 1880) 50 kuruş olan ilk maaşını

⁷⁵¹M.Ş.A. nr. 6/10/15.

⁷⁵²M.Ş.A. nr. 6/10/15.

⁷⁵³M.Ş.A. nr. 6/10/14 ve devam eden sayfa.

⁷⁵⁴M.Ş.A. nr. 9/3/15.

⁷⁵⁵M.Ş.A. nr. 9/3/1.

⁷⁵⁶M.Ş.A. nr. 9/3/1.

almıştır. H. 9 Zilkade 1301'de (M. 31 Ağustos 1884) 103 kuruş maaşla Meclis-i Meşâyih Başkatıplığı'ne atanmıştır. H. 2 Zilhicce 1306'da (M. 30 Temmuz 1889) Tedkik-i Müellifât Başkatıblığı'ne atanmıştır.⁷⁵⁷

H. 18 Rebiü'l-evvel 1288'de (M. 7 Haziran 1871) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 3 Rebiü'l-evvel 1296'da (M. 7 Mart 1879) Hareket-i Hâriç'e, H. 27 Receb 1296'da (M. 17 Temmuz 1879) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 25 Ramazan 1297'de (M. 31 Ağustos 1880) Hareket-i Dâhil'e, H. 29 Zilkade 1299'da (M. 12 Ekim 1882) Mûsile-i Sahn'a, H. 11 Muharrem 1301'de (M. 12 Kasım 1883) Sahn-ı Semân'a, H. 13 Receb 1302'de (M. 28 Nisan 1885) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 23 Zilkade 1304'e (M. 13 Ağustos 1887) Mûsile-i Süleymaniye'ye, H. 25 Cemâdiye'l-âhir 1306'da (M. 26 Şubat 1889) Hâmise-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir.⁷⁵⁸

H. 10 Zilkade 1309'da (M. 6 Haziran 1892) 3855 kuruş maaşla İzmir Mevleviyeti'ni almıştır. H. 16 Receb 1310'da (M. 3 Şubat 1893) Bilâd-ı Hamse,⁷⁵⁹ H. 13 Zilhicce 1318'de (M. 3 Nisan 1901) İstanbul payesi,⁷⁶⁰ H. 6 Zilhicce 1313'te (M. 19 Mayıs 1896) Haremeyn-i Muhteremeyn payesi verilmiştir.⁷⁶¹ H. 22 Zilhicce 1313'te (M. 4 Haziran 1896) üçüncü rütbeden Mecidî nişanı, H. 28 Zilkade 1314'te (M. 30 Nisan 1897) üçüncü rütbeden Osmanlı nişanı almıştır.⁷⁶²

3.54. ABDULLAH EFENDİ

Abdullah Efendi, Fetvahâne İstifta Muharriri'dir. Yenişehir'de dünyaya gelmiştir. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Ulema Sicil Dosyaları Veri Tabanı'nda kendisiyle ilgili bir adet poz bulunmaktadır. Bu nedenle hakkında başka bilgiye ulaşılammıştır.⁷⁶³

⁷⁵⁷M.Ş.A. nr. 9/3/1.

⁷⁵⁸M.Ş.A. nr. 9/3/1.

⁷⁵⁹M.Ş.A. nr. 9/3/1.

⁷⁶⁰M.Ş.A. nr. 9/3/13.

⁷⁶¹M.Ş.A. nr. 9/3/7.

⁷⁶²M.Ş.A. nr. 9/3/9.

⁷⁶³M.Ş.A. nr. 125/12.

3.55. HASAN HULKİ EFENDİ

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Ulema Sicil Dosyaları Veri Tabanı'nda kendisiyle ilgili bir adet poz bulunan Hasan Hulki Efendi, Fetva Emanet Muavini'dir. İlgili veri tabanından hayatına ilişkin başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁷⁶⁴

3.56. İSMAİL HAKKI EFENDİ

İsmail Hakkı Efendi, Fetvahâne Müezzini'dir.⁷⁶⁵ Hafızdır. H. 19 Muharrem 1333 tarihli evraktan anlaşıldığı kadarıyla Fetvahâne müezzini Mehmed Efendi'nin askere sevk edilmesi üzerine Osman bin İsmail ve kendisi bu göreve getirilmiştir.⁷⁶⁶ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Ulema Sicil Dosyaları Veri Tabanı'nda yer alan üç pozluk dosyasında bu bilgi dışında kendisi hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır.

3.57. HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ

Hüseyin Hüsnü Efendi, Fetvahâne Pusula Odası Ketebe'si'dir.⁷⁶⁷ H. 1267'de (M. 1850/1851) Tırnova'da dünyaya gelmiştir. Babası çiftçi Hacı Halil Ağa'dır.⁷⁶⁸ Öğrenimine doğduğu yerde Kara Hafız Mehmed Efendi Mektebi'nde Kur'an-ı Kerim, tecvid ve dini ilimleri öğrenerek başlamış; ardından H. 1285'te (M. 1868/1869) İstanbul'a giderek Zincirlikuyu civarında Cedid Ali Paşa Medresesi'ne devam etmiştir.⁷⁶⁹ Daha sonra Fatih Camii ders-i âmlarından Hafız Şükrü Efendi'nin derslerine katılıp⁷⁷⁰ kendisinden H. 1300'de (M. 1882/1883) icazet almıştır. H. 1301'de (M. 1883/1884) kendisine şehadetname verilmiştir.⁷⁷¹ Türkçe okuyup yazmaktadır.⁷⁷²

H. 1302'de (M. 1884/1885) Fatih Camii'nde derse çıkmıştır. H. 15 Rebiü'l-âhir 1310'da (M. 6 Kasım 1892) imtihanla Fetvahâne Pusula Odası'na girmiştir. H. 5 Şaban 1313'te (M. 21 Ocak 1896) ikinci sınıf, R. 23 Kânûn-ı evvel 1314'te (M. 4 Ocak 1899) birinci sınıf maaşı almaya başlamıştır.⁷⁷³ R. 9 Kânûn-i sâni 1311'de (M. 21 Ocak 1896) Müsevvid olmuştur.⁷⁷⁴ H. 21 Rebiü'l-evvel 1307'de (M. 15 Kasım 1889) İbtidâ-i Hâriç

⁷⁶⁴M.Ş.A. nr. 1/14.

⁷⁶⁵M.Ş.A. nr. 10/5/2.

⁷⁶⁶M.Ş.A. nr. 10/5/1.

⁷⁶⁷M.Ş.A. nr. 110/19/2.

⁷⁶⁸M.Ş.A. nr. 110/19/1.

⁷⁶⁹M.Ş.A. nr. 4/4/1.

⁷⁷⁰M.Ş.A. nr. 110/19/1.

⁷⁷¹M.Ş.A. nr. 4/4/1.

⁷⁷²M.Ş.A. nr. 110/19/1.

⁷⁷³M.Ş.A. nr. 110/19/1.

⁷⁷⁴M.Ş.A. nr. 4/4/14.

İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 17 Safer 1316'da (M. 7 Temmuz 1898) Hareket-i Hâriç'e terfî etmiştir.⁷⁷⁵ İhtiyarlaması ve vücudunun zayıf düşmesi nedeniyle⁷⁷⁶R. 1 Eylül 1332'de (M. 14 Eylül 1916) emekli olmuştur.⁷⁷⁷15 Kânûn-ı sâni (Ocak) 1926'da vefatetmiştir.⁷⁷⁸

3.58. MUSTAFA ACİZÎ ASIM EFENDİ

Mustafa Acizî Asım Efendi, Fetvahâne İ'lâmat-ı Şer'îye Müdürü'dür.⁷⁷⁹ H. 1256'da (M. 1840/1841) Konya Vilayeti'ne bağlı Karaman'da dünyaya gelmiştir. Babası Kamerzâde Mustafa Efendi'dir. Doğduğu kasabada Kur'an-ı Kerim, sarf, nahiv ve ilmiyal öğrenmek başladığı tahsil hayatına Konya'da mantık okuyarak devam etmiştir. Daha sonra İstanbul'a giderek Medine-i Münevvere Mahmudiye Müderrisi Trabzonlu Hasan Sabri Efendi'den tevhid, hikmet, usul ve furû öğrenerek kendisinden icazet almıştır.⁷⁸⁰

Kırk yaşındayken Fetvahâne'ye girmiş ve iki sene boyunca İ'lâmat-ı Şer'îye Müfdi Muavini olarak çalışmıştır. H. 1 Zilkade 1302'de (M. 12 Ağustos 1885) Galata niyabetine, H. 1 Şaban 1305'te (M. 13 Nisan 1888) Mekke-i Mükerrreme niyabetine tayin edilmiştir. Burada bir müddet görev yaptıktan sonra tekrar İstanbul'a dönerek Fetvahâne'de çalışmaya devam etmiştir. H. 1292'de (M. 1875/1876) imtihanla İstanbul ruûsunu kazanmıştır.⁷⁸¹R. 1 Kânûn-ı sâni 1298'de (M. 13 Ocak 1883) Fetvahâne İ'lâmat-ı Şer'îye Mukayyid Muavini, R. 10 Ağustos 1308'de (M. 22 Ağustos 1892) müsevvid mülâzımı, R. 22 Teşrîn-i sâni 1309'da (M. 4 Aralık 1893) Pusula Odası Muavini, R. 1 Kânûn-ı evvel 1310'da (M. 13 Aralık 1894) müsevvid, R. 1 Şubat 1324'te (M. 14 Şubat 1909) Reisü'l Müsevvidîn,⁷⁸²R. 1 Haziran 1329'da (M. 14 Haziran 1913) Fetva Emaneti Muavini, R. 11 Mayıs 1336'da (M. 11 Mayıs 1920) İ'lâmat Müdürü olmuştur.⁷⁸³

H. 8 Rebiü'l-âhir 1292'de (M. 14 Mayıs 1875) İstanbul müderrisliğini almıştır. Kendisine H. 1 Cemâziye'l-ülâ 1321'de (M. 26 Temmuz 1903) Mahreç pâyesisi, H. 23

⁷⁷⁵ M.Ş.A. nr. 110/19/1.

⁷⁷⁶ M.Ş.A. nr. 4/4/12.

⁷⁷⁷ M.Ş.A. nr. 4/4/14.

⁷⁷⁸ M.Ş.A. nr. 4/4/14 ve devam eden sayfa.

⁷⁷⁹ M.Ş.A. nr. 1/10/13.

⁷⁸⁰ M.Ş.A. nr. 1/10/1.

⁷⁸¹ M.Ş.A. nr. 1/10/1.

⁷⁸² M.Ş.A. nr. 1/10/4 ve devam eden sayfa.

⁷⁸³ M.Ş.A. nr. 1/10/10-2.

Ramazan 1325'te (M. 30 Ekim 1907) Bilâd-ı Hamse pâyesi,⁷⁸⁴H. 1 Cemâziye'l-âhir 1331'de (M. 8 Mayıs 1913) İstanbul pâyesi verilmiştir.⁷⁸⁵H. Ramazan 1310'da (M. Mart/Nisan 1893) dördüncü rütbeden Osmanlı ve Mecidî nişanı almıştır.⁷⁸⁶R. 10 Şubat 1337'de (M. 10 Şubat 1921) vefat etmiştir.⁷⁸⁷

3.59. MUSTAFA FEHMİ EFENDİ

Mustafa Fehmi Efendi, Fetvahâne Pusula Odası Müsevvidi'dir. H. 1265'te (M. 1848/1849) İzmir Sancağı'na bağlı Akhisar'ın Terseköyünde dünyaya gelmiştir. Babası hattat Mustafa ibn-i Bekir'dir. Eğitimine doğduğu köyde sıbyan mektebinde başlamıştır. Burada Mehmed Hilmi Efendi'den Kur'an-ı Kerim, tecvid, ilmihal öğrenmiştir. H. 1276'da (M. 1859/1860) İstanbul'a giderek Hacı Şaban Mahallesi'nde Tunalı Hattat Halil Efendi'nin evinde kalarak kendisinden Arabî ilimleri, sarf, nahiv, fen, matematik, sülüs, rika ve ta'lik tahsil etmiştir. H. 1284'te (M. 1867/1868) Kırkçeşme civarındaki Gazanfer Ağa Medresesi'ne nakil olarak Fatih Camii ders-i âmlarından Hacı Şakir Efendi'nin derslerine katılıp ondan 1300'de (M. 1882/1883) icazet almıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır.⁷⁸⁸

H. 1289'da (M. 1872/1873) imtihanla şehâdetnâme almıştır. 1298'de (M. 1880/1881) Üryanizâde Ahmed Esad Efendi'nin imtihanına girerek birinci sınıf şehâdetnâme almaya hak kazanmıştır. H. 1300'de (M.1882/1883) Fatih Camii'nde ders vermeye başlamıştır. 1305'te (M. 1887/1888) imtihanla Fetvahâne'ye girmiştir. H. 17 Receb 1308'de (M. 26 Şubat 1891) Pusula Odası'na kaydolmuştur.⁷⁸⁹H. 8 Şaban 1313'te (M. 24 Ocak 1896) Fetva Odası'nda, R. 1 Haziran 1314'te (M. 13 Haziran 1898) İ'lâmat-ı Şer'iye Odası'nda görevlendirilmiştir. H. 7 Şaban 1304'te (M. 1 Mayıs 1887) İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 1 Zilhicce 1312'de (M. 26 Mayıs 1895) Hareket-i Hâriç'e terfi etmiştir.⁷⁹⁰

⁷⁸⁴M.Ş.A. nr. 1/10/4 ve devam eden sayfa.

⁷⁸⁵M.Ş.A. nr. 1/10/10-2.

⁷⁸⁶M.Ş.A. nr. 1/10/1.

⁷⁸⁷M.Ş.A. nr.1/10/13.

⁷⁸⁸ M.Ş.A. nr. 3/5/1.

⁷⁸⁹ M.Ş.A. nr. 3/5/1.

⁷⁹⁰ M.Ş.A. nr. 3/5/5 ve devam eden sayfa.

3.60. AHMED NECATİ EFENDİ

Ahmed Necati Efendi, Bâyezid Ders-i âmi⁷⁹¹ ve Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁷⁹² H. 1269'da⁷⁹³ (M. 1878/1879) dünyaya gelmiştir. Dosyasından nerede doğduğu hakkında bilgi edinilememiştir. Memleketi Merzifon'dur.⁷⁹⁴ H. 16 Zilkade 1316'da (M. 28 Mart 1899) Fetvahâne'ye girmiştir.⁷⁹⁵ Kendisinin vefatı üzerine ailesine bağlanan maaş senedi 15 Nisan 1933 tarih ve I8443/3252 numaralı evrak ile Fatih Mal Müdürlüğü'ne gönderilmiştir.⁷⁹⁶ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Ulema Sicil Dosyaları Veri Tabanı'nda yer alan dört pozluk dosyasında kendisi hakkında bunların dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.61. OSMAN RAŞİD EFENDİ

Osman Raşid Efendi, Fatih Ders-i âmi ve Fetvahâne Memuru'dur. R. 1289'da (M. 1873/1874) Tavas'ta dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Hasan Efendi'dir. 28 Aralık 1929'da vefat etmiştir. Kendisinin ölümü üzerine ailesine bağlanan maaş evrakı 26 Mart 1930'da Diyanet İşleri Riyaseti'ne gönderilmiştir. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Ulema Sicil Dosyaları Veri Tabanı'nda yer alan iki pozluk dosyasında kendisi hakkında bunların dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁷⁹⁷

3.62. ABDULLAH MÜNİB EFENDİ

Abdullah Münib Efendi, Fetvahâne İ'lâmat Odası Mukayyid Muavini'dir. H. 1292'de (M. 1876/1877) Ermenak'ta dünyaya gelmiştir.⁷⁹⁸ Babası Meclis-i Mesalih-i Talebe Azası Mehmed Aynî Efendi'dir.⁷⁹⁹ R. 24 Teşrîn-i sâni 1319'da (M. 7 Aralık 1903) devlet hizmetine girmiştir. Hakanî Şer'îyye Memuru iken Tedkik-i Mesahif-i Şerife Heyeti Riyaseti'ne tayin olmuştur.⁸⁰⁰ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Ulema Sicil Dosyaları Veri Tabanı'nda yer alan üç pozluk dosyasında kendisi hakkında bunların dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁷⁹¹M.Ş.A. nr. 7/9/2.

⁷⁹²M.Ş.A. nr. 7/9/1.

⁷⁹³M.Ş.A. nr. 7/9/4.

⁷⁹⁴M.Ş.A. nr. 7/9/1.

⁷⁹⁵M.Ş.A. nr. 7/9/4.

⁷⁹⁶M.Ş.A. nr. 7/9/2.

⁷⁹⁷M.Ş.A. nr. 9/7/2.

⁷⁹⁸M.Ş.A. nr. 8/14/3.

⁷⁹⁹İSAM Ulema Veri Tabanı 58_01 Numaralı Dosya bilgileri kısmından alınmıştır.

⁸⁰⁰M.Ş.A. nr. 8/14/1.

3.63. HACI HAFIZ HÜSEYİN NECMEDDİN EFENDİ

Hacı Hafız Hüseyin Necmeddin Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir. H. 1274'te⁸⁰¹(M. 1857/1858) Prizren'de dünyaya gelmiştir.⁸⁰² Babası Sadık Ağa'dır.⁸⁰³ Karagümrük Muhtesip İskender Mahallesi Mevkufatçı Sokak 14 numaralı evde ikamet etmiştir. Eşi Emine Hanım'dır.⁸⁰⁴R. 1 Haziran 1310'da (M. 13 Haziran 1894) devlet hizmetine girmiştir.⁸⁰⁵ 12 lira maaşla Fatih ders-i âmlığı yapmıştır.⁸⁰⁶3 Aralık 1933'te vefat etmiştir.⁸⁰⁷ Ailesine bağlanan maaş için cüzdan ve bordro 6 Şubat 1934 tarih ve 16714/2523 numaralı belgeyle Fatih Mal Müdürlüğü'ne gönderilmiştir.⁸⁰⁸

3.64. HAFIZ MUSTAFA SAFVET EFENDİ

Hafız Mustafa Safvet Efendi, Fetvahane Pusula Odası Müsevvidi⁸⁰⁹ ve aynı zamanda Fatih Ders-i âmi'dir.⁸¹⁰ H. 1293'te⁸¹¹ (M.1876/1877) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Arif Efendi'dir.⁸¹²R. 1 Eylül 1325'te (M. 14 Eylül 1909) Fetvahâne İ'lâmat Odası Mülazımı olmuştur. R. 12 Kânûn-ı evvel 1326'da (M. 25 Aralık 1910) İkinci Mülazım olarak görevlendirilmiştir.⁸¹³R. Teşrîn-i sâni 1333'te (M. Kasım 1917) Fetvahâne Müsted'îyat Memurluğu'na atanmıştır. R. 14 Eylül 1336'da (M. 14 Eylül 1920) idareten görevinden azledilmiş ve R. 20 Eylül 1336'da (M. 20 Eylül 1920) tekrar aynı görevine dönmüştür.⁸¹⁴ Devlete hizmeti 13 sene iki ay 15 gündür.⁸¹⁵

3.65. ABDULLAH EFENDİ

Hafız Abdullah Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁸¹⁶ H. 1306'da (M. 1888-1189) Selânik Vilayeti'ne bağlı Gevgili'de dünyaya gelmiştir. Babası Mayadağlı ders-i âm Mustafa Efendi'dir.⁸¹⁷ Şer'îye Vekâleti Tedrisat Azası iken Ankara Asliye Mahkemesi

⁸⁰¹ M.Ş.A. nr. 3/3/5.

⁸⁰² M.Ş.A. nr. 3/3/4.

⁸⁰³ İSAM Ulema Veri Tabanı 13_01 Numaralı Dosya bilgileri kısmından alınmıştır.

⁸⁰⁴ M.Ş.A. nr. 3/3/3.

⁸⁰⁵ M.Ş.A. nr. 3/3/6.

⁸⁰⁶ M.Ş.A. nr. 3/3/2.

⁸⁰⁷ M.Ş.A. nr. 3/3/1.

⁸⁰⁸ M.Ş.A. nr. 3/3/5.

⁸⁰⁹ M.Ş.A. nr. 9/2/5.

⁸¹⁰ M.Ş.A. nr. 9/2/1.

⁸¹¹ M.Ş.A. nr. 9/2/5.

⁸¹² M.Ş.A. nr. 9/2/2.

⁸¹³ M.Ş.A. nr. 9/2/1.

⁸¹⁴ M.Ş.A. nr. 9/2/2.

⁸¹⁵ M.Ş.A. nr. 9/2/4.

⁸¹⁶ M.Ş.A. nr. 64/8/2.

⁸¹⁷ İSAM Ulema Veri Tabanı 548_01 Numaralı Dosya bilgileri kısmından alınmıştır.

Azası memurluğuna atanmıştır.⁸¹⁸ Dosyasından kendisi hakkında başka bilgiye ulaşılamamıştır.

3.66. OSMAN EFENDİ

Osman Efendi, Fetvahâne Sicil Hademesi'dir.⁸¹⁹ R. 1305'te (M. 1889/1890) Pötürge kazasının Amrun köyünün Kûhi Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Kocaagaogullarından Hüseyin Efendi'dir.⁸²⁰ Annesi Emine Hanım'dır. Kendisi orta boylu, ela gözlü ve buğday tenlidir. İstanbul'a geldikten sonra 61 numaralı evde ikâmet etmiştir.⁸²¹ İlköğrenimini doğduğu köydeki sıbyan mektebinde tamamlamıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır. R. 1320'de (M. 1904/1905) seferberlik nedeniyle askere alınmış ve R. 1325'te (M. 1909/1910) terhis olmuştur. Aynı yılın başından 1330'a (M.1914/1915) kadar Fetvahâne'de mülâzemetten çalışmıştır. R. 10 Nisan 1335'te (M. 10 Nisan 1919) 350 kuruş maaşla sicil odasına kaydolmuştur.⁸²²

3.67. HASAN EFENDİ

Hasan Efendi, Fetvahâne Meclis-i Mesail Memuru ve Fatih Ders-i âmi'dir.⁸²³ H. 1258'de (M. 1842/1843) Batum'da dünyaya gelmiştir. Babası çiftçi Mehmet Efendi'dir. Tahsil hayatına doğduğu yerde başlayan Hasan Efendi, H. 1275'te (M. 1858/1859) İstanbul'a giderek Fatih civarında Abdülhalim Medresesi'ne girmiş ve H. 1291'de (M. 1874/1875) icazetname almıştır. Arapça bilmektedir.⁸²⁴ R. 1 Nisan 1292'de (M. 13 Nisan 1876) Selâtin Camiileri Şerifi Şecalığı yapmıştır. H. 21 Rebiü'l-evvel 1293'te (M. 16 Nisan 1876) ders-i âm olarak atanmıştır.⁸²⁵ H. 1294'te (M. 1877/1878) 75 kuruş maaşla ibtidai muallimi olarak görevlendirilmiştir. H. 1298'de (M. 1880/1881) Fetvahâne'ye girmiştir.⁸²⁶ H. 19 Cemâziye'l-ûlâ 1299'da (M. 8 Nisan 1182) Fetvahâne Pusula Odası'nda görevlendirilmiştir.⁸²⁷

H. 1306'da (M. 1888/1889) 1200 kuruş maaşla ders vermeye başlamıştır. Aynı sene içinde hasılatı alınmak üzere 2500 kuruş maaşla Cidde niyabetine ve 1500 kuruş

⁸¹⁸ M.Ş.A. nr. 64/8/1.

⁸¹⁹ M.Ş.A. nr. 245/7/5.

⁸²⁰ M.Ş.A. nr. 245/7/1.

⁸²¹ M.Ş.A. nr. 245/7/2.

⁸²² M.Ş.A. nr. 245/7/1 ve devam eden sayfa.

⁸²³ M.Ş.A. nr. 23/6/13.

⁸²⁴ M.Ş.A. nr. 23/6/1.

⁸²⁵ M.Ş.A. nr. 23/6/14.

⁸²⁶ M.Ş.A. nr. 23/6/1.

⁸²⁷ M.Ş.A. nr. 23/6/12.

maaşla Ayvalık niyabetine tayin edilmiştir.⁸²⁸H. 1 Receb 1305'te (M. 14 Mart 1888) Fetva Odası'na nakledilmiştir. H. 1313'te (M. 1895/1896) müderris olmuştur. R. 1 Mart 1314'te (M. 13 Mart 1898) Müsevvid Mülâzımı, R. 19 Kânûn-ı evvel 1322'de (M. 1 Ocak 1907) İ'lâmat-ı Şer'îye Mukayyidi İkinci Muavini olmuştur.⁸²⁹ Huzur-ı Hümâyûn'da ders vermiş ve iki adet nişan almıştır.⁸³⁰

H. 13 Şaban 1294'te (M. 23 Ağustos 1877) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 13 Receb 1302'de (M. 28 Nisan 1885) Hareket-i Hâriç'e, H. 9 Rebiü'l-âhir 1307'de (M. 3 Aralık 1889) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 1Rebiü'l-evvel 1312'de (M. 2 Eylül 1894) Hareket-i Dâhil'e, H. 17 Safer 1316'da (M. 7 Temmuz 1898) Mûsile-i Sahn'a, H. 9 Rebiü'l-evvel 1325'te (M. 22 Nisan 1907) Sahn'a, H. 21 Rebiü'l-âhir 1328'de (M. 2 Mayıs 1910) İbtidâ-i Altmışlı'ya terfî etmiştir.⁸³¹18 sene devlet hizmeti bulunan Hasan Efendi, R. 8 Kânûn-ı evvel 1326'da (M. 21 Aralık 1910) emekli olmuş⁸³² ve R. 1 Kânûn-ı sâni 1328'de (M. 14 Ocak 1913) vefat etmiştir.⁸³³

3.68. AHMED ŞÜKRÜ EFENDİ

Ahmed Şükrü Efendi, Fetvahâne Reisü'l Müsevvidini'dir.⁸³⁴ H. 1269'da (M. 1852/1853) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası meşhur âlimlerden Yakovalı Ali Efendi'dir. Annesinin babası ise Tire Kasabası'nda bulunan İbni Mülk Medresesi Müderrisi Fatih Camii ders-i âmlarından Ahışhalı Hayrullah Efendi'dir. Eğitimine Fatih civarında bulunan Hafız Paşa Mektebi'nde ilk bilgileri ve Ku'an-ı Kerim'i öğrenerek başlamış, ardından Sultan Selim Camii birinci imamı Reisü'l-Kurra Hacı İsmail Efendi'den vücûh (Kur'an'ın çeşitli okunuş biçimlerini içeren ilim) ilmi tahsil etmiştir.⁸³⁵

Fatih Camii'nde Debreli İbrahim Efendi'den ders almış fakat hocasının ölmesi üzerine kendi babasının mezunlarından Üsküdarlı Hasan Haşim Efendi'yle eğitimini sürdürerek kendisinden icazet almıştır. Arapça ve Farsça bilmektedir. H. 1287'de (M. 1870/1871) Fetvahâne'ye memur olarak girmiştir ve H. 1301'den (M. 1883/1884) itibaren üç sene Mecelle Meclisi'nin fahri kâtipliğini yerine getirmiştir. R. Mart 1306'dan

⁸²⁸ M.Ş.A. nr. 23/6/1.

⁸²⁹ M.Ş.A. nr. 23/6/12.

⁸³⁰ M.Ş.A. nr. 23/6/7.

⁸³¹ M.Ş.A. nr. 23/6/13.

⁸³² M.Ş.A. nr. 23/6/12.

⁸³³ M.Ş.A. nr. 23/6/14.

⁸³⁴ M.Ş.A. nr. 4/1/8.

⁸³⁵ M.Ş.A. nr. 4/1/1.

(M. Mart/Nisan 1890) itibaren Teftîş-i Mesahif-i Şerife Meclisi Azalığı'na görevlendirilmiştir.⁸³⁶R. 6 Temmuz 1304'te (M. 18 Temmuz 1888) Reisü'l Müsevvidin olmuştur.⁸³⁷R. 25 Temmuz 1314'te (M. 6 Ağustos 1898) bu görevinden istifa ederek⁸³⁸ Adliye Nezareti Müsteşarlığı'na geçmiştir.⁸³⁹

H. 13 Muharrem 1285'te (M. 6 Mayıs 1868) İbtidâ-i Hâriç'e, H. 3 Şaban 1289'da (M. 6 Ekim 1872) Hareket-i Hâriç'e, H. 27 Şevval 1291'de (M. 7 Aralık 1874) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 15 Rebiü'l-evvel 1293'te (M. 10 Nisan 1876) Hareket-i Dâhil'e, H. 9 Rebiü'l-evvel 1294'te (M. 24 Mart 1877) Mûsile-i Sahn'a, H. 25 Ramazan 1297'de (M. 31 Ağustos 1880) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 29 Zilkade 1298'de (M. 22 Ekim 1881) Mûsile-i Süleymaniye'ye, H. 11 Muharrem 1301'de (M. 12 Kasım 1883) Hâmise-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir. H. 1 Rebiü'l-evvel 1307'de (M. 26 Ekim 1889) İzmir mevleviyyetini almıştır.⁸⁴⁰

H. 1 Receb 1310'da (M. 19 Ocak 1893) Edirne pâyesi,⁸⁴¹H. 11 Receb 1310'da (M. 29 Ocak 1893) Bilâd-ı Hamse'den Bursa pâyesi,⁸⁴²H. 13 Ramazan 1315'te (M. 3 Şubat 1898) Anadolu Kazaskerliği pâyesi verilmiştir.⁸⁴³H. 29 Rebiü'l-evvel 1313'te (M. 19 Eylül 1895) ikinci rütbeden, H. 11 Ramazan 1315'te (M. 3 Şubat 1898) birinci rütbeden Mecidî nişanı almıştır.⁸⁴⁴R. 22 Ağustos 1325'te (M. 4 Eylül 1909) emekli olmuştur.⁸⁴⁵

3.69. ABDURRAHMAN AVNİ EFENDİ

Abdurrahman Avni Efendi, Fetvahane Pusula Odası Müsevvidi'dir.⁸⁴⁶ H. 1288'de (M. 1872/1873) Selânik Vilayeti'ne bağlı Karacaabad'da dünyaya gelmiştir. Babası tüccar Âdem Ağa'dır. Tahsil hayatına doğduğu yerdeki Karacaabad Medresesi'nde başlamıştır. Burada dört yıl okuduktan sonra Selânik'e giderek Hacı Süleyman Efendi Medresesi'ne kaydolarak iki yıl öğrenim görmüştür. Ardından İstanbul'a gitmiş ve Fatih

⁸³⁶ M.Ş.A. nr. 4/1/1.

⁸³⁷ M.Ş.A. nr. 4/1/5.

⁸³⁸ M.Ş.A. nr. 4/1/8.

⁸³⁹ M.Ş.A. nr. 4/1/2.

⁸⁴⁰ M.Ş.A. nr. 4/1/ 7.

⁸⁴¹ M.Ş.A. nr. 4/1/7.

⁸⁴² M.Ş.A. nr. 4/1/1.

⁸⁴³ M.Ş.A. nr. 4/1/2.

⁸⁴⁴ M.Ş.A. nr. 4/1/8.

⁸⁴⁵ M.Ş.A. nr. 4/1/6 ve devam eden sayfa.

⁸⁴⁶ M.Ş.A. nr. 3/7/10.

Camii'nde Alasonyalı Hacı Ali Efendi'nin derslerine katılarak kendisinden icazet almıştır. Türkçe, Arapça ve Bulgarca bilmektedir.⁸⁴⁷

R. 11 Mayıs 1318'de (M. 24 Mayıs 1902) rûs imtihanına girip kazanarak Fatih ders-i âmi olmuştur. Bir yıl sonra tarik maaşı almaya başlamıştır. R. 3 Eylül 1325'te (M. 16 Eylül 1909) Fetvahâne Pusula Odası'na mülâzım olarak atanmıştır.⁸⁴⁸R. 14 Kânûn-ı evvel 1326'da (M. 27 Aralık 1910) Birinci Sınıf Mülâzım, R. 19 Kânûn-ı sâni 1327'de (M. 1 Şubat 1912) İkinci Sınıf Müsevvid, R. 21 Kânûn-ı sâni 1329'da (M. 3 Şubat 1914) Birinci Sınıf Müsevvid olmuştur.⁸⁴⁹

R. 25 Teşrîn-i evvel 1331'de (M. 7 Kasım 1915) Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medreselerinin Âli kısmının üçüncü sınıf birinci şubesinde Arap Edebiyatı Müderrisi olarak,⁸⁵⁰ bir müddet sonra R. 17 Kânûn-ı sâni 1332'de (M. 30 Ocak 1917) aynı yerde ikinci şubede Kelam Müderrisi, Fatih ders-i âmi Nevrokoplu Mustafa Efendi'nin hastalanması üzerine onun yerine tayin edilmiştir.⁸⁵¹ H. 1 Zilhicce 1325'te (M. 5 Ocak 1908) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır.⁸⁵² Birkaç sene sağlık sorunları ile mücadele etmiştir. R. 29 Nisan 1336'da (M. 29 Nisan 1920) vefat etmiştir.⁸⁵³

3.70. AHMED NUREDDİN EFENDİ

Hafız Ahmed Nureddin Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁸⁵⁴ H. 1268'de (M. 1851/1852) Karinabad'da dünyaya gelmiştir. Babası aynı kasabada bulunan Hüseyin Çelebi Medresesi Müderrisi Abdülvehhab Efendi'dir. Eğitim hayatına doğduğu kasabada başlamıştır. Daha sonra İstanbul'a giderek H. 1282'de (M. 1865/1866) Çarşambapazarı civarında Benlizâde Mektebi'nde ilk bilgileri tahsil ve Ku'ran-ı Kerim ezberinden sonra Fatih ders-i âmlarından Gümölcineli Hasan Hilmi Efendi'nin derslerine katılarak kendisinden icazet almıştır. Kardeşi Hasan Efendi'den ta'lik yazısı öğrenerek icazetnameye muvaffak olmuştur. Türkçe okuyup yazmaktadır.⁸⁵⁵

⁸⁴⁷ M.Ş.A. nr. 3/7/1.

⁸⁴⁸ M.Ş.A. nr. 3/7/1.

⁸⁴⁹ M.Ş.A. nr. 3/7/10.

⁸⁵⁰ M.Ş.A. nr. 3/7/3 ve devam eden sayfa.

⁸⁵¹ M.Ş.A. nr. 3/7/2.

⁸⁵² M.Ş.A. nr. 3/7/3.

⁸⁵³ M.Ş.A. nr. 3/7/10.

⁸⁵⁴ M.Ş.A. nr. 7/5/27.

⁸⁵⁵ M.Ş.A. nr. 7/5/1.

H. 1 Rebî'u'l-âhir 1290'da (M. 29 Mayıs 1873) ilk görevine Ahi Çelebi Mahkemesi Kâtibi olarak başlamıştır. H. 1293'te (M. 1876/1877) Fetvâhane evrak odasına girmiştir. H. 1 Zilkade 1300'de (M. 3 Eylül 1883) Müsevvid Mülâzımı olarak hizmet etmiştir. R. 21 Kânûn-ı evvel 1293'te (M. 3 Aralık 1877) Fetvahâne İ'lâmat-ı Şer'îye Odası'na girmiştir. R 1 Mart 1304'te (M. 13 Mart 1888) Fetvahâne Müsevvidi olmuştur.⁸⁵⁶ R. 2 Mayıs 1296'da (M. 14 Mayıs 1880) Fetvahâne Temyiz ve İsti'naf Mukayyid Muavinliği'ne atanmıştır.⁸⁵⁷

H. 7 Rebiü'l-âhir 1303'te (M. 13 Ocak 1886) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrrisliği'ni almıştır. H. 21 Şaban 1311'de (M. 27 Şubat 1894) Hareket-i Hâriç'e, H. 23 Ramazan 1318'de (M. 14 Ocak 1901) Hareket-i Dâhil'e,⁸⁵⁸ H. 13 Şevval 1319'da (M. 23 Ocak 1902) Mûsile-i Sahn'a, H. 20 Ramazan 1320'de (M. 21 Aralık 1902) Mûsile-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir. H. 1 Muharrem 1323'te (M. 8 Mart 1905) Bilâd-ı Mahreç'ten Trabzon mevleviyeti verilmiştir.⁸⁵⁹ İki yıl süresince sağlık sorunları yaşamış⁸⁶⁰ ve R. 25 Eylül 1332'de (M. 8 Ekim 1916) vefat etmiştir.⁸⁶¹

3.71. ALİ RECAİ EFENDİ

Ali Recai Efendi, Fatih Camii Ders-i âmi⁸⁶² ve Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁸⁶³ H. 1255'te (M. 1839/1840) Yunanistan'a bağlı Kardiçe'de dünyaya gelmiştir. Babası Kardiçe eşrafından Mustafa Efendi'dir. Eğitimine doğduğu yerde başlamıştır. Ardından aynı yerde bulunan medresede bir müddet ilim tahsil edip H. 1275'te (M. 1858/1859) İstanbul'a giderek Çarşıbaşı'nda Hayriye Medresesi'ne kaydolmuştur. Burada Fatih Camii ders-i âmlarından ve Huzûr-ı Hümâyûn Dersleri Mukarrirleri'nden Tikveşli Yusuf Efendi'nin fıkıh, usul-ı fıkıh, nahiv ve Arabî ilimler derslerine katılarak kendisinden H.1291'de (M. 1874/1875) icazet almıştır. Daha sonra kendisi de öğrencilerine icazet vermeye başlamıştır. Türkçe okuyup yazmakta, Arapça konuşabilmektedir. Ayrıca Farsça ve Rumcaya da aşinadır.⁸⁶⁴

⁸⁵⁶ M.Ş.A. nr. 7/5/1.

⁸⁵⁷ M.Ş.A. nr. 7/5/25.

⁸⁵⁸ M.Ş.A. nr. 7/5/11 ve devam eden sayfa.

⁸⁵⁹ M.Ş.A. nr. 7/5/14.

⁸⁶⁰ M.Ş.A. nr. 7/5/21.

⁸⁶¹ M.Ş.A. nr. 7/5/25.

⁸⁶² M.Ş.A. nr. 5/6/22.

⁸⁶³ M.Ş.A. nr. 5/6/25.

⁸⁶⁴ M.Ş.A. nr. 5/6/1.

H. 1294'te (M. 1877/1878) girdiği rûus imtihanını kazanmış ve sonrasında Fatih Camii'nde ders vermeye başlamıştır.⁸⁶⁵R. 1 Kânûn-ı sâni 1298'de (M. 13 Ocak 1883) Fetvahanede Taharri-i Mesail Memuriyeti Muavinliği'nde görevlendirilmiştir.⁸⁶⁶R. 1300'de (M. 1884/1885) sınavla İ'lâmat-ı Şer'îye Odası'na girmiştir.⁸⁶⁷R. 31 Temmuz 1301'de (M. 12 Ağustos 1885) İ'lâmat-ı Şer'îye Mukayyid Muavini olarak tayin edilmiştir.⁸⁶⁸R. 17 Eylül 1302'den 1 Mayıs 1304'e (M. 29 Eylül 1886-M. 13 Mayıs 1888) kadar Havass-ı Refia niyabetinde hizmet etmiştir.⁸⁶⁹R. 1304'te (M. 1888/1889) Ebu Eyyub Ensari Mahkemesi Şer'îyesi'ne atanmıştır. H. 1 Muharrem 1306'da (M. 7 Eylül 1888) Medine-i Münevvere Mahkemesi Şer'îyesi'nde Bab Naibi olmuştur. Bu görevde iki sene kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür.⁸⁷⁰ Daha sonra R. 28 Kânûn-i evvel 1318'de (M. 10 Ocak 1903) Pusulacılık Memuriyeti'nde çalışmaya başlamıştır.⁸⁷¹

H. 25 Rebiü'l-evvel 1297'de (M. 7 Mart 1880) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderssiliği'ni almıştır. R. 11 Kânûn-ı evvel 1306'da (M. 23 Aralık 1890) Hareket-i Hâriç'e, H. 21 Şaban 1311'de (M. 27 Şubat 1894) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 25 Şevval 1314'te (M. 29 Mart 1897) Hareket-i Dâhil'e, H. 23 Ramazan 1318'de (M. 14 Ocak 1901) Mûsile-i Sahn'a,⁸⁷²H. 17 Zilhicce 1319'da (M. 27 Mart 1902) Sahn'a terfi etmiştir.⁸⁷³H. 1323'te (M. 1905/1906) vefat etmiştir.⁸⁷⁴

3.72. ABDULLAH EFENDİ

Abdullah Efendi, Fetvahâne Hademesi'dir.⁸⁷⁵ H. 1319'da (M. 1901/1902) Pirlepe'de dünyaya gelmiştir. Babası Osman Efendi'dir.⁸⁷⁶ Annesi Zeynep Hanım'dır. İstanbul Vilayeti'nin Süleymaniye Kazası'nın Gazi AşıkPaşa Mahallesi'nde Atik Esirzâde Sokağı 21 numaralı evde nüfusa kayıtlıdır.⁸⁷⁷R. 1 Teşrin-i evvel 1337'de (M. 1

⁸⁶⁵ M.Ş.A. nr. 5/6/1.

⁸⁶⁶ M.Ş.A. nr. 5/6/3.

⁸⁶⁷ M.Ş.A. nr. 5/6/1.

⁸⁶⁸ M.Ş.A. nr. 5/6/3.

⁸⁶⁹ M.Ş.A. nr. 5/6/12.

⁸⁷⁰ M.Ş.A. nr. 5/6/1.

⁸⁷¹ M.Ş.A. nr. 5/6/21.

⁸⁷² M.Ş.A. nr. 5/6/16.

⁸⁷³ M.Ş.A. nr. 5/6/21.

⁸⁷⁴ İSAM Ulema Veri Tabanı 28_01 Numaralı Dosya bilgileri kısmından alınmıştır.

⁸⁷⁵ M.Ş.A. nr. 49/13/5.

⁸⁷⁶ M.Ş.A. nr. 49/13/1.

⁸⁷⁷ M.Ş.A. nr. 49/13/2.

Ekim 1921) Fetvahâne'ye tayin olmuştur.⁸⁷⁸ Dosyasında bunların dışındakendisi hakkında herhangi başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.73. Derviş Ali Efendizâde Mehmed Tahir Zeki Efendi

Derviş Ali Efendizâde Mehmed Tahir Zeki Efendi, Mardin Fetva Müssevvidi'dir. H. 3 Cemâziye'l-âhir 1297'de (M. 13 Mayıs 1880) Diyarbakır Vilâyeti'ne bağlı Mardin Kazası'nın Kölesiyân Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir.⁸⁷⁹ Babası Sofu Kasım Efendi'dir. Annesi Şerife Hanım'dır. Orta boylu, ela gözlü ve beyaz tenlidir.⁸⁸⁰

Mardin sıbyan mektebinde Kur'an-ı Kerim öğrenerek başladığı tahsil hayatı Mardin rüştiyesinde yedi sene eğitim alarak devam etmiştir. Her iki okuldan da şehâdetnâme almamıştır. 13 yaşında iken H. 1312'de (M. 1894/1895) Kasım Paşa Medresesi'ne girmiştir. Burada aklî ve naklî ilimleri öğrenerek icazet almıştır. Türkçe, Arapça ve Kürtçe konuşup yazmaktadır. H. 1 Receb 1327'de (M. 19 Temmuz 1909) Fetvahâne'ye mülâzemeten devam etmiş ve daha sonra girdiği sınavı kazanarak H. 17 Cemâziye'l-âhir 1330'da (M. 3 Haziran 1912) müsevvid olarak görevlendirilmiştir.⁸⁸¹

3.74. Ahmed Fevzi Efendi

Ahmed Fevzi Efendi, Bab-ı Fetva Mektubî Kalemî halifelerindendir.⁸⁸² H. 19 Rebiü'l-evvel 1297'de (M. 1 Mart 1880) İstanbul'da Fatih civarında Kumrulu Mescid diğer adıyla Mimar Sinan Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Makam-ı Meşihat-ı Ulyâ Mektubî Muavini İstanbul pâyelilerinden Adalı Hoca Mehmed Efendizâde Mustafa Tevfik Efendi'dir.⁸⁸³ Kendisi anne tarafından Sadât-ı Berzenciye'den⁸⁸⁴ Nakîbü'l-Eşraf Mustafa Tevfik Efendi'nin oğlu olarak bilinmektedir.⁸⁸⁵

Eğitimine H. Şevval 1302'de (M. Temmuz/Ağustos 1885) Makri Köy'de (Bakırköy) sıbyan mektebinde başlamıştır. H. 1304'te (M. 1886/1887) Kumkapı'da Gedik Ahmet Paşa ilkokuluna nakil olmuştur. H. 1 Şaban 1307'de (M. 23 Mat 1890) eğitime devam etmek amacıyla Dârü't-Tedrîs'e girmiş ve buradan Arabî, fen ve diğer

⁸⁷⁸ M.Ş.A. nr. 49/13/1.

⁸⁷⁹ M.Ş.A. nr. 253/9/1.

⁸⁸⁰ M.Ş.A. nr. 253/9/2.

⁸⁸¹ M.Ş.A. nr. 253/9/1.

⁸⁸² M.Ş.A. nr. 104/10/10.

⁸⁸³ M.Ş.A. nr. 104/10/1.

⁸⁸⁴ Seyyid olan bir aile ismidir.

⁸⁸⁵ M.Ş.A. nr. 104/10/1.

ilimleri öğrenerek yapılan imtihanı başarı göstererek H. 9 Rebiü'l-evvel 1313'te (M. 30 Ağustos 1895) şehâdetnâme almıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır.⁸⁸⁶R. 1 Haziran 1308'de (M. 13 Haziran 1892) rûus maaşı almaya başlamıştır. R. 28 Eylül 1311'de (M. 10 Ekim 1895) Makam-ı Meşihat-ı Ulyâ Mektubî Kalemi'ne mülâzemeten girmiş ve R.1 Nisan 1312'de (M. 13 Nisan 1896) kendisine maaş bağlamıştır.⁸⁸⁷ H. 20 Rebî'u'l-âhir 1313'te (M. 10 Ekim 1895) Meşihat-ı İslâmiyye Mektubi Kalemi memuru olarak atanmıştır.⁸⁸⁸

H. 7 Rebiü'l-evvel 1303'te (M. 14 Aralık 1885) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 25 Cemâziye'l-âhir 1306'da (M. 26 Şubat 1889) Hareket-i Hâriç'e, H. 13 Cemâziye'l-âhir 1309'da (M. 14 Ocak 1892) Hareket-i Dâhil'e, H. 21 Şaban 1311'de (M. 27 Şubat 1894) Mûsile-i Sahn'a, H. 1 Zilhicce 1312'de (M. 26 Mayıs 1895) Sahn'a terfi etmiştir.⁸⁸⁹H. 17 Ramazan 1317'de (M. 19 Ocak 1900) Mahreç pâyesi verilmiştir.⁸⁹⁰H. 9 Cemâziye'l-âhir 1319'da (M. 23 Eylül 1901) Bilâd-ı Hamse almıştır.⁸⁹¹

3.75. BAHAEDDİN EFENDİ

Bahaeddin Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁸⁹² H. 1260'ta (M. 1844/1845) Kudüs'te dünyaya gelmiştir. Babası Hz. Ömer'in sülalesinden İzzet bin Cuma'nın çocuklarından Mescid-i Aksa Hatibi ve Sahratullah Camii'nin Birinci İmamı Abdülkerim Efendi'dir. Eğitimine Kudüs'te sıbyan mektebinde Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenerek başlamıştır. Ardından aynı yerde rüştiyeye girip iki buçuk sene eğitim aldıktan sonra İstanbul'a giderek Fatih Camii'nde sarf, nahiv, fıkıh, tefsir ve akâid öğrenmiştir. Türkçe ve Arapça konuşup yazmaktadır.⁸⁹³

H. 29 Zilhicce 1293'te (M. 15 Ocak 1877) 18 yaşındayken İstanbul Bab Mahkemesine katip olarak girmiş, R. 3 Haziran 1293'te (M. 15 Haziran 1877) ruûs maaşı almıştır. Mahkemede iki sene görev yapmasının ardından H. 19 Rebiü'l-evvel 1295'te (M. 23 Mart 1878) Fetvahâne Pusula Odası'na tayin edilmiştir. R. 18 Kânûn-i evvel 1299'da

⁸⁸⁶ M.Ş.A. nr. 104/10/1.

⁸⁸⁷ M.Ş.A. nr. 104/10/11.

⁸⁸⁸ M.Ş.A. nr. 104/10/1.

⁸⁸⁹ M.Ş.A. nr. 104/10/3.

⁸⁹⁰ M.Ş.A. nr. 104/10/8-3.

⁸⁹¹ M.Ş.A. nr. 104/10/10.

⁸⁹² M.Ş.A. nr. 105/3/9.

⁸⁹³ M.Ş.A. nr. 105/3/1.

(M. 30 Aralık 1883) 119 kuruş ikinci sınıf, R. 15 Kânûn-i evvel 1303'te (M. 27 Aralık 1887) 148 kuruş birinci sınıf maaşı almaya başlamıştır.⁸⁹⁴

H. 15 Cemâziye'l-ûlâ 1300'de (M. 24 Mart 1883) Trablusgarb Vilayeti'ne bağlı Mısrata Kazası niyabetinde görevlendirilmiştir. Burada altı ay çalıştıktan sonra havasının ve suyunun kendisine iyi gelmediği gerekçesi ile istifa ederek R. 18 Kânûn-ı evvel 1299'dan 22 Mayıs 1302'ye (M. 30 Aralık 1883-3 Haziran 1886) kadar Suriye Vilayeti'nde Cebel-i Kelmûn (Dolma Kazası) niyabetinde çalışma hayatına devam etmiştir. Burada 28 ay görev yapmıştır. R. 5 Temmuz 1302'de (M. 17 Temmuz 1886) aynı vilayetin Mecriyyun Kazası niyabetine ve yine aynı yere bağlı Buka'ul-Ferir Kazası niyabetine H. 15 Zilkade 1304'te (M. 5 Ağustos 1887) atanmış ve burada iki sene görev yapmıştır.⁸⁹⁵

Fetvahâne Pusula Odası'ndaki görevi R. 10 Ağustos 1308'de (M. 22 Ağustos 1892) Müsevvid Odası'nda devam etmiştir.⁸⁹⁶ R. 26 Mayıs 1309'dan 8 Kânûn-i sâni 1310'a (M. 7 Haziran 1893-20 Ocak 1895) kadar Cısr-i Mustafapaşa Kazası niyabetinde bulunmuştur. H. 25 Zilkade 1313'te (M. 8 Mayıs 1896) Nevrekop Kazası'na tayin olmuştur.⁸⁹⁷

R. 27 Haziran 1315'ten 5 Haziran 1317'ye (M. 9 Temmuz 1899-18 Haziran 1901) kadar Çeşme, R. 18 Kânûn-ı evvel 1318'de ise Mulve Kazası niyabetinde bulunmuştur.⁸⁹⁸

H. 1 Zilkade 1293'te (M. 18 Kasım 1876) İbtidâ-i Hâriç Edirne Müderrisliği'ni almıştır. H. 3 Ramazan 1294'te (M. 11 Eylül 1877) Hareket-i Dâhil'e, H. 19 Muharrem 1296'da (M. 13 Ocak 1879) Mûsile-i Sahn'a, H. 11 Cemâziye'l-âhir 1298'de (M. 11 Mayıs 1881) Sahn'a, H. 15 Rebiü'l-âhir 1299'da (M. 6 Mart 1882) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 5 Rebiü'l-âhir 1300'de (M. 13 Şubat 1883) Hareket-i Altmışlı'ya, H. 11 Safer 1310'da (M. 4 Eylül 1892) Mûsile-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir.⁸⁹⁹ H. 3 Zilhicce 1318'de (M. 24 Mart 1901) İzmir pâyesi almıştır.⁹⁰⁰

⁸⁹⁴ M.Ş.A. nr. 105/3/1.

⁸⁹⁵ M.Ş.A. nr. 105/3/1.

⁸⁹⁶ M.Ş.A. nr. 105/5/2.

⁸⁹⁷ M.Ş.A. nr. 105/3/5-2.

⁸⁹⁸ M.Ş.A. nr. 105/3/6.

⁸⁹⁹ M.Ş.A. nr. 105/3/4.

⁹⁰⁰ M.Ş.A. nr. 105/3/6.

3.76. MEHMED ZİYAEDDİN EFENDİ

Mehmed Ziyaeddin Efendi, Fetvahâne Pusula Odası Baş Müsevvidi'dir.⁹⁰¹ H. 1245'te (M. 1829/1830) Konya'ya bağlı Hadim'de dünyaya gelmiştir. Babası Hadis öğreten Ahmed Efendi'dir. İlköğrenimine doğduğu yerde Kur'an-ı Kerim okumayı, sarf ve nahiv öğrenerek başlamıştır. H. 1265'te (M. 1848/1849) İstanbul'a gitmiştir.⁹⁰²

H. 1277 (M. 1860/1861) ve H. 1278 (M. 1861/1862) yıllarında Hamidiye ders-i âmlarının yapmış oldukları sınavlara girerek mülâzemet tezkireleri almıştır. İrgad Pazarı'nda Şahkulu Medresesi'nde ikamet etmiş ve Bâyezid Camii'nde Kütahyalı Hacı Mahmud Efendi'nin derslerine katılarak H. Zilkade 1282'de (M. Mart/Nisan 1866) kendisinden icazet almıştır. Akabinde Bâyezid Camii'nde derse çıkarak H. 1290'da (M. 1873/1874) kendi talebelerine icazet vermeye başlamıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır.⁹⁰³

H. Ramazan 1292'de (M. Ekim 1875) Huzûr-ı Hümâyûn Dersi Muhatablığı'nda görevlendirilmiştir. H. 11 Şaban 1294'te (M. 21 Ağustos 1877) Pusula Odası'nda çalışmaya başlamıştır. R. 15 Ağustos 1297'de (M. 27 Ağustos 1881) ikinci sınıf maaşı, R. 1 Mart 1300'de (M. 13 Mart 1884) birinci sınıf maaşı almaya başlamıştır. R. 1 Nisan 1304'te (M. 13 Nisan 1888) Pusula Odası'na Baş Müsevvid olmuştur.⁹⁰⁴ H. 1283'te (M. 1866/1867) İstanbul Müderrisliği verilmiştir. Daha sonra Hâmise-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir. H. Zilkade 1303'te (M. Ağustos 1886) dördüncü rütbeden hem Mecidî hem Osmanlı nişanları almıştır.⁹⁰⁵

3.77. HÜSEYİN HAMİD EFENDİ

Hüseyin Hamid Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁹⁰⁶ H. 1251'de (M. 1835/1836) Kastamonu Vilayeti'nin Safranbolu Kazası'nın Yörük Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası Receb oğlu Hacı Halil Efendi'dir. Eğitimine doğduğu köyde sıbyan mektebinde Hafız Ömer Efendi'den alfabe ve Kur'an-ı Kerim öğrenerek başlamıştır. H. 1272'de (M. 1855/1856) İstanbul'a giderek Sultan Ahmed Medresesi'ne girmiştir. Burada Süleyman Şerif Efendi'nin derslerine katılarak kendisinden H. 15 Cemâziye'l-âhir 1287'de (M. 12

⁹⁰¹ M.Ş.A. nr. 6/11/3.

⁹⁰² M.Ş.A. nr. 6/11/1.

⁹⁰³ M.Ş.A. nr. 6/11/1.

⁹⁰⁴ M.Ş.A. nr. 6/11/3.

⁹⁰⁵ M.Ş.A. nr. 6/11/1.

⁹⁰⁶ M.Ş.A. nr. 6/8/6.

Eylül 1870) icazet almıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır. Meramını anlatacak kadar Arapça konuşabilmektedir. H. Şevval 1289'da (M. Aralık 1872) 38 yaşındayken imtihan yoluyla ve sahip olduğu şadadnamelerle Ayasofya Medresesi'ne girmiştir. Burada sarf ve fen ilimlerini öğrenerek H. 15 Cemâziye'l-âhir 1305'te (M. 28 Şubat 1888) icazet almıştır.⁹⁰⁷

R. 6 Teşrîn-i sâni 1292'de (M. 18 Kasım 1876) tarîk maaşı almaya başlamıştır. H. 23 Ramazan 1311'de (M. 30 Mart 1894) Fetvahâne'ye tayin olmuştur.⁹⁰⁸ Aynı zamanda H. Ramazan 1311'de (M. Mart/Nisan 1894) Huzur Dersleri Muhatablığı'nda görevlendirilmiştir.⁹⁰⁹ Bu görevlerinin yanı sıra kendisine Sultan Mehmed Han Kütüphanesi Vakfı'ndan ve Ayosafya-i Kebir Camii ticari cihetinden 80 kuruş vazife maaşı verilmiştir. H. 4 Receb 1293'te (M. 26 Temmuz 1876) İbtidâ-i Hâriç İstanbul ruûsu hümayunu almıştır. Derecesi Hareket-i Dâhil'e kadar yükselmiştir. Ayrıca kendisine Mecidi ve Osmanlı nişanları da verilmiştir.⁹¹⁰

3.78. ABDULLAH KAMİL EFENDİ

Abdullah Kâmil Efendi, Bab-ı Fetva Evrak Kalemi Ketebesini'ndendir. H. 1284'te (M. 1867/1868) Bursa'da dünyaya gelmiştir. Babası Osman Hilmi Efendi'dir. İSAM veri tabanında kendisine ait poz bulunmadığı için hayatı hakkında başka bir bilgiye ulaşıl原因amıştır.⁹¹¹

3.79. ÖMER HİLMİ EFENDİ

Ömer Hilmi Efendi, Fetva Emmini'dir.⁹¹² H. 22 Receb 1258'de (M. 29 Ağustos 1842) Karınabad'da dünyaya gelmiştir. Babası meşhur âlimlerden ve Huzur Dersi Mukarrirlerinden Hoca Abdurrahman Efendi'dir. Eğitimine mahalle mektebinde Kur'an-ı Kerim öğrenerek başlamış ve daha sonra çeşitli camilerde ilim tahsil ederek icazet almıştır. Muhaddis Şeyh Ebu'l-Kasım Efendi'den Buhari ve Müslim okuyarak mezun olmuştur. Türkçe, Arapça ve Farsça bilmektedir. Kendisinin arazi meselelerine dair

⁹⁰⁷ M.Ş.A. nr. 6/8/1.

⁹⁰⁸ M.Ş.A. nr. 6/8/1.

⁹⁰⁹ M.Ş.A. nr. 6/8/3.

⁹¹⁰ M.Ş.A. nr. 6/8/1.

⁹¹¹ İSAM Ulema Veri Tabanı 1227_01 Numaralı Dosya bilgileri kısmından alınmıştır.

⁹¹² M.Ş.A. nr. 93/8/12.

Ahkâm-ı Mergube, Ahkâm-ı Arazi; fıkıh ilminin ukûbat kısmına ait Mîyarü'l-Adalet ve evkâf muamelatına ait Ahkâmü'l-Evkâf olmak üzere dört adet eseri bulunmaktadır.⁹¹³

R. 20 Kânûn-i evvel 1278'de (M. 1 Ocak 1863) Fatih Camii ders-i âmı olarak ders vermeye başlamıştır. İmtihanla R. 4 Mart 1279'da (M. 16 Mart 1863) Fetvahâne'nin Pusula Odası'na girmiştir. R. 24 Teşrîn-i sâni 1279'da (M. 6 Aralık 1863) Fetva Odası'na müsevvid olmuştur. R. 24 Kânûn-ı evvel 1285'te (M. 5 Ocak 1870) Fetva Odası Müvezziliği'ne görevlendirilmiştir. R. 31 Mart 1291'de (M. 12 Nisan 1875) Fetvahâne Baş Müsevvidi olmuştur. R. 24 Temmuz 1292'de (M. 5 Ağustos 1876) Mahkeme-i Evkâf-ı Hümâyûn Müfettişliği Müsteşarı olarak atanmıştır. R. 15 Temmuz 1293'te (M. 27 Temmuz 1877) bu görevinden ayrılarak çalışma hayatına Fetva Emini olarak devam etmiştir. R. 9 Şubat 1294'te (M. 21 Şubat 1879) devlet hizmetini tekrar Evkâf Müsteşarı olarak sürdürmüştür.⁹¹⁴

R. 16 Kânûn-ı evvel 1298'de (M. 28 Aralık 1882) Defter-i Emanet-i Şer'iyye memurluğuna görevlendirilmiştir.⁹¹⁵ Daha önceden R. 27 Kânûn-i sâni 1302'de (M. 8 Şubat 1887) atandığı⁹¹⁶ Mahkeme-i Temyîz Hukuk Dairesi Azalığı'na gitmeyerek⁹¹⁷ R. 19 Haziran 1304'te (M. 1 Temmuz 1888) Mahkem-i Temyîz Reis-i Evveli olmuştur.⁹¹⁸

R. 13 Muharrem 1285'te (M. 6 Mayıs 1868) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 5 Zilkade 1288'de (M. 16 Ocak 1872) Hareket-i Hâriç'e, H. 5 Zilhicce 1290'da (M. 24 Ocak 1874) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 9 Şevval 1292'de (M. 8 Kasım 1875) Mûsile-i Sahn'a, H. 21 Cemâziye'l-âhir 1293'te (M. 14 Temmuz 1876) İbtidâ-i Altmışlı'ya terfî etmiştir. H. 7 Zilkade 1293'te (M. 24 Kasım 1876) Bilâd-ı Mahreç'ten Kudüs mevleviyetini, H. 23 Ramazan 1294'te (M. 5 Temmuz 1878) Haremeyn-i Muhteremeyn pâyesini ve H. 28 Ramazan 1302'de (M. 11 Temmuz 1885) İstanbul pâyesini almıştır.⁹¹⁹ R. 15 Teşrîn-i evvel 1305'te (M. 27 Ekim 1889) vefat etmiştir.⁹²⁰

⁹¹³ M.Ş.A. nr. 93/8/4.

⁹¹⁴ M.Ş.A. nr. 93/8/10.

⁹¹⁵ M.Ş.A. nr. 93/8/10.

⁹¹⁶ M.Ş.A. nr. 93/8/8.

⁹¹⁷ M.Ş.A. nr. 93/8/5.

⁹¹⁸ M.Ş.A. nr. 93/8/10.

⁹¹⁹ M.Ş.A. nr. 93/8/3.

⁹²⁰ M.Ş.A. nr. 93/8/10.

3.80. MEHMED SAİD BEY

Mehmed Said Bey, Bab-ı Fetva Sicill-i Ahvâl Müdürü'dür.⁹²¹ H. 1297'de (M.1879/1880) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Halid Efendizâde Hacı Mustafa Neşet Molla Bey'dir. Anne tarafından sülalesi Hümaşâh Sultan ve Sadrazam Siyavuş Paşa'ya uzanmaktadır. Tahsil hayatı İstanbul'da başlayıp devam etmiştir. Ravza-i Terakkî Şemsü'l-Maarif ve Numune-i Terakkî mekteblerinde eğitim görmüş, ardından Mekteb-i Nüvvâb'a girmiştir. H. 15 Receb 1321'de (M. 7 Ekim 1903) buradan dördüncü sınıf tezkeresi almıştır. Fatih ders-i âmlarından Tokatlı Şakir Efendi'nin derslerine katılarak kendisinden icazet almıştır. Hususi hocalardan Farsça ve Fransızca öğrenmiştir.⁹²²

R. 11 Haziran 1307'de (M. 23 Haziran 1891) tarik maaşı almaya başlamıştır. R. 1 Eylül 1316'da (M. 14 Eylül 1900) Meşîhât Mektubî Kalemî Halifelîği'ne tayin olmuştur. R. 1 Mayıs 1318'de (M. 14 Mayıs 1902) ilave memuriyet olarak Bab-ı Fetva Sicil Kalemî Müdür Muavini olmuştur. R. 12 Temmuz 1319'da (M. 25 Temmuz 1903) aynı yere müdür olarak atanmıştır. R. 5 Mart 1320'de (M. 18 Mart 1904) Küçükçekmece niyabetine görevlendirilmiştir. R. 18 Kânûn-ı sâni 1320'de (M. 31 Ocak 1905) Şûrâ-yı Devlet Bidâyet Mahkemesi Aza Mülâzımlığı'na tayin edilmiştir. R. 20 Ağustos 1324'te (M. 2 Eylül 1908) Şûrâ-yı Devlet İsti'nâf Mahkemesi Azalığı'na yükselmiştir. H. 14 Rebiü'l-âhir 1329'da (M. 14 Nisan 1911) Eyüb niyabetine görevlendirilmiştir. R. 15 Teşrîn-i sâni 1327'de (M. 28 Kasım 1911) Galata Kadı Müşavirliği'ne,⁹²³ H. 14 Teşrîn-i evvel 1328'de (M. 27 Ekim 1912) Mahkeme-i Evkâf Kadı Muavinliği'ne ve R. 12 Şubat 1328'de (M. 25 Şubat 1913) Anadolu Kazaskerliği Müşavirliği'ne atanmıştır. R. 9 Mart 1330'da (M. 22 Mart 1914) Anadolu Kazaskerliği Müşavirliği'nden azledilmiştir. R. 17 Şubat 1335'te (M. 17 Şubat 1919) Medresetü'l-Kuzzât'tan Sınıf-ı Mahsus-ı Kitabet-i Resmiye Muallimliği'ne tayin edilmiştir.⁹²⁴

3.81. MEHMED EMİN EFENDİ

Mehmed Emin Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁹²⁵ H. 1261'de (M. 1845) Manisa'nın Yar Hasanlar Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Hüseyin Efendi'dir.

⁹²¹ M.Ş.A. nr. 247/9/4.

⁹²² M.Ş.A. nr. 247/9/2.

⁹²³ M.Ş.A. nr. 247/9/2.

⁹²⁴ M.Ş.A. nr. 247/9/1.

⁹²⁵ M.Ş.A. nr. 7/1/29.

İlk eğitimini H. 1273'te (M. 1856/1857) tamamlamıştır. H. 1275'te (M. 1858/1859) sülüs hattı yazı icazeti almıştır. Manisa'da İki Lâleli Medresesi'nde Hacı Ömer Efendi'den sarf, nahiv ve mantık öğrenmiştir. H. 1279'da (M. 1862/1863) İstanbul'a giderek Fatih'te Karadeniz yönünde Baş Kurşunlu Medresesi'ne girmiştir. Bir sene sonra Tutî Abdüllâtîf Efendi Medresesi'nde eğitimine devam etmiştir.⁹²⁶

Tophaneli Hafız Mehmed Efendi'den Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenmiştir. Fatih ders-i âmları Sabit Efendi ve Şevket Efendi'den sarf, nahiv, kelam, mantık, fıkıh, tefsir, hadis ve Arabî ilimleri tahsil etmiştir. Yapılan sınavları kazanarak H. 1288'de (M. 1871/1872) Dârü'l-Muallimîn'e girmiş; H.1291'de (M. 1874/1875) mezun olmuştur. Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin kelam ve hikmet derslerine katılarak kendisinden H. 1296'da (M. 1878/1879) icazet almıştır. Bunların yanısıra Rüstem Efendi'den Gülistan ve Divân-ı Hâfız okumuştur. Kendisi İstanbul'da kaldığı ve herhangi bir memuriyete giremediği için şehadetname alamamıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça yazıp konuşmaktadır.⁹²⁷

H. 1294'te (M. 1877/1878) Meşihat'ta yapılan imtihanı birincilikle kazanarak ders-i âm olmuştur. Aynı sene Fatih Camii'nde ders vermeye başlamıştır. Ayrıca yine bu tarihte 250 kuruş maaşla Sultan Mustafa Han'ın yaptırdığı Lâleli Camii'nde ikinci imam olmuştur. H. Zilhicce 1297'de (M. 1879/1880) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği ruûsunu almıştır. H. 1296'da (M. 1878/1879) Fetvahâne'ye girmiş ve H. 1298'de (M. 1880/1881) yapılan imtihanla Fetvahâne Pusula Odası'na kaydolmuştur. Burada dört sene görev yaptıktan sonra İ'lâmat-ı Şer'iyye Odası'na nakledilmiş ve Mukayyid İkinci Muavini olmuştur. R. Teşrîn-i evvel 1302'de (M. Ekim/Kasım 1886) Mukayyid Birinci Muavinliği'ne terfi etmiştir. R. Temmuz 1304'te (M. Temmuz/Ağustos 1888) bu vazifesinden istifa etmesi nedeniyle Fetva Odası'nda görevlendirilmiştir. Çalışma hayatına R. Şubat 1306'da (M. Şubat/Mart 1891) Müsevvid olarak devam etmiştir. R. 1 Mart 1306'da (M. 13 Mart 1890) Teftîş-i Mesâhif-i Şerîfe Meclisi azası olmuş ve R. Teşrîn-i sâni 1324'e (M. Kasım/Aralık 1908) kadar aynı görevi sürdürmüştür. Bu tarihten sonra Fetvahâne'deki görevini ve Fatih ders-i âmlığı yapmaya devam etmiştir.⁹²⁸

⁹²⁶ M.Ş.A. nr. 7/1/1.

⁹²⁷ M.Ş.A. nr. 7/1/1.

⁹²⁸ M.Ş.A. nr. 7/1/1.

H. 15 Zilkade 1297'de (M. 19 Ekim 1880) İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 13 Rebiü'l-evvel 1306'da (M. 17 Kasım 1888) Hareket-i Hâriç'e, H. 21 Şaban 1311'de (M. 27 Şubat 1894) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 17 Safer 1312'de (M. 20 Ağustos 1894) Hareket-i Dâhil'e,⁹²⁹ H. 21 Rebiü'l-evvel 1321'de (M. 17 Haziran 1903) Mûsıla-i Sahn'a,⁹³⁰ H. 9 Şevval 1323'te (M. 7 Aralık 1905) Sahn-ı Seman'a, H. 11 Safer 1324'te (M. 6 Nisan 1906) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 9 Zilkade 1325'te (M. 14 Aralık 1907) Hareket-i Altmışlı'ya terfî etmiştir.⁹³¹ H. 24 Kânûn-ı evvel 1327'de (M. 6 Ocak 1912) vefat etmiştir.⁹³²

3.82. MEHMED SERVET EFENDİ

Mehmed Servet Efendi, Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁹³³ H. 1266'da (M. 1849/1850) İstanbul'da Eyüb'e bağlı Dökmeciler Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Kibâr-i Müderrislerinden⁹³⁴ ve Fetvahâne Baş Müsevvidi Osman Nuri Efendi'dir. Eğitimine mahalle mektebinde başlamıştır. Ardından Zeyrek'te Kilise Camii'nde bulunan Sultan Mektebi'ne girerek Kur'an-ı Kerim öğrenmiştir. Aynı mektepte Hacı Süleyman Efendi'den fen, sarf ve Farsça dersleri almıştır. Daha sonra Süleymaniye ders-i âmlarından Çankırlı İbrahim Edhem'den fıkıh ve Arabî ilimleri tahsil etmiştir. Arapça konuşmaktadır.⁹³⁵

23 yaşında H. Receb 1289'da (M. Eylül/Ekim 1872) Fetvahâne Pusula Odası'na girmiştir.⁹³⁶ R. Mart 1294'te (M. Mart/Nisan 1878) ruûs maaşı almaya başlamıştır.⁹³⁷ H. Cemâziye'l-evvel 1295'te (M. Mayıs/Haziran 1878) Fetva Odası'nda görevlendirilmiştir.⁹³⁸ R. 1 Mart 1299'da (M. 13 Mart 1883) Müsevvid Mülâzımı, R. 1 Teşrîn-i evvel 1303'te (M. 13 Ekim 1887) Müsevvid olarak çalışmaya başlamıştır.⁹³⁹

R. 7 Mayıs 1306'dan 10 Nisan 1308'e ((M. 19 Mayıs 1890-22 Nisan 1892) kadar Çankırı, R. 9 Şubat 1309'dan 17 Mart 1312'ye (M. 21 Şubat 1894-29 Mart 1896) kadar

⁹²⁹ M.Ş.A. nr. 7/1/7.

⁹³⁰ M.Ş.A. nr. 7/1/14.

⁹³¹ M.Ş.A. nr. 7/1/19.

⁹³² M.Ş.A. nr. 7/1/24.

⁹³³ M.Ş.A. nr. 173/8/10.

⁹³⁴ Mûsıla-i Süleymaniye ve daha yüksek dereceli medrese sınıflarında ders veren müderrislerdir.

⁹³⁵ M.Ş.A. nr. 173/8/1.

⁹³⁶ M.Ş.A. nr. 173/8/1.

⁹³⁷ M.Ş.A. nr. 173/8/5.

⁹³⁸ M.Ş.A. nr. 173/8/1.

⁹³⁹ M.Ş.A. nr. 173/8/5.

Mersin, R. 10 Teşrîn-i evvel 1312'den 8 Temmuz 1314'e (M. 22 Ekim 1896-20 Temmuz 1898) kadar Karamürsel, R. 6 Eylül 1314'ten 4 Temmuz 1317'ye (M. 18 Eylül 1898-17 Temmuz 1901) kadar Amasya, R. 17 Mayıs 1318'den 4 Teşrîn-i evvel 1320'ye (M. 30 Mayıs 1902-17 Ekim 1904) kadar Isparta, R. 10 Temmuz 1322'den 14 Ağustos 1324'de (M. 23 Temmuz 1906-27 Ağustos 1908) kadar Canik niyabetlerinde görev yapmıştır.⁹⁴⁰

H. 13 Şaban 1294'te (M. 23 Ağustos 1877) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 29 Zilkade 1299'da (M. 12 Ekim 1882) Hareket-i Hâriç'e, H. 17 Rebiü'l-âhir 1303'te (M. 23 Ocak 1886) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 25 Cemâziye'l-âhir 1306'da (M. 26 Şubat 1889) Mûsile-i Sahn'a, H. 25 Şevval 1314'te (M. 29 Mart 1897) Sahn'a, H. 17 Safer 1316'da (M. 7 Temmuz 1898) İbtidâ-i Altmışlı'ya terfi etmiştir. H. 18 Ramazan 1317'de (M. 20 Oca 1900) Mahreç, H. 10 Cemâziye'l-âhir 1319'da (M. 24 Eylül 1901) Bilâd-ı Hamse, H. 25 Şevval 1324'te (M. 12 Aralık 1906) Haremeyn-i Muhteremeyn pâyeleri verilmiştir.⁹⁴¹ R. 10 Kânûn-ı sâni 1324'te (M. 23 Ocak 1909) vefat etmiştir.⁹⁴²

3.83. ALİ AĞA

Ali Ağa, Fetvahâne Hademe'sidir.⁹⁴³ H. 1309'da (M. 1891/1892) Konya Vilayeti'nin Ürgüp Kazası'nın Timurtaş köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Telgraf çavuşluğunda ve H. 1326'da (M. 1908/1909) muallimlik görevinde bulunmuş Bıykoğlu Mustafa Ağa'dır. Eğitimine Konya Vilayeti Aksaray Kazası'ndaki okulda başlamış ve buradan iyi derece ile şهادetname almıştır. Aynı kasabada iki sene rüştiye eğitimi görerek şهادetname sahibi olmuştur. Türkçe okuyup yazmaktadır.⁹⁴⁴ R. 10 Mart 1330'da (M. 23 Mart 1914) Makam-ı Meşihat'a 300 kuruş maaşla tayin olmuştur.⁹⁴⁵ Dosyasında hayatı hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

3.84. EMİN AĞA

Emin Ağa, Fetvahâne hademesidir. H. 1301'de (M. 1883/1884) Kastamonu Vilayeti'nin Araç Kazası'nın Alibeyli köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Ahmed Ağa'dır. Tahsil hayatına doğduğu yerde başlamıştır. R. 1 Kânûn-ı sâni 1329'da (M. 14

⁹⁴⁰ M.Ş.A. nr. 173/8/5.

⁹⁴¹ M.Ş.A. nr. 173/8/7 ve devam eden sayfa.

⁹⁴² M.Ş.A. nr. 173/8/5.

⁹⁴³ M.Ş.A. nr. 231/26/4.

⁹⁴⁴ M.Ş.A. nr. 231/26/1.

⁹⁴⁵ M.Ş.A. nr. 231/26/3.

Ocak 1914) 200 kuruş maaşla Fetvahâne Hademesi olarak göreve başlamıştır.⁹⁴⁶ Dosyasında hayatı hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

3.85. ALİ HİLMİ EFENDİ

Ali Hilmi Efendi, Bab-ı Fetva Evrak Kalemi halifelerindendir.⁹⁴⁷ H. 25 Receb 1289'da (M. 28 Eylül 1872) Ahırkapı haricinde Cebeci Paşa Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Hz. Halid'in türbesi hademesi Hacı Hafız Abdurrahman Efendi'dir. İlk öğrenimine Eyüb Sultan civarında Zal Mahmud Paşa Camii bitişiğindeki Şah Sultan Cedid sıbyan mektebinde başlamıştır. H. Şevval 1295'te (M. Eylül/Ekim 1878) Eyüb Sultan Rüştîyesi'nde üç buçuk sene Arabî ve diğer ilimleri tahsil ederek şehâdetnâme almadan çıkmıştır. Daha sonra Ali Efendi'nin derslerine ve Hafız Mahmud Celaledin Raik Efendi'nin derslerine katılarak kendisinden H. Cemâziye'l-ûlâ 1309'da (M. Aralık/Ocak 1891/1892) icazet almıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır ve bir miktar farsça bilmektedir.⁹⁴⁸

H. Zilkade 1300'de (M. Eylül/Ekim 1883) 11 yaşında iken Anadolu Kazaskerliği Vekayi-i Şer'îyye Kâtipliği Odası'na girmiş ve H. Şevval 1305'te (M. Haziran/Temmuz 1888) Bâb-ı Vâlâ-yı Fetva Evrak Kalemi Kâtipliği'ne memur olarak atanmıştır. H. 9 Safer 1302'de (M. 28 Kasım 1884) İbtidâ-i Hâriç Edirne Müderrisliği'ni almıştır.⁹⁴⁹

H. 27 Zilkade 1304'te (M. 17 Ağustos 1887) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 13 Rebiü'l-evvel 1309'da (M. 17 Ekim 1891) Hareket-i Dâhil'e,⁹⁵⁰ H. 8 Şaban 1310'da (M. 25 Şubat 1893) Mûsile-i Sahn'a, H. 29 Cemâziye'l-ûlâ 1311'de (M. 8 Aralık 1893) Sahn'a, H. 9 Receb 1312'de (M. 6 Ocak 1895) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 13 Rebiü'l-evvel 1315'te (M. 12 Ağustos 1897) Hareket-i Altmışlı'ya, H. 19 Şevval 1316'da (M. 2 Mart 1899) Mûsile-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir. H. 1 Cemâziye'l-âhir 1318'de (M. 30 Kasım 1894) İzmir pâyesi,⁹⁵¹ H. 19 Receb 1323'te (M. 19 Eylül 1905) Edirne pâyesi⁹⁵² ve H. 7 Zilkade 1318'de (M. 26 Şubat 1901) dördüncü rütbeden Mecidî nişanı almıştır.⁹⁵³

⁹⁴⁶ M.Ş.A. nr. 54/12/1.

⁹⁴⁷ M.Ş.A. nr. 110/12/11.

⁹⁴⁸ M.Ş.A. nr. 110/12/1.

⁹⁴⁹ M.Ş.A. nr. 110/12/1.

⁹⁵⁰ M.Ş.A. nr. 110/12/1.

⁹⁵¹ M.Ş.A. nr. 110/12/5.

⁹⁵² M.Ş.A. nr. 110/12/7.

⁹⁵³ M.Ş.A. nr. 110/12/5.

3.86. HÜSEYİN AVNİ EFENDİ

Hüseyin Avni Efendi, Fatih Ders-i âmi ve Fetvahâne Müsevvidi'dir.⁹⁵⁴H. 1 Zilhicce 1259 'da (M. 23 Aralık 1843) Ankara'nın Kızılbey Camii Şerifi Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Ali Rıza Efendi'dir. Türkmenzâdeler sülalesindendir. H. 1273'te (M. 1856/1857) Fatih'te Baş Kurşunlu Medresesi'ne kaydolup amcası Mustafa Efendi'den ilk bilgileri öğrenmiştir. H. Şevval 1275'te (M. Mayıs/Haziran 1859) Fatih Camii'nde merhum Abdurrahman Efendi'den sarf, nahiv, mantık, kelam, akâid, tefsir ve hadis dersleri almıştır. Türkçe ve Arapça konuşup yazmaktadır.⁹⁵⁵

H. 21 Receb 1278'de (M. 22 Ocak 1862) imtihanla Rumeli kadılığına atanmıştır. Bu esnada yanlışlıkla şehadetnamelerini kaybetmiştir. H. 11 Safer 1279'da (M. 8 Ağustos 1862) Darü'l-Muallimîn'e girerek şehâdetnâme almıştır. Ancak bu şehadetnameyi de kaybetmiştir. H. 1286'da (M. 1869/1870) katıldığı sınavı kazanarak kendisine ruûs-ı hümâyûn mülâzemet şehadetnamesi verilmiştir. H. 23 Şevval 1289'da (M. 24 Aralık 1872) Meşihat'a girmiştir. Aynı sene hocası Abdülkerim Efendi'den icazet alarak 40 talebeye ders vermeye başlamıştır. H. 13 Cemâziye'l-âhir 1307'de (M. 4 Şubat 1890) on öğrencisine icazet vermiştir.⁹⁵⁶

35 yaşındayken Asâkir-i Muavene-i Aliye'ye 3. Ordu'da Kol Ağalığı yapmıştır. Rusya Savaşı'nda Balkan tarafında savaşa katılmış ve hizmet ve gayretlerinden dolayı madalyaya layık görülmüştür. H. 19 Cemâziye'l-âhir 1298'de (M. 19 Mayıs 1881) Fetvahâne Pusula Odası'nda çalışmaya başlamıştır. Dört sene sonra Müsevvid Odası'na nakledilmiştir. R. 1312'de (M. 1896/1897) 163 kuruş maaşla Havass-ı Refia Kazası niyabetine tayin edilmiştir. Adı geçen niyabette iki sene devlet hizmetinde bulunmuştur. 15 sene mülâzım olarak beklemesine rağmen kendisine R. Ağustos 1314'ten (M. Ağustos/Eylül 1898) itibaren 100 kuruş maaş bağlanmıştır.⁹⁵⁷

H. Ramazan 1312'de (M. Şubat /Mart 1895) Huzur Dersleri Muhatablığı'na atanmıştır. Bu esnada dördüncü rütbeden bir nişan daha almıştır. H. Muharrem 1314'te (M. Haziran /Temmuz 1896) Medine niyabetine atanarak iki sene bu vazifeyi yerine

⁹⁵⁴ M.Ş.A. nr. 4/14/26.

⁹⁵⁵ M.Ş.A. nr. 4/14/1.

⁹⁵⁶ M.Ş.A. nr. 4/14/1.

⁹⁵⁷ M.Ş.A. nr. 4/14/1.

getirmiştir. H. 4 Muharrem 1318'de (M. 4 Mayıs 1900) Beşiktaş niyabetinde görevlendirilmiştir.⁹⁵⁸

H. 4 Receb 1293'te (M. 26 Temmuz 1876) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müdererrisiliği'ni almıştır. H. 5 Rebiü'l-âhir 1294'te (M. 19 Nisan 1877) Hareket-i Hâriç'e, H. 3 Receb 1296'da (M. 23 Haziran 1879) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 25 Şevval 1299'da (M. 9 Eylül 1882) Hareket-i Dâhil'e, H. 23 Safer 1304'te (M. 21 Kasım 1886) Mûsile-i Sahn'a, H. 21 Şaban 1311'de (M. 27 Şubat 1894) Sahn'a, H. 1 Zilhicce 1312'de (M. 26 Mayıs 1895) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 25 Şevval 1314'te (M. 29 Mart 1897) Hareket-i Altmışlı'ya,⁹⁵⁹ H. 1 Cemâziye'l-âhir 1318'de (M. 26 Eylül 1900) Mûsile-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir.⁹⁶⁰ H. 1 Zilkade 1296'da (M. 17 Ekim 1879) kendisine dördüncü rütbeden Mecidî nişanı ve bir berat verilmiştir.⁹⁶¹ 16 Temmuz 1320'de (M. 29 Temmuz 1904) vefat etmiştir.⁹⁶²

3.87. İBRAHİM AĞA

İbrahim Ağa, Fetvahâne Hademesi'dir. H.1283'te (M. 1866/1867) Malatya'ya bağlı Pötürge Kazası'nın İmrunköyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası Kocaağaoğlu Hasan Ağa'dır. H. 1303'te (M. 1885/1886) İstanbul'a gitmiştir. Fetvahâne odacısı olan dayısı Ahmed Ağa'nın yanında maaş almaksızın muavin olarak atanmıştır. Dayısının vefatı üzerine kendisi R. 13 Eylül 1316'da (M. 26 Eylül 1900) 190 kuruş maaşla Fetvahâne'ye Odacı olmuştur.⁹⁶³ Maaşı R. 1 Eylül 1325'te (M. 14 Eylül 1909) zam alarak 400 kuruşa yükseltilmiştir. R. 13 Eylül 1337'de (M. 13 Eylül 1921) vefat etmiştir.⁹⁶⁴

3.88. HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ

Hüseyin Hüsnü Efendi, Bab-ı Fetva Evrak Kalemî Odacısı'dır.⁹⁶⁵ H. 1253'te (M. 1837/1838) dünyaya gelmiştir.⁹⁶⁶ Çalışma hayatı R. 1 Temmuz 1310'da (M. 13 Temmuz

⁹⁵⁸ M.Ş.A. nr. 4/14/1.

⁹⁵⁹ M.Ş.A. nr. 4/14/25.

⁹⁶⁰ M.Ş.A. nr. 4/14/20.

⁹⁶¹ M.Ş.A. nr. 4/14/25.

⁹⁶² M.Ş.A. nr. 4/14/26.

⁹⁶³ M.Ş.A. nr. 49/11/1.

⁹⁶⁴ M.Ş.A. nr. 49/11/4.

⁹⁶⁵ M.Ş.A. nr. 44/17/8.

⁹⁶⁶ İSAM Ulema Veri Tabanı 295_02 Numaralı Dosya bilgileri kısmından alınmıştır.

1894) başlamıştır. Evrak kalemi odacılığı,⁹⁶⁷ kapı ağalığı yapmıştır.⁹⁶⁸ Hayatı hakkında başka bir bilgiye ulaşamamıştır.

3.89. ALİ RIZA EFENDİ

Ali Rıza Efendi, Fetvahâne Müsevvidi ve Süleymaniye Camii Ders- âmi'dir. H. 1246'da (M. 1830/1831) Alanya'da dünyaya gelmiştir. Babası Seyyid Mustafa Efendi'dir. Dedesi ulemadan Şeyh Ali Efendi'dir. Tahsiline babasından elifba (alfabe), Kur'an-ı Kerim, tecvid ve sarf öğrenerek başlamış, daha sonra Alanya eski müftüsü Abdullah Efendi'den ve Hacı Ahmed Efendi'den nahiv; Akseki Kazası'nda Mehmed Sadık Efendi'den ve onun kardeşi Hasan Efendi'den nahiv, fıkıh ve mantık dersleri alarak devam etmiştir.

H. 1266'da (M. 1849/1850) İstanbul'a gelerek Filibeli Halil Efendi'nin kardeşi Filibeli Abdullah Efendi'nin öğrencisi olarak kendisinden H. 1274'te (M. 1857/1858) icazet almıştır. Süleymaniye Camii'nde hem derslere katılarak hem de kendisi de ders vererek tahsile devam etmiş ve H. 1292'de (M. 1875/1876) buradan da icazet almıştır. Ardından kendi talebelerine icazet vermeye başlamıştır. Ayrıca Sultan Hamid Medresesi'ne sınavla girmiştir.

Üryanizâde Şeyhü'l-İslâm Esad Efendi'nin de bulunduğu bir komisyonda sınava katılarak kazanmış ve Fetvahâne'ye dâhil olmuştur. Buhari-i Şerif Dersi Kıraati Hocası olarak da çalışmıştır. Şeyhü'l-İslâm Sadeddin Efendi zamanında Bâyezid Medresesi'ne mülâzemeten girmiştir. H. 7 Receb 1289'da (M. 10 Eylül 1872) Fetvahâne Pusula Odası'na, H. 2 Şaban 1292'de (M. 3 Eylül 1875) Fetva Odası'na atanmıştır. H. 3 Şaban 1295'te (M. 2 Ağustos 1878) Müsevvid olmuştur. R. 29 Haziran 1304'te (M. 11 Temmuz 1888) İ'lamât Odası Tahrirat-ı Mesail Memuriyeti'ne tayin edilmiştir. H. 1280'de (M. 1863/1864) İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. R. 16 Mart 1311'de (M. 28 Mart 1895) vefat etmiştir.⁹⁶⁹

3.90. HÜSEYİN BEHZAD EFENDİ

Hüseyin Behzad Efendi, Fetvahâne Hademesi'dir.⁹⁷⁰ H. 14 Muharrem 1302'de (M. 3 Kasım 1884) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Hafız Ahmed Efendi'dir. İlk

⁹⁶⁷ M.Ş.A. nr. 44/17/8.

⁹⁶⁸ M.Ş.A. nr. 44/17/1 ve devam eden sayfa.

⁹⁶⁹ İslâm Araştırmaları Merkezi Ulema Sicil Dosyaları Dosya No:32_01.

⁹⁷⁰ M.Ş.A. nr. 70/5/3.

eğitimini tamamladıktan sonra Davut Paşa Rüştîye Mektebi'nde ikinci sınıfa kadar ilim tahsil etmiştir. Türkçe okuyup yazmaktadır.⁹⁷¹

R. 5 Mart 1336'da (M. 5 Mart 1920) 400 kuruş maaşla Meşihat Tetkikat-ı Şer'iyye Odacılığı'na, R. 1 Haziran 1336'da (M. 1 Haziran 1920) aynı miktar maaşla İstanbul Kadılığı Odacılığı'na, R. 1 Teşrîn-i evvel 1337'de (M. 1 Ekim 1921) 600 kuruş maaşla Fetvahâne hademeliğine,⁹⁷² Nisan 1336'da (M. 5 Nisan 1920) 400 kuruş maaş ile Mahkeme-i Temyiz-i Şer'iye Odacılığı'na atanmıştır.⁹⁷³ R. 1 Teşrîn-i evvel 1337'de (M. 1 Ekim 1921) TBMM Hükümetinin İstanbul'da kurulması ve Osmanlı dairelerinin ilgası (kaldırılması) üzerine hademelikten açıkta kalarak daha sonra R. 1 Teşrîn-i sâni 1338'de (M. 1 Kasım 1922) 18 lira ücretle İstanbul Müftülüğü'ne görevlendirilmiştir.⁹⁷⁴

3.91. MUSTAFA CANİB EFENDİ

Mustafa Canib Efendi, Bab-ı Fetva Evrak Kalemi Ketebesi'dir.⁹⁷⁵ H. 1291'de (M. 1875/1876) İstanbul Eyüb civarında İvaz Efendi Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası tanınmış tüccarlardan Hulusi Efendi'dir. Tahsiline Yatağan Mektebi'nde başlamış ve aynı yerde Darü'l-Feyzî Hamidiye Rüştîyesi'nde devam etmiştir. Hususi hocalardan Arabî ilimleri öğrenmiştir. Türkçe okuyup yazmaktadır.⁹⁷⁶

17 yaşındayken R. 5 Temmuz 1308'de (M. 17 Temmuz 1892) Fetvahâne Evrak Kalemi'nde 25 kuruş maaşla işe başlamıştır.⁹⁷⁷ Evrak Kalemi'nde çalışmaktayken daha sonra R. 5 Mayıs 1309'da (M. 17 Mayıs 1893) Mektubî Kalemi'nde görevlendirilmiştir.⁹⁷⁸ H. 29 Şevval 1301'de (M. 22 Ağustos 1884) İbtidâ-i Hâriç Bursa Ruûs-ı Hümâyûnu'nu almıştır. H. 11 Safer 1310'da (M. 4 Eylül 1892) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 25 Cemâziye'l-ülâ 1310'da (M. 15 Aralık 1892) Mûsile-i Sahn'a, H. 29 Zilhicce 1311'de (M. 3 Temmuz 1894) Sahn'a, H. 29 Muharrem 1314'te (M. 10 Temmuz 1896) Hareket-i Altmışlı'ya, H. 1 Ramazan 1314'te (M. 3 Şubat 1897) Mûsile-i Süleymaniye'ye

⁹⁷¹ M.Ş.A. nr. 70/5/1.

⁹⁷² M.Ş.A. nr. 70/5/2.

⁹⁷³ M.Ş.A. nr. 70/5/1.

⁹⁷⁴ M.Ş.A. nr. 9/15/10.

⁹⁷⁵ M.Ş.A. nr. 9/15/1.

⁹⁷⁶ M.Ş.A. nr. 9/15/5.

⁹⁷⁷ M.Ş.A. nr. 9/15/6.

terfi etmiştir. H. 1 Muharrem 1318'den 1 Muharrem 1319'a (M. 1 Mayıs 1900-20 Nisan 1901) kadar VanMevleviyeti'nde bulunmuştur.⁹⁷⁸

3.92. MUSTAFA AĞA

Mustafa Ağa, Fetvahâne Odacısı'dır. Lakabı Emiroğlu'dur. H. 1282'de (M. 1865/1866) Kastamonu Vilayeti'nin Araç Kazası'nın Çal Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası ziraatla uğraşan Aziz Efendi'dir. Tahsil hayatına doğduğu köyde başlamış ve eğitiminden sonra bir müddet ziraatle uğraşmıştır. H. 1303'te (M. 1885/1886) askere gitmiş; H.1307'de (M. 1889/1890) tezkere alıp köyüne dönerek yine ziraatle meşgul olmuştur. R. 1316'da (M. 1900/1901) İstanbul'a giderek Fetvahâne'ye mülâzemeten girmiş ve dokuz sene maaşsız çalışmıştır. R. 1325'te (M. 1909/1910) Bab-ı Meşihat İcra Kalemi'nde çalışmaya başlamıştır. 43 yaşındayken R. 1 Eylül 1325'te (M. 14 Eylül 1909) Fetvahâne Odacısı olmuştur.⁹⁷⁹ Görevi esnasında izinle üç ay boyunca memleketine gitmiş ve R. 3 Mayıs 1328'de (M. 16 Mayıs 1912) tekrar dönmüştür.⁹⁸⁰ R. 7 Eylül 1337'de (M. 7 Eylül 1921) vefat etmiştir.⁹⁸¹

3.93. ALİ RIZA EFENDİ

Ali Rıza Efendi, Bab-ı Fetva Evrak Kalemi Müdürü'dür.⁹⁸² H. 11 Zilhicce 1271'de (M. 25 Ağustos 1855) İstanbul Aksaray'da Hoca İbrahim Hanzani Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Çekmece-i Kebir (Büyükçekmece) niyabetinde bulunduğu sırada doğum tarihi H. 1269 (M. 1852/1853) olarak değiştirilmiştir. Babası Haremeyn-i Muhteremeyn Mevleviyeti pâyelilerinden eski sadrazamlardan Selim Paşazâde Mahmud Aziz Bey'dir.⁹⁸³

Eğitim hayatına Yusuf Paşa sıbyan mektebinde başlamıştır. H. 1285'te (M. 1868/1869) Nur-ı Osmaniye Medresesi'ne girmiştir. Ardından İbrahim Paşa mektebine nakil olmuştur. H. 1289'da (M. 1872/1873) Süleymaniye Camii'nde Bolulu Hafız Tahir Efendi'nin derslerine katılarak kendisinden icazet almıştır. Ayrıca Bâyezid ders-i âmlarından Hafız Eşref Efendi'den de ilim tahsil etmiştir. H. 1296'da (M. 1878/1879)

⁹⁷⁸ M.Ş.A. nr. 9/15/8.

⁹⁷⁹ M.Ş.A. nr. 52/16/1.

⁹⁸⁰ M.Ş.A. nr. 52/16/4.

⁹⁸¹ M.Ş.A. nr. 52/16/9.

⁹⁸² M.Ş.A. nr. 133/2/30.

⁹⁸³ M.Ş.A. nr. 133/2/1.

Mekteb-i Nüvvab'a girerek H. 15 Rebiü'l-âhir 1298'de (M. 17 Mart 1881) buradan üçüncü sınıf ehliyetnamesi almıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır.⁹⁸⁴

H. 25 Rebiü'l-âhir 1289'da (M. 2 Temmuz 1872) İstanbul BabMahkemesi Kâtipliği'ne atanmıştır.⁹⁸⁵R. 3 Haziran 1292'de (M. 15 Haziran 1876) İstanbul Kadılığı Vekâyi Muavinliği'ne, R. 19 Teşrîn-i evvel 1298'de (M. 31 Ekim 1882) Galata Mahkeme-i Şer'îyesi Başkâtipliği'ne,⁹⁸⁶R. 5 Ağustos 1300'de (M. 17 Ağustos 1884) Büyükçekmece niyabetine tayin edilmiştir. Bu niyabetten R. 10 Teşrîn-i evvel 1302'de (M. 22 Ekim 1886) ayrılarak R. 8 Teşrîn-i sâni 1303'te (M. 20 Kasım 1887) Anadolu Kazaskerliği Vekâyi-i Şer'îye Katibliği'nde çalışmaya başlamıştır. R. 24 Haziran 1305'te (M. 6 Temmuz 1889) Fetvahâne Evrak Müdüriyeti'nde görevlendirilmiştir. R. 16 Eylül 1325'te (M. 29 Eylül 1909) Meclis-i İntihab ve Sicill-i Memurîn-i İlmiye Reisi olmuştur.⁹⁸⁷

R. 10 Kânûn-ı sâni 1327'den Teşrîn-i sâni 1328'e (M. 23 Ocak 1912-Kasım/Aralık 1912) kadar Mekke kadılığı yapmıştır.⁹⁸⁸R. 10Eylül 1308'de (M. 22Eylül 1892) tarik maaşı almaya başlamıştır.⁹⁸⁹ H. 15 Muharrem 1293'te (M. 11 Şubat 1876) Mûsile-i Süleymaniye Bursa Müderrisliği'ni almıştır. H. 11 Safer 1293'te (M. 8 Mart 1876) Süleymaniye'ye terfi etmiştir. Daha önce almış olduğu Mûsile-i Süleymaniye Bursa Müderrisliği H. 11 Muharrem 1307'de (M. 7 Eylül 1889) Mûsile-i Süleymaniye İstanbul Müderrisliği olarak değiştirilmiştir.⁹⁹⁰

H. 14 Cemâziye'l-âhir 1308'de (M. 25 Ocak 1891) Kudüs Mevleviyeti'ni almıştır.⁹⁹¹H. 8 Zilkade 1309'da (M. 4 Haziran 1892) Musul Haremeyni olmak üzere Bilâd-ıHamse pâyesi,⁹⁹²H. 23 Ramazan 1311'de (M. 30 Mart 1894) Haremeyn-i Muhteremeyn pâyesi,⁹⁹³ H. 21 Şevval 1313'te (M. 5 Nisan 1896) İstanbul payesi,⁹⁹⁴H. 27 Ramazan 1321'de (M. 17 Aralık 1903) Anadolu Kazaskerliği pâyesi verilmiştir.⁹⁹⁵ H. 24 Ramazan

⁹⁸⁴ M.Ş.A. nr. 133/2/1.

⁹⁸⁵ M.Ş.A. nr. 133/2/1.

⁹⁸⁶ M.Ş.A. nr. 133/2/28.

⁹⁸⁷ M.Ş.A. nr. 133/2/26.

⁹⁸⁸ M.Ş.A. nr. 133/2/27.

⁹⁸⁹ M.Ş.A. nr. 133/2/28.

⁹⁹⁰ M.Ş.A. nr. 133/2/1.

⁹⁹¹ M.Ş.A. nr. 133/2/1.

⁹⁹² M.Ş.A. nr. 133/2/1.

⁹⁹³ M.Ş.A. nr. 133/2/5.

⁹⁹⁴ M.Ş.A. nr. 133/2/10 ve devam eden sayfa.

⁹⁹⁵ M.Ş.A. nr. 133/2/11.

1308'de (M. 3 Mayıs 1891) üçüncü rütbeden Mecidî nişanı almıştır.⁹⁹⁶H. 13 Rebî'u'l-âhir 1318'de (M. 10 Ağustos 1900) birinci rütbeden Mecidî nişanına sahip olmuştur.⁹⁹⁷R. 5 Ağustos 1329'da (M. 18 Ağustos 1913) emekli olmuştur.⁹⁹⁸

3.94. MEHMED ARİF VEHBİ EFENDİ

Mehmed Arif Vehbi Efendi, Bab-ı Fetva Sicill-i Emval Şubesi Ketebesi'dir.⁹⁹⁹ H. 1289'da (M. 1872/1873) İstanbul'da Tûti Abdüllatif Efendi Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Huzûr-ı Hümâyûn Mukarrirlerinden İstanbul pâyelilerinden Moralı Hacı Murtaza Efendi'dir. Tahsiline Keçeciler'de Ahmed Paşa mektebinde iki sene eğitim görerek başlamış, ardından Kuruçeşme mektebinde devam etmiştir. Daha sonra Ali Paşa hazretlerinin eski kitabecisi hattat Hacı Mehmed Ali Efendi'nin derslerine katılmıştır. Fatih ders-i âmlarından Alasonyalı Hacı Zeynelabidin Efendi'den ilim öğrenmeye devam ederek kendisinden H. 1301'de (M. 1883/1884) icazet almıştır. Tarik-i mevleviyeden Farisihan Hacı Mehmed Esad Efendi'den Farsça dil kurallarını öğrenmiş, Hafız Divanı, Gülistan, Bostan ve Mesnevi okumuştur.¹⁰⁰⁰

R. 3 Şubat 1317'de (M. 16 Şubat 1902) Bab-ı Fetva Sicill-i Ahval Şubesi'ne girmiştir.¹⁰⁰¹R. 1 Nisan 1318'de (M. 14 Nisan 1902) 500 kuruş maaşla Bab-ı Vâlâ-yı Fetva Sicil-i Ahvâl İdaresi Kalemi Kitâbeti'ne tayin olmuştur.¹⁰⁰²R. 1 Mart 1323'te (M. 14 Mart 1907) İ'lâmât Odası Mülazımlığı'na, R. 5 Teşrîn-i sâni 1330'da (M. 18 Kasım 1914) Meclis-i Tedkikât Şer'îyye Kalemi'ne atanmıştır.¹⁰⁰³ H. 21 Ramazan 1317'de (M. 23 Ocak 1900) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliği'nialmıştır.¹⁰⁰⁴Yaşlılık ve hastalıkla mücadele etmiştir.¹⁰⁰⁵ Eyüpsultan civarındaki evinde doktor muayenesinden geçtiğine dair dosyasında evraklar mevcuttur.¹⁰⁰⁶R. 8 Şubat 1331'de (M. 21 Şubat 1916) vefat etmiştir.¹⁰⁰⁷

⁹⁹⁶ M.Ş.A. nr. 133/2/1.

⁹⁹⁷ M.Ş.A. nr. 133/2/8.

⁹⁹⁸ M.Ş.A. nr. 133/2/27.

⁹⁹⁹ M.Ş.A. nr. 20/15/22.

¹⁰⁰⁰ M.Ş.A. nr. 20/15/1.

¹⁰⁰¹ M.Ş.A. nr. 20/15/1.

¹⁰⁰² M.Ş.A. nr. 20/15/6.

¹⁰⁰³ M.Ş.A. nr. 20/15/20.

¹⁰⁰⁴ M.Ş.A. nr. 20/15/3.

¹⁰⁰⁵ M.Ş.A. nr. 20/15/17.

¹⁰⁰⁶ M.Ş.A. nr. 20/15/15.

¹⁰⁰⁷ M.Ş.A. nr. 20/15/20.

3.95. AHMED REİS EFENDİ

Ahmed Reis Efendi, Fatih Camii Ders-i âmi¹⁰⁰⁸ ve Fetvahâne Müsevvidi'dir.¹⁰⁰⁹ Lakabı Bakizâde'dir. H.1260'da (M. 1844/1845) Yanya'ya bağlı Ergiri Kasabası'nda dünyaya gelmiştir. Babası Salman Efendi'dir. Eğitimine doğduğu kasabadaki sıbyan mektebinde Kur'an-ı Kerim, bazı dini ilimler ve risaleleri okuyarak başlamıştır. On dokuz yaşına kadar çeşitli hocalardan sarf ve nahiv öğrenmiştir. Yine aynı kasabada Müftü Debreli Yunus Efendi'den ilim tahsil ederek H. 1279'da (M. 1862/1863) İstanbul'a gitmiştir. Süleymaniye Camii'nde Fetva emini Hacı Nuri Efendi'nin derslerine katılarak kendisinden H. 1290'da (M. 1873/1874) icazet almıştır. Şehadetnamesi yoktur. Arapça konuşup yazmaktadır. Ayrıca Rumca ve Arnavutça konuşabilmektedir.¹⁰¹⁰

H. 16 Receb 1289'da (M. 19 Eylül 1872) Kur'a Şeriyye Mümeyyizliği için imtihana girmiş ve bu imtihanda başarı olarak intihabname ve icazename almıştır. H. Şevval 1293'te (M. Ekim/Kasım1876) Fatih Camii'nde ders vermeye başlamış, H. 11 Receb 1294'te (M. 22 Temmuz 1877) ruûs sınavına girip kazanmış ve üç sene sonra maaş almaya başlamıştır. H. 1296'da (M. 1878/1879) Fetvahâne Pusula Odası'na kaydolmuş ve aynı yıl 150 kuruş maaşla Aydın Sancağı'na tayin olmuştur. H. 19 Cemâziye'l-âhir1298'de (M. 19 Mayıs 1881) Pusula Odası'ndan Fetva Odası'na nakledilmiştir. R. 1 Mart 1304'te (M. 13 Mart 1888) Fetvahâne Müsevvid Mülâzımı, R. 18 Teşrîn-i evvel 1308'de (M. 30 Ekim 1892) İ'lâmat-ı Şer'îye Odası Müsevvidi, R.23 Eylül 1324'te (M. 6 Ekim 1908) İ'lâmat-ı Şer'îye Odası Mümeyyizi olmuştur.¹⁰¹¹

H. 25 Rebiü'l-evvel1297'de (M. 7 Mart 1880) İstanbul Müderrisliği'ni almıştır. H. 13 Rebiü'l-evvel 1306'da (M. 17 Kasım 1888) Hareket-i Hâriç'e, H. 25 Cemâziye'l-âhir1306'da (M. 26 Şubat 1889) İbtidâ-i Dâhil'e, H. 23 Rebiü'l-âhir 1310'da (M. 14 Kasım 1892) Hareket-i Dâhil'e, H. 25 Zilhicce 1310'da (M. 10 Temmuz 1893) Mûsile-i Sahn'a, H. 17 Safer 1316'da (M. 7 Temmuz 1898) İbtidâ-i Altmışlı'ya, gurre-i Cemâziye'l-âhir 1318'de (M. 26 Eylül 1900) Mûsile-i Süleymaniye'ye,¹⁰¹²H. 13 Şevval 1319'da (M. 23 Ocak 1902) Hâmise-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir.¹⁰¹³R. Kânûn-ı evvel

¹⁰⁰⁸ M.Ş.A. nr. 5/3/9.

¹⁰⁰⁹ M.Ş.A. nr. 5/3/3.

¹⁰¹⁰ M.Ş.A. nr. 5/3/1.

¹⁰¹¹ M.Ş.A. nr. 5/3/1.

¹⁰¹² M.Ş.A. nr. 5/3/5 ve devam eden sayfa.

¹⁰¹³ M.Ş.A. nr. 5/3/7.

1326'da (M. 27 Aralık 1910) emekli olmuştur.¹⁰¹⁴ 14 R. 28 Kânûn-ı evvel 1329'da (M. 10 Ocak 1914) vefat etmiştir.¹⁰¹⁵

3.96. MEHMED RAİF EFENDİ

Mehmed Raif Efendi, Süleymaniye Camii Ders-i âmi ve Fetvahane Müsevvidi'dir.¹⁰¹⁶ H. 1265'te (M. 1848/1849) Bursa'nın Veled-i Habib Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası pazar esnafından Mehmed Said Efendi'dir¹⁰¹⁷. Annesi Hatice Hanımdır.¹⁰¹⁸ Eğitim hayatına beş yaşında sıbyan mektebine giderek başlamıştır. Kur'an-ı Kerim, tecvid ve dini ilimleri tahsile başlamıştır. Özel hocalardan sülüs hattı ve nesih yazısını dersleri almıştır. Sonrasında rüştiyeye giderek Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Türkçe konuşup yazmaktadır.¹⁰¹⁹

H. 1280'de (M. 1863/1864) İstanbul'a giderek burada Rüstem Paşa Medresesi'ne kaydolmuştur. 1289'da (M. 1872/1873) ise Sultan Hamid Evvel Hazretlerinin medresesine dâhil olmak için imtihana girmiştir. H. 1294'te (M. 1877/1878) Süleymaniye Camii Şerifinde Batumlu Hacı Emin Efendi'den icazet almıştır. H. Receb 1305'te (M. Mart/Nisan 1888) fetvahâneye kayıt olmak için sınava girmiş ve şahadetname almıştır.¹⁰²⁰ Bahriye hanımla evlenmiştir.¹⁰²¹

H. 17 Receb 1308'de (M. 26 Şubat 1891) Fetvahâne Pusula Odası'na girmiş, R. 11 Ağustos 1310'da (M. 23 Temmuz 1894) fetva odasına nakil olmuştur.¹⁰²²

H. 5 Rebiü'l-evvel 1299'da (M. 25 Ocak 1882) İbtidâ-i Hâriç İstanbul Müderrisliğini almıştır. H. 9 Zilhicce 1307'de (M. 27 Temmuz 1890) Hareket-i Hâriç'e, H. 25 Şevval 1314'te (M. 29 Mart 1897) İbtidâ-i Dâhil'e,¹⁰²³ H. 8 Ramazan 1321'de (28 Kasım 1903) Sahn'a, H. 1 Zihicce 1322'de (M. 6 Şubat 1905) İbtidâ-i Altmışlı'ya, H. 1

¹⁰¹⁴ M.Ş.A. nr. 5/3/7 ve devam eden sayfa.

¹⁰¹⁵ M.Ş.A. nr. 5/3/1

¹⁰¹⁶ M.Ş.A. nr. 3/12/8.

¹⁰¹⁷ M.Ş.A. nr. 3/12/1.

¹⁰¹⁸ M.Ş.A. nr. 3/12/3.

¹⁰¹⁹ M.Ş.A. nr. 3/12/1.

¹⁰²⁰ M.Ş.A. nr. 3/12/1.

¹⁰²¹ M.Ş.A. nr. 3/12/3 devam eden sayfa. Ayrıca Mehmed Raif Efendi'ye ait sicil dosyası içerisinde bir de Bahriye Hanım'a ait Osmanlı Nüfus Tezkeresi bulunmaktadır. H. 1286 senesinde (M. 1869/1870) İstanbul'da Kırımlı Edhem Ağa ile Hatice Hanım'ın kızı olarak doğan Bahriye Hanım'a ait bu nüfus tezkeresinden öğrenildiğine göre Mehmed Tevfik Efendi'den R. 17 Haziran 1326'da (M. 30 Haziran 1910) boşanan Bahriye Hanım R. 20 Mart 1327'de (M. 2 Nisan 1911) Mehmed Raif Efendi ile evlenmiştir.

¹⁰²² M.Ş.A. nr. 3/12/4.

¹⁰²³ M.Ş.A. nr. 3/12/5.

Safer 1324'te (M. 27 Mart 1906) Hareket-i Altmışlı'ya, H. 5 Cemâziye'l-evvel 1324'te (M. 27 Haziran 1906) Hâmise-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir.¹⁰²⁴

R. 1 Haziran 1298'de (M. 13 Haziran 1882) Süleymaniye Camii Şerifi ders-i âmi olmuştur. R. 1 Nisan 1314'te (M. 13 Nisan 1898) Medine-i Münevvere Niyabetine atanmış ve R. 20 Mayıs 1316'da (M. 2 Haziran 1900) buradan ayrılarak R. 6 Şubat 1317'de (M. 19 Şubat 1902) Fetvahaneye geri dönmüştür. R. 1 Eylül 1325'te (M. 14 Eylül 1909) İ'lâmât-ı Şer'iyye Mümeyyiz Muavini olmuştur. R. 11 Temmuz 1328 'de (M. 24 Temmuz 1912) vefat etmiştir.¹⁰²⁵

¹⁰²⁴ M.Ş.A. nr. 3/12/6 ve devam eden sayfa.

¹⁰²⁵ M.Ş.A. nr. 3/12/10.

SONUÇ

Osmanlı Devleti kurumsal teşkilatlanmada temel nokta olarak İslam dininin kurallarını baz almış, kanunlarını İslam hukukuna göre düzenlemiştir. Toplumun ekseriyetinin Müslüman olması bunun ana sebebini oluşturmuştur. İnanılan dinin gereği olarak adaletli yönetim anlayışının benimsenmesi kurumların oluşumunda disiplinli bir yapılaşmayı ve yönetimde iş bölümlerine ayrılarak görev paylaşımının yapılmasını da sağlamıştır.

Esas yönetici padişahın dışında yönetici sınıflar ele alındığında seyfiye zümresinin en tepesinde sadrazamın bulunduğu görülmektedir. Sadrazam padişahın sonra gelen devletin ikinci adamı olma özelliğini taşımıştır. Sadrazamdan sonra gelen ve kendisine görevinde yardımcı olan vezirler ve Osmanlı donanmasının komutanı konumundaki kapudan paşa, eyaletlerde hem askeri hem de idari yönden sorumlu olan beylerbeyi, Osmanlı Devleti ordusunun bel kemiği yeniçerilerin yöneticisi yeniçeri ağası, atandıkları şehirlerin korunmasından sorumlu subaşı, sancakların yönetiminden sorumlu sancakbeyleri ve emirleri altındaki diğer görevliler bu hiyerarşik yapı içindeki yerlerini almışlardır.

Devletin idari kurumlarında çalışan memurlarından oluşan kalemiye sınıfında ferman, berat ve ahidname vs. belgelere padişahın tuğrasını çeken, divanda ele alınması düşünülen konuların gündeme bağlanmasından sorumlu olan nişancı; divan katiplerinin yönetiminden ve dış ülkeler ya da elçilerle yapılacak görüşmelerden, dış siyasetten sorumlu ve günümüzdeki Dışişleri bakanı ile aynı konumdaki Reîsü'l-küttab; devletin her türlü mali iş ve işlemlerinden sorumlu defterdar ve yardımcıları devlete hizmet etmişleridir.

İlmiye sınıfı iyi eğitim görmüş kimselerden oluşmuştur. Engin din ve hukuk bilgisiyle davalara bakan, yargı alanında görevli kadılar; yerine getirdiği görevler bakımından günümüz tabiriyle yargıtay, danıştay başkanları ve adalet bakanıyla kıyaslanabilecek kazasker; kendisi de aynı soydan gelmek kaydıyla H.z. Peygamberin soyundan gelenlerin iş ve işlemleriyle ilgilenen nakîbü'l-eşrâf; astronomi alanında ehil olan ve yapılacak işlerde eşraf saatinin belirleyen, takvim hazırlayan müneccimbaşı; padişah ve ailesinin yanı sıra sarayın ve bütün ülkenin sağlık işlerinden sorumlu olan hekimbaşı; şehzadelikten tahta çıkmasına kadar her daim padişahın yanında bulunan, şehzade tahta çıktıktan sonra “hünkâr hocası” olarak adlandırılan padişah hocası; ilim

adamlarının ve devlet adamlarının yetiştirilmesinde büyük emek sarf eden müderris; ilmiye sınıfının tayini, terfisi ya da diğer işlemleriyle ilgilenen ve fetva vermede birinci makam olan şeyhülislam bu sınıfın ana mensuplarıdır.

Fetva istemlerine cevap verilmesi amacıyla kurulmuş olan fetvahane; fetva odası, i'lâmât odası ve pusula odası olmak üzere üç ana birimden oluşmaktadır. Fetva emininin amiri bulunduğu ve fetva eminliği de denilen fetvahane halkın günlük hayatta karşılaştığı sorunlara çözüm üretmek amacıyla sorduğu sorulara yanıt veren, devletçe savaş, barış, devlet adamlarının idamı, padişahın tahttan indirilmesi gibi önemli olaylarla ilgili fikir edinmek amacıyla fetva istenilmesi durumunda bu ihtiyacı karşılayan bir kurumdur. Bu kurumda görev yapmış olan görevlilerin dosyalarının okunarak elde edilen bilgiler ışığında bu kurumda görev yapan memurların hangi eğitimlerden geçtiği, aldıkları dereceler ve ilmi seviyeleri hakkında fikir edinilmesi sağlanmıştır.

Bu çalışmada fetvahanede vazifeli ve İSAM Ulema Sicilleri Veri Tabanında dosyaları yer alan 96 görevliye ait 1476 adet poz okunarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme 26 pozluk 39_02 dosya numarasına sahip Mehmed Emin Efendi'nin doğum yılı olan H. 1240 (M. 1824/1825) senesi ile başlamış ve en son 8 pozluk 0049_13 dosya numarasına sahip Abdullah Efendi'nin doğum yılı olan ve H. 1319 (M. 1901/1902) senesi ile son bulmuştur. Çalışma bu iki tarih arasındaki yıllarda doğup Fetvahane'de çalışan görevlileri kapsamıştır.

Şahıslar yaptıkları görevler açısından tasnif edildiğinde; birer kişinin fetvahane müsteşarı, fetvahane i'lâmât-ı şeriye müdürü, fetvahane memuru, , fetvahane istifta muharriri, bab-1 fetva evrak müdürü, bab-1 fetva sicill-i ahval müdürü, bab-1 fetva sicill-i ahval şube müdürü, Lazkiye fetva müsevvidi, Akka fetva müsevvidi, Mardin fetva müsevvidi, bab-1 fetva muhasebe ketebeşi, bab-1 fetva sicill-i emval şubesi ketebeşi, fetvahane müezzini, fetva emini, fetva emini muavini, fetva emaneti muavini, fetva emaneti görevlisi muayyid muavini, mülâzım; iki kişinin fetvahane cevab-ı şifahi memuru, fetvahane meclis-i mesail memuru; üç kişinin reis'ül- müsevvidin, fetvahane odacısı; dört kişinin mümeyyiz; beş kişinin halife; altı kişinin ketebe; yedi kişinin hademe ve 48 kişinin fetvahane müsevvidi olarak görev yaptığı görülmüştür.

Bunlardan Mehmed Şükrü Efendi, Ali Nâkib Efendi, MehmedFethullah Efendi, MehmedŞevketî Efendi, Hacı Mahmudzâde Hasan Fehmi Efendi, MustafaLebib Efendi, AhmedCemaleddin Efendi, Mehmed Salih Efendi, Mehmed Ziyaeddin Efendi, Hasan

Naimi Efendi ve Ahmed Necati Efendi aynı zamanda Bâyezid ders-iâmı; Osman Şükrü Efendi, Yusuf Efendi, Mehmed Şakir, Mehmed Raif Efendi ve Ali Rıza Efendi Süleymaniye Camii ders-i âmı; Mustafa Asım Efendi Ayasofya ders-i âmı; Şerafeddin Şerif Efendi, Adem Nuri, Abdürrahim Efendi, Süleyman Sırrı Efendi, İbrahim Edhem Efendi, Eyüb Sabri Efendi, Ali Rıza Efendi, Ali Recai Efendi, Hüseyin Avni Efendi, Abdurrahman Avni Efendi, Osman Raşid Efendi, Mustafa Neşet Efendi, Mustafa Fehmi Efendi, Mehmed Faik Efendi, Mehmed Emin Efendi, Ahmed Nuri Efendi, İsa Şevki Efendi, Hasan Efendi ve Ahmed Reis Efendi Fatih ders-iâmı görevini de ifa etmiştir.

Çalışmamızda yer alan memurlar Osmanlıca, Türkçe, Arapça, Rumca, Arnavutça, Farsça, Fransızca, İngilizce, Almanca, Bulgarca ve Kürtçe dillerinden birini ya da birkaçını bilmektedirler. Babaları esnaf, tüccar, çiftçi, bakkal, naip, müderris, telgraf çavuşu, kazasker, mirliva, mahkemelerde çeşitli görevleri ifa etmiş, ders-i âm, huzur dersi mukarriri ya da meşihat dairesinde çalışmış kişilerden oluşmaktadır. İbrahim Evliya Efendi aynı zamanda mebusluk da yapmıştır. Mehmed Şevketî Efendi ise İlm-i Ruh Müderrisliğini ifa etmiştir. Bu kişiler aynı zamanda Fetvahanede yerine getirdikleri vazifelerin haricinde müderrislik, muallimlik, müftülük, çeşitli mahkemelerde değişik görevler, şeyhülislamlık müsteşarlığı vb. gibi alanlarda da devlete hizmet vermişlerdir.

Çeşitli dini ilimlerin yanı sıra diğer ilimleri ve hat ilimlerini de öğrenmişlerdir. Bazıları mecidi ve Osmani nişanını almışlar, Ahmed Efendi, Abdullah Efendi ve İbrahim Evliya Efendi kazaskerlik payesini almaya muvaffak olmuşlardır. Çalışmamızda yer alan fetvahane çalışanlarından Mehmed Fethullah Efendi ve Bahaeddin Efendi'nin soyu Hz. Ömer'e dayanmaktadır.

Görevlerinde gösterdikleri üstün gayretlerinden ve işlerini layıkıyla yaptıklarından dolayı çoğuna madalya ya da nişanlar verilmiştir. Hüseyin Avni Efendi'ye 35 yaşındayken Asâkir-i Muavene-i Aliye'de 3. Ordu'da Kol Ağalığı yapıp, Rusya savaşında Balkan tarafında savaşa katıldığından dolayı madalya verilmiştir. Bazıları ise ilmi konularında üstünlükleriyle takdir edilmiştir. Şeyh Zorka Efendi hakkında Halep Valisi bir tezkere kaleme almış; kendisinin fetvahanede muavinliğe tayini için sadece bir vilayet ahalisinin değil, bütün Osmanlı memleketlerinin ve dolayısıyla İslâm memleketlerinin menfaatine olacağını ifade etmiştir. Kimisi ise Osmanlı zamanındaki deneyimini cumhuriyete de aktarmıştır. Ahmed Esad Efendi 22 Temmuz 1928'de Bakanlar Kurulu kararı ve Mustafa Kemal'in imzası ile "Takdîd-i sîn" kararından istisna

kılınarak yaşı dolduğu halde "vücudu zinde ve ulûm-u Şer'îyyede sahib-i ihtisas" bulunduğu gerekçesi ile vazifesinde devam ettirilmiştir.

Fetvahane çalışanları içerisinde eser bırakan ilmiye mensupları da vardır. Mahmud Efendi'nin Ferâiz-i Şerife'ye ait bir kitabı, Mehmet Şükrü Efendi'nin Umdetü'n-Nesâyih'i, Mehmed Şevketi Efendi'nin Medâris-i İslâmiye adındaki ıslahat programını içerir kitabı, Mustafa Lebîb Efendi'nin Avâmil Tuhfesi Tahşiyesi ve Kâfiye Şerhi Tahşiyesi, Ömer Hilmi Efendi'nin arazi meselelerine dair Ahkâm-ı Mergube ve Ahkâm-ı Arâzi, fıkıh ilmine dair Mîyarü'l-Adalet ve evkaf muamelatına dair Ahkâmü'l-Evkâf'ı buna örnektir.

Fetvahane çalışanlarına ait dosyalara genel olarak bakıldığında, bu kourumda çalışan görevlilerin nerdeyse tamamının çocukluktan başlayarak düzenli ve iyi eğitim aldıkları, ekseriyetinin birden fazla dil bildiğin, görevlerini ifa sırasında sürekli olarak ilimle uğraşmaya ve kendilerini geliştirmeye devam ettikleri ve bunun sonucunda da çeşitli terfiler alarak ilmi açıdan yükseldikleri anlaşılmaktadır. Bu görevlilerin kendilerini geliştirdikleri için sadece fetvahanedeki görevlerini yapmakla sınırlı kalmayıp diğer kurumlar ve görevlerde de çalıştıkları görülmektedir. Ülkenin çeşitli yerlerinde doğmuş, yaşamış ve eğitim almış görevlilerin çalışma hayatları boyunca fetvahane harici yerlerde de görevlendirilmiş olmaları onlara tecrübe kazandırmıştır.

Şeyhülislamlık makamının kaldırılmasıyla beraber fetvahane kurumunun da işlevi son bulmuştur. Fakat Osmanlı Devleti'nin mirası olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşlarının ataları gibi İslamiyet'i benimsemeleri dolayısıyla fetva isteme ihtiyacı hala devam etmektedir. Günümüzde bu ihtiyaca cevap verme görevi fetvahaneden birçok açıdan değişik yapıya sahip olsa da Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak çalışan bir birim olan Din İşleri Yüksek Kurulu ve müftülüklerde bulunan ve "Alo Fetva 190/Dini Soruları Cevaplandırma Hattı" tarafından yerine getirilmektedir.

KAYNAKÇA

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahval Dosyaları,

MŞH. nr.1/14, nr.1/5/1, nr. 1/9/1, nr. 1/10/1, nr. 1/13/1, nr. 1/16/1, nr.1/17/1, nr. 2/1/1, nr. 2/6/1, nr.2/8/1, nr.2/11/1, nr.3/1/1, nr. 3/3/1, nr. 3/5/1, nr. 3/7/1, nr. 3/10/1, nr.3/12/1, nr. 4/1/1, nr. 4/2/1, nr. 4/4/1, nr. 4/5/1, nr. 4/6/1, nr. 4/7/1, nr. 4/14/1, nr.4/16/1, nr. 5/1/5, nr.5/3/1, nr. 5/6/1, nr.5/8/1, nr. 5/9/1, nr. 5/12/1, nr. 5/15/1, nr. 5/18/1, nr. 5/19/1,nr.6/1/1, nr. 6/2/1, nr. 6/5/1, nr. 6/4/1, nr. 6/8/1, nr. 6/9/1, nr. 6/10/1, nr. 6/11/1, nr. 7/1/1, nr. 7/5/1, nr. 7/9/1, nr. 7/12/1, nr. 8/1/10, nr. 8/3/2, nr. 8/9/1, nr. 8/12/1, nr. 8/14/1, nr. 9/2/1, nr. 9/3/1, nr. 9/7/2, nr. 9/15/1, nr. 9/16/1, nr. 10/3/1, nr. 10/5/1, nr. 14/7/1, nr. 15/8/1, nr.20/15/1, nr. 23/6/1, nr. 44/17/1, nr. 49/11/1, nr.49/13/1, nr. 52/16/1, nr. 54/20/1, nr. 54/12/1, nr. 64/8/1, nr.70/5/1, nr. 72/27/1, nr. 74/21/1, nr. 93/8/3, nr. 95/23/1, nr. 104/10/1, nr. 105/3/1, nr. 105/11/1, nr. 105/18/1, nr. 110/12/1, nr. 110/19/1, nr. 110/26/1, nr. 111/3/1, nr. 111/8/1, nr. 118/5/1, nr. 120/12/1, nr.125/12, nr.133/2/1, nr. 173/8/1, nr. 216/1/1, nr. 217/16/1, nr. 221/22/1, nr. 231/26/1, nr. 253/9/1, nr. 247/9/1, nr. 254/3/1, nr. 254/15/1.

Araştırma Eserleri

Abdülazim, İbrahim. “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Şer’iyye Mahkemeleri”, *KHM Dergisi*, C. 2, S. 2 (2022): 577-601.

Afyoncu, Erhan. “Nişancı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, 156-158.

Ahışhalı, Recep. “Reîsülküttâb”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, 546-549.

Akça Eyiler, Burcu. “20. Yüzyıl’da Batum Uleması (Meşihat Arşivine Göre), Erzincan”, Yüksek Lisans Tezi, Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan 2019.

Akdemir, M. Sadık. “Osmanlı Devleti’nde Ispartalı Nâkibüleşraflar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi*, S.37 (2016/2): 171-190.

Aydüz, Salim. “Osmanlı Astronomi Müesseseleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.2, S.4. (2004): 411-453.

Akgündüz, Murat. “Osmanlı Devleti’nde Nişancılık Müessesesi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.4 (1998): 225-229

Akgündüz, Murat. “Osmanlı Padişahlarını Yetiştiren Hocalar: Muallim-i Sultânîler”, *İstem Dergisi*, S.9 (Yıl 5, 2007): 49-60.

- Akgür, A. Necati. “Bilim Tarihi Müneccimbaşı Takvimlerinde Tarihleme Yöntemleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.80 (Ekim 1992): 99-120.
- Akköz, Hakan. “Yeniçağda Osmanlı Devleti’nde Yeniçerilerin Siyasal ve Sosyal Etkinliği (Fatih, Bâyezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman Dönemleri)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.7, S.4 (Aralık 2021): 741-747.
- Alan, Ercan. “Kadiasker Ruznamçe Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli’de Kaza Teşkilatı ve Kadılar”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.23 (2013-1): 53-97.
- Anbarlı Boztay, Şeniz ve Demir, Konur Alp. “Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S.10 (Haziran 2014):71-89.
- Arslan, Emine. “*Nukûllü Fetva Mecmûaları ve Mehmed Fıkhî’nin El-Ecvibetü’l-Kâni, A Adli Eserinin Bunlar Arasındaki Yeri*”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı İstanbul 2010.
- Aslan, Nâsî. “Osmanlı Hukunun Oluşumunda Fetva ve Kaza Münasebeti”, Dini Araştırmalar, C. 2, (Mayıs-Ağustos 1999): 85-99.
- Ayar, Talip. *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği (1826-1922)*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Ayar, Talip. “İslam tarihi ve medeniyeti 15, İslam medeniyeti II, Osmanlı Dönemi Medeniyeti”, içinde *Osmanlı Devlet Teşkilatında Fetva Eminliği*, ed. Seyfettin Erşahin, Siyer yayınları.
- Ayar, Talip. “Osmanlı Dönemi Fetva Hizmetlerinde Etkin Bir Birim: Fetvahane”, *Bilimname Dergisi*, XXI, 2011/2, 157-175.
- Ayar, Talip, “Osmanlı Devlet Teşkilatında Fetvâ Eminlerinin Görevleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 38, (Erzurum 2012): 403-421.
- Ayar, Talip. “*Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği (1826-1922)*”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Ankara 2011.
- Bayat, Ali Haydar. “Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar”, *Kubbealtı Akademi Memuası*, S.4 (Ekim 1982/ 11. Yıl): 41-62.

- Bayat, Ali Haydar. “Osmanlı İmparatorluğunda Hekimbaşı ve Hekimbaşılık”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.59, (İsyanbul 1989): 55-60.
- Beydilli, Kemal. “Yeniçeri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 450-462.
- Bostan, İdris. “Kapudan Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, 354-355.
- Bülbül, Zekeriya. *Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi*, Ankara: Nobel Yayıncılık, Ocak 2009.
- Çeker, Orhan. “İfta ve Bir Fetva Defteri Örneği”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, (1996), 35-53.
- Çiftçi, Mehdi. “Ankaralı Nakîbüleşraflar ve Meşihat Arşivi’ndeki Nakîbüleşraf Defterleri”, *Journal of Islamic Research*, C.32, S.3 (2021): 697-721.
- Demir, Abdullah. “Osmanlı Hukukunda Devletin Yapısı”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S.1 (2016): 1-19
- Demir Öztürk, Nuray. “XVI. Yüzyıl Osmanlısında Bir Hekimbaşı Talimde Hangi Kitapları Okutur?”, *Karabük Türkoloji Dergisi*, C. 4, S.4 (2021): 1-11.
- Demir, Halis. “Hukûkî Belge Hazırlama Uzmanlarından Birisi Olarak Müsevvid”, *Eskiye Dergisi*, S.49, (Haziran 2023): 59-592.
- Demirkanoğlu, Yahya. “Tarihi Süreç İçerisinde Defterdarlığın Yetki ve Görevlerinde Yaşanan Daralmalar”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3 (Ocak 2012): 41-51.
- Doğan, Kadir Caner. “Osmanlı Devleti Klasik Çağında Kadılık Kurumu ve Fonksiyonları”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, C.6, S.4 (2019): 34-40.
- Eliaçık, Muhittin. “Manzum Fetvaların Dil Özellikleri”, VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 24-28 Eylül 2012, Ankara 2020
- Gökdemir, Raşit. “Osmanlı Memleketinde Müneccimler ve Müneccimbaşı Hüseyin, Yeni *Türk Dergisi*, C.7, S.78 (Haziran 1939): 231-237.
- Gündüz, Tufan. “Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı.” içinde *Önsöz*, ed. Tufan Gündüz, Ankara: Garfiker Yayınları, 2012.
- Gürbüz, Mustafa. “İslam Hukuk Tarihinde Kanun Yolu Olarak Temyiz Mahkemesi ve Osmanlı Devletindeki İşleyişi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal

- Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (İslam Hukuku) Anabilim Dalı, Ankara 2006.
- Işık, Ayhan. “Nakîbüleşrafîlık Müessesesi’nin Tarihi Serüveni”, *Din ve Hayat Dergisi*, S.23 (Ekim 2014): 60-65.
- Işık, Ayhan. “Kızılbaşlıkla İtham Edilen Bir Nakîbü’l-Eşrâf SeyyidMahmut Efendi’nin Hayatı ve Şeceresi”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.8, S.2 (Aralık 2021): 385-410.
- Işık, Ayhan. “Osmanlı Devleti’nde Nakîbü’l-Eşrâfîlık Müessesesi ve Meşîhat Arşivindeki Nakîbü’l-Eşrâf Defterleri”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S.8 (2014/4): 185-228.
- İlgürel, Mücteba. “Subaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, 447-448.
- İnalcık, Halil. “Vezir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 90-92.
- İpşirli Mehmet, “Beylerbeyi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, TDV Yayınları, İstanbul 1992, 64-79.
- İpşirli, Mehmet. “Ehl-i Örf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 10, TDV Yayınları, İstanbul 1994, 519-520.
- İpşirli, Mehmet. “Hacegan”, *TDV Ansiklopedisi*, C.14, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 430-431.
- İpşirli, Mehmet. “Kalemiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, 248-249.
- İpşirli, Mehmet. “Sadrazam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, TDV Yayınları, İstanbul 2008, 414-419.
- İpşirli, Mehmet. “Şeyhülislam”, *TDV Ansiklopedisi*, C.39, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, 91-96.
- İslamoğlu, Abdullah. Osmanlı Devleti’nde Kadılık Kurumunun Tarihsel Gelişim Süreci, *Adalet Dergisi*, S.62-63 (2019/1-2): 67-84.
- Karatepe, Şükrü. *Osmanlı Siyasi Kurumları Klasik Dönem*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004, 126.
- Kars, Rümeysa. “Osmanlı Devleti’nde İlmiye Mensuplarına İlişkin Yozlaşmanın Mühimme Defterlerindeki Yansımaları” (1600- 1800)”, *Mecmua Dergisi*, Yıl:5, S. 10(Güz 2020), 177-198.

- Kaşıkcı, Osman. “Osmanlı Devleti’nde Vezir-i Azam (Sadrazam)”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S.2 (2015): 127-134.
- Kılıç, Ümit. “Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı”, içinde *İlmiye Teşkilatı*, ed. Tufan Gündüz, Ankara: Garfiker Yayınları, 2012.
- Kılıç, Cihan. “Osmanlı İlmiye Teşkilatında Müderrislerin Merâtibi (1245/1829 Tarihli Tarîk Defterine Göre), *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 65 (Mayıs 2019): 265-287.
- Kılıç, Cihan. “Osmanlı Devlet Teşkilâtında Yargının İdari Denetimi. Kadıasker Teftiş Örneği”, *Bülent Eevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.6, S.2 (Aralık 2019): 333-365.
- Kişî, Abdullah Rüştü. “Meşihat’ten İstanbul Müftülüğü’ne Kurum ve Unvanlar Lügatçesi”, *Din ve Hayat Dergisi*, S.24(Şubat 2015): 62-69.
- Koca, Ferhat. “Fetvahane”, *TDV Ansiklopedisi*, C.12, TDV Yayınları, İstanbul, 1995,496-500.
- Koca, Ferhat. “Osmanlılarda Meşihat Dairesi İçinde Müstakil Bir Birim Olarak Fetvahâne”, *İLAM Araştırma Dergisi*, C. 2, S. 1,(Ocak-Haziran 1997), 133-151
- Korkut, Ramazan. “Klasik Fetva Işığında Sanal Kaynaklardan Fetva Problemi”, *İslam ve Yorum V*, C. 1, 373-407.
- Koru, Onur. “*Osmanlı Hukuku Yürürlük ve Bilgi Kaynakları Arasında Fetva*”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2019.
- Kuru Levent, “Yasemin Beyazıt, Kadıasker Atama Ruznâmçelerinden “Çivizâde Mehmed Efendi Ruznamçesi””, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.7,S.2 (Aralık 2018): 419-422.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “Defterdar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, 94-96.
- Kubbealtı Lügatı, “Kul”, <http://lugatim.com/s/kul>.
- Kubbealtı Lügatı, “Vezâret”, <http://lugatim.com/s/vezaret>.
- Kubbealtı Lügatı, “Has”, <http://www.lugatim.com/s/has>.
- Kubbealtı Lügatı, “Harâc”, <http://www.lugatim.com/s/harac>.
- Kubbealtı Lügatı, “Pişkeş”, <http://www.lugatim.com/s/pişkeş>.
- Kubbealtı Lügatı, “Âdet-i Ağnâm”, <http://www.lugatim.com/s/ağnam>.

- Kubbealtı Lügati, “Asesbaşı”, <http://lugatim.com/s/asesbaşı>.
- Kubbealtı Lügati, “tahrir”, <http://www.lugatim.com/s/tahrir>.
- Kubbealtı Lügati, “İstifta”, <http://lugatim.com/s/istifta>.
- Kubbealtı Lügati, “Pusula”, <http://lugatim.com/s/pusula>.
- Kubbealtı Lügati, “Elviye-i Müstakille”, [http://lugatim.com/s/elviyei müstakille](http://lugatim.com/s/elviyei_müstakille).
- Kubbealtı Lügati, “Mümeyyiz”, <http://lugatim.com/s/mümeyyiz>.
- Kubbealtı Lügati, “Hâfız-ı Kütüb”, <http://lugatim.com/s/hâfız-ıkütüb>.
- Mert, Alican. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Defterdarlık ve Günümüz Yansımaları”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S.1 (2020): 194-212.
- Okur Gümrükçüoğlu, Saliha. “Cerîde-i İlmiyye’de Yer Alan Kararlar Çerçevesinde Fetvahânenin YargıKararlarını Bozma Sebepleri, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S.4 (Nisan 2012-Eylül 2012):104-120.
- Okur Gümrükçüoğlu, Saliha. “Meşîhat Makamının Bir Dairesi: Fetvahâne-i Âlî”, *Din ve Hayat Dergisi*, (İlkbahar 2018/1439): 32-37.
- Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2010.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.
- Öztuna, Yılmaz. *Osmanlı Devleti Tarihi Medeniyet Tarihi 2*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004.
- Öztuna, Yılmaz. *Osmanlı Devleti Tarihi Medeniyet Tarihi II*. Cilt, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., 2017.
- Örsten, Seda. “*Osmanlı Hukukunda Fetva*”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Türk Hukuk Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2005.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Pamir, Aybars. “Nişancı ve Hukuki Statüsü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 59,S.4 (2010): 691-710.
- Redhouse, James W. *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Reyhan, Cenk. “Osmanlı Devleti’nde Siyasal İktidar ve Seyfiyye Sınıfı: Vezir-i A’zâmlık Örneği”, *OTAM*, S.31 (Bahar 2012): 209-224.

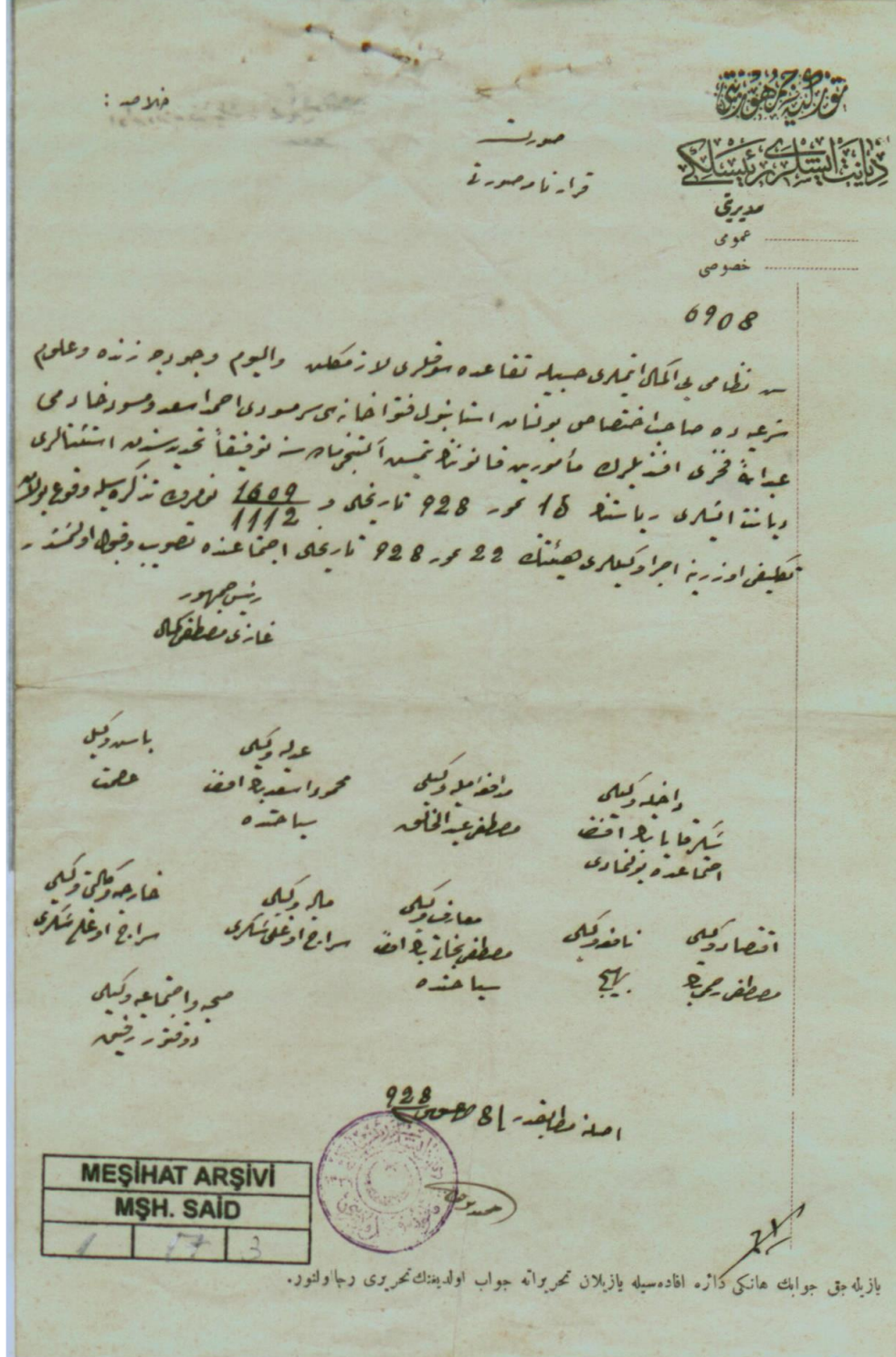
- Reyhan, Cenk. “Türkiye’de Modernleşmenin Kökenleri: Kalemîyye Sınıfı”, *Amme İdare Dergisi*, C. 31, S.4 (Aralık 1998): 3-16.
- Albek, Ferda. “Hekimbaşı Odası ve Başlala Kulesi”. 38. Tıp Tarihi Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur, Ankara, 1-6 Eylül 2002.
- Sarıcık, Murat ve Katgı, İsmail. “Osmanlı Devleti’nde Nakîbü’l-Eşrâflık Müessesesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.21, S.1 (2012): 175-184.
- Şahin, İlhan. “Sancak”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, TDV Yayınları, İstanbul2009, 97-99.
- Terzi, Mehmet Akif. *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*, Ankara: Sistem Ofset, 2012.
- Topal, Hasan Fehmi. “19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Şeyhülislamlık Kurumu Bab-I Meşihat”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı, İstanbul 2015.
- Türkiye Gazetesi Yayınları Ansiklopedi Tertip Grubu, *Osmanlı Devlet Teşkilatı 1-2*, İstanbul: İhlas Gazetecilik A.Ş., 2006.
- Uzun, Efkan “Osmanlı Tarihi I (1299-1774) Siyasi Tarih-Kültür ve Medeniyet” içinde *Osmanlı Devleti’nde İlmiye, Eğitim, Adliye ve Vakıf Teşkilatı*, ed. Selim Hilmi Özkan, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Osmanlılar’da Nakîbü’l-Eşrâflık”, *Marife Dergisi*, S. 3, (2004/4): 451-458.
- Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitapevi, 2015
- Yakut, Esra. *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.
- Yakıt, İsmail. “Osmanlı İlmiye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.6 (1999): 19-48.
- Yazıcı, Gamze. “Arşiv Kaynakları Işığında Hekimbaşılık Müessesesi ve Görevleri”, *3. Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu*, Editör: Semih Atış, Murat D. Çekin, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Eylül 2018.

- Yeşilyaprak, Hülya. “Kandilli’nin Telekopları”.Türkiye’deki Teleskoplarla Bilim Sempozyumu’nda bildiri olarak sunulmuştur. İstanbul, 2012.
- Yıldız Esra, *Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Şeyhülislamlığın Bürokratik Yapısı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2021, 33.
- Yılmaz Coşkun, Necdet Yılmaz. *Osmanlılarda Sağlık*.İstanbul: Esen Ofset, 2006.
- Yılmaz, Hacı. “Osmanlı’da Nakîbü’l-Eşraflık Kurumu ve Eyâlet-i Rum’da Seyyitler Defteri”. IV. Uluslararası Alevilik Ve Bektaşilik Sempozyumu’nda bildiri olarak sunulmuştur. Ankara, 18-20 Ekim 2018.
- Yılmaz, Savaş.“16. Yüzyılda Osmanlı’da Dinî Değerler ile Sosyal Yapının Korunmasında Nakîbü’l-Eşraflık Makamı”, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.9 (2021): 221-239.
- Yurdakul, İlhami. *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilâtı’nda Reform (186-1876)*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2008.
- Yurdakul, İlhami ve Aydın, Bilgin. “Şeyhülislamlık Kurumunun Tarihçesi,Kaynaklar ve İlgili Literatür”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 12, S. 23 (2014): 379-417.
- Yurtseven, Yılmaz. “Klasik Dönem Osmanlı Maliye Teşkilatı ve Sistemi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*,C. 10, S.3-4 (2002):109-121.

1.13. AHMED CEMALEDDİN EFENDİ'YE AİT BELGENİN ORJİNAL GÖRÜNTÜSÜ

1.14. AHMED ESAD EFENDİ'YE AİT BELGENİN ORJİNAL GÖRÜNTÜSÜ

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün emekliliği gelen memurun bilgisi ve tecrübesi dolayısıyla görevini sürdürmesini uygun gördüğüne dair bir belge.